

1a4d

ZBORNİK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE JUŽNIH SLAVENA

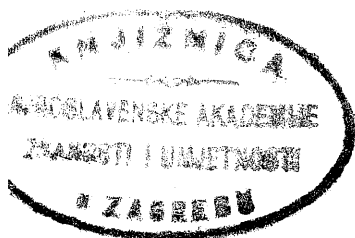
NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI
I UMJETNOSTI

KNJIGA XXX, SVEZAK 2

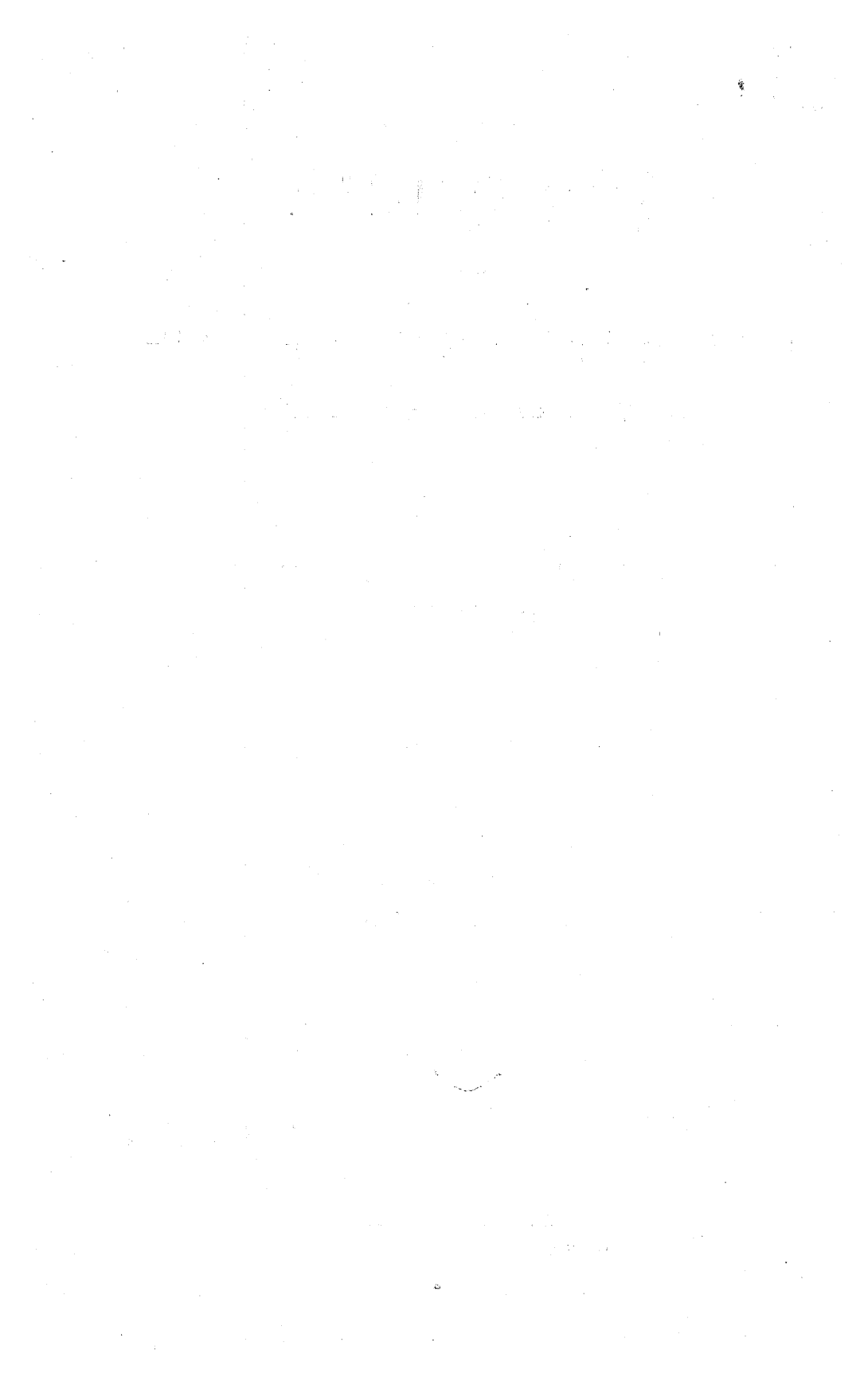
UREDNIK

DR. D. BORANIĆ

ZAGREB 1936

NADBISKUPSKA TISKARA ZAGREB

Sadržaj

Prvi dio

	Strana
<i>Franjo Galinec</i> : Prilozi za motiv „nesretna i gonjena djevojka” u hrvatskoj kajkavskoj književnosti XVIII. stoljeća	1— 16
<i>Dr. Marijan Stojković</i> : Obuća	17— 26
<i>Dr. Jelka Perić</i> : Povijest šibenskih solana	27— 42
<i>Antun Šimčik</i> : Napomene uz poslovice	43— 58

Sitniji prilozi:

<i>Stjepan Banović</i> : Orman planina naših narodnih pjesama	59— 61
<i>Dr. Marijan Stojković</i> : Sretni i nesretni dani	62— 64

Drugi dio

<i>Rudolf Strohal</i> : Karlovački kotar od XV. do XIX. vijeka	65—144
<i>Mićun M. Pavićević</i> : Etiološkičke priče iz Crne Gore	145—180
<i>Janko Barlè</i> : Prinosi slovenskim nazivima bilja	181—228
<i>Muhamed Hadžijahić</i> : Sarajevske džamije u narodnoj predaji	229—236

Manji prinosi:

<i>Pavao Tijan</i> : Nadimci (Senj)	237—240
<i>Niko Štuk</i> : Huda stvar (Pelješac)	240

PRVI DIO

Prilozi za motiv »nesretna i gonjena djevojka« u hrvatskoj kajkavskoj književnosti XVIII. stoljeća

Franjo Galinec

Odnos žene prema mužu, pa njezin položaj u društvu nije bio uvijek lako podnošljiv. Po sudu religiozne knjige čini se, da je prvi grijeh Evin upravo žena u svojem životnom pozivu najviše osjetila. I naš Habdelić dotakao se toga pitanja, pa u svojem pričanju prvi povod za kasniji nesretan udes žene ovako izlaže i tumači: »Ali ni ono ne mala kaštiga Eve bila, i vezda je jako teška vno gem ženam, da moraju podložne mužem svojem biti, i da muži nad njimi gospoduju. Ar ako ravno da bi i prez greha v Paradižomu prvi oci naši ostali bili, bila bi žena dužna mužu svojemu pokorna biti. Ona ništar manje pokornost i podložnost ne bi bila žene teška, ni žmehka, nego kruto lehka i vugodna, ar bi dobrovoljna, a ne pod moraš, pak muž nikaj zapovedal ne bi bil, kaj ne bi bilo poleg razredjenja pravoga razuma. Ktomu jedne bi obodva volje bili, jednoga hotenja, jednoga razumenja, doklam bi goder Bogu pokorni bili. Vezda pak vno ge i vno gokrat pokorne moraju biti pod truc, pod moraš, na sramotu, i bijene, i tučene, kem je žitek žuhkeši nego sama smrt, navlastito medju tupemi i nespametnemi nekteremi mužmi, kteri, kak se ožene, štimaju da su robinju kupili, ali kravu, ali bedoviju v hižu dopeljali. Tak nemiloma ženami baraču, kak da bi i na telo i na žitek njihov oblast imali. A ne li to velika nevolja negda i dobre, i pokojne, i pokorne, i Boga boječe žene, ka nigdar mužu svojemu v ničem ne more ugoditi?«¹

¹ Juraj Habdelić: »Prvi oca našega Adama greh«. Grac 1674, str. 114 do 115.

Tim svojim stvarnim primjerom Hadbelić je prilično točno obilježio, što se uvijek razumijevalo pod pojmom »nesretna i gonjena djevojka«. Ista je tema nailazila na svoju obradu i u književnosti, u pisanoj i u usmenoj predaji. Mnogovrsni su njezini primjeri, a različan je i oblik, u kojemu se u mnogih zapadnih evropskih naroda javlja motiv »nesretna i gonjena djevojka«. Tri su glavna i najznatnija tipa, u kojima se taj motiv u svojem razvoju očituje: 1) kao »Pepeljuga«, 2) kao »Genoveva« i 3) kao »Djevojka bez ruku«. Ti tipovi ne dolaze uvijek čisti. Oni se često sastavljaju u svojim posebnim i različnim kombinacijama prema tome, kakav je sadržaj izvjesnom primjeru.

Pored ostalih naših dosad poznatih pisanih i usmenih primjera o »nesretnoj i gonjenoj djevojci« imamo i u hrvatskoj kajkavskoj književnosti isti motiv, u dva različna primjera, a koji su sačuvani u legendama o »Genovevi« i o »Hildegardi«. Te legende u svojim djelima priopćuju kajkavski pisci: kapucin Štefan Zagrebec i pavlin Hilarion Gašparoti.

I. Štefan Zagrebec: legenda o Genovevi

U drugom dijelu svoje pete, posljednje knjige raspravlja Zagrebec o 10 zapovijedi Božjih. Kao pravi crkveni govornik predmet izlaže u obliku propovijedi ili »prodeke«. U drugoj takvoj »prodeki« govori »Od osme Božje zapovedi«. Poslije natpisa poglavlju dodaje odmah i sadržaj, o čemu će se govoriti: »Od krivoga svedočanstva, s kojem kulika krivica čini se sucu nebeskomu, i zemeljskomu, kakti i bližnjemu proti kojemu se svedoči.«² Svoje pak pričanje počinje motom: »Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium!« (Exod. e. 20.) ili »Ne govori proti bližnjemu tvomu krivoga svedočanstva.«³ Za dokaz svojim tvrdnjama donosi Zagrebec priču o Genovevi u ovom obliku:

»Non effugiet. Ne vujde, krivi svedok božanske pravice, kod ni vušel on prefektuš grofa Sigefrida vu Brabancie, koj grof imajuči za svoju ženu jednu lepu, mladu, gospocke familije, kčer imenom Genovevu, koja dva živela su kod oba golubka vu miru, ljubavi, i složnosti. Čez dve lete dojduči od hercega grofu zapoved vu tabor,

² Štefan Zagrebec: »Hrana duhovna« »Pabulum spirituale«, Zagreb 1734, knj. V, str. 243 (dodatak).

³ Štefan Zagrebec: o. c., str. 243 (dodatak).

ili na vojsku, koj na odhodku svojemu preporučil je prefektušu svoju dragu groficu, da ima skrb na nju, da je nikaj ne bude mankalo. Odidući grof iz doma, dohadjal je već krat prefektuš pred groficu, s kojum govoreč, počelo mu se je srce zažigati vu nečiste ljubavi proti nje, doklam se ni šonal, niti sramuval nju na nečisti greh vabiti, i ljubav svoju proti nje odkrivati. Ali ona čista golubica počela ga je oštro karati, i groziti mu se, da ako je bude već zabavljal, da ga hoće grofu obtužiti. To razumevši prefektuš, nekaj iz jala proti nje, nekaj iz straha da bi grof ne doznal, pisal je on sam grofu, i obtužil krivo pravičnu groficu, da je naimre žmehka od sukača postala! To razumevši i veruvavši grof onomu lašcu, odpisal mu je da obodva taki skonča. I zato vučinil je sukaču glavu odseči, grabantom pako zapovedal je pod glavno zgubljenje, da moraju po noći groficu van iz grada mučič ispeljati, i vu puščinu zapeljati, onde nju zaklati, i zakopati, mrtve jezik izrezati, i njega mu na zlamenje donesti. Morajući anda grabanti zapoved ispuniti, ispeljaše groficu, i putem počeli su se med sobum razgovarjati, da bi škoda bila ovak lepu, mladu i dobru groficu skončati, koja morebiti kriva ni. Zato dokonjali su je oprostiti žitek, proseči ju da bi se nazad vu grad ne povračala, ar bi i tak morala umreti, i oni glave svoje pogubiti, nego da kam najdalje more naj po puščine odhadja. Koja zahvalivši njim za milošću nje vučinjenu, odišla je svojem putom. Oni pako zatukli su jednoga psa, i njemu jezik izrezali, kojega su prefektušu donesli. Genoveva pako pošla je po loze, i puščine kam najdalje je mogla, i načinila si je čelicu kak je znala i mogla, vu koju se je zaprla, i k Bogu zdihavala za pomoč, hraneči se travami, i korenjem. Kade i jednoga sinka prez vsake pomoči človečanske koja je vu vremenu poroda rodečem potrebna, na svet je srečno rodila, i kajti mlada dojka nimajuč sebe potrebne hrane, čez malo vremena pogubila je i mleko vu prsah, s kojem bi sinka svoga hranila, zbog česa i dete počelo je od glada i nevolje pogibati. Genoveva pako vse svoje ufanje postavivši vu g. Boga, da naimre on koji ptice, i vse neme stvari hrani, i oskrbljuje, na nje pravičnost ogledati se hoće, kod je vučinil, poslavši naimre nje na pomoč jednu košutu, koja dotekla je iz puščine k nje čelice, jednu zajčevu kožicu vu gupcu noseča, koju kada bi pred Genovevu postavila, legla je na zemlju, i zadnje stegno gore zdigši, počela je glavum kazati svoje vime puno mleka. To videči Genoveva spoznala je providjenje Božje, zavivši sinka svoga vu onu kožicu, pak vusnicu njegovu priteknela je

k vimenu košute, iz kojega počel je sesnuti mleko i krepiti se. I to je nekuliko vremena trpelo da je košuta vsaki dan dvakrat dohadjala dojit onoga deteta. Medtemtoga povrnul se je grof iz tabora, i domov dojdūči ves žalosten, počel je zdihavati: »Oh Genoveva moja! Kade si?« Za izbiti si žalostne misli iz glave neki dan odpravil se je na lov vu goru, i pustivši na trak svoje pse, koji simo tamo po gore tražeč, podehnuli su trak košute, po kojem tekli su doklam su ju i našli vu čelice pri Genoveve. Onde počeli lajati, cviliti, i zlamjenje najdenoga zvereta jagarom davati, kamo dotekel je i grof na konju do one čelice. Odsede od konja ide okolu gledat, kaj bi to bilo? I nut najde jednu žensku peršonu vsu suhu, črnu, rastrganu, s jednem detešcem vu naručaju, polek njih košutu. Začudi se nad vidjenjem, počne ispitavati gdo je ona, i kaj onde čini? Kojemu povedala je Genoveva vse svoje nesrečno pripečenje. Opita ju kak se imenom zove? Ona odgovorila je: »Moje ime je Genoveva, i grofa mojega ime je Sigefriduš.« To razumevši grof objel ju je ljubljeno, i vu svoj plašč nju je zivil. Poslal sluge svoje domov po hintov. Vzemši sinka vu naručaj odpravil se je s njim po puščine, kojem je košuta put kazala doklam su van izišli. Onda košuta povrnula se je vu puščinu, grof pako svoju dragu groficu, odpeljaj je vu hintovu domov. I dozvavši prefektuša pred se, i taki zapovedal onem istem grabantom da ga zvežu, zvezanoga vu onu puščinu odpeljaju, onde da mu najprvo obodve ruke i noge odseku, potlam pako da mu na zatiljku svomu jezik izrežu, i onak živoga ostave, da od glada i nevolje pogine. I tako je vučinjeno!

Krivi svedok ne bude prez kaštige, i koj laži govori, ne vujde božanske pravice!«⁴

Sadržaj »Genoveve« može se ukratko reći: junakinja Genoveva trpi teško iskušenje i veliko stradanje kao osobit primjer vjerne žene, koja strpljivo podnosi sve muke do konačne svoje pobjede, do povratka i sastanka s mužem. Prema tome je Genoveva po svojoj književnoj obradi sinonim Homerovoj Penelopi. Crta, gdje junakinja, Genoveva očekuje povratak svojeg muža, potsjeća nas in ultima linea i na dvije naše nar. pjesme: »Ropstvo Stojana Jankovića«⁵ i »Osta ljuba kod prvoga druga«.⁶ Od narodnih naših

⁴ Štefan Zagrebec: o. c., knj. V, str. 248—250 (dodatak).

⁵ Vuk. St. Karadžić: »Ropstvo Stojana Jankovića«. (Srpske nar. pjesme, knj. III, br. 25, str. 162—167, držav. izd.)

⁶ Dr. N. Andrić: »Izabrane narod. pjesme«. II. U Zagrebu 1913, br. 276, str. 147—148.

pripovijedaka stradanju junakinje Genoveve najbliža je Vukova pripovijetka »Zla maćeha«. ⁷ Što je u »Genovevi« muž, to je u narodnoj pripovijeci otac. On polazi »na vojsku«, a svoju kćer ostavlja na čuvanje maćesi junakinje. Što je u »Genovevi« prefekt, to je u našoj pripovijeci maćeha. I dalje u obje priče teče sadržaj prilično jednako, jer je postupak maćehin prema junakinji isti kao i onaj prefektov u »Genovevi«: gonjenje u goru, zapovijed za ubijanje junakinje i t. d. Analogijom sadržaja u priči o prefektu i maćehi motiv »Genoveve« ima dakle nešto zajedničko s tipom »Pepeljuga«, gdje je »zla maćeha« glavna pokretna sila u stradanju junakinje pripovijetke.

Ali priča o Genovevi ima mnogo zajedničko i s pričama iz tipa »Djevojka bez ruku«. Glavna zajednička obilježja jesu ovo: junakinja je odlična roda (»gospočke familije«). Gospodar junakinje polazi u rat ili »vu Jeruzalem« (»Oliva«), a svoju ljubav ostavlja »prefektušu« ili bratu da je čuva; pokušaj preljuba na junakinji sa strane »prefektura« ili »kaštelana« (»Oliva«) ili brata kraljeva (»Hildegarda«); napadači ne uspijevaju u svojoj namjeri, pa zato objeđuju junakinju; gonjenje junakinje u šumu ili u pustinju, gdje ima da pogine; junakinja u odsustvu muževu rodi u pustinji dijete; Bogorodičina pomoć junakinji u nevolji; mužev povratak kući; gospodar junakinje polazi u goru na lov, gdje srećom nalazi svoju ženu; ona mu ispriča cijelo svoje stradanje, a po tom se oboje sretni vraćaju kući. To su uglavnom zajednička mjesta, koja imamo redovno u pripovijetkama tipa »Djevojka bez ruku« kao i u tipu »Genoveva«. Za tip pripovijedaka »Djevojka bez ruku« najznačajnije obilježje je *sječenje ruku*. I tu značajnu crtu imamo u priči o Genovevi, ali se ovdje ne sijeku ruke junakinji, kako se to redovno zbiva u tipu »Djevojka bez ruku«. U »Genovevi« daje muž junakinje sjeći ruke njezinu napadaču i glavnom krivcu velikom stradanju junakinje. Tu se sijeku ruke »prefektušu«: »... grof pako svoju dragu groficu odpeljao je vu hintovu domov, i dozvavši prefektuša pred se, i taki zapovedal onem istem grabantom da ga zvežu, zvezanoga vu onu puščinu odpeljaju, onde da mu najprvo obodve ruke i noge odseku...« ⁸ Prema tome je priča o Genovevi u uskoj vezi s pripovijetkama tipa »Djevojka bez ruku«.

⁷ Vuk St. Karadžić: »Zla maćeha«. (Srpske nar. pripovetke, II. držav. izdanje, Beograd 1928, br. 33, str. 109—111.)

⁸ Štefan Zagrebac: o. c., knj. V, str. 250 (dodatak).

II. Hilarion Gašparoti: legenda o Hildegardi

U posljednjoj knjizi svojeg djela, a u poglavlju »Svetek pomoći Bl. D. Marije« donosi Gašparoti legendu o rimskoj carici Hildegardi kao primjer Bogorodičine pomoći nesretnicima u njihovoj nevolji. Svoju priču priopćuje Gašparoti u ovom obliku:

»Spoznala je pomoć ovu Marijansku pobožna cesarica ona proti Mariji, od koje piše Vincentius Belovacensis. Ova od pobožnoga, i sebi spodobnoga rimskoga cesara tovaruša do vremena vu ravnanju cesarstva s lastovitem cesarovem bratom ostavljena, doklam sveta mesta vu Jeruzalemu bi cesar obhodil. Ali nesrečni brat cesarov pri domu ostavljen, bolje lepotu cesarice, nego božansku zapoved pre-mišljavajući: nju na nesramnu ljubav, i zadnjič na delo nagibati začne. Cesarica ne moguča drugač suprot stati, nesramnoga ljubitela vuputi vu visoki turen oditi, kamo njemu po vužu potrebnu hranu bude podavala, i negda na spunjenje poželenja, kakti vu otajno mesto pohajala. Zaprtoga anda vu turnu pusti prebivati čista cesarica: do prihoda cesarovoga. Vu vremenu pako dohajanja cesara opet nazad pusti njega dole iz turna, i pred cesara iziti. Koj preteče cesaricu, i na daleko pred cesara dojde. Od kojega opitan: zakaj tak bleđa lica obnaša? s lažljivemi i ogovorlivemi vusti odvrne plačuč: »Tvoja, dragi brate, cesarica lotrena vsakoga k sebi puščajuča, da bi od mene pokarana bila, mene vu ov turen je zapreti vučinila: na slobodneje grešenje svoje, gde skoro od glada poginul jesam.« Prestrašen i osupnjen cesar, šetuje proti varašu, pred kojega da bi s večniki i poglavari izišla cesarica, i cesara objeti hotela, nju za istinu lotrenu štimajuči cesar: nemilo pljusne, i dvem vitezom zapove vu bližnju lozu zapeljati, ter glave mentuvati. Izvrše zapoved junaki, i na mesto pogublenja dojdūči: zbog lepote lica nju prvo obsiliti hoteli jesu. Ova Božju, i Device Marije osebujne pomoćnice svoje jakost glasom nazivajuč, privoliti nikak ne hotela. I nut vnožina pobožneh ljudih mimo prehajajučeh napeti se, i med njimi plemeniti vitez, koji iz ruk kričecu, nesramneh oneh oslobode vitezov. Ona plemenitoga gospona onoga svojega osloboditela oprosi, naj nju za službenicu prijeti dostaja se. Privolji ov, i domom dopeljanoj: kakti poštenoga lica gospi, dete svoje malo preporučī na odkojenje, ne znajuči da je cesarica. Vsu marlivost vu prijetoj iskaže službi, ali vsigdi neprijatel najde se. Ovo brat rečenoga plemenitoga viteza

videći lepotu njenu, na greh nečistoće začne vabiti čistu, i poštnu gospu ovu. Ali ova s pomočjum Marije: nikak privoliti ne hotela. Nut na sramotu po noči vlezne vu hižu počivajuče nesramni ljubitel, ter s nožem bratiču malomu požirake odreže: a nož vu ruke snom obladani postavi čuvarici. Čez malo od krvi tekuče tužna prebudjena krič podigne, i sveču da donesti. Doteče i brat nesramni, kriči proti bratu: »Ovako dopeljal jesi simo nesramnu ženu, smrti vrednu; anda dopusti nju zežgati.« Ništarmanje plemeniti on vitez vučiniti to ne hotel: nego na morje odpeljati, i vu stranske poslati orsage nju zapove. Nut od mornarov znovič skušavana: da bi njim privoliti ne hotela, proseča za ljubav Boga i Marije. Nju na morski pečini s morjem okruženi ostave, i s ladjum na dalje odidu. Ovako ostavljena osebjnu pomočnicu svoju Mariju ne prestane na pomoč zazavati. Nut po noči iskaže se Kraljica Angelska Marija tužnoj i reče: »Poberi ovu travu okolo tebe, i kojem goder gubavcem podaš nju ispiti vu imenu Gosponovom, očiščeni postanu.« Vesela proti zorje nabere pune rukavice trave one, i zapazi novu prihadjajuču ladju k pečini, oprosi brodare, naj se nevoljni onde ostavljenoj smiluju, i sobum vzevu. Anda na brodišče dopeljana: taki najde gubavoga človeka, kojega s napitkom trave od Marije pokazane, k mestu zavrači. Razide glas ov čudnovite vračitelice, po vseh stranah, gde medtemtoga obodva one ogovoritele bratre strašna obsiple guba. Dozvana anda kakti neznana od plemenitoga viteza, obeča zavračiti gubavca, ako vse grehe svoje pred njum, pred bratom svojem, i tovarušicum njegovum valuje. Zadnjič obladan pove ljudomorstvo svoje zvrhu bratiča vučinjeno, i nesramnu ljubav proti gospi oni čuvarici. To čujuči brat vitez, vekšu žalost pokaže zvrhu gospe one nikaj krive, ter vendar odpravlene, nego zvrhu lastovitoga sina vumorjenoga. Anda ona odgovori: »Ne žaluj, ja ona jesem, koja dobro za zlo odvrnuti hoču.« Poda iz trave napitek, i gubavec čist postane.

Ovem načinom neznana vu Rim dojde, i k cesaru bratu pozvana. Vučini pred papum, i cesarom valuvati gubavca grehe svoje, koje da bi proti cesarici vučinjene povedal, velik strah, i plač cesara prime zbog ljudomorstva zapovedanoga krivično. Ali ova sebe nazvesti cesaru, vsa sobum vučinjena obznani, i na zahvalnost Marije osebjne pomočnice svoje, vu tulikeh nevoljah. Vekivečne čistoće vučini zagovor, i vu kloster opatički zaprta, sveto iz ovoga

premine sveta.« — »Promptuarium Discipuli«: »De Miraculis B. Matris«, exempl. 1.«⁹

U poređenju s »Genovevom« sadržaj naše priče o »Hildegardi« mnogo je složeniji. »Hildegarda« tako u svojem glavnom pričanju kao i u sporednim pojedinostima potpuno se poklapa s pripovijetkama o »Djevojci bez ruku«. Za to značajno zajedništvo tri su njezine naročite crte:

1) *umorstvo djeteta*: brat vitezov ubija njegovo dijete, a za to umorstvo baca krivnju na Hildegardu iz osvete zbog svog neuspjeha u preljubu s njome. Tu crtu nalazimo jednako i u drugim primjerima o »Djevojci bez ruku« (»Mirakuli«, »Oliva« i druge neke narodne pripovijetke i pjesme);¹⁰

2) *bacanje junakinje u more*. I tu crtu imamo u većini pripovijedaka o »Djevojci bez ruku«, kao što su hrvatska i srpska »Oliva« i ostale neke narodne pripovijetke;¹¹ i

3) *sastanak i upoznavanje junakinje sa svojim mužem u Rimu*. Ta je crta u našoj priči o »Hildegardi« ista, kako je imamo i u hrvatskoj i srpskoj »Olivi«.¹² Ostale su crte u »Hildegardi« zajedničke s tipom o »Djevojci bez ruku«. One su sasvim iste, kao što smo ih već prije upoznali i u »Genovevi«; a to su: junakinja je odlična roda (»cesarica«); mužev polazak iz kuće (»vu Jeruzalem«); a na odlasku ostavlja ženu svome bratu, da je čuva; bratov pokušaj preljuba na junakinji; opaka kleveta i osveta zbog neuspjeha u preljubu; gonjenje junakinje u šumu ili u pustinju, gdje je nenadano spasava plemeniti vitez; junakinja u službi viteza; Bogorodičina pomoć junakinji u njezinoj nevolji; junakinja se sama odaje svome mužu. U legendama o »Genovevi« i »Hildegardi« ima i takvih pojedinosti, kojih nemamo uvijek u ostalim pripovijetkama. Takva je pojednost u »Genovevi« i rezanje jezika junakinji. Kada su se sluge smilovali Genovevi i poklonili joj život, zatukli su psa, pa su mu

⁹ Hilarion Gašparoti: »Cvet sveteh ali življenje i čini svecev.« Vu Beču I. 1760—1761, knj. IV, str. 323—326.

¹⁰ T. Maretić: »Der altkroatische Text eines Mirakels, als Quelle der Volkserzählungen«: »Počinju mirakuli slavne deve Marie«. (Jagićev »Archiv für slav. Philologie«, Bd. VI, pag. 428—431. Berlin 1882.) — Pavle Popović: »Pripovetka, o devojci bez ruku.« (U izdanju Srp. kr. akademije. Beograd 1905, str. 12, 67, 69, 74, 75, 85, 86, 88.)

¹¹ P. Popović: o. c., str. 12, 14, 38, 41, 79, 80.

¹² P. Popović: o. c., str. 14, 15, 38.

izrezali jezik i donijeli ga prefektu za dokaz, da su uistinu pogubili Genovevu. Tako samo u legendi »Hildegarda« dobiva junakinja moć da liječi gubavce, e da se tako još vidnije na koncu dokaže njezina nevinost. U istoj legendi krivci sami pred papom i carem u Rimu priznaju svoj zločin, što su ga počinili na junakinji Hildegardi. Slično priznanje svojeg zločina priča i »barunica«, koja je svojoj žrtvi dala oči iskopati.¹³ Takva je jedinstvena osobina, koju samo nalazimo u legendi »Hildegarda«, i priča o nepristupačnom »tornju smrti«. Ta je opet crta došla u našu legendu iz njezina latinskog izvora. Ima i takvih mjesta, koja su zajednička mnogim pripovijetkama svih triju tipova: »Pepeljuga« — »Genoveva« — i »Djevojka bez ruku«. Takva je naročita crta i intriga, koju obično protiv junakinje vodi glavom carev ili grofov doglavnik (carev brat, prefekt ili kaštelan). U drugim pričama protiv junakinje istu igru igra maćeha ili svekrva, a katkada i sam otac. Zanimljiv je i zaključak priče, koji je sasvim isti i u legendi »Hildegarda« kao i u našim glagoljskim »Mirakulima«. »Mirakuli« se završuju ovako: »Po tom hvale vzdaje materi Isusovi, ka budi hvaljena i blažena va veki. Amen.«¹⁴ Gašparotijeva legenda o Hildegardi završuje se opet ovim riječima: »... ali ova sebe nazvesti cesaru, vsa sobum vučinjena obznani i na zahvalnost Marije osebujne pomoćnice svoje, vu tulikeh nevoljah: vekivečne čistoče vučini zagovor, i vu klošter opatički zaprta, sveto iz ovoga premine sveta.«¹⁵ Na oba mjesta imamo veliku zahvalnost Bogorodici za njezinu pomoć, koju je junakinji iskazala u nevolji.

III. Izvori i postanje legende o Hildegardi

Otkuda je legenda o Hildegardi dospjela u našu knjigu, o tome nas na dva mjesta svojeg pričanja obavještava sam Gašparoti. Na početku i na kraju legende kazuje on i njezine izvore, kojima se u svojem izlaganju poslužio. Gašparoti nas ovako uvodi u svoju legendu: »Spoznala je pomoć ovu Marijansku pobožna cesarica ona proti Mariji, od koje piše Vincentius Belovacensis...«¹⁶ Pri kraju

¹³ P. Popović: o. c., str. 80—81.

¹⁴ T. Maretić: o. c., str. 431.

¹⁵ H. Gašparoti: »Cvet sveteh«, knj. IV, str. 325—326.

¹⁶ Hilarion Gašparoti: o. c., str. 323.

legende donosi opet drugi svoj izvor, koji je ovako zabilježio: »Promptuarium Discipuli: »De miraculis B. Matris«, exempl. 1.¹⁷ Za istu priču upotrebio je dakle Gašparoti dva izvora. Jedan mu je izvor, u prvom dijelu legende, bio Vincencije Beauovis (Beluacensis),¹⁸ a pri kraju priče za potvrdu svojeg primjera navodi još i Ivana Herolta¹⁹ kao svoj književni ugled. U spomenutom djelu, a u posebnom zborniku »Speculum historiale« pripisuje Vincencije Beauovis svoju legendu o Hildegardi.²⁰ Potpuno istu Vincencijevu priču imamo i u Heroltovu djelu »Discipulus«.²¹ Da je Herolt

¹⁷ Hilarion Gašparoti: o. c., str. 325—326.

¹⁸ Vincencije Beauovis (Bellovacensis, Belvacensis, Beluacensis) tipičan je primjer sredovječne nauke. Glavno mu je djelo »Speculum majus«. To je golemo enciklopedija, koja se svojim sadržajem opet dijeli na 3 zbornika: Speculum naturale, doctrinale i historiale. On je rodom Francuz (između g. 1184 i 1194). Bio je dominikanac, pa ga suvremenici uvijek zovu »Ordinis fratrum praedicatorum«, a tim se nadimkom često i sam zove. Sigurno se zna, da je živio i djelovao u doba vladanja Ludovika IX. Svetog (1226—1270 god.). Na više nauke došao je u Pariz za kraljevanja Filipa Augusta (1180—1223) pa je tom zgodom ušao u red dominikanaca. Na konventu u Beauovis-u dao se Vincencije na nauku i govorništvo s tolikim uspjehom, da je i sam kralj Ludovik Pobožni doznao za njegovu revnost. Zato je i postao Vincencije »familiae regiae adscriptus«, pa je kao glavni savjetnik »lector qualiscumque« bio dugo vremena ispovjednik i propovjednik na kraljevu dvoru. On je, štoviše, upravljao naukom i odgojem, što su ga dobivala kraljeva djeca. To razdoblje u životu Vincencijevu od osobitog je značenja za kasniji njegov naučni i praktičan rad. Umro je negdje u g. 1264. (Wetzer u. Weltes: Kirchenlexikon. Bd. II, 973 i dalje. Freiburg in Breisgau 1883.) Njegovo je djelo najpopularnija i najopsežnija enciklopedija čitavog srednjeg vijeka, a obaseže svu nauku i umijeće, što je dotada svijetu bilo poznato. Oko 450 pisaca i više od 2000 djela najrazličitijeg sadržaja upotrebio je on tu u izvodu. (Wetzer u. Weltes: Kirchenlexikon. Bd. II, str. 975.)

¹⁹ Ivan Herolt bio je dominikanac »magister Ordinis praedicatorum«. Rodom Nijemac živio je u početku XV. stoljeća. Drugo se malo što pozitivno zna o njegovu životu. Pročuo se po svojem znamenitom djelu »Discipulus«. (Wetzer u. Weltes: Kirchenlexikon. II. Bd., pag. 1911.)

²⁰ Vincencijevu legendu o Hildegardi nalazimo u naročitom zborniku priča, koji naši propovjednici tako često citiraju, a to je »Magnum speculum exemplorum«. Venetiis MDCXVIII, exempl: III, pag. 237—239. Vincencijeva legenda ima ovaj natpis: »Beata Virgo Maria Imperatricem castissimam, marito fidelissimam et propter corporalem pulchritudinem multa perpassam a tribulationibus liberat«. (Spomenuti zbornik priča čuva se danas u samostanskoj biblioteci kapucina u Varaždinu pod signat. 17.)

²¹ Imam u ruci to čuveno djelo u mletačkom izdanju. Nedostaje mu samo naslovna strana i str. 333 i dalje iz djela »Quadragesimale«. »Discipulus« sastoji se od ovih dijelova: »Sermones — de tempore«, exempl. 1—136, pag. 1—440; »Sermones communes omni tempore praedicabiles«, exempl. 137—148, pag. 441—447; »Sermones de Sanctis, et primo de Apostolis«, exempl. 149—164, pag. 478—537; »Sermones de Sanctis cum exemplorum promptuario ac miraculis B. Virginis«, exempl. 1—48, pag. 538—676; »Promptuarium exemplorum«, secundum ordinem Alphabeti, pag. 677—860; »Promptuarium Discipuli

uistinu priopćio Vincencijevu gotovu legendu o Hildegardi, to nam i sam potvrđuje na kraju svoje priče, gdje kaže: »Haec Vincentius in Speculo historiarum prima parte, lib. 9. cap. 190 et sequenti«. ²² Prema tome je Gašparoti za svoju legendu o Hildegardi upotrebio primjer, koji je, iako u dva različna izvora (Vincencije Beauvois — Ivan Herolt), u stvari potpuno isti. Legendu o Hildegardi donosi još i zbornik »Gesta Romanorum«. ²³ Tako za istu legendu imamo u dva primjera tri književna izvora: Vincencije Beauvois (Beluacensis) (XIII. stoljeća), Zbornik »Gesta Romanorum« (iz XIV. stoljeća) i Heroltov »Discipulus« (iz XV. stoljeća). Legenda, priopćena u zborniku »Gesta Romanorum«, znatno je veća nego u Beauvois-Heroltovu primjeru. Iako je u oba primjera sadržaj legendi uglavnom isti, ipak i tu imamo takvih mjesta, koja nam u cijelosti potvrđuju samo Vincencijevo autorstvo u Gašparotijevoj »Hildegardi«. To Vincencijevo autorstvo potvrđuju nam mjesta, koja su u Gašparotijevoj legendi zajednička s primjerom Beauvois-Heroltove legende. Tu naime imamo takvih obilježja, koja ili nikako ne nalazimo u zborniku »Gesta Romanorum« ili su ona sasvim izmijenjena. Takvo je mjesto najprije priča o *tornju*, kamo carica zatvara careva brata, da je više ne napastuje. Te crte u »Gesta Romanorum« i nikako nema, dok se ona nalazi u Gašparotija kao i u njegovu izvoru Beauvois-Heroltu. Nasuprot priče o događaju, kako je brat carev na putu objesio caricu za kosu o drvo, koju kasnije nalazi i spasava plemeniti vitez (»quidam dux«), imamo samo u zborniku »Gesta Romanorum«, dok je opet nikako ne nalazimo u Beauvois-Heroltovoj legendi. Mjesta, kao što su: silovanje junakinje sa strane njezine pratnje; carev put u Rim; bacanje junakinje u more, gdje je

de miraculis B. Mariae Virginis«, exempl. 1—100, pag. 861—897. Ovome je izdanju »Discipulus«-a dodano još Heroltovo drugo djelo »Sermones Discipuli in Quadragesima«, pag. 1—322 str. (uključivo). Odmah u prvom primjeru, a u poglavlju »Promptuarium Discipuli de miraculis B. Mariae Virginis« uvrstio je Herolt Vincencijevu legendu o Hildegardi pod natpisom »Imperatrici subvenit Maria in maximis angustiis«, exempl. I, pag. 861. Na posljednjoj je strani djela zabilježeno, kada i gdje je djelo izdano: »Venetiis, MDCXXII. Apud Ivanuem Salis.« (Ovo se djelo danas čuva u samostanskoj biblioteci kapucina u Varaždinu, pod signat. 3845.)

²² Joannes Herolt: »Promptuarium Discipuli, de miraculis B. Mariae Virginis«, pag. 863.

²³ Natpis je legendi: »De fratre imperatoris, qui concupivit imperatricem et suspendit eam vivam.« U zborniku »Gesta Romanorum«, cap. 150, pag. 111—118 (u izdanju W. Dick, Erlangen u. Leipzig 1890).

mornari žele napastovati, pa onda iskrcavanje junakinje na pećinu zajednička su samo Gašparotijevoj legendi i njegovu izvoru Beauvois-Heroltu. Naročito je takvo zajedničko i nadasve značajno mjesto i ondje, gdje Hildegardu kao junakinju priče nalazi i upoznava njezin muž u Rimu, čemu u zborniku »Gesta Romanorum« nema ni spomena. Prema tome je, kako se iz dosadašnjeg poređenja očividno razabira, Vincencijev predložak legende, a u Heroltovoj predaji, jedini autoritativni izvor u Gašparotijevu pričanju o Hildegardi. Po tome je dakle Gašparotijeva legenda o Hildegardi po svojem sadržaju kao i po svojem postanju književnog i crkvenog izvora.

Gašparotijev je primjer legende o Hildegardi kao prijevod iz latinskog izvora, iako u slobodnoj preradi, ušao u našu književnost. U tom svojem književnom obliku legenda »Hildegarda« našoj nauci nije dosad bila poznata: »Odista, ova pripovetka, koja se nalazi u »Gesta Romanorum«, nije, koliko znam, ni prevedena u našim književnim delima.«²⁴ Po toj pretpostavci nije tada ni motiv o klanju djeteta mogao u naše narodne pripovijetke ući iz legende o Hildegardi: »Ova pripovetka je suviše nepoznata našoj književnosti, te nije verovatno pretpostaviti, da će njenim uticajem motiv o klanju deteta ući u naše narodne pripovijetke.«²⁵ Prirodna posljedica takvome zaključivanju bila je, da se prvotni izvor motiva o klanju djeteta tražio u ruskim i drugim stranim narodnim pripovijetkama.²⁶

Ali motiv o klanju djeteta nije samo sačuvan u legendi o Hildegardi i u pričama o »Djevojci bez ruku«. On se istovremeno i paralelno razvijao i izvan tih priča. Kao legenda o Hildegardi tako je i motiv o klanju djeteta po svojem postanju književnog izvora. Štoviše, Ivan Herolt, isti autor, koji donosi Vincencijevu legendu o Hildegardi, pripovijeda i novu zasebnu priču o *klanju djeteta*. Evo, u kakvom je obliku iznio Ivan Herolt svoju priču:

»Maria liberavit mulierem innocentem a morte«:

»Adulter quidam habuit uxorem probam, et devotam Beatae Virginis, sed miser adulter odivit eam multum. Propter inconstantias mariti mulier ad tantam devenit inopiam, quod oportebat nutrire puerum cuiusdam militis. Adulter ad invidiam uxoris suae

²⁴ P. Popović: »Pripovetka o djevojci bez ruku.« Beograd 1905, str. 73.

²⁵ P. Popović: o. c., str. 73.

²⁶ P. Popović: o. c., str. 73—74.

venit occulte, et amputavit puero guttur, et recessit. Mane dum mulier evigilasset, eum volens lactare vidit puerum occisum et in tantum clamorem prorupit, quod omnes qui aderant in hospitio, evigilarent. Istud non latuit patrem et matrem et omnes, qui aderant in civitate. Mulier deprehensa ducitur ad iudicium, et cum esset adiudicata morti, et non haberet prolocutorem suspiciens in caelum dixit: »O Maria, tu scis innocentiam meam, me tibi recomendo«. His verbis finitis, venit una Domina quae puerum speciosum portabat, quae his verbis omnes alocuitur: »Sustinete, vos iudices, quia iste puer erit hodie iudex«, statim puer alloquebatur iudicem, sic debet esse iudicium de homicidio, occisus apportetur et tunc responsio mulieris audietur. De sapientia huius pueri omnes mirabantur, et statim puer occisus apportatus fuit, tunc dixit puer in iudicio: »Iuste iudicate filii hominum« et dixit puero occiso: »In nomine Domini surge, et nomina istum, qui te occidit.« Statim puer surrexit, qui erat occisus, qui ante non fuit locutus, coepit loqui digito ostendens occisorem. Sic muliere dimissa adulter deprehensus est. Interim Domina cum puero evanuit, et adulter alligatis ad caudam equi miserrime interiit.«²⁷

Herolt je svojoj priči dao natpis: »Maria liberavit mulierem innocentem a morte«, čime je već unaprijed uglavnom označen sadržaj fabule. Ali usto ima u Heroltovoj priči i nekih naročitih osobina, po kojima ona očevidno ide u krug priča o »nesretnoj i gonjenoj djevojci«. To su tri poglavite osobine:

- 1) umorstvo djeteta;
- 2) zagovor junakinje Bogorodici za pomoć u nevolji; i
- 3) spasavanje junakinje uz pomoć Bogorodice, kojom zgodom se odaje pravi krivac za počinjeno zločinstvo.

U Heroltovoj novoj priči preljubnik potajno u noći ubija dijete u majčinu krilu, a krivnja za zločinstvo baca se na majku. Ta je crta zajednička i drugim pripovijetkama u krugu »o nesretnoj i gonjenoj djevojci«. Imamo je i u našoj narodnoj pripovijeci i pjesmi: »Carica sa zvezdom na čelu«²⁸ i »Bog nikom dužan ne ostaje«.²⁹

²⁷ Joannes Herolt: »Promptuarium Discipuli de miraculis S. Mariae Virginis,« exempl. XXIV, pag. 869—870. Venetiis 1622.

²⁸ Nikolićeva nar. pripovijetka: »Carica sa zvezdom na čelu«. (U Bogdanovićevo izdanju br. 48, str. 240—241. U Zagrebu 1914.)

²⁹ Vuk St. Karadžić: »Bog nikom dužan ne ostaje.« (Srpske narod. pjesme, knj. II, br. 5, str. 14—18. Beograd 1905, u držav. izd.)

Molitvu junakinje Bogorodici za pomoć u nevolji imamo također u većini priča ove vrste, a to su: »Genoveva«, »Hildegarda«, »Oliva«, »Mirakuli« i nar. pripovijetka »Carica sa zvezdom na čelu«. Junakinja se spasava po Heroltu na taj način, da umoreno dijete čudom Bogorodice oživljuje, po čemu se prikazuje pravi krivac zločinstva. Heroltov »deus ex machina« na našem mjestu imamo i u ostalim pričama, iako u drugačijem obliku.

I u nekim pojedinostima podudara se Heroltova priča s ostalim primjerima o »nesretnoj i gonjenoj djevojci«. Takva su na pr. zajednička mjesta: želja za preljubom; junakinja odlučno odbija i svaki pokušaj takvih težnja; preljubnik se zbog toga osvećuje junakinja pa smišlja najgore intrige protiv nje. Dalja je zajednička crta, tako česta u većini pripovijedaka, tjelesna oznaka smrtno rane. U većini primjera dijete se ubija smrtnim udarcem u grlo: »guttur pueri cultro per medium secuit et recessit« (»Hildegarda«), ili: »Adulter . . . amputavit puero guttur et recessit« (Heroltova priča). Na tim mjestima imamo i zajedničku tekstualnu istovetnost. Napokon u više primjera snalazi krivca ista kazna za njegove intrige protiv junakinje. U našoj priči preljubnik svršava rastrgnut konjima na repove: »adulter alligatus ad caudam equi miserrime interiit«. Istu kaznu trpi krivac junakinje i u nekim našim narodnim pripovijetkama, kao što su: »Bakarna koza«³⁰, »Bog ne zaboravlja pravih«³¹ i Vukova pripovijetka »Zla maćeha«.³² Istu frazu imamo i u narodnoj pjesmi, u kojoj nevina i nesretna junakinja sama moli svoga brata:

Sestrica se bratu kunijaše:
 »Nisam, brate, života mi moga!
 Života mi i moga i tvoga!
 Ako li mi ne vjeruješ kletvi,
 Izvedi me u polje široko,
 Pa me sveži konjima za repove,
 Rastrgni me na četiri strane!«³³

³⁰ P. Popović: o. c., str. 81.

³¹ P. Popović: o. c., str. 100.

³² Vuk St. Karadžić: »Zla maćeha.« (Srpske narod. pripovetke, br. 33, str. III. Beograd 1928.)

³³ Vuk St. Karadžić: »Bog nikom dužan ne odstaje.« (Srpske narod. pjesme, knj. II, br. 5, str. 17. Beograd 1905.)

Svi ti momenti, izneseni o Heroltovoj novoj priči, dokazuju, da ona po svojem glavnom obilježju, po motivu o klanju djeteta, doista ide u rod ostalih pripovijedaka o »nesretnoj i gonjenoj djevojci«. Po toj značajnoj svojoj crti ona je vrlo blizu i legendi o Hildegardi. Heroltova priča o klanju djeteta upravo je nova varijanta za Vincencije-Heroltovu »Hildegardu«. — Neke značajne osobine Heroltove priče našosmo i u našim narodnim pripovijetkama i pjesmama. Takvo je zajedničko mjesto (»locus communis«) u svim tim primjerima i motiv o klanju djeteta. Prema tome imamo isti motiv u dvije predaje. Jedna je književna (Heroltov primjer), a druga usmena (naša narodna pripovijetka i pjesma). Starija je književna predaja. Ona seže u početke XV. stoljeća, u doba Heroltova života, a valjada još i ranije. Možda ju je i Herolt iz starijih svojih izvora već kao gotov predložak primio, kako se to desilo i s Vincencijevom »Hildegardom«, koja po svojoj starosti dopire i u XIII. stoljeće, a koju je Herolt u svoj »Discipulus« (u početku XV. stoljeća) gotovu primio. — Sva je dakle prilika, da je i motiv o klanju djeteta u našu usmenu predaju ušao iz književnih primjera, kakvi su Vincencijeva »Hildegarda« i Heroltova zasebna nova priča o klanju djeteta. Da takav razvoj i prijelaz izvjesnih motiva iz književne u usmenu predaju nije bio nemoguć, to nam napokon jasno dokazuje i primjer Vukove narodne pripovijetke »Kornjača«,³⁴ koja je u svojoj morfologiji morala preživjeti mnoge promjene, dok se iz početnih predložaka: »Cesarius — Cantipratis — i Herolt« najzad razvila u svoj današnji oblik.³⁵ Na jednaki način razvio se u našim narodnim pripovijetkama i pjesmama i motiv o klanju djeteta. On je dakle analognim putem ušao u našu usmenu predaju iz književnih predložaka: iz crkve putem religioznomoralnih legenda i priča. Tipičan je primjer za takav prijelaz legenda o Hildegardi, gdje razvoj motiva o klanju djeteta možemo označiti ovom formulom: Vincencije Beauvois (Beluacensis) — Heroltova »Hildegarda« — Heroltova priča »Maria liberavit mulierem innocentem a morte« — Gašparotijeva »Hildegarda« — i

³⁴ Vuk St. Karadžić: »Kornjača«. (Srpske narod. pripovetke, br. 25, str. 317. Beograd 1928.)

³⁵ To pokazujem u članku (u rukopisu): »Štefan Zagrebec: Nezahvalni sin i krastava žaba«. Prilog za postanje Vukove narodne pripovijetke »Kum i kornjača«.

napokon naša usmena predaja. Motiv o klanju djeteta ujedno je glavna i tipična oznaka u Gašparotijevoj »Hildegardi«, po kojoj ona sasvim očevidno ide u rod pripovijedaka o »nesretnoj i gonjenoj djevojci«. — U tu vrstu pripovijedaka po svim svojim osobinama pripada i Zagrepčeva legenda o »Genovevi«. Primjeri kajkavskih legenda tipa: »Genoveva« — »Hildegarda« novi su prilog našoj zajedničkoj hrvatsko-srpskoj knjizi za tu vrstu pripovijedaka.

Obuća

Dr. Marijan Stojković

U dućanskim izlozima, u izlozima hrvatskoga narodnog obrtnoga rada ili na trgu osobito u vrijeme Sv. Nikole često vidimo na prodaju izložene ubave postočiče od kože, gline, porcelana, drva i dr. u tako malenu obliku, da mogu poslužiti samo za ures ili još za pepeonik na stolu. Prodaju ih i bosanski pokućarci. Gdjegdje se takvi postočići ili i čarape (bječve) vide izvješeni vani na prozoru uoči Sv. Lucije ili Sv. Nikole, da ih Lucija ili Nikola napune slatkišima i darovima. Kod nas u Zagrebu vidimo prigodom Sv. Nikole postole u manjem obliku kao bombone ili u većem obliku, a napunjene slatkišima i određene da se nekomu poklone. Zar komugod, svakomu? Muškima, djeci, starijima? Ili samo djevojkama, ljubljenim djevojkama, zaručnicama, samo udavačama, udadbenicama? Da li je postol samo simbol nečega ili uopće neki srećonosni talisman? — Svakako se radi o simbolici postola i to vrlo izražajnoj i vrlo raširenoj. U odgovoru na stavljena pitanja stoji jedno i glavno razjašnjenje tako običnog, a malo komu više jasnog simbola, kao što je bio i još jest postol.

Navedimo prije nekoliko primjera, kako se još i kada upotrebljava obuća. Kad se u Bosni i Hercegovini ide u pohode ili na sijelo, pred kućnim pragom ljudi i žene izuvaju obuću, prije nego će prekoračiti preko praga.¹ Po muslimanskim propisima mora stranac, ako će da uđe u džamiju, u hram Božji, nazuti naročite papuče, a i sami muslimanski vjernici prije molitve umivaju se (abdes uzimaju), izuvaju svoju obuću, da uđu u džamiju, a ako su izvan džamije na putu, mole samo na svojem prostrtom sagu ili prostiraču kao na svojem tlu, kao na svetom tlu. Pa i katolikinje u Bosni i Hercegovini izuvaju svoju obuću i ispred sebe je u crkvi drže,

¹ N. Buconjić: Život i običaji Hrvata u Bosni i Hercegovini. Sarajevo 1908, str. 27.

kao što se i na slikama može vidjeti² — već ako tu nije slučaj, da su žene od zavjeta bosonoge došle u crkvu ili da su bosonoge obljezle crkvu ili oltar. — »Ni u kakvu se muhamedansku kuću ne ulazi u (svojoj) obući, izuzevši, ako je gost stranac.«³ Domaćica ili kakva druga žena izuva gostu obuću u znak — kaže se — poštjenja i dobrodošlice.⁴ U stvari je pri tom bilo prije nešto drugo, kao što ćemo vidjeti. Poznato je, da u Rusiji ima običaj, da se u svojoj obući ne ulazi u tuđu kuću, nego se stranim ljudima daju osobite papučice, jer bi inače s *prašnom* obućom ušli u kuću. *Prašnom* — to je, mislim, današnji racionalistički razlog, a pravi je, kako ćemo vidjeti, da se u svojoj obući ne smije stupiti u tuđi dom, nego u obući toga doma. I gornji izuzetak, da se strancu gostu na ulazu u muslimansku kuću ne izuva obuća, neočekivano nam dolazi, jer se obuća ima izuvati upravo strancima, ljudima od drugoga plemena, kad stupaju u tuđi dom.

»Varoški prosioци hodajuć u jemenijah ostave po bosanskom običaju iste jemenije pred vrati od sobe; nu seljačkim proscem hodaću u opancih, prilete ženske, izuju jih, stave obuću, da se suši, a prosiocem noge operu.«⁵ Pri dolasku mlade nevjeste u mladenčevu kuću dočeka je dječak, *izuje joj cipele*, a svekrva je dočeka s 2 svijeće i 2 hljeba u rukama,⁶ a gdje god i izuvaju mladenku, prije nego uđe u mladoženjinu ložnicu.⁷ Ali i samim članovima porodice, odraslim muškarcima, kada dolaze izvani, domaće žene, osobito mlade i dok god »mladuju«, po dužnosti izuvaju obuću.⁸

A sad spomenimo se za naše pitanje tako reći uzornoga i svima poznatoga primjera iz hebrejske biblije (Exodus III 5): I Mojsej je

² Bosnien und Hercegovina (Die österr.-ungar. Monarchie in Wort und Bild). Wien 1901, S. 325.

³ Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena (Zbor.). Zagreb IV 128.

⁴ V. Bogišić: Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slavena I. U Zagrebu 1874, s. 394. »Mlada u Otoku (Slavoniji) dok god mladuje, gdjejoja i po 5 mjeseci, izuva ljude i noge im pere i svakoga u kući posluži« (Zbor. IV 54); mlada starije muškarce izuva i pere im noge (XI 127).

⁵ A. Pukler: Ženidbeni običaji i svatovske pjesme u Hrvata. U Zagrebu 1882, s. 45.

⁶ Dnevnik »Hrvat« (Zagreb) 13 i 15 rujna 1924: Hrvati u Banatu od don Ante Jagića.

⁷ N. Buconjić, o. c. 97; tko je izuje, naći će u obući novčani dar.

⁸ Zbor. IV 54, XI 127. To je običaj mlade nevjeste već prve vjenčane večeri i dalje, kad ona izuva i pere noge starom svatu, kumu i ostalim svatima i ukućanima muškim. Zbor. I 161, II 321-2, 456, 458.

morao izuti obuću, da može pristupiti gorućoj kupini na Božjoj gori Horeb. Bog mu reče: »Izuj obuću s nogu svojih, jer je sveto mjesto, gdje stojiš, sveta je zemlja.« I danas još biskup, kad ima pontificirati (vršiti svečanu službu Božju), mora nazuti naročite posvećene obredne papuče.

U svim tim primjerima izuva se obuća, kad se stupa u sveto mjesto, u bogomolju (džamiju, crkvu, na oltar), jer je obuća stranska, nečista, »profana«; izuva se gostima strancima, kada stupaju u tuđu kuću, i domaćima, kada dolaze izvani, iz stranoga svijeta, i mládoj nevjesti, kada stupa u kuću mladoženjinu, osobito u ložnicu, a to sve radi toga, jer su sve te osobe i obuća im po starinskoj vjerskoj predodžbi profani, tuđi, »nečisti«, tabu, perhorescirani, jer su bili u dodiru s prahom tuđe i zato drugima hude zemlje; osobito im je naprašena obuća »nečista«, tuđa, obredno nedopuštena, te je treba izuti, a tuđom prašinom naprašene noge umiti, jer i inače vrijedilo je obredno načelo: ili bosonog ili obredno obuven, u hramovskim postolima — to je stari kulitički zahtjev.

Dalje, osim hrane i odijela mora se članovima obitelji ili zadruge davati i *obuća*. Poznato je, da sluge, najmenici i najmenice od gospodara dužno dobivaju obuću, i to je starinski običaj. Doduše danas se oni sami s gospodarem pogađaju i za obuću, osim za hranu i plaću u novcu — ali je od starine ostalo, da se svaki gospodar ima starati za obuću sluga. Danas bi tkogod promislio, da se slugama daje obuća radi toga, što su u kućnom poslu ili na putu po kućnom poslu, ali je pravi razlog bio taj, što se sluge, dok su u službi, drže kao članovi zadruge, i samo zato dobivaju od zadruge obuću (postole), jer se tako govoreći samo u združnoj obući mogu članovi nalaziti u nekoj zdruzi. Obuća je naime bila znakom ili znamenjem združne pripadnosti, simbolom primanja u kućnu ili plemensku zajednicu; kao takva je združna dužnost. Po tome običaji s obućom pripadaju u pravne običaje primanja ili prijelaza u drugu plemensku zdругu. Postol je dakle još u današnjim običajima preostatak ili *r u d i m e n t* obredne i pravne prakse još od više tisuća godina natrag, kako se strana osoba primala u kućnu zajednicu, na kućno tlo.

To se najbolje vidi, kada strana djevojka kao *mlada nevjesta* ima stupiti u najtješnju vezu s novom porodicom i ima da postane članom nove zajednice. Za takve običaje ima u nas i više pisanih

potvrda. Mlada nevjesta, kao tuđa mladoženjinu plemenu i njegovu tlu, ne valja i ne smije stupiti u mladoženjinu kuću u obući kupljenoj joj od oca ili brata, jer joj je obuća onečišćena prahom tuđe zemlje, nego u darovanoj ili kupljenoj joj od mladoženje ili njegovih svata (djevera ili kuma) ili od njegove rodbine. Zato i daje mladoženja ili ručni djever mladenki obuću, da u novoj njegovoj obući stupi na njegovo tlo, u njegovu kuću, u njegov rod. Čak i prije zaručnik daje zaručnici obuću, da ona, dok je njegova zaručnica, dere njegovu obuću.⁹ Djevojka udavača, ili koja pribjegne, ne će da ima cipele od oca kupljene, »ne valja se«, to ne ide.¹⁰ U Cresu zaručnik daje zaručnici kao posljednji dar nove cipele i čarape, koje ona treba da sada obuje.¹¹ U Novom Vinodolskom mlada nevjesta neobuvena čeka, dok joj debeli kum od mladoženje donese postole,¹² a u Crnoj Gori ručni djever, pošto je djevojku primio od njezina brata, vadi opanke te ih daje djevojci, koja do tada stoji u čarapama, da se obuje.¹³ Mlada nevjesta u bakarskoj okolici bosa dočeka svate, a kumovi joj donesu postole i obuju je,¹⁴ pače, dokle god stoji pod vjerom, pod prstenom, vjerenik valja da se stara za obuću, i zato joj često šalje crevlje, jer se ona već drži kao član njegove obitelji, kao njegova.¹⁵ I u Njemačkoj vjerenik prije vjenčanja dariva zaručnici zaručničke postole.¹⁶

Od toga obuća (postoli, opanci, cipele) pripada u vrstu ženidbenih pravnih simbola. Kao što je *jabuka* znamenje ženidbene ljubavi, *prsten* znamenje bračne veze i vjernosti, tako je i *postol* znak primanja u ženidbenu zajednicu, znamenje zajedničke pripadnosti jednoj obitelji, jednoj zadrugi, jednomu rodu. Što ima dakle značiti, kada mladi čovjek, momak, dariva djevojci prave postole ili postol u kakvom ubavom dražesnom i čarobnom obliku? Ništa drugo nego kao da joj govori: Uvodim te u svoju porodicu, u svoju zadrugu, ja

⁹ Bogišić, o. c. s. 162, 165, 220—224, 227; Pukler, o. c. s. 28, 51, 61, 66, 79, 105, 128, 132, 139; Zbor. I 66—67; X 67, 113; Nosim tebi troje čizme gotove; XXVI 166 i t. d. Po P. Sartoriju postol i izuvanje postola ima značenje obrednoga prijelaza iz jedne zadruge u drugu.

¹⁰ Krauss F. S.: Sitte und Brauch der Südslaven. 1885, S. 162—163.

¹¹ Zbor. XXIII 271.

¹² Bogišić, o. c. 223.

¹³ Zbor. I 66, 93; dva se djevera odijele od svatova i pohitaju da (mladenki) predadu vijenac i crevlje (par obuće); 165 (u Dubašnici na otoku Krku).

¹⁴ Pukler, o. c. 28.

¹⁵ Id. s. 128.

¹⁶ Adam Wrede: Rheinische Volkskunde. Leipzig 1922, S. 173.

ću te odvesti i uvesti u svoju kuću. I tako se odgovara na pitanje postavljeno u početku. Postočići prigodom Sv. Nikole u raznovrsnim sitnijim i krupnijim oblicima daju se *djevojkama* od mladića u znak ljubavi i kao zalag buduće ženidbe. Nije se čuditi, da su već s toga ženski postoli odvajkada bili vještačko umjetničko djelo, raskošni odjevni predmeti; postoli su često bili dragocjeni, okićeni biserom i draguljem, izvezeni srebrom i zlatom. Ta oni su za djevojku znamenje dugo željkovane čarobne sreće djevojačke, simbol ulaza u novu porodičnu ili zadružnu zajednicu, što je svakoj djevojci prva i posljednja želja. Postoli su obredno sredstvo, uvjet i znak primanja u novu plemensku zajednicu. Tako s postolima ima mnogo simbolike. Ima više gataka i pripovijedaka, u kojima je postol djevojci donio sreću. Po izgubljenom a nađenom od kraljevića postočiću našla je Pepeljuga svojega princa, a druga ga nalazi po darovanom. Kraljević ili princ dolazi u pripovijetkama s postočićem: želja i sanja mnogih djevojaka, da se nađe neki »kraljević«, koji će joj donijeti zaručne ili vjenčane postole.

Postol je najzgodniji i najznačajniji dar za djevojke, jer stoji u najužoj vezi s djevojačkim zarukama i udajom. Na mnogo mjesta, kako smo vidjeli, upravo je par postola poklon, koji zaručnik daje djevojci. Na vjenčanje i ide samo u postolima darovanim joj od mladoženje. Ona ne bi obula druge, niti koje bi joj otac kupio.¹⁷ Eto, što znače nikolinjski postočići puni bonbona ili kao ures darovani djevojci od mladića. Zna se već, zašto: postoli su bonum omen, augurium ženidbene veze i sreće u budućnosti.

A sad, po tome postol može imati i *erotično* značenje. Za to ima mnogo potvrda. Koliki li gledajući ili držeći ženski postočić ne imaju erotične iluzije, erotične fantazije i pobude! Doduše, tko je nastran ili čak perversan, može ih lako imati i od drugih odjevnih ženskih predmeta,¹⁸ čak i od češlja, ali bez sumnje nijedan

¹⁷ Krauss, o. c. S. 250; Dimitrij Zelenin: Russische (Ostslavische) Volkskunde. Berlin und Leipzig 1927, S. 379.

¹⁸ Por. na pr. Handwörterbuch der Sexualwissenschaft. Enzyklopädie der natur- und kulturwissenschaftlichen Sexualkunde des Menschen, herausgegeben von Max Marcuse (Bonn), a tu ima pod »Schlagwörter« Schuh, Spiegel, Stiefel etc. — U »Bagdatskom lopovu« (1001 noć) ima, kako je lopov prodro u sobu princeze, da je pokrade, i kako je počeo trgati nize bisera, ali vidjevši princezu zaljubi se u nju i ne htjede nikakav nakit, nego ukrade samo njenu papuču i nju je ljubio i držao kao hamajliju. — Por. još Jos. Kohler: Lebens- und Rechtsbräuche der Bulgaren. Zeitschrift des Vereines für Volkskunde XXV (1915), S. 329—347 (die Symbolik des Schuhs und Pantoffels).

nije u tako očitoj i izražajnoj vezi s ljubavlju kao postočić. U našega dubrovačkoga pisca S. Ginami Đorđića derviš želi da strasno pije iz pašmaga (obuče) ljubljene djevojke. I inače dolazi postol kao sud, iz kojega se pije. U Pompejima našla se u brojnim eksemplarima vinska posuda, koju su često uporedili s postolom — tako osobit oblik ima. I na prvi sam mah i sam pomislio samo na postol. — A. Šenoa (Izabrane pjesme. Zagreb 1882 s. 220—223) ima pjesmu »Junakinja Sofa«, u kojoj je kralj Sobjeski izuo cipelicu junakinji Sofi, u nju je nalio vina, napio je njoj u zdravlje, zatim je sam pio vino iz cipelice, a za njim svi junaci. U bilješci se kaže, da se uistinu zbilo, i to god. 1675, što se u pjesmi pripovijeda.

U vezi sa simbolikom postola stoji i djevojačko gatanje u Badnjoj noći: djevojke okrenute leđima prema vratima bacaju papuče preko glave pa po smjeru okrenutih papuča gataju o udaji i svadbenom putu ili o daljem ostanku u roditeljskoj kući. Tako u nas,¹⁹ a običaj je potvrđen i drugdje od drevne starine. Također ovaj običaj: Mlada nevjesta, da bi joj se mila druga što prije udala, obuvši svoju vjenčanu obuću, svoju dotadašnju da drugarici govoreći joj: Pođi mojim tragom!²⁰ Pa i udanoj ženi okrenuti papuču znači nešto. Beg turčin govori: Bit će mi slađe oteto (djevojče) nego prošeno. Ne budne li draga, lasno joj je *okrenuti papuču*, pa nek ide kud hoće.²¹

Postočići u trgovačkim izlozima namijenjeni su dakle samo ljubljenim djevojkama, samo zaručnicama kao simbolični dar od strane mladića ili zaručnika. To se dandanas posve zaboravilo, jednako kao i to, da su one *šibice, mladice* (Lebensruten), a moraju biti od breze, vrbe, ljeskovine, pa mogu i posrebrene i pozlaćene biti, prigodom Sv. Nikole ili i Nevine djece (Herodešova, 28 prosinca) i u čitavoj vrsti svadbenih²² običaja bile prvotno namijenjene samo djevojkama i mladim ženama, jer su ih mladići i uopće mužkarci njima šibali u *znak plodnosti*. Poznata je dosta i u narodnim

¹⁹ Ženski svijet (Zagreb) g. 1930, br. 12, s. 31 (Narodni običaji); Zelenin, o. c. 379; Grimm Jakob: Deutsche Mythologie, S. 1072 (»calceos super caput iactare«).

²⁰ Srp. etnograf. zbor. I 215.

²¹ Miličević M. Đ.: Poturčenica Lejla (U Bogdanovićevim Srp. pripovjedačima, Zagreb I s. 93).

²² Mannhardt Wilh.: Wald- und Feldkulte. Berlin 1875, I 299 ff. (pri svadbi je cilj: hoće se otjerati škodljive demone).

pripovijetkama čarobna i čudotvorna moć *mladica ljetkinja* (t. j. od jednoga ljeta), ljetorasli i t. d.

Navedavši značenje postola u vezi s djevojkama, još se bolje tako razumije, što je prvotno značila obuća u običajima kako s gostima, strancima i slugama tako i s mladom nevjestom, što je značilo, kad su vjernici izuvali svoju obuću prije ulaza u bogomolju, Božji dom. Već od te prve i temeljne simbolične upotrebe mogao je postol s vremenom u daljem i kasnijem razvoju pučkog, a i umjetničkog i pjesničkog predočivanja dobivati i druga značenja, mogao je naime vrijediti kao pravni simbol uzimanja nečega u posjed, ili kao simbol plodnosti,²³ ili kao donosilac sreće ili moći²⁴ (kao, recimo, talisman), ili kao moćno, zaštitno i odbojno sredstvo protiv hudih duhova, vještica i t. d. (kao amulet ili apotropejon), ili kao simbolički sud, iz kojega se pilo, i t. d. Do talismanskog i apotropejskoga značenja mogla je uostalom obuća doći i drugim razvojem predočivanja: svako naime potrebno i korisno odijelo, oruđe i oružje moglo je s vremenom dobiti srećonosno i zaštitno, odbojno značenje (tako na pr. pas, kapa, rog, sjekira, nož, brus, kopito, potkova i drugo), pa je tako i obuća mogla postati simbolom sreće i moćnim obrambenim sredstvom, ali će ipak uvijek i u svemu biti bila najodlučnija prvotna upotreba obuće kao potrebnog obrednog rekvizita, da stranac, gost, djevojka tuđinka može stupiti u čiji dom ili vjernik u hram svojega Boga.

Sa simbolikom obuće (postola i dr.) stoji u vezi i simbolika *prostirača* (saga, ili također marame), na kojem musliman i na tuđem se mjestu nalazeći može moliti kao u hramu i preko kojega mora prijeći mlada nevjesta ulazeći u novu, mladoženjinu kuću, stupajući po prostiraču, koji je posjed muževlje kuće, po njegovu tlu u njegovu kuću. Bez sumnje je u jednakoj vezi i starinski običaj, da mlada nevjesta jaše na konju ili da se vozi na kolima do mlado-

²³ P. Sartori: Der Schuh im Volksglauben u Zeitschr. des Vereines für Volkskunde (1894) IV 157 ff. — H. Marzell: Die heimische Pflanzenwelt im Volksbrauch und Volksglauben. Leipzig 1922, S. 66.

²⁴ Porodilja da lakše rodi, poji se nenačetom vodom iz muževlje obuće (Srp. etnograf. zbornik I — Miličević: s. 192). Ako žena teško rađa, napajaju je vodom iz čovjekova (muževa) opanka (Zbor. I 198, II 415). — Kad je netko imao samo ženskog poroda, a htio napokon imati muško, obuo je čizmu i sa ženom općio i — dobio je sina.

ženjine kuće, da se naime ne onečisti, da se ne dotakne ni praha tuđe zemlje i ne unese ga u kuću.

S prvotnom simbolikom postola stoji u vezi i onaj u prvotnoj namjeni nipošto ne higijenski, nego obrednovjerski zahtjev, da stranac sam očisti ili da mu drugi na ulazu u tuđi dom *očiste noge od prašine*.²⁵ U gradačkom muzeju (Volkskundliche Abteilung) ima na ulazu na stubama čitava sestina²⁶ u tom obziru. Rekoh: obrednovjerski, jer je *prah* tuđe zemlje članu drugoga plemena ne samo tuđ nego i hud, zato i perhoresciran, tabu. Stranac ne smije obućom unijeti prah tuđe zemlje u kuću, u koju kao gost stupa. Plemenska skrb, obredni ciljevi u prvom su redu lebdjeli pred očima, a ne higijenski, kad se naređivalo, da se ne može ući u kuću imajući obuću onečišćenu prahom tuđe zemlje. U vezi s time stoji i ona evandeoska opomena apostolima, kad ih nevjernici ne budu htjeli slušati ni primati: »*Otresite prašinu s obuće vaše na svjedočanstvo njima!*« A to je simbolički rečeno, isto kao na pr. da s njima prekinu svaku vezu i zajednicu, da njih, njihovu zemlju i sam prah zemlje im smatraju kao tuđe, s čime se ne smije imati nikakva veza. Otresajući ili brišući prah s obuće lišava se čovjek zajednice, s kojom je dotada u vezi bio, jer prah tuđe zemlje ima u sebi svojstvo, kano infekciju tuđinstva, opasnosti, tabu, isto kao i sama tuđa zemlja, a to se mišljenje može još potvrditi primjerima učenih folklorista, kao na pr. Pavla Sartorija, koji je baš o postolu mnogo napisao.²⁷ U nas se kaže onomu, koji nije pri zdravoj pameti, da je *ošinut blatnim obojkom*, a to tumačim tako, da je inficiran »nečistim« prahom tuđe zemlje na obući (obojku), a to je hudo, udesno.

U kolu predočaba vjerskoobrednih zahtjeva o postolu stoje i osobito zanimljivi običaji sa *starom* ili *nošenom obućom*, koja se za

²⁵ Zbor. V 273 (u Zaplanju prije objeda jedna žena od kuće strancu izuje opanke, a druga mu umiva noge). — Pogledaj mu obuću, pa ga puštaj u kuću (Šremac: Putujuće društvo).

²⁶ Wer treffen will die Stiegen hinein,
Dem sollen die Schue fein sauber sein
Oder vor Herd streiffen ab,
Dass man nit drüber zu klagen hab',
Ein verständiger weiss das vorhin —
Wie er sich halten soll darin.

²⁷ Der Schuh im Volksglauben. Zeitschrift des Vereines für Volkskunde. Berlin (1894) IV S. 41 ff. (vrlo opširno), i u svojoj knjizi: Sitte und Brauch (Handbücher zur Volkskunde, Band 5—8. Leipzig 1910, 1911, 1914).

kim baca pri polasku na put,²⁸ a osobito za mladencima, zapravo samo za mladenkom, na polasku iz djevojčine kuće. U posljednjem slučaju ukućani onaj par postola, koje je mlada nevjesta idući u drugi dom ostavila doma, bacaju za njom ne zato, što više ne bi služili, nego što ih bacajući za njom hoće naznačiti, da ona prelazi u drugu zajednicu, i da oni s njom na taj način prekidaju svaku kućnu i plemensku zajednicu — ona nije više njihova koliko ni postoli za njom bačeni. A stara je obuća, ili odbačena, huda, zlo-udesna. »Staru obuću ne valja držati, jer je predana vragu, pak se zbog toga rađaju skandali.«²⁹ Na zlo sluti, ako ribar (ribič) uhvati na udicu staru obuću. Poredi Abukazentamburove papuče!

Ne treba dalje zalaziti u mnogovrsnu simboliku postola (obuće), o kojoj su osim P. Sartorija pisali još i E. Samter, Th. Zachariae, D. Zelenin (po Zborniku XIX 383) i drugi.

Od više grupa običaja s postolima (običaji zaručni i svadbeni, pri polasku na put, običaji koji štite od zla pogleda, zlih duhova i vještice, stara obuća,³⁰ mrtvački postoli i dr., dalje u nas Hrvata i Slovenaca rašireni običaj međusobnog izuvanja i udaranja mladenaca postolima jednoga po glavi drugoga,³¹ uopće i kod nas vrlo običajno izuvanje svih starijih muških u kući i stranaca od strane ženskih, osobito mlade snahe³²) izabrao sam neke svedbene običaje, i to polazeći upravo od nikolinjskih postočića, i na njima sam pokazao prvotno i temeljno značenje upotrebe postola: postoli su se morali izuvati tuđincu iz straha od tabu, zbog perhorescirane tuđe zemlje, pa i samoga praha tuđe zemlje, a mladenka je morala u muževljevim postolima stupiti u njegovu kuću. To je razjašnjenje

²⁸ Archiv für Religionswissenschaft (1915) XVIII 593 (H. Vysoký: Der Schuh in den Hochzeitsgebräuchen), XXI, 240, a o tom je radio opširno E. Samter: Geburt, Hochzeit und Tod. Leipzig 1911, S. 195 ff. Amerikanci bacaju za mladim parom, kad ide preko mosta na parnik, riža (simbol plodnosti) i stare postole. Za izuvanje postola na sramotu vidi XVIII 255.

²⁹ Zbor. VII 384 (na Grudi u Konavlima kod Dubrovnika).

³⁰ O običajima sa starom obućom: spaljuju je, osobito u božičnoj vatri, dimom odgone zle duhove, vještice i t. d. (Srp. etn. zbor. I 183, 195; Ed. Schneeweis: Die Weihnachtsbräuche der Serbokroaten. Wien 1925, S. 177). U Slavoniji daju na samrti piti vodu iz stara postola, da bolesnik može lako umrijeti (Zeitschr. d. Ver. f. Volksk. IV 149).

³¹ Por. Zbor. I 137 (u Stupniku kraj Zagreba), 183 (u Pitomači u hrvatskoj Podravini), 305 (Udara ju komar paša, udara ju žutom čizmom); slično XX 213; Pukler, o. c. 88, 125.

³² U Andrije Palmovića pjesmi »Stani« strancu, prije nego će trudan u kući konačiti, prašne će mu noge oprati neva.

nikolinjskog običaja s postoćićima, za koji je pisac članka u »Novostima« (zagrebačkim) od 20. studenoga 1926. pisao, da ga već ne bi znao razjasniti ni sv. Nikola ni njegov rutavi pratilac krampus.

Primjer iz Samobora još nam najbolje osvjetljuje značenje obuće i strah od tuđe zemlje: »Ne valja hodati po onom blatu što se ostruže s obuće u sobi, kad se čisti, jer to škodi zdravlju«³³ — svakako, jer je ono blato od zemlje za tu sobu kako tuđe tako i hude, jer je tabu. A zaručnik ili mladoženja daruje djevojku ili mladu nevjestu svojim postolima, da u njima stupajući kano po njegovu dođe u njegovu kuću, jer ako je prah tuđe zemlje hud i opasan, onda su pogotovu opasni tuđi postoli, kojima se gazilo po stranoj zemlji.

³³ Zbor. XIX 207. Temeljna je predodžba, da je tuđa, stranska zemlja ili prašina neprijateljska, škodljiva, opasna, tabu, a prašina od domaće i ple-
menske zemlja je sveta, dobrosrećna.

Povijest šibenskih solana

Dr. Jelka Perić

Uz poljoprivredu, stočarstvo i ribolov izvor ekonomskog blagostanja mnogih naših primorskih gradova u davna vremena bila je sol, taj glavni oslon primitivne trgovine, kao proizvod neophodno potreban i čovjeku i životinjama. Radi soli su se ljudi pored sve tegobe i duljine puta iz zaleđa spuštali na more sa tovarima proizvoda svojih zemalja, radi soli su se sklapali trgovački ugovori među pojedinim državama, radi soli su se vodili ratovi među državama i pojedinim municipijama u težnji da se zaposjednu bogata solna središta.¹

Iz plitkih zaliva, vezanih uskim kanalom s otvorenim morem, gdje je bilo jako isparivanje a malo pritoka dolazilo u zalive, žitelji su šibenskog kotara u davna vremena dobivali dosta morske soli i posjedovali su brojne solane, koje su osobito u primitivnim odnosima gradova u srednjem vijeku bile svakako od velike važnosti, iako nijesu obuhvatale veliki prostor kao one u Pagu, pa i radi primitivnijeg uređaja u trgovini Jadrana toga doba nijesu dolazile niti u obzir kao paške.

Starijih arhivskih isprava općinskog vijeća, u kojima bi se vodilo računa o solanama, nemamo, a da ih je i bilo, iščezle bi bile u vatri, koju potpališe Mlečani za navale god. 1378 skupa s arhivom šibenskim, pa se zato ne može govoriti o njihovu značaju u trgovini toga vremena, iako znamo, da već u drugoj polovini XIII v. šibenske solane izazivaju pažnju susjeda, tako da Zadar osvaja Srimac, Žirje i Jarte, kamene i neplodne otoke šibenske jurisdikcije, zbog produktivnih i brojnih solana, zaštićenih u morskim dragama tih otoka.²

¹ Prof. E. Nikolić: *Episodii del salificio Adriatico*. U *Programma dell I. R. Ginnasio superiore di Zara*. Zara 1907, p. 4—54. *Strabonis: Rerum Geographicarum libri XVII. Amstelædami*. Vol. I, p. 489-90.

² Prof. E. Nikolić: *op. cit.* Listine I. CLXI god. 1332, 14 apr. u Veneciji, p. 382.

U šibenskom se statutu vodi računa o solanama u Reformacijama, koje se počinju sa drugom polovinom XIV v., a kako za cijelog trajanja gospodstva ugar.-hrvat. kraljeva nad dalmatinskim gradovima u neprekidnim sukobima sa Mlečanima tužbe padaju sa strane Ugarske i Hrvatske na Mletke osobito radi smetanja trgovini i raspačavanju kraljevske soli sa Paga,³ vjerojatno su šibenske solane bile tada još u dosta primitivnom stanju i snaga njihove produkcije nije još bila tolika, da bi na njih moglo pasti oštro oko Ludovika Velikoga, koji proglasivši sol državnim monopolom zavede i u Šibeniku mitnicu (gabelu), prihodi koje su tekli u kraljevsku solnu komoru.⁴ Ovu periodu u trgovini soli možemo smatrati za Šibenik periodom malih solana, kad se svako zadovoljavao da količinom soli namiri domaće potrebe svoje i okoline.

Porastom žitelja, brzim razvijanjem grada i širenjem kotara u drugoj polovini XIV v. razvija se prirodno i trgovina, saobraćaj proširuje svoje granice i to pojačava i potražbu soli, toga njihova nacionalnoga produkta, vrlo važnog za ratarsko-stočarski narod njihova susjedstva; odatle i potreba jednog reda u radu, što dolazi do izražaja u knjizi Reformacija. Od toga vremena možemo i pratiti rad i red na šibenskim solanama.

Glavne su se šibenske solane nalazile kod sela Zablaca, sastojeći se od Velikog i Malog Jezera i nekih manjih jezera,⁵ a bilo je još i drugdje uz obalu manjih solana.⁶

Solane su Velikog i Malog jezera bile gotovo sasvim u posjedu privatnika. Od drugih dvaju manjih jezera veće je pripadalo šibenskom biskupu, a manje samostanu sv. Spasa,⁷ ali su i samostani

³ Silvio Mitis: *La Dalmazia in tempi di Lodovico il Grande*. *Annuario Dalmatico Anno IV*. 1887, p. 15.

⁴ Vjekoslav Klaić: *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. st. Treće doba, druga knjiga (1409—1457)*, str. 56. 27 aprila 1410 Zigmund zapovijeda kapetanu Petruzu Mušlini, da općini šibenskoj da 10.000 mjerova soli iz kraljevske solne komore.

⁵ Vol. *Varie Osservazioni e trattati seguiti tra li Veneti e li Austriaci nella regolare reconfinazione delle Provincie Dalmate seguiti nel 1773 a 1776*. Vol. 7533 IV. (Bibl. Paravia — Zara.)

⁶ a) Fortis: *Viaggio in Dalm.* p. 167 ... errando specialmente pei bassi fondi vicino al casale di Ramina (kod Murtera) dove altri tempi furono saline. — b) *Liber Reformatorem. Cap. CLXIV*, 1906 die januarij p. 133 ... Cum nonnulli Cives habentes salinas ad Morignas ...

⁷ *Varie osservazioni etc.* Vol. 7533.

sv. Katarine, pa bratovština Marije Nove i bolnica sv. Lazara imali svoje solane.⁸

Gospodari su radove na svojim solanama prepuštali ugovorima u zakup. Zakupnici su dijelili korist sa gospodarima, tako da bi polovinu crne soli prepuštali gospodarima. Bijela se sol dijelila po ugovoru.⁹

I šibenska je općina od solana na svome zemljištu pobirala određeni dio »in natura«, te je ovaj dio prepuštala zakupnicima, koji su kroz tri dana imali pravo da u prisutstvu općinske vlasti i gospodara odnosno solane dignu od općine ustupljeni dio, prije nego i sam gospodar spomenutih solana išta primi od spomenute soli.

Od kupaca pridignutu sol morao je zapisati javni bilježnik. Gospodar, koji ne bi poštovao ovu odredbu, mogao je da izgubi svako pravo na spomenute solane, koje bi pravo prešlo na općinu. Otštetu, koju bi prekršajem gospodara imao kupac, morao je naknaditi sam gospodar solju, koja mu je pripadala te godine sa spomenutih solana. Ako kupac solana šibenske općine ne bi došao kroz tri dana da pridigne svoj dio soli, tad je gospodar odnosnih solana morao sol, koja je pripadala kupcu, dostaviti na solanu, a svojim je dijelom mogao po volji raspolagati.¹⁰

I radnici, solari, primali su nagradu za svoj rad »in natura«. Zloupotrebe, koje su se sa strane solara mogle događati, ograničavale su se odredbom od 18 dec. 1385 g., kojom se zabranjivalo solarima udaljiti sa solana njihov dio kao i onaj, koji pripada gospodarima, bez osobitog znanja samih gospodara pod prijetnjom otštete od deset mjera (1 modij = 100 mjera) za svaki modij — gospodaru dotične solane, i globe od 25 libara, polovina kojeg je novca pripadala tužiteljju a polovina šibenskoj općini.¹¹

Rad je na solanama trajao od 1 maja do konca septembra. U korist što bolje i stalnije produktivnosti solana bilo je predviđeno,

⁸ Atti Simon Devich 1616—1623. Adi 17 luglio 1621, p. 278 procura per molti interessati delle saline. (Bis. arhiv. Šib.)

⁹ Semonich de Grisanich Gaspero Fascic. III (1626—1640). Adi 28 gen. 1623 (Biljež. ar. Šib.) ... dovendo divider il frutto di essi per metta quanto di sali negri, come li altri lavorati con li patroni di esse saline dividono, et di sali bianchi... si è contentato, come per il pub-co instru-to si contenta, che quelli siano per honoranza di esso Sr. Marchiol, senza che lui di essi ne habia cosa alca.

¹⁰ Liber. Reformat. Cap. CLVI. Die 6 aprilis 1404.

¹¹ Ibidem XXXVII, p. 106.

da solari učinivši pogodbu sa gospodarima moraju ustrajati u radu na odnosnim solanama za cijelo vrijeme rada.

Prekršaj svakog pojedinog dana kaznio se u korist gospodarstvu globom od 25 solida. Za veću udobnost svoju i solara gospodari bi na svojim solanama podigli i daščare, u kojima bi solari valjda i noćivali.¹²

Sol se rasprodavala pripadnicima općine, pa dalmatinskim zagorcima, a i iz Bosne su dolazili u Šibenik da kupuju sol.

Pravu povijest šibenskih solana i trgovine solju možemo da pratimo od XV v., kad je Venecija trajno zagospodovala dalmatinskim gradovima.

*

Iza svečanog obećanja dužda Mihajla Stena danog Šibenčanima, pošto su uglavili s njima mir 30 oktobra god. 1412, da će Venecija upravljati gradom po istim statutima, reformacijama i običajima, kakvi su bili za kralja Ludovika,¹³ izvršena je privolom općine god. 1414 u korist republike feudalna investitura općinskih dobara uz obavezu, da će vlada plaćati činovnike.¹⁴ Šibenčani u ovom momentu nijesu ni izdaleka slutili, kakav su udarac zadali ne samo političkoj već i administrativnoj slobodi svojoj i financijama svoga grada, bez kojih su slabili i propadali njegovi životni interesi, a općina se pomalo pretvarala u jednostavnog prosjaka, za kojega su neprekidna odaslanstva tražila hitnu pomoć. Financijski slab, a na udaru otomanskoj sili, morao je da za čitava tri vijeka laska i puži pred vladom, zbog čega je i zaslužio naslov »la Fidelissima«.

Gospodstvo Venecije najveći udarac zadade trgovini dalmatinskih gradova, jer je komercijalna politika Venecije favorizirala glavni grad, a podupirala je pojedine grane privrede, ukoliko su one koristile i državnoj blagajni. Odatle i interes republike za šibenske solane — jer je sol bio jedan od glavnih predmeta trgovine, a u nizu carina na prvom mjestu je bila ona, koja se udarala na sol, kupljenu u unutrašnjosti i na strani.

¹² Liber. Refor. Cap. CCII, p. 143 ... Cum nonnulli Cives habentes salinas ad Morignas et Galibi — pro commodo eorum & fuorum salinariorum faciant fieri & construi certas domos ad dictas salinas...

¹³ Novissimum Statutorum ac Venetorum Legum Volumen duabus etc. Die 30 oct. MCCCCXII.

¹⁴ Listine VII, p. 167—169. God. 1414 7 augusta u Veneciji. Mlečani pristaju na uvjete molbe Šibenčana te primaju upravu općinske imovine.

XIII članom uvjeta, pod kojima su Šibenčani predali svoj grad, Venecija prisvaja za se tridesetinu sa mitnicom soli onako, kako je držao dobre uspomene kralj Ludovik. Istim se članom zabranjuje Šibenčanima, da prodaju sol skuplje nego se prodaje po ostaloj Dalmaciji, i da na sol, koja se izvozi morem, ne mogu tražiti više carine od deset dukata na 100 mjera,¹⁵ dok se na sol izvezenu kopnom plaćala carina od 20 dukata.

Trgovci Trogira i Splita — još prije nego su ti gradovi došli pod mletačku vladu — dolazili su u Zadar, Pag i Šibenik, da kupuju sol, koju su dodavali Morlacima. Osim toga učestala su kriomčarenja morem, te Venecija, da to spriječi — nadajući se, da će izvući iz toga velike koristi — udari paškim i zadarskim solanama i na sol, koja se morem izvozila, carinu od 20 dukata na sto mjera, a 26 juna 1414 dade napatuk za providure, koji su odlazili u Dalmaciju, da nagovore i Šibenčane, da se liše povlastice u izvozu carine soli morem, potvrđene god. 1414.¹⁶ Njima je to i uspjelo, jer se u uvjetima, pod kojima su Mlečani god. 1414 7 augusta primili od Šibenčana upravu općinskog imanja, dodao član, koji je glasio, da se šibenska sol izvozi morem uz iste uslove, uz koje se bude izvozila iz ostalih mjesta mletačke Dalmacije, uz uvjet, da oni, koji kupiše solane od općine, mogu, ako hoće, predati ih općini onako, kako ih primiše sa soli, koja se te godine proizvela, uz oštetu troškova načinjenih na solanama za tu godinu.¹⁷ 30 augusta god. 1414, prema zaključcima, stvorenim od načelnika zadarskih i od providura poslanih u Dalmaciju, da javnu upravu prosude te što je krivo ili manjkavo da poboljšaju, bilo je naređeno, da se i na sol, koja se izvozi za Neretvu i za bilo koje mjesto Dalmacije, Hrvatske i Slavonije toliko iz Zadra, Paga, Šibenika, Raba i Nina kao i iz ostalih mjesta Dalmacije, plaća carina od 20 dukata na 100 mjera, kako bi se kriomčarenje za Neretvu što više ograničilo.¹⁸ Sad su se na Neretvi s Mlečanima takmili Dubrovčani dodajući Morlacima jeftinije sol sa svojih solana; zato su Šibenčani, pošto su se gradovi Split i Trogir pokorili Veneciji, tražili od vlade, da carinu na sol izvezenu za Neretvu i za cijelu obalu svede na 10 dukata.¹⁹ Vlada je zadovoljila tu molbu 8 juna 1423 g. pod uvjetom, da izvozilac jamči,

¹⁵ Listine VIII, CCLI, p. 288—293. God. 1414 30 oktobre u Veneciji.

¹⁶ Listine VII, p. 156. God. 1414 26 jula.

¹⁷ Listine VII, p. 168. 1414 7 augusta.

¹⁸ Listine VII, p. 179. 38.

¹⁹ Listine VIII, p. 169. 10 maja 1422.

da ne će drugdje sol izvesti, a u slučaju prekršaja gubio je svu trgovinu ili je morao plaćati odnosnu vrijednost u novcu na korist općine. Osim toga morao je na svakih 100 mjera platiti globu od 20 dukata, polovinu koje je svote išla tužitelju, a polovina rektoru mjesta, odakle se sol izvezla. Istodobno se pobrine, da izvoz podvrgne strogoj kontroli, kako bi državnoj kasi osigurala što više prihoda, te izda solnoj komori šibenskoj propise, kojih se morala držati pri izvozu soli kopnom ili morem.

Svi oni, koji su imali soli sa svojih ili drugih solana, bili su dužni u toku mjeseca oktobra svu sol prenijeti u grad u javnu magazu. Tko bi prekršio ovu naredbu, izgubio bi sol na korist općine i morao bi platiti globu od 10 dukata za svakih 100 mjera. Polovina bi toga pripadala tužitelju, a polovina knezu.²⁰

Sol je glavni artikal, zbog koga su dolazili Turci s karavanama na dalmatinsko primorje. Dolazili su osobito na solane Nina, Ljube i Zadra. Kad je god. 1423 Venecija uništila spomenute solane, prirodno je porasla potražba soli na šibenskim solanama,²¹ a i u interesu je Venecije, da karavane ne skrenu u Dubrovnik.

Venecija je inače sklapajući ugovore sa susjednim zemljama dopuštala pojedinim vladarima, da se služe dalmatinskom soli, te kad je god. 1444 dopustila bosanskom kralju Stjepanu Tomi, da izvozi sol iz bilo kojeg mjesta Dalmacije uz naknadu od 5 dukata na 100 mjera, trgovci su bosanskog kralja vjerojatno padali u tu svrhu i u Šibenik, tako da je trgovina solju u XV v. u Šibeniku bila dosta živa.

Koncem XV i početkom XVI v. solane su pretrpjele osjetljivi udarac učestalim navalama Turaka, koji su iza osvojenja Bosne i Hercegovine počeli zalijetati i u zagorsku Dalmaciju te postadoše neprijatni susjedi i mletačkim posjedima u dalmatinskom primorju. Šibenski je kotar svakodnevno osjećao teške posljedice u popaljenim selima, opustošenim poljima, posječenim vinogradima, zaplijenjenom blagu i zarobljenim sužnjima. Strah je pred Turcima tjerao sada kmetove, da bježe i ostavljaju kućišta i da traže sigurnije zaklonište u gradu i na otocima. Ova je nesigurnost morala sasvim prirodno da djeluje na sve grane privrede, pa je vjerojatno i rad na

²⁰ Listine VIII, p. 228—231.

²¹ G. Sabalich: La Dalmazia nei commerci della Serenissima. Zara 1907.

solanama spao toliko, da se sama mitnica zapustila. To nam potvrđuje knez i kapetan Šibenika, Viktor Brgadin, koji 9. januara 1501. tužeći se na nered u isplaćivanju činovnika, na oskudicu u municipiji, topništvu i prahu, a i na siromaštvo kase radi malih dohoda od carine, kaže, da se od soli ništa ne pobira. Istodobno traži dopuštenje izvoza soli u Marku i za brdo, da se izvuče što novca.²²

Prvih godina Solimanove vlade (1520—1524) nastojala je Venecija da goji dobre odnose sa Portom, a sjajni uspjesi Karla V u Italiji početkom god. 1525 još su više stisli uzajamnu vezu između Republike i turskog carstva. Prijateljski su odnosi dolazili do izražaja i u trgovini obiju vlada. Istodobno su se Turci primicali sve više mletačkim posjedima u Dalmaciji, te zauzećem Skradina god. 1522 postadoše neposredni susjedi šibenske knežije. Ova neposredna blizina pojačava veze među Turcima i Šibenčanima, a to utječe i na solane. U to doba pada i ugovor uglavljen između Venecije i Porte u Šibeniku 10. aprila 1525 u prisutnosti Petra Zena, koji je boravio tad u Šibeniku u svojstvu mletačkog pretstavnika, i Zehapher Celi-beja, emina Ercegnovoga i Skradina, u predmetu daće na sol, koja se izvozila za Tursku. Na osnovu toga ugovora turski su podanici iz Bosne silazili u Šibenik, da krcaju sol, a prihode, koji su proizlazili iz toga saobraćaja, Republika je dijelila s eminentom, turskim carinikom. Republika je naime utjerivala od turskih trgovaca 7 aspri, a Turčin 6, uz obećanje eminentovo, da Turci ne će nanositi štete šibenskoj knežiji, a što su oplijenili da će povratiti.²³ Turski je carinik boravio u Šibeniku. Već god. 1525 znamo, da je mitnica izbacivala 3600 dukata na godinu.²⁴

U vezi sa življim saobraćajem i radom na solanama vjerojatno je i konvencija od 21. decembra 1524 uglavljena između pretstavnika vlade s jedne a općine i gospodara solana sa druge strane.

Iako u arhivskim ispravama, koje sam imala na raspolaganju, nije uveden tekst spomenute konvencije, vjerojatno se tu utvrđuju i prihodi vlade prema starim običajima, po kojima je vlada pobirala osim 1/10 još i suvišak u ime »manca« na mjeri, što je iznosilo

²² Esposizioni di rapporti fra la republica Veneta e gli Slavi Meridionali. Brani tratti dai diarii di Marino Sanudo 1469—1535. Vol. I, p. 167.

²³ Commissiones et Relationes Venetae: Itinerario di Giovanni Battista Giustiniano. 8. marzo 1553. U bilješkama Sabalich op. cit. p. 26.

²⁴ Ibidem XV. Relatio viri nobilis ser Bernardini de Cha Taiapetra, p. 178. Tomus I.

usve 40%. Na ovu korist, koju je republika vukla od solana, pozivaju se i kasnije isprave.²⁵ One nas upoznavaju i sa pogodnostima, koje su žitelji grada i kotara uživali od toga svog nacionalnog produkta.

Tako su za vrijeme konfekcije soli ti žitelji mogli da kupe po dvije kvarte bijele soli »ad mensuram lapidis«²⁶ za domaću upotrebu. Osim toga su namalo kupujući dobivali općinsku sol jeftinije, jer je magistrat za sol (Col. del Sal.) 17 maja 1596 g. šibenskoj općini podijelio gratifikaciju od 2000 kabli soli na godinu, koju je sol rasprodavala namalo građanima i seljacima kotara i peškijeri u Žirju po 24 solida kabal, dok je inače cijena kablu soli bila 40.²⁷

Gospodari su solana, prepuštajući rad na njima ugovorom, u zakup pobirali osim obične polovine od crne soli još i jedan suvišak kao regaliju, dok se bijela sol sada vjerojatno obično dijelila na polovinu.²⁸ Tim su prihodima mnogi privatnici u ono doba, kad je zbog opasnosti Turaka izdalo ratarstvo, uzdržavali svoje brojne obitelji; godišnjim prihodima, koje je vlada pobirala, namirivali su se vanredni troškovi i plaćali činovnici, dok je u fundak na ime javne dobrotvornosti teklo 900 dukata godišnjeg prihoda od soli proizvedene na šibenskim solanama.²⁹

Produktivnost je solana bila stoga u interesu i vlade i općine, jer su karavane dolazile sa 500 do 600 tovarnih životinja krcatih robe, žita, vune, sira, katrana (pegole) i drugih proizvoda. To je

²⁵ Atti Antonio Barbaro 1669—1671. Lib. di carta N. 416 p. 257 li di 25 maggio 1670. Per le saline del Vescovato di Sibenico in Zablacchie. (Sud. ar. Šibenik.)

²⁶ Kamena mjera, koja se nalazila na solanama.

²⁷ I capitoli del Fondaco di Sibenico p. 297. Il Nuovo Cronista di Sibenico. Anno V—VI. 1897-98, p. 297—302.

²⁸ No. 72. Atti Crisanich Michele, fas. I. 1634—1651. Ugovor 6 maja 1641 ... et di risponder a d-o patrone la sua portione ordinaria de sali, ciò è la metta de sali negri, .. la regalia de sali med-mi negri et delli sali bianchi il tutto per boletta per mettà, conforme l'ordinaro da trazirsi in questa ra-ra fiscal Cam-a secondg publici ordini ... (Sud. ar. Šibenik.)

²⁹ Libro di consigli e colloqui della Communità ed Università del 1667—1696. Addi 22 maggio 1671. Per la restaurazione delle saline... mentre non solo li patroni et li lavoratori delle medesime: per corso di ventisei anni sono rimasti privi delle rendite d' essi sali, con li quali sostentavano per lo più le povere e numerose loro famiglie. Ma la cammera fiscale per tal interutione è rimasta esausta di danaro con incomodo non picciol di salariati, come pure il fontico, spogliato delli suoi redditti annuali de Dti. 900 — che dalla stessa gli venivano corrisposti per la regalia de sali medesimi, che dalle stesse saline erano state dalla pub-ca munificenca all' ordine di questa fedelissima città assegnato ... (Op. ar. Šibenik.)

znatno utjecalo na fiziognomiju grada, u kojemu je ključao bujni istočnjački život, kad se na stotine turskih podanika zaustavljalo u njegovim ulicama i kupilo po gostionicama. Karavane su spašavale od gladi i grad i kotar, jer je već u prvoj polovini XVI v. iz straha pred Turcima opustio istočni dio kotara i zanemarilo se obrađivanje polja, tako da je kotar bio tada najsiromašniji u Dalmaciji.³⁰ Osjetljivi manko zbog toga u državnoj komori tražili su pretstavnici vlade da naknade na solanama, tražeći, da ih gospodari obrađuju, u protivnom slučaju da im se oduzmu.³¹

Promet je u solanama bio tih godina vrlo živ, kad je vlada samom mitnicom soli pokrivala vanredne troškove, koji su premašivali svotu od 4700 dukata redovnih troškova.³²

Koliko su pak važnost imale šibenske solane u tome stoljeću za Veneciju, dokazuje nam sa nekoliko brojeva Giustinjani u svome izvještaju od god. 1553, kad piše, da se vrijednost uvozne trgovine računa na 50.000 dukata, da je fiskalna komora od raznih carina pobirala 10.000 dukata godišnje, dok trgovački saobraćaj Splita radi velike takme Dubrovčana na skeli Makarske i Neretve nije dostizao niti 25.000 dukata, a da je fiskalna komora imala jedva 1060 dukata godišnjeg prihoda. Dalje navodi, da je Republika od šibenskih solana vukla od 3000 do 4000 dukata godišnje, mesarnica da joj je izbacivala više od 1000 dukata, a komercij godišnje 1000 dukata.³³ Da nije bilo soli, zbog koje je saobraćaj bio toliko živ, carina tridesetnice (il datio del trentesimo) ne bi bila izbacivala niti 200 dukata, a mesarnica ne bi davala niti trećinu carine.³⁴

Kad uvažimo ove brojeve, posve je shvatljiv interes, koji je dolazio do jakog izražaja u relacijama generalnih providura XVI v., gdje se upozoravala vlada na veliku korist, koju vuče od solana, i na potrebu što savršenije kontrole.

³⁰ Commissiones. Tomus. III. Relatione de noi Michiel Bon et Gasparo Erizzo già sindici in Dalmazia, MDLIX, p. 126. ... Et se non fussero li Morlacchi che veneno alla gabella comprar sali et portano formenti, lane, formaggi, et pegole Sibenzani stariano molto male, perchè quello paese e più sterile di tutto il resto della Dalmazia.

³¹ Commissiones. Op. cit. XIV. Relatio viri nobilis ser Joannus Aloysii Venerio qui fuit comes et capitaneus Sybinici 1534 adi 19 febbraio.

³² Ibidem. XXIX. Relatio viri nobilis Joanis Aloysii Venezia reversi comitis et capitanei Sibenici — Presentata die 26 maj 1547, p. 175.

³³ Commissiones. Itinerario di Giovanni Battista Giustiniano. Sebenico 8 maggio 1553.

³⁴ Monumenta: Commissiones etc. Relatione de noi Michel Bon et Gaspar Erizzo. Tomus II, p. 126.

U svrhu je kontrole na ulazu kanala prema južnoj strani, na rtu Sv. Mandaline bila mitnica. Nedaleko od solana bile su magaze, u kojima se spremala sva sol. Tu je bila i kuća za emina, turskog carinika, koji je uostalom boravio radije u gradu.

Nadzor nad solanama imali su: carinik, zatim jedan kapetan, koji je nadzirao rad, jedan nadglednik za čišćenje kanala i jama pa dva mjerača. Carinik je morao strogo paziti, da se za vrijeme rada ne bi tko približio solanama u svrhu kriomčarenja i da se sva sol u svoje vrijeme spremi u magaze. Nadglednik je imao brigu nad kanalima, koji su se morali u izvjesno vrijeme zatvarati i otvarati. Zato je bio dužan da stanuje u Zablaću. Kao nagradu imao je pravo ribarenja u dotičnim kanalima te je bio oslobođen svih dužnosti realnih i personalnih.³⁵ Pohlepa je vlade dolazila do jakog izražaja pri predavanju soli, jer su gospodari predavali sol cariniku punom mjerom (pala battuda), dok je ovaj prodavao ravnom mjerom (pala piana), što je iznosilo u korist Sv. Marka 10%. Razumije se, da su iz toga suviška vukli korist za se i carinik i mjerači, koji su radili sporazumno s njime.³⁶

Gospodarima je vlada plaćala sol po 12 solida kabal, a Turcima ga je prodavala po 34 solida ili 14 aspri. Za solane je pak trošila godišnje 350 dukata.³⁷

Ni uza svu kontrolu država nije mogla da doskoči svim zloupotrebama, jer kako je Republika izrabljivala gospodare, tako su i oni i radnici prodavali sol potajno. Krijumčarili su i isti činovnici, a to je bilo stim lakše, što je u magazama ležala sol obično po dvije godine; poviše stare zalihe bacali bi novu, a da se nikada nije znalo za množinu zalihe. Računalo se, da se krijumčarenjem gubi trećina soli.³⁸

³⁵ Atti del Prov. Gen. Antonio Barbaro. Liber. II. 1669—1671. Carta 23. (Nam. ar. Zadar.)

³⁶ Commissiones. Op. cit. Relazione del sindacato della provincia di Dalmazia et Albania havuta nell' eccellentissimo coleggio per il magnifico Giovanni Battista Giustiniano. II. Tomus III, p. 38. ... Veder gli accrescimenti delle misure dei sali che si consegnano al gabelotto per i misuradori in barca alle saline forse da lui con denaro corrotti, che crescono molto più che dieci per cento, che sono messi a conto di S. Marco...

³⁷ Ibidem... Itinerario di Giovanni Battista Giustiniano.

³⁸ Ibidem p. 38. Relazione etc. per il magnifico Giovanni Battista Giustiniano... Tomus III. II. ... Proveder al mal governo delle saline che regulade renderiano maggior quantità di sale, scoprir i contrabandi che si fanno al tempo, che le saline fruttano che il terzo va di male; et misurar i sali che sempre restano di due anni nei magazini, che altramente non si può vedere i fondi di essi...

Kako je ugovor, koji je Venecija sklopila s Portom otvorivši još skelu za sol u Šibeniku, bio sasvim zavisian o političkim odnosima između nje i Porte, to su ti odnosi bili i mjerilom za solane, jer bi svako otvoreno neprijateljstvo između Venecije i Porte poremetilo i rad u njima.

Tako je i ciparski rat (1570—1573), za kojega je šibenski kotar bio lišen napučenih sela Rogoznice i Danila, morao da razorno djeluje i na njegove solane, stim više što su oni Turci, koji su zbog soli stacionirali na Mandalini, favorizirali svoje istovjernike, kad su se oni u velikom broju spuštali da plijene po posjedima Zablaca.³⁹ Na napredak je solana loše djelovalo također slabo materijalno stanje gospodara, koji gubitkom tolikih svojih posjeda u ratovima s Turcima u XVI v. vrlo osiromašise. Tako se generalni providur Antun Giustiniani god. 1575 tuži, da su zbog osiromašenja, a valjada i nemara gospodara solane u lošem stanju. Zato prigodom svoga posjeta u gradu izdade proglas, da se u roku od četiri mjeseca sve solane moraju popraviti, a onima, koji to ne učine, zaprijeti, da će biti lišeni toga posjeda, koji će se dodijeliti fisku. Ukoliko su njegove tužbe bile osnovane, dokazuju brojevi, prema kojima su god. 1574 solane izbacile jedva 4392 kabla soli, dok su predašnjih godina izbacile od 20 do 25.000 kabli. Uza svu ovu lošu produktinost magaze su bile pune, jer su zakupnici Bračanin Mihajlo Karenić i drug, znajući, da su Turci primorani dolaziti u Šibenik, prodavali mjeru soli po 2 L i $\frac{1}{4}$, dok se u ostaloj Dalmaciji sol prodavala nešto više od 30 solida mjera.⁴⁰ Računalo se, da su zakupnici na tome dobivali više od 7000 dukata. Dakako, sva su ova iskorišćavanja bila najviše na štetu siromašnog puka, a i državnoj je kasi prijetila opasnost, da karavane skrenu na Neretvu, Makarsku i druga mjesta.⁴¹

Premda su od god. 1574 pa do kandijskog rata Turci prijatelji Mlečana, pa je i Šibenik skoro za sedamnaest godina uživao mir, te je trgovinom sa zagorcima i Turcima popravljao pomalo svoje ekonomsko stanje, to se uza sva nastojanja i stroge odredbe

³⁹ Sac. E. Kaer: Preti e Frati nella guerra coi Turchi. Rivista Dalmatica Anno III. Fas. 50. 1904, p. 196.

⁴⁰ Glavni novac, koji je kolao u Dalmaciji, bila je t. zv. dalmatinska »gazeta«, koja je vrijedila dva dalmatinska solda. Deset gazeta činile su dalmatinsku liru, a dvije dalmatinske odgovarale su jednoj mletačkoj liri. Lazzari: Monete nei possedimenti Veneti in Dalmazia, p. 14—15 et p. 141.

⁴¹ So isro: Documenti storici sull' Istria e la Dalmazia: Relazione sulla Dalmazia da Antonio Giustiniano nell' anno 1575. Vol. I. Venezia 1844, p. 104.

generalnih providura rad na šibenskim solanama nije više digao na predašnju visinu. Čini se, da ni potražba soli nije više bila onakva kao prije, jer kako se opozvala bila povlastica dana Šibenčanima, da turske podanike oskrbljuju do određene množine i vinom i uljem ne tražeći dopuštenja od kneza, to su turski podanici padali u Šibenik u manjem broju — skrećući drugamo.⁴² I samo je ponašanje vlade moralo da ozlovoljava gospodare solana, jer uza sve to što su ih prošli ratovi iscrpli ekonomski, vlada im je vrlo neredovno isplaćivala predanu sol.⁴³ Da su gospodari solana bili tada u prilično teškim prilikama i da su od solana očekivali poboljšanje svoga stanja, svjedoče odaslanstva, koja su se odašiljala u Veneciju, da traže pomoći i produženje rada na solanama sve dok vrijeme dopušta.⁴⁴

Nadalje je na razvoj šibenskih solana katastrofalno djelovao kandijski rat (1645—1669), koji je sasvim slomio šibensku trgovinu. Opsada grada g. 1647, pa borbe u neposrednoj njegovoj blizini zakrčile su put karavanama i presušile su neiscrpivi rudnik solana, kojima zadnji udarac zadade kuga od god. 1649 harajući u gradu i okolini za punih pet mjeseci i pomorivši nebrojene rudnike i zanatlije te zaustavivši time sasvim rad na solanama.⁴⁵

Dubrovnik, videći sad Veneciju u neprilici i zabrinutu za svoje posjede, usavršavaše svoj trgovački plan upotrebivši sve svoje diplomatske snage i u Bosni i u Carigradu, da svu trgovinu skrene u svoj grad. Ali Venecija, da sačuva samo sebi Jadran, bila je neslomljiva te je i u teškim tim prilikama našla kod senata i volje i vremena, da štiti trgovačke interese glavnoga grada, smetajući dubrovačkoj trgovini, a potpomažući trgovinu sa bosanskim Turcima, koji su i protiv zabrana svoje vlade u tim burnim vremenima sa velikim svotama trgovali sa Venecijom, a s njome su zajedno trgovali i turski podanici drugih pokrajina. Pitanje slobode pomorske trgovine uopće, napose trgovine solju, koje je pitanje bilo pokrenuto god. 1664 od turskih trgovaca iz Bosne, uvelike je interesovalo i Šibenik. Radilo se o otvaranju novog turskog stova-

⁴² Knjiga Vijeća od 15701—690 (listovi bez reda). Adi 13 marta p. 1622. 3 okt. 22. (Op. ar. Šibenik.)

⁴³ Atti Tranquillo Donato No. 56. Fas. I. 1601—1622. Adi 20 aprile 1611. List. 234 Procura patronarum Salinarum. (Sud. ar. Šibenik.)

⁴⁴ Atti Simon Devich. Fas. 1616—1623. Procura per molti interessati delle Saline. Adi 17 luglio 1621. List. 278. (Sud. ar. Šibenik.)

⁴⁵ Vidi moju raspravu: Šibenik u kugi za Kandijskog rata g. 1649. Zagreb 1928.

rišta na mletačkom teritoriju, budući da samo dubrovačko stovarište nije Turcima dostajalo. Šibenčani u težnji, da karavanama iz Bosne prokrče opet putove do svoga grada, pošalju god. 1677 u Zadar kneza Jurja Barbara s molbom, da se odnosno stovarište otvori u njihovu gradu, i to na rtu Sv. Mandaline, gdje mogu pristajati karavane, a da i ne dođu u dodir sa gradom. Knez je potkrepljivao svoju molbu dokazajući, kako bi se na taj način obnovio rad na solanama, što bi bilo u velikom interesu državnih prihoda. Do otvorenja novog stovarišta nije uopće došlo.⁴⁶

*

Premda je u toku kandijskog rata Šibenik protegao svoje područje, ipak su ratne posljedice bile preteške, a da bi rane mogle tako brzo zacijeliti. U prošnjama Šibenčana, koje je nakon rata odašiljala općina generalnome providuru u Zadru i mletačkoj vladi, najbolje se prikazuje teško stanje toga grada. Da se uspostavi promet karavana, o kojemu je zavisilo blagostanje grada, trebalo je prije svega obnoviti zanemarene radove na solanama, jer je sol bio glavni artikal, zbog koga su oni dolazili sa svojom robom u Šibenik. Zato i općina i gospodari solana odmah iza svršenog rata pregnuše da učine sve za njihovu obnovu. Odaslanstva, koja su u Veneciji zagovarala potrebe grada tražeći hitnu pomoć, u prvom su redu tražila obnovu rada na solanama.⁴⁷

Vlada je dosljedno molbi šibenskog kneza Jurja Barbara, preko general. providura Antuna Barbara, postavila 27 aprila 1670 kao nadglednika na solanama Velikog i Malog jezera Šimuna Đurakovića priznavši mu prava predašnjih nadglednika.⁴⁸ 13 juna iste godine dvadeset i sedam gospodara ovlastilo je Melhiora Tettu, da u Veneciji zagovara njihovu molbu za obnovu rada u smislu konvencije od 21 decembra 1524, tražeći i potrebni zajam za popravke spomenutih solana.⁴⁹ To nije bio lak posao, jer kako su se jame i kanali zatrpali blatom, to im je iščeznuo gotovo svaki trag. U ratnim su se pak nevoljama zaboravila i sva pravila, po kojima

⁴⁶ Fr. Difinico: *Historia della guerra di Dalmatia*. Rukopis. Libro IV, p. 234—236. (Biblioteka Paravia — Zadar.)

⁴⁷ Libro di consigli e colloquii della Comunità ed Università del 1667—1696. Adi gen. 1670. (Op. ar. Šibenik.)

⁴⁸ Libro di consigli II. Fas. 1666—1672. Adi 13 giugno 1670. Patroni delle saline p. 251—252. (Op. ar. Šibenik.)

⁴⁹ Atti Antonio Barbaro 1669—1671. Lib. II. di Carte No. 516, p. 23. (Nam. ar. Zadar.)

se rukovodio rad, a i u zadarskom se arhivu zameo bio svim spiskovima trag, jer se listovi mnogih svezaka bijahu poderali, a u prošlim su se neredima mnogi svesci i izgubili.⁵⁰ Kako je vlada odugovlačila da išta ozbiljno preduzme, općina je iskoristila priliku, kad se generalni providur Petar Ciuran na svome putu kroz Dalmaciju svratio u Šibenik, da mu prikaže molbu za obnovu solana, a zatim je godine 1673 ponovila molbu preko svojih poslanika Danijela Difnica i Domenika Simonića-Križanića. Dosljedno tim molbama Ciuran je podnio Senatu neke prijedloge za obnovu šibenskih solana, istaknuvši prihod u državnu korist od $\frac{1}{3}$ i $\frac{1}{10}$ uz dužne prihode privatnika mitnici. Odobrivši Senat svojim dekretom od 30 augusta 1673 njegove prijedloge,⁵¹ Ciuran je svojim pismom od 29 novembra 1673 dopustio, da svaki pojedinac, zakonito uveden u posjed solana, može da ih popravi i dovede u prvašnje stanje držeći se i u proizvodnji, prodaji soli kao i u cijenama svih starih propisa uz dodatak novih, koji će se izdati prema shodnosti u korist napretka njihova.⁵²

Prema ovome dopuštenju počele su se solane popravljati. Vlada je dala pripomoć od 440 dukata iz godišnjeg prihoda zala-gaonice. Prethodni radovi nijesu nikako zadovoljavali. Na licu mjesta uvjerivši se o mnogim neredima Ciuran je izdao shodne naredbe o upotrebi materijala i podjeli dodijeljenog novca. Držeći, da će se tako radovi oko popravka brzo svršiti i da će se skoro početi sa konfekcijom soli, izvještavajući vladu o tobožnjem svom uspjehu izražava nadu, da će se tako prištediti novac, koji država troši za stranu sol. Na vrijeme je zatražio preko vlade od magistrata za sol činovnike za nadziranje rada, stražu, koja će paziti na krijumčarenje, i carinika.⁵³

U julu iste godine Ciuran daje prethodne upute knezu ističući: čim solane budu potpuno popravljene, da će se uspostaviti mitnica; da će kapetan i vojnici morati paziti da se ne krijumčari, te da će se sva sol predavati u javne magaze u gradu pod palačom

⁵⁰ Atti Pietro Giuran. Lib. II di Car. 851. 1873. Adi 23 luglio 1674. Disposizioni per le saline di Sebenico, p. 137—140 ... molte carte logorate da tempo e dalle passate confusioni smaritisi molti volumi... (Nom. ar. Zadar.)

⁵¹ Ibidem p. 777. Restauro delle Saline di Sebenico — Venetia 30 agosto 1673... Concorrendovi poi anco il riguardo della rendita del terzo e della decima che spettarono al P-o (publico) oltre che saran obligate a quella gabella col vantaggio accennato le porzioni restanti dei privati...

⁵² Ibidem p. 67. Zara 29 nov. 1673.

⁵³ Ibidem p. 803. Venetia 16 aprila 1674. Relatione storica dell' anno 1674 del proveditore generale Pietro Guiran, diretta al Senato di Venezia sullo stato delle sue Provincie di Dalmazia ed Albania.

kneza (Palazzo Pretorio). Ljudima, koji će prenositi sol s kopna, određuje se osam lira na svakih sto kabala, dok onima, koji će prenositi s mora, po 10 lira.⁵⁴

Brzo se međutim pokazalo, kako su se nade Ciuranove izjavile, jer čim su se izvršili popravci u Malom jezeru i u jednom dijelu Velikog jezera i čim je počela konfekcija soli, rad je odmah u početku zatajio, budući da je loše stanje jednog dijela otežavalo rad na preostalim solanama. Pokazalo se, da su popravci izvršeni od prvih zanatlija bili više na štetu nego na korist, bilo zbog slabog poznavanja terena, bilo s nevještine u zanatu, jer je više vrsnih zanatlija poginulo u kugi god. 1649. Da se popravci usavrše, vlada je 25. maja 1675 odobrila gradu zajam od 1000 dukata prepustivši uvidavnosti generalnoga providura Cuirana podjelu i upotrebu toga novca.⁵⁵ Cuiran je zadužio konzorcij, tako da je svaki pojedinac sa svojom soli jamčio za čitavi dug.

Kako je uspjeh rada na solanama bio negativan, razlog se tražio u malom interesu i nemaru gospodara, koji da su nezadovoljni radi teških uvjeta postavljenih u odredbi Ciuranovoj od god. 1674 s obzirom na dužnosti gospodara solana prema vladi i radi obustave regalija, pa i stoga, što je pojedinac jamčio za čitavi iznos duga. Zato je generalni providur Grimani, opunomoćen od Senata, svojim pismima od 16. augusta 1676 i 17. septembra 1677 ublažio Ciuranovu odredbu tako, da se dug konsorcija podijelio među sve članove, ukoliko je koji na svojim solanama uložio, regalije su se povratile gospodarima i solarima po starim zakonima i običajima, od duga se odbio preostali materijal, koji se imao upotrebiti u javne radnje. Da ni ovi modaliteti nijesu doveli do pozitivnih rezultata, uvjerio se o tom i generalni providur Lorenzo Dona za svoga boravka u Šibeniku g. 1683. Znajući, da treba efikasnije metode, da se solane dovedu do savršene obnove, kako bi i državi i gospodarima davale obilatih prihoda kao nekada, tražio je razlog neuspjeha u radnicima. Radnici naime, koji su radili na solanama posljednjih osam ili devet godina, pokazivali su se premoreni i zazirali su od te vrste rada, a zbog različnih nevolja smanjio se bio i njihov broj. Da se udobrovolje, oslobodio ih je od službe na galiji i udijelio im i druge lične pogodnosti. Prepustio im se također slobodan izbor solana i gospodara, tako da su novi radnici mogli birati među gospodarima, koji još nijesu oskrbljeni radnicima. Kako su se pak neki od starih seljaka nastanjenih u gradu

⁵⁴ Ibidem p. 137—140.

⁵⁵ Ibidem p. 842. Adi 25 maggio 1675.

žalili, da samo na njih pada teret na solanama, odlučilo se, da predgrađa Varoš i Dolac pa sela Krapanj, Zlarin i Mandalina daju proporcionalan broj radnika. U propisu, koji se u tu svrhu proveo, našlo se 127 kuća, u kojima ima više od jednog člana sposobnog za takav rad, ne ubrojivši u to jedinice u obitelji. Odlučilo se zato, da se dosadašnji stari zamijene s onima od popisa, uz dužnost, da stari solari svakog petka dolaze da upućuju nove u tom zanatu.⁵⁶

Nekoliko je dekreta predviđalo, da se između interesovanih na solanama odaberu dvojica kao pretsjednici, koji bi štitili interese sviju. I generalni providur Dolfin dekretom od god. 1691 izdade nove naredbe, koje su imale da osokole gospodare, ali sva su nastojanja bila uzaludna.

U toku se XVIII v. svake godine za prikladne sezone i lijepih vremena ulagalo dosta truda oko šibenskih solana, uza sve to produkcija je bila vrlo skromna i prihodi nijesu odgovarali dragocjenosti posjeda.⁵⁷

Oskudicu šibenske i inače dalmatinske soli nadomještale su paške solane i južna Italija. Zbog trgovačke slobode, koju je Venecija pustila Dalmaciji u drugoj polovini XVIII v., Šibenik je davao Turcima u zamjenu za njihovu robu ostale svoje produkte: ulje, vino i rakiju. U jačem zamahu trgovine i prometa radi palih ograničenja šibenske solane same su od sebe propadale te su se već u drugoj polovini XVIII v. nekad bogate solane pretvorile u neznatnu peškijeru.⁵⁸

Glavni preduvjet za solane, sastojeći se u prirodnim osobinama obale, bio je u šibenskom kotaru i dalje konstantan i pogodan za razvoj trgovine solju, ali je pored socijalno političkih prilika i međusobnih odnosa saobraćajnih zemalja gubio taj preduvjet svoju kardinalnu važnost, kako se centar aktivnosti spomenute trgovine pomicao pribavljajući sad jednom sad drugom središtu snagu i blagostanje. Ovaj je promjenljivi faktor, jači od svih ljudi, od ekonomske snage i organizacije zemalja i ekonomske značajke naroda, pospješio propast šibenskih solana, koje, jednom propale, nijesu se više nikada podigle.

⁵⁶ Atti Lorenzo Dona. Lib. I. C. 414. 1682—1684. Per le saline, per il loro restauro No. 15. Sebenico 30 luglio 1683. (Nam. ar. Zara.)

⁵⁷ Varie operazioni o trattati. Op. cit. Vol. 7533. IV. (Bibl. Paravia — Zadar.)

⁵⁸ Fortis: Op. cit. ... Il lago era fino al principio di questo secolo un fondo d'abbondantissime Saline, come lo erano parecchi altri terreni vicini soggetti all'innondazione del mare. Adesso egli è peschiera di pochissima considerazione.

Napomene uz poslovice

Antun Šimčić

Ako car da, ali Buća ne da. D¹ 17. — Alba Limi² u historijskom romanu »Kostadin Balšić« (Zagreb 1920 s. 20) navodi ovu poslovicu kao arbanasku i stavlja je u usta arbanaskom gospodinu Progonu Dukadinu tumačeći je time, što je Nikola Buća (Bucchia) bio protovestijar (rizničar) cara Stefana (Dušana). Buća je bio patricije kotorski te je s hrvatskim knezom Grgurom Kurjakovićem pomogao Dubrovčanima kod srpskoga kralja, da su dobili Stonski Rat 1333, Posrednicu (Opuzen), otok u delti Neretve, i obalu od Stona do Dubrovnika. (Jireček, Geschichte der Serben I 372.) — Toj je poslovisi slična druga, mlađa: *Ne da čoso Bosne*, kojoj K 3854 dodaje ovu anegdotu: Pripovijeda se kako je neko nekad kazao da je turski car nekome od hrišćanskih kraljeva dao Bosnu, a nekakav siromašak čoso Bošnjak pljesne se po svom jataganu govoreći: »Ako je car dao, ja ne dam.« K tome upućuje K na sličnu poslovicu: *Gazda daje, a telal ne da* (ali je nema na mjestu), koja je zacijelo prevedena po turskoj: Sahibi verir, telal vermez, što je po Šinasijinoj zbirci turskih poslovice (»Durubi imsali osmanije«, 3. izd., Carigrad 1880) navodi S. Bobčev u članku Bolgarsko-tureckija paralleli v juridičeskijh poslovicah i ih značenje dlja nar. prava (Trudy sjezda akad. organ. za granicej I 28). Slična je i druga turska poslovice u Tekezade (Said, Müntheibei türkijje jahud atalar sözü, Dersaade, 1893): Sahibi kail olur, telal kail olmaz (Gospodaru je volja, telalu nije).

At mi je daidža. Rekla mazga, kad su je pitali za oca. Kape-tanović Nar. blago, str. 17. Isp.: Die Maulesel treiben viel Parlaren, dass ihre Voreltern Pferde waren. Simrock, Deutsche Sprichwörter 6904. — Ova se poslovice jamačno upotrebljava za čovjeka, kojemu su roditelji nejednaka roda i koji se hvali jednom stranom

¹ = Daničić Gj., Poslovice, Zagreb 1871.

² Pseudonim pok. dra. Milana Šufflaya.

svojih pređa, a drugu, manje časnu, ne spominje. Ispoređivanje ljudi, koji su potekli iz nejednaka braka, s mazgama poznato je odavna. Herodot u I knj. svoje Povijesti (Preveo A. Musić. Matica Hrvatska, Zagreb 1887, str. 22) pripovijeda, kako je Kres pitao treći put proročište u Delfima, bi li ratovao na Kira, kralja persijskoga, i dobio od Pitije odgovor:

Al kad jednom mazga zakraljuje medskijem pukom,
Lidane, tad, tankonogi, bjež kremenitom Hermu,
nemoj ni stat, i ne bud te stid nazivat se plahim.

Kres, misleći, da mazga ne će nikad mjesto čovjeka kraljevati Međanima, obraduje se i zavojšti na Kira. Kad je bio poražen, zarobljen i malo nije poginuo na lomači od Kira, pošlje u Delfe puta, kojima je bio vezan od Kira, da ih metnu na prag hrama Apolonova i da pitaju boga, ne stidi li se, što je naveo Kresa da vojuje s Persijcima, proričući, da će srušiti Kirovu moć, od koje je dobio evo ovake prvine plijena! Lokrija (t. j. Apolon) odgovori preko proročice, da je Kir bio ona mazga, jer se nije rodio od roditelja jednakog roda, nego je mati njegova bila boljega roda, a otac nižega. Ona je bila Medijanka, kći Astijaga, medskoga kralja, a on je bio Persijac i pod vlašću medskom i niži u svemu, te se svojom gospodaricom oženio.

Bježao od vaške, pa pao mededu u šake. K³ 252. — Ova je poslovice postala od basne »Meded i dijete«, koju ima Vrčević (Srpske nar. pripovijetke, ponajviše kratke i šaljive br. 411, Biograd 1868): Nekakvo dijete čuvalo jarad, pa poleti na njega nečija vaška, a ono od straha pobježe u jednu pećinu. Kad tamo, strašan meded, te ščepa dijete u svoje šape. Dijete zaviče: »Ne mene, medo, ako si pošteni meded! Eno pred pećinom jaradi, pa drago li ti sam prebirati, drago li da ti ga ja ovđe donesem.« Odgovori mu meded: »Ja bih ti lako pogodio, ali sam se zakleo da sve ono što uhvatim u šape da je moje, a ja tvoje jaradi ne ću, ni tuđe muke.« Ta basna bit će postala od starije esopovske (Bukolos pod br. CXXIX): Govedar, pasući stado, izgubi tele. Obilazio je svuda po pustinjama i dugo se zabavi tražeći. Kad nije mogao ništa naći, zamoli Zeusa, ako mu pokaže, tko mu je tele ukrao, da će mu žrtvovati jare. I kad dođe među neke hrastove, nađe lava, gdje ždere to tele. I pre-

³ = Vuk Stefanović Karadžić, Srpske narodne poslovice. Državno izdanje. Biograd 1900.

pade se tako, da je stao drhtati i u veliku strahu diže ruke k nebu i reče: »Zeuse, obećah ti jare, ako lupeža nađem, a sad ti obećavam prikazati vola, ako odavle zdrav odem.« (Antonín Truhlář, Jana Albína Ezopovy Fabule a Brantovy Rozprávky. Dle sborníku Prostějovského z r. 1557. Sbíрка pramenů literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Skupina I řada II č. 3. Česká Akademie 1901. Str. 208.)

Bog mi te uklonio muha zadarskijeh i djece dubrovačke, buha kotorskijeh i mladosti bračke. D 209. — Serafin Razzi, talijanski dominikanac, u svojoj panegiričkoj kompilaciji dubrovačke povijesti (La Storia di Raugia 132. Lucca 1595) daje više zanimljivih crta iz dubrovačkog života na kraju XVI stoljeća i za dubrovačku djecu kaže da su sva (vlasteoska i pučanska) vrlo živahna — mi bismo danas rekli zločesta — i dodaje: »Di tutti (fanciulli ragusani) finalmente, e nobili e popolani, e un volgato proverbio in Raugia, che così dice: Dalle mosche di Zara e dai putti di Raugia cara liberici il Signore!

Bogat je ko nije dužan, a mlad je ko je zdrav. D 220. — Ova poslovice bit će uzeta iz talijanskoga jezika. Facétieux réveille-matin pripisuje ovu izreku Nikoli de Pescion, plemiću šaljivcu, koji se našao jednom u dobru društvu, gdje su razgovarali o godinama svakoga od njih. Na pitanje, koliko mu je godina, odgovori Pescion, da je zdrav, a kad ga netko drugi zapita za njegovo bogatstvo, on reče, da nije ništa dužan, naznačivši time vrlo dosjetljivo, da je mlad, tko je zdrav, a doista bogat onaj, tko ništa ne duguje. (Guérard, Dictionnaire d'anecdotes II 333.) Ne znam, da li je ovaj Pescion iz porodice, od koje bijaše Bartolomeo Pescione, trgovac firentinski, muž lijepe Cvijete Zuzzeri, koju su opjevali Tasso i Ranjina.

Dobro se drvo i na pole cijepa. D 621. — Prota Mateja Nenadović u svojim Memoarima (izd. Srpske knjiž. zadruge 1893, str. 53) pripovijeda među ostalim, kako su Turci bili učinili dva atentata na njegova oca Aleksu, oborkneza valjevskog, pa se on tada odrekao knezovanja, a nahija sebi izbere za kneza Mitra Kalabu, koji nije znao braniti narod od turskih globa onako kao Aleksa, nego »kad bi došao u Valjevo muslimu, da pušta one, koje Turci kao krive pozatvaraju, i kad mu muslim po običaju rekne:

»Kneže, ima tvoj jedan u hapsu, no pusti ga, ali ja hoću bogme sto groša globe« — a Kalaba je na to obično odgovarao: »Aga, lepo se drvo na pole cepa.« Na to je muslim pristajao govoreći: »E, kneže, za tvoj hatar; donesi pedeset groša, pa da pustim krivca«, i tako koliko god muslim zaište, a knez Kalaba opet: »Lepo se drvo na pole cepa.« Kad vide kmetovi, da Kalaba nije vešt vilajetskim poslovima i da ne zna s Turcima postupati, skinu Kalabu i opet izberu Aleksu.«

Dulja joj subota od nedjelje. Kaže se za ženu, kojoj se vidi podsuknja ispod suknje. Ovo sam slušao u Ivanovčanima, a poznata je i drugdje po Hrvatskoj. Slične su slovačke poslovice: Dlhší piatok že sobota, ili: Ma sobotu delšú ež nedelu, koje se isto tako upotrebljavaju kao i mađarska: Hosszabb a péntek mint a szombat. (Záturecký, Slovenská přísloví, XIII 133.) U Senju kažu za dva nesložna vozača u jednoj barci: Voze kaj u petak i sobotu.

Dok je moj babo oblazio, donde je kući dolazio, a sad kako pođe naprečac, onako i zaglavi. K 1171. — Poslovica bit će izašla iz ove priče: Jedno dijete upita mater: »Mamo, gdje je tata?« — »Tata ti se udavi u Bregalnici, čedo«, reče mu mati. — »Zar ne bješe mosta, mamo, na Bregalnici?« upita dijete. — »Bješe, čedo, ali da dođe brže, otac ti nije išao na most i zato se udavi«, reče mu mati. — »Ali da bješe išao naokolo, gdje je most, bi li došao dosada tata?« — »Odavna bi došao, čedo,« reče mati i rasplače se. Ta poučna pripovijetka, koja je skrojena kao za školsku čitanku, u Sborniku nar. umotvor. X 2, 150 ima i pristali naslov: »Napreko pobavno« (poprijeko dalje).

Dok je moje glave, biće gospodara. K 1172. — Ovo je citat iz popijevke »Pile su mi vince do tri jetrvice« (Karadžić N. pj. I br. 596) od kojih je jedna popila »tanan vačov s glave«, druga zlatan prsten s ruke, a treća, koja ovo govori, popila je svoga gospodara.

Fratar van celije riba je van mora. D 779. — Ova se riječ pripisuje sv. Antoniju pustinjaku (umro 17 siječnja 356 u 105 godini života), koji je bio rekao: Sicut pisces, si in sicco tardaverint, moriuntur, ita et monachi extra cellam tardantes aut cum viris saecularibus immorantes a quietis proposito resolvuntur. (Jacobi a Voragine Legenda aurea. Cap. XXI. De S. Antonio. Recensuit Th. Graesse. Ed. 2. Lipsiae MDCCCL.)

Glava u berbernici, a dupe u aščinici bit ne može. Kapetanić 106. — Sakupljač tumači poslovicu ovako: »u jednom vremenu dva posla obavljat se ne mogu«. Nastala je od neke sredovječne anegdote, kao što je ova: Barba absenti sub tecto tondenda. Simplex studiosus chirurgum ob barbam tondendam convenerat. Ea semirasa alius ad prandium eum invitabat, rogando moram rumperet, neminem praeterquam illum desiderari. Ad haec ille: Siste, ait chirurgo, ego pransum ibo, tu interea cura, ut barba et crines mei ad meum reditum absolvantur. (Schola curiositatis auctore Germano Wahrheit veritatis studioso, 38—39.)

Gora se s gorom ne sastaje, a čoek s čoekom vazda. K 841. — *Gora se s gorom ne staje, a čovjek s čovjekom kad god.* D 852. — Ova je poslovice poznata odavna, jer najstariju varijantu, koja će biti uzeta iz talijanskog jezika, nalazimo u Držićevoj komediji *Mandi*, gdje na kraju svojta Tripčeta de Utolče dozna, da je Mahmut Turčin, koji je udvarao Tripčetovoj ženi *Mandi*, upravo njen brat *Francško*, sin *Draška Grubišića* iz *Krkra*, kojega su bile »uhitile turske fuste djetetom u *Pulju* hodeći«. Rod *Mandin*, koji je htio *Mahmuta* isjeći oružjem, kliče od čuda: »Montanje fermo stoje, a ljudi se jedan s družijem nahodi! Stavite oružje u nožnicu!...« (Stari pisci VII. Drugo izdanje. M. Rešetar, Djela M. Držića, Zagreb 1930, str. 196.)

I ova ne bi pomižana, reče Kotoranin. D 1064. — Od nekoga đaka kolege na gornjogradsnoj gimnaziji čuo sam jednom ovu staru dijačku anegdotu: Išli su neki đaci na izlet i kupili šljiva. Kad su se najeli, onda su ono, što im je bilo ostalo, bacili na zemlju i pomokrili. No kad su išli s izleta gladni i došli do tih šljiva, onda jedan uzme jednu šljivu s kraja i reče: »Ova nije popišana« i pojede je. Drugi počnu isto tako: »Ova nije, ova nije«, dok su tako pojeli sve šljive. Anegdota je poznata nadaleko. Senjani se rugaju Bašćanima ili svim Bodulima uopće, da su vozili u barci smokve, i neki huncut se na smokve poculao. Kad je bilo ručati, uzeli su smokava, kruha i rakije kao obično. Kako su smokve bile mokre, birali su i govorili: »Ova ni, ova ni, ova je, ova ni«, i tako su pojeli sve smokve. U Trstu rugaju se Krašanima, da su putujući bacali smokve, a na povratku su ih gladni opet kupili i jeli. — Uz poslovicu: »I pomoćanite kruši se jadat« donosi Sbornik nar. umotvor. XI od. III 194 priču o ciganinu, koji je idući na

pazar ponio bio torbu krušaka, jer nije imao kruha. Kad se najeo, ostale je kruške prosuo iz torbe na jedno mjesto itd. Poput tolikih smiješnih priča i ova je bila prišivena popularnome na čitavom području nekadašnje turske carevine Nasredin hodži, za kojega se pripovijeda ovo: Jednoć ponese hodža nekoliko mrkava idući u goru po drva. Kad je ožednio, načne jednu i opazi, da je šuplja, pa je baci. Sa drugom učini isto tako, ukratko, načeo je bio svaku, pojeo pomalo od nekoliko njih, a komade, koji su pretekli bili, pomokri. Zatim ode opet sjeći drva, ali naskoro opet ga spopade žeđa. Tada pokupi glave izrezanih mrkava, a najposlije i svaki pojedini komadić i govoreći: »Ovo je pomokreno, ovo nije«, pojedje najzad sve do kraja. (A. Wesselski, Hodscha Nassreddin I 29. Weimar MCMXI.)

Stari Dubrovčani dražili su ovom anegdotom svoje susjede Kotorane. U Držićevoj komediji Arkulinu, koja se događa u Dubrovniku, Kotoranin Tripe, koji prodaje lonce na dubrovačkom trgu, govori: »... Bolje je meni nastojat kao ću lopiže prodat, neg da se mnogom Dubrovčići rugaju. Po svetoga Tripuna, blaženoga našega konfaluna a moga krsnoga imena, kao ne bijehu za ino Tripu doveli u maškaratu neg da se njim rugaju Dubrovčići, — Dubrovčići, er ako uljezismo jedan drugoga u ruge stavljat, njetko će i drugi pomižan ostat. Po bradu božiju, da vrag uzme dušu onijem našijem ki pomižашe kruške, da ih pomižanijeh Dubrovčićem prodaju, pak ih sami, bestije od tri bolanče, jedoš. Fortuna ih zategnu; staviše se tej kruške jesti: »Ova nije pomižana, ova nije uscana, ova nije.« Vrag da ih vazme! daše fin svijem kruškami, da smo sad za rug Dubrovčićem i vituperijo od sve Dalmacije. Ludjak jedan učini eror, a svi ga mudri ne mogu remedijat.« (St. p. VII² 397.)

Juni, juli, augusti vino pij, a muža pusti. — Po tvrdnji nekoga pseudonima »Zrinovića« u »Viencu« 1882, 370 ovo je zagrebačka poslovice. Regula potječe iz srednjega vijeka, kad su liječnici pravi i lažni izdavali mnoštvo različnih propisa za život, vezanih za pojedine mjesece i dane u godini. Isp.: In den Monaten ohne R soll man wenig küssen und viel trinken. Simrock 7062.

Kad svi poviču: pjan si, lezi, ako i nijesi. K 2252. Ili: *Kad svi poviču: pjan si, povedi se.* K 2253. — U Držićevoj komediji Mandi, starica Anisula, svodilja, govori: »... Ma neka vam spovijem, o žene, mi ćemo se danaska malo ljudmi porugat i mi ćemo

danas s njimi vas razlog imati, er ih ćemo riječmi zabit. A oni će, nebozi, stat, kako i oni, komu se govori: »Lezi, lezi! i trijeba je leć...« (Stari pisci VII² 185.) Tako i bude: Na kraju, kad svi vjeruju, da je Tripčće de Utolčće, prevareni muž, lažno obijedio svoju galantnu ženu Mandu, i kad ga svojta obličići kao pijanca, on resignirano govori: »U ime Oca i Duha Svetoga! Kad svak veli: lezi!, a ja da ležem; ja se pridavam. Merendo sam izgubio, a vi ste pravdu dobili.« (Isto dj. 198.) Isp. bugarsku poslovice: Когa выкнaть всички: пиян си, и да неси, щѣш се опиеш (Čolakov 170, br. 1138) i grčku: "Οταν σοῦ λέγουν πῶς μεθᾶς, βάστα τὸν τοῖχον, πήγαινε (Sanders 120, br. 23).

Kakav je to kram bez mrtvih glava? Ova i slične rečenice čuju se često po Slavoniji, kad je riječ o kakvom proštenju. Takva je i jedna Vrčevićeva (Srp. etnogr. zb. L 87 br. 45. Beograd 1934) pitalica: Pitala mati sina, kad je sa svadbe došao: »Kako bi tamo, je li bilo svađe?« — »Sve mirno, Bogu hvala«, odgovori on. A ona pljunu: »Pi, ženske svadbe!« Isto tako u Hercegovini kažu: »Nema derneka bez krvavih glava«. — Ove satiričke poslovice, kojima narod sam šiba divljaštva na proštenjima, bit će prilično stare i vrlo raširene. U jednom moralističkom dijalogu staroga Čeha sa svećenicima češkim iz XVII stoljeća navodi taj starovjerski Čeh, kako ljudi danas govore o crkvenim godovima: »Dyby tak, prý, žádného nezabili, řekli by, že tu žádného posvěcení nejní«, i da bi očigledno dokazao svoje riječi, pita jednoga od prisutnih, dekana Václava: »Co ten šrám na čele máš? Myslím, žes ho v kostele nekoupil, než na onom posvěcení v Meytě.« (Rozmlouvání Starého Čecha s kněží českými. Zprávy král. České akademie 1880, 230. Meyto bit će Vysoké Mýto, grad u Češkoj.) — M. S. Milojević (Pesme i običaji ukupnog naroda srpskog. I knj. Beograd 1869, 136) opisujući »Ružičalo ili družičalo, pobusani ponedeljak i preslave ili sabore, zborove i panađure, a i vašare« bojama holandeskoga slikara crta takav sabor, po kojemu ide mnogo »Bačvana, Banačana i ostali, koji ne nađoše prilike da se pobiju, pa izazivaju: »Ej, kurvin narode, ko će da se pobijemo? Greota je vratiti se sa vašara neokrvavljene glave!« — Ova pučka želja za tučom na proštenjima raširena je valjada svuda po svijetu. O tome svjedoči njemačka poslovice u Simrocka: Man lasse den Edelleuten ihre Wildbret, den Bauern ihre Kirmess und den Hunden ihre Hochzeit, so bleibt man ungerauft.

Kako ćuku tica. Na početku »Gorskog Vijenca« vladika cetinjski Danilo razmatra sam u sebi napredovanje Turaka kroz stoljeća i govori (st. 19-24):

... Sjem Azije đe im je gnijezdo,
vražje pleme pozoba narode:
dan i narod, kako ćuku tica!
Murat Srpsku, a Bajazit Bosnu,
Murat Epir, a Muhamed Grčku,
dva Selima Cipar i Afriku...

Rešetar u svome izdanju GV (Zagreb 1890) kaže za stih 21: »I narode je sreća dala da ih jači pokorava, kao što je (malijem) pticama dosudila da ih viša (ćuk) lovi.« Pišući svoje glavno djelo, Njegoš je promišljeno upotrebljavao narodnu frazeologiju i narodne tradicije i vjerovanja, pa tako i u ovom slučaju. I ova poredba, kao tolike druge u Njegoša, nije originalna, nego je uzeta iz pučke, i to muslomanske predaje o ćuku. Mehmed-beg Kapetanović-Ljubušak (Istočno blago. I. Turske, arapske i persijske poslovice i mudre riječi. Sarajevo 1896) ima pod br. 920 poslovicu: »*Dolazi mu hrana na noge kao jejini*«, i uz nju tumačenje: »Ovo se reče za onoga, koji ništa ne radi, ništa ne posluje, nego onako se mufta hrani i žive. Priča se na Istoku, da je Bog odredio da svaki dan dođu po dvije žive tice jejini (sovi), pa jednu pojede, a drugu pusti za svoje zdravlje.« Ima o tome čitava istočna pripovijetka, kako je sova svojom mudročeu spasila sve ptice od pogibije, koja im je prijetila, pa joj je Sulejman pejgamber odredio za nafaku (hranu) svaki dan po dva vrapca, od kojih jednoga pojede, a drugoga pusti, kako je Kapetanović zabilježio.

Kako kum prase, ti odmah vreću. — Kad ti ko hoće što da da, ne skanuj se, nego uzmi odmah, dok se onaj nije premislio. Na Cetinju je prije štampano proso mjesto prase, ali upravo ne znam ili je to učinjeno za to što se onamo tako govori, ili što su mislili da sam ja pogriješio u pisanju, ili je u stampariji pogriješeno. Istina da je za vreću priličnije proso nego prase, ali se i mali prasci nose u vreći, i ja sam još u detinjstvu ovako slušao. Ako se đe zaista govori proso, onda može biti da je ovo obrnuto na prase u onijem mjestima đe se mjesto proso najviše govori proja. K 2379. — Isp. Wenn der Ferkel geboten wird, soll man den Sack bereit halten. Simrock 2389. Smil Flaška z Pardubic (Sbírka Přísloví br. 211): Když sľibie prase,

vezmi hned pytel na se. Václav Flajšhans pogrešno stavlja uz nju kao izvorsku poslovicu: Cum tibi praebetur porcus, mox pala petetur; bolje joj odgovara druga: Saccus erit promptus, dum prebetur tibi porcus. (Čas. musea král. Českého LXXIX 298. V Praze 1905.) Prema ovim primjerima bit će ispravni oblik ove poslovice onaj u naslovu, za koji se odlučio i Skarpa u svojoj zbirci na str. 277 (dakako, bez navoda Karadžićeve zbirke kao svog izvora).

Kašalj, šuga i ašikovanje ne može se sakriti. K 2536. Isto Skarpa 167. — Jedan stariji zagrebački propovjednik kaže: »Troja dugovanja jesu, koja se ne puste sakriti, naimre: ogenj, kašelj i ljubav. Pokri ognja kak ti drago, on hoće kem tem modušem van iziti. Ljubavi nikaj ne more zakriti, niti nje suprot stati, vse oblada, glada, meće, ognja, vodu i samu smrt oblada ljubav. Kašelj hoće se dati čuti, ali ti zatišči usta, ali ne.« (Mihalj Šimunić, Feniks pokore pod kreljutmi milosrdnoga Pelikana počivajuća, to jest prodeke nedeljne k zdencu pokore vabeće. Dvanajsta nedelja po Trojakeh, str. 362-3. Zagreb 1697.)

Ko rašak siječe, kurjak će ga pojesti. Karadžić u Rječniku s. v. rašak. — Poslovica je od pripovijetke o lijenoj prelji, koja je nadaleko poznata. Jedna ruska varijanta o tome pripovijeda: Udala se djevojka, ali nije htjela presti. Svu zimu naprela je jedno vreteno. I čovjek ju je pitao: »Kamo tvoje predivo?« A žena odgovori: »Eno ga na tavanu, ali nemam motovila, na što ću namatati.« I čovjek ode u šumu da odsiječe motovilo. A žena ode brže i sjedne za grm. Muž počne sjeći motovilo, a žena iza grma progovori: »Tko odsiječe motovilo, taj će umrijeti!« — Čovjek se poboja, da ne umre, dođe kući bez motovila. Pošto nije odsjekao motovila, zapita je, gdje joj je pređa. A ona reče, da ih je složila u bjelitku,⁴ da se otpare. I postavi čovjeka na stražu: »Pazi, čovječe, da ne preskoči pas, jer ako pas preskoči, opet će se pretvoriti u predivo, i onda žalibože moga posla!« Žena stane otraga i postavi psu kruh. Pas kako je ugledao kruh, skoči u trijem. Žena kaže: »Žalibože moga posla, što sam svu zimu prela!« — I onda je predivo opet povadila iz bjelitke, kako ga je bila u nju natrpala. (Володимир Гнатюк, Галицько-руські анекдоти. Нум. 168. Пряха. Етнограф. Збірник VI. Вид. Наукове Товариство, Львів 1899.)

⁴ bjelitka, parenica, kaca u kojoj se pari rublje.

Koliko mrtvi(h) nad bolesna dođe. Behar I 289, br. 76. — Ova naoko paradokсна poslovice jamačno znači: često zdravi dođu vidjeti bolesna čovjeka, koji ozdravi i njih preživi. Takvu paradoksnu formu ima više poslovice, na pr.: Pune se puške boji jedan, a prazne dvojica; Lakom skuplje plaća, a lijen dalje kasa; Zao aga otjera jednoga vola, a dobar obadva.

Lijenost je đavaoski uzglavnik. Ili: *Besposlica vražja uzglavica.* Skarpa 348. — Pater Štefan Zagrebec, kapucin (Hrana duhovna ovčic kršćanskih IV 151, Zagrabiæ 1727) kaže isto tako: Manikovanje je vankuš vraži. Ove su poslovice prijevod sredovječne latinske: *Otium est pulvinar diaboli.*

Ljepši Bog. M. Stojanović u svojoj Sbirci narodnih posloviceh 90 (Zagreb 1866) ima ovu frazu: »Kako je u polju Mato? — Sam Ljepši Bog, koji je dao.« Taj pobožni izraz, koji se upotrebljava, kad se hvali ljepota kakve stvari ili čeljadeta, vrlo je star. U prologu Držičeve pastirske komedije Tirene dva Vlaha, Vučeta i Obrad, koji su došli u Dubrovnik, hvale njegovo stanje, mladež, starce, a Obrad pohvalivši vladike, kojima se »lica među gračkami svijetle jak zvizda danica meu svitlim zvizdami,« kliče: Ljepši Bog ki stvori ljeposti tolike! (Stari pisci VII² 69.)

Ljubim babu dok j' u tikvi vina, a devojkju dok je gode živa. Kad stara žena polazi za mlada čoeaka koji je uzima samo radi bogatstva njena. K 3337. — Ovi su stihovi uzeti iz narodne pjesme, u kojoj se svade baba i djevojka za crnog čobanina, kojega baba primami tikvom vina, pa se obje istjeraju na sud. Kadija pita momka, koju voli, a on mu onako cinički odgovara. Ova dosta raširena pjesma čuje se i u kolu, kako vidimo iz Zbornika za nar. život i obič. I 304. Ostale su varijante: Mat. Hrv. VII br. 450, Trusan, Cvieće iz narodne bašče br. XXXVIII (Mostar 1905) i rukopisna iz velike Pavlinovićeve zbirke br. 1270 (iz Rame).

Montenegrin senza fede. »Narodne Novine« 1 prosinca 1859 javljaju iz Budve, kako je neki Vlaović iz Crne Gore, koji je zajedno sa svojim ocem krao bio džebanu Gospodarevu na Cetinju, pa mu je otac nosio zvono za uklin,⁵ po nagovoru i »novčanom

⁵ Nošenje zvona o vratu za uklin bit će ista kazna kao nošenje kamena o vratu, o čemu je poveo anketu i prikupio odgovore prof. T. Đorđević u Glasniku skop. nauč. društva I 528—30, XI 277—9, XII 307—8 i XIII 237—9. Onome, koji je naređivao takvu kaznu, jamačno je lebdjela pred očima želja, da takvog prestupnika obilježi, kao što se i poštetno goveće katkada bilježi time, da mu se objesi zvono.

«obećanju» ubio u Budvi Nika Otaševa Filipovićeve, austrijskog podanika. Ista ona ukletva Vlaović, kaže dalje dopisnik S. D., jela je s istim Nikolom za jednim stolom, pa eto kako pogazi so i hljeb! Dosad su se ljudi omišljali, Crnogorci ne će u takav grijeh ogreznut, da ubijaju ljude po Cesarevoj zemlji, pa se nisu toliko ni čuvali, ali posada će bolje, a vjere u Crnogorcu imat ne će, već onu staru poslovicu ponavljaju: *Montenegrin senza fede, maledetto chi lo crede.*« Tu su poslovicu jamačno upotrebljavali najbliži susjedi Crnogoraca Kotorani i Dubrovčani, no vjerojatno je bila isprva krojena u Italiji za koji talijanski grad ili pokrajinu, jer su Talijani u srednjem vijeku imali između sebe neprijateljstva žčšća nego su danas među različnim narodima. Tako na pr. za Genoveze ima stara poslovice, da je u tome gradu »*Mare senza pesce, monte senza legna, uomini senza fede, e donne senza vergogna.*«

Musti jarca nad rešetom. D 2384. — Bit će potekla iz latinskog izvora, i to možda iz ove anegdote: *Gorgias sophista duos adiiit indoctos philosophos, unum ridicula proponentem, alterum insulsa respondentem. Ecquis vestrum, ait, stultior, qui hircum mulget, an qui cribrum supponit? (Schola curiositatis. Edit. tertia. I 209.)*

Natrč, naprč, ne boj se. Pitao hodža Ciganina, kad mu je krstio sina: kako će mu nađesti ime? — *Natrč, naprč, ne boj se.* Vrčević Srp. nar. prip. 1868, 216 br. 76 (Pitalice). U K 3726: *Natrč, naprč*, uz koju se dodaje: »Odgovorio Ciganin, kako će mu detetu ime nađesti, t. j. onako nešto brzo i okretno.« — Od svoga pokojnog oca čuo sam češku ili upravo moravsku anegdotu, kako je pop (panáček) pitao Ciganina, kako će mu nadjenuti ime sinu, a on odgovorio, neka mu da kakvo tvrdo ime (jamačno zato, da bi bio tvrd i otporan protiv zime). Kad ga svećenik upita, koje mu se ime čini dosta tvrdo, Ciganin reče: *Kvatembr (Kvatri).*

Navališe kao džamoglani. K 3587. — Džamoglani (adžami oglani, t. j. luda djeca) zvali su se janjičarski regruti, koji su se jamačno kao i gotovi janjičari bezobzirno vladali prema civilnom pučanstvu. Na sličan način i na istom teritoriju sačuvala se poslovice: *Navališe kao azapi*, koju je prof. Stjepan Ivšić slušao od svoje matere u Orahovici. K 3386 ima i treću, ovim dvjema sličnu poslovicu: *Navališe kao Alamani.* Ja sam u svom djetinjstvu od roditelja mnogo puta čuo poslovicu »*Tlači se jak Prajzi na hranici*« (Gura

se kao Prusi na granici) i u vezi s time opširno pripovijedanje o bezobzirnim rekvizicijama i bajoslovnoj proždrljivosti pruskih vojnika, koji su g. 1866 u austrijsko-pruskom ratu zaposjeli bili Češku i Moravsku.

Ne bije mene torba, već ono što je u torbi. Kazao nekakav koga su tukli torbom, u kojoj je bilo kamenje. K 3763. — V. Čajkanović (Iz naših narodnih poslovice, Primedbe i komentar. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor I 205. Beograd 1922), kojemu ovo Karadžićevo objašnjenje »ne izgleda vrlo duhovito i daje utisak da je učinjeno ad hoc«, misli, da se ova poslovice da ljepše protumačiti drugom poslovicom »Zabunio se kao Ciganin u luku« K 1527, i dodaje k tome poznatu pripovijetku o Ciganinu, koji je kradeni luk trpao u torbu. — Gornja je poslovice upravo citat iz tendenciozne legendarne pripovijetke, koja glasi: Neki čovjek na smrti naredi sinu da preda po njegovoj smrti crkvama i manastirima sve što se nađe zapisano. Sin se zakune: Hoću, tata, tako mi vrag sve ne ponio ono što mi iza tvoje smrti ostalo! Kad čovjek umre, sin njegov ne htjede nikome ništa dati. Tada mu dođe vrag u kuću i počne iz nje svaki dan odnositi imanje. Sin dozove kaluđera, koji se sakrije u jednome ćošku da vidi hoće li doći đavo. Kad vrag dođe i počne iz hambara vaditi žito, kaluđer skoči na njega, pa ga počne biti svojom torbicom, u kojoj je bio petrahilj, krst i trebnik, govoreći: Izidi, prokleta sotono, iz ove hrišćanske kuće! Vrag mu odgovori: Ne biješ ti mene, kaluđere, no to što je u torbi! pa pobježe i više se ne vrati, a onaj se sin pokaja i preda Bogu Božje. (Vrčević Snp., str. 6, br. 10. U Biogradu 1863.)

Ne idi kući, šta ćeš tu? Ovu neljubaznu šalu, koju znaju reći pohodniku, koji se sprema kući, čuo sam u svome selu Ivanovčanima kod Bjelovara. — Isp. slovačku: Nechoď domov, načo si tu? (Záturecký XVI 159), koja se govori onome, koji više puta na dan pohodi istu kuću. Skarpa 276 u bilješci uz poslovice: »Nosi sobom, sjedi sa mnom« dodaje: »A pođeš li u koga praznih ruku, reći će ti: Dobro došao, kad ćeš ća?«

Ne lišila te sablja! T. j. ne mimoišla te, ne ostao od nje! K. 3930. — Slično kune Jela Smiljanićeva brata Iliju, koji ju je nemilo izbio kandžijom, kad mu je rekla svoju želju, da je uda za Halila.

Hrnjicu u tursku Krajinu, pa kad je mati upita, tko ju je izbio do krvi, ona odgovara: »Brat Ilija, puška ga ubila, on ne lihn'o sablje Halilove!« (Nar. pj. Mat. Hrv. IV 326.)

Nema busa de ne ima trusa, niti trave de ne ima glave. K 3932. — To su upravo stihovi iz neke narodne pjesme, gdje se opisuju razbojište poslije boja. Tako u pjesmi Perkana Karivana Pavića (Narodne pjesme. Popisao i izdao Milko Cepelić. Đakovo 1903 str. 82 i 118) »Boj na Kosovu 1448« crta pjevač ovako kosovsko bojište:

Leš do leša, junak do junaka,
nema trave gdje ne ima glave,
nema busa gdje ne ima guza,
sve doline krvi zaplivala,
a brežine glavam okićene,
a krvca se stječe u Sitnicu...

Isti stihovi ponavljaju se na sličnom mjestu u pjesmi istog pjevača »Stojan Janković i njegova sestra«. — Mjesto »trusa« u poslovice možda bi prema tome trebalo stajati »trupa«.

Pala mu sjekira u med. K 4835, gdje se kaže, da znači: »srećan je«, i dodaje se: »Ja ne znam kako je postala ova poslovice; da li nije, kad se isijecaju čele iz drveta, pa kad je duplja puna meda, te sjekira, kako se udari njom u drvo, propadne u med?« I ova poslovice bit će postala od neke anegdote. Na nju je nalik starija poslovice D 3435: *Pade mu kruh u med*, koja je od anegdote, kao što je na pr. ova: »Neki seljak, koji je rado jeo kruh sa friškim uljem, dođe jednoga dana u Senj, pak pođe u dućan, gdje se je ulje prodavalo. Kupi si glavu kruha, te se natkuči nad kamenicu, gdje se čuva ulje, pak spustiv kruh u ulje, stane zijati: »Vajme, jadan ti sam ga pošao, što ću sad?!« — Videć to Senjanka, stane ga tješiti: »Muci, vrazja benetino vlaska! Ca places? Anke je bolje, da ti je pal kruh u ulje; lakse ces ga pozerat!« (N. Šimatović, Smješice, II. kitica br. 95. Senj 1884.) — Jamačno je u iskonskim verzijama, u jednoj netko pustio nahvalice kruh u med, a u drugoj sjekiru. O lukavom seljaku, koji ovako pušta kruh u med, ima doista jedna anegdota u »Bosanskoj Vili« 1904, 172. Po svemu se čini, da je ova rečenica isprva imala ironijski smisao i da se upotrebljavala za nekoga, tko je pretrpio prividnu štetu, ili se gradio kao da je u nečemu štetovao, od čega je imao zapravo korist.

Svaki svetac k sebi ruku drži. Novo izdanje Karadžićevih poslovice ima ovu pod brojem 5513 i upućuje na drugu sličnu: *Nijedan svetac od sebe ruku ne drži nego sebe*, ali ove druge nema na mjestu. Ista zbirka iz Hrvatske 4172: *Nijedan kip nije pružio ruku od sebe, nego svaki prigrlio k sebe*. Značenje je: Slabo tko daje, nego sve ište. — U Aristofanovoj komediji »Ženski sabor« govori jedan atenski građanin »Štediša« drugome: »Zar misliš, tko ima pameti, da će što dati? Jer to nije u nas običaj, nego treba da uzimamo, tako mi Zeusa! I bogovi uzimaju! To možeš vidjeti po njihovim rukama na kipovima: kad hoćemo da dobijemo od njih dobro kakvo, stoje uvijek pružajući ruku, jer ne će da daju, nego samo hoće uzimati.« (Ekklesiazusai v. 777—783.) Ova poslovice, zadahnuta lakim skepticizmom, može biti stara gotovo kao što je staro klanjanje kipovima.

Svako čudo za tri dana. K 5559. Isto ovo kaže grčka poslovice u stihu: *Τρεῖς ἡμέραις εἶν' τὸ θαῦμα καὶ τρεῖς τὸ παραθαῦμα* (Sanders 222, 40.) — Poslovice je nastala možda od pripovijetke, koju pod istim naslovom nalazimo u zbirčici »Srpske nar. pripovetke iz Banata«, koju je skupio Svetozar Bajić (Knjige za narod Matice Srpske br. 115, 14—15. N. Sad 1905). Neka carica udovica zagleda se u svoga slugu i kaže mu, da bi pošla za nj, a on joj kaže: »Što će svijet na to?« Ona mu kaže: »Ne čini ništa, svako čudo za tri dana, pa poslije se zaboravi.« Onda mu zapovjedi, da natovari jedna kola đubretom i da upregne one carske konje, na kojima se pokojni car za života vozio u šetnju, i da tako protjera kroz grad. Taj njen nalog vrši on tri dana, i ljudi se isprva čude, tako da on ne može prolaziti kroz silan svijet, no drugi dan ima takvih ljudi mnogo manje, a treći ga nitko i ne pogleda. Tako ga carica uvjeri, da ona može poći za njega, iako joj je sluga, i da se ljudi ne će dugo tome čuditi. — Surovija je pripovijetka u Branta »O jednoj gospođi, koja je magarca živa zapovjedila odrijeti«, jer su ljudi na trgu uvijek razgovarali o njenoj zloći, ćudljivosti i neobičnim kaznama, kojima je kinjila svoje slugu na gradu. Zlovoljna zbog toga ogovaranja, dade tajno odrijeti živa magarca i onako krvava pustiti sa grada u varoš. Kad joj slugu dođu iz trga, zapita ih: govori li još tko o njoj kao prije? Oni joj odgovore, da danas nitko nije o njoj rekao zle besjede, jer je jedan odrt i okrvavljen magarac sam na sebi nosio svoju kožu i s njom išao preko trga. Svi su samo pitali,

čiji bi magarac bio, i tko bi takvu sramotnu stvar smio učiniti i magarca odrijeti, i odakle je blašće došlo samo? Ona nato reče: »Hvala Bogu, kad je tako, da uvijek novi glas i novina tjera staru i da novo zlo staro u zaborav baca; jer glas ima takav običaj, da ustupa novome i ostavlja mu mjesto dok drugi ne dođe.« (Ant. Truhlář, Jana Albína Ezopovy Fabule a Brantovy Rozprávky z rukopisu Prostějovského z r. 1557. Sbíрка pramenův literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku Skup. I řada II č. 8. Česká Akademie, v Praze 1905.)

Sveta dušica, paklena mješinica. K 5588. — Stara dubrovačka poslovice. U prijevodu Molièreova Tartuffea, koji su u XVIII stoljeću u Dubrovnik lokalizovali vlastelin Tudisi i njegova družina, Franuša djevojka Anice, ćeri Lambrove, govori gospi Krili, koja hvali ližiotara Tarta (Tartuffea): »Hod, hod! Ti ga cijeniš za sveca, gospo Krila, ma na vjeru, sve ti je ono u njemu laživo i, kako se reče među nami: on ti je sveta dušica, a pakljena mješica.« (Tarto. Komediya u pet ata. Uredio za štampu L. Zore. Slovinac 1883, 306. Dubrovnik.)

Trbuh nema ušiju. K 6494, gdje nagađa: »da čuje, na pr. kad mu se kaže da nema hljeba?« To je tumačenje ispravno, kako vidimo iz starije poslovice: *Gladan trbuh razloga ne čuje.* D 821. Isp. nje-mačku: Der Bauch hat keine Ohren. Simrock 765.

Tući se kako zijeh po ljudijeh. D 5114. — Ova je stara poslovice postala od anegdote, kakvu je uz poslovicu *Zašao kao zijev po čeljadma zapisao* K 1639: Pripovijeda se kako se nekakav čoek s tuđom ženom u društvu dogovarao zijevanjem. Kad žena pozna da je njezin muž to opazio i da sumnja, onda ona reče uz riječ: *Zašao kao zijev po čeljadma.* Čuvši to muž pomisli da ljudi zijevaju nehotice kad drugi zijevne, i prestane misliti zlo o ženi svojoj. — Istu anegdotu ima Vrčević (Srp. nar. pripovijetke ponajviše kratke i šaljive br. 292, Biograd 1868) »Žena prevarila muža«, u kojoj žena u istoj zgodi govori: Što je ovo nočas, te je udario zijev u čeljad? Drugu varijantu donosi Vrčević u »Narodnim humorističnim gatalicama i varalicama« str. 75 (Dubrovnik 1883), gdje zijevanje prelazi i na jednoga od družine, pa tada ljubavnik govori kao slučajno: »Ma što je ovo nočas te je udrio zijeh u čeljad!«

Vino piti, a ne opiti se nit' je bilo, niti može biti. K 645. — Ova je poslovice upravo citat iz »Udaje sestre Dušanove« st. 82—83. (Karadžić, Srp. nar. pj. II br. 27.)

Voda je fratra odnila. Čuo sam u Kaštelima od Ivana Careva. Upotrebljava se u šali, kad koga ponude vodom, a on bi htio vina. — U Držićevoj Noveli od Stanca Dubrovčanin Dživo ište od Stanca, koji sjedi na fontani: Imaš li što piti? Bezazleni seljak odgovara: Vodica je uza me, na što će mu objiesni mladić: Taj drijevo i kami nosi; taj nije za me i zbogom ostani! (Stari pisci VII² 54.)

Zla godina ubi ždrala. U mostarskom »Osvitu« 1905 br. 11 jada se neki duhanar, kako je loše prošao te godine s duhanom i kaže: »... Ljudi (govori o financima) procijeniše prilično, ali zla godina ubi ždrala.« — Ova poslovice dolazi i u jednoj varijanti poskočice o Malenom vojnu, gdje mlada nevjesta, udata za dijete, govori:

Zarekoh se, zatekoh se
da se ne ću udavati
za malena, za golema,

već za onog naj srednjega.
Prebi orla zla godina,
odoh jedna za malena...⁶

Mjesto te poslovice u nekim se varijantama kaže: nastadoše zla vremena. Prema tome se govori za ono, što bi se inače reklo: zbog stečaja okolnosti. — K 5147 ima: *Prebila orla zla godina*, a D 5325: *Ubila dunda godina*.

⁶ Ovoj vrlo raširenoj pjesmici vrlo je slična u svim glavnim crtama francuska *Le Petit Mari*. Jugoslavenska poskočica bit će nastala pod utjecajem neke talijanske pjesmice, koje se autor nadahnuo francuskom rondom (popijevkom od kola) o Malenom vojnu. (Vidi o tome moj članak „Malen vojno i *Le Petit Mari*“, Hrvatska. Revija 1934 br. 7, 442—3.)

Sitniji prilozi

Orman planina naših narodnih pjesama

U 227. knjizi »Rada« dokazao sam, gdje se nalaze planine *Kunara* i *Papuča* naših narodnih pjesama, a sada ću se pozabaviti *Orman-planinom*, koju također naše narodne pjesme katkada spominju.

Tako na pr. Orman-planinu spominje i pjesma »Čejvan-aga stari robi Kotare« u Martić-Jukićevoj zbirci »Narodne pjesme bosanske i hercegovačke«. Ta pjesma pjeva, kako je stari Čejvan-aga sakupio četu po Udbini i staroj Kladuši, pa je odveo u Kunar-planinu, da porobi oboje Kotare, gornje i donje. Kad su ih porobili, počiniše na polju Zečevu. Dok su se »Turci« odmarali na Zečevu, dođoše iz Primorja kotarski junaci, ali ne smjedoše odmah udariti ondje na neprijatelje, već im zametnuše busiju u Orman-planini, iz koje tek kasnije sađoše u Kotare te Turke satrše.

Pjesma spominje »*klance jadikovce*« u Orman-planini. Po tome bi, dakle, ta planina bila na nekakvu prolazu između Kotara i turske zemlje.

U »Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini« g. 1908 priopćio je šejh Sejfudin Kemura izvadak iz »Sejihatname« turskoga putnika Evlije Čelebije, koji je dva puta prošao preko bosanskoga pašaluka pri početku druge polovine XVII vijeka. Evlija je bio i u Zadru, pa je u spomenutom opisu svoga putovanja zapisao, da je pošao iz Zadra deseti dan mjeseca muharema g. 1071 (po hidžretu). Po prijevodu Kemurinu on piše ovako:

»10. dan mjeseca muharema 1071 odosmo iz Zadra u Livanjsko polje. Digav se ispod tvrđave *Zadra* ustavismo se u gradu *Zemuniku*. Ovdje se svim junacima zapovjedilo, da budu na oprezu, a Mustafapaši Tekeliji, mutesarifu hercegovačkog vilajeta, dade se dopust, da se sa svojim vojnicima vrati u sandžak, a hercegovački vojnici ostadoše s nama. Iza toga zabrani muslimanskim vojnicima četovati i pljačkati, a koji bi pošli, bili bi kažnjeni. Otale ustavši

dođosmo u tvrđavu *Knin*, a otale stigosmo preko *Vranskog polja* u grad *Vranu*. Idući otale prema kibli (?) dođosmo u porušeno selo *Čaltarevići*, a dalje prema kibli idući u *Prodolice*, *Klaricu* i tvrđavu *Ostrovicu*. Pošav otale opet sjeveru, stigosmo u tvrđi grad *Karaorman*; odavle ustavismo se u selu *Čilik*.¹ Selo je posve uredno, poput Lijeanskog polja plodno i popravljeno mjesto. Iza toga idući kroz Lijeansko polje sjeverno, prema kibli dođosmo *Atlibegovića dvoru* . . . S velikim alajom i selametom došlo se u Lijeanski grad.«

Sretosmo se, dakle, ovdje sa tvrđim gradom *Karaormanom*. »Kara« znači u turskome jeziku: crni, a »orman« znači gusta šuma (prašuma). Vidimo dalje, da je taj tvrđi grad bio negdje na putu, što je vodio na sjever od tvrđave *Ostrovice* u *Kotarima* prema Lijeanskome polju. *Karaorman* je, prema tome, bio negdje blizu granice bosansko-dalmatinske između *Velebita* i *Dinare*, i to po svoj prilici negdje u provali, što vodi na *Grahovo polje* između *Knina*, *Dinare* i gornjega toka rijeke *Zrmanje*. Kako vidimo, njegov se položaj dobro slaže sa *Orman-planinom* naših narodnih pjesama.

Ako uvažimo, da su sve pogranične utvrde onog vremena redovno ležale uz prolaze i putove, onda pjesma ima pravo, kad u *Ormanu* spominje »klance jadikovce«.

Dolazeći sa ovih općenih dokaza na posebne moramo istaknuti, da se na utoku *Unca* u *Unu*, tridesetak kilometara zračne linije daleko od dalmatinske granice, a nedaleko od porušenoga pravoslavnog manastira *Rmanj* ili *Hрманj*, vide i danas ruševine staroga *Rmanj-grada*, koji je — kako nam svjedoče *Klaićevi* historijski atlasi — postojao još pri koncu trinaestoga vijeka, a spomenici ga katkada još zovu i *Irmanj*. Taj grad je god. 1431 založio kralj *Sigismund* knezu *Nikoli Frankopanu*. Nekoliko vremena je u tome gradu stanovala udovica *Anža Frankopana*. Umrla je god. 1436, a pisala se kneginja *Rmanjska*. God. 1525 spominje se kastelan *Georgij Kosatowyth castri Orman*.² Ako su i *Turci* olakšali sebi izgovor riječi *Rmanj* u *Orman* kao pisac latinske isprave, prirodno je, da su je poistovetili sa svojom riječi *orman*, koja znači »šuma, lug«. Kako je grad bio u gustim šumama, i to crnim (četinjačama), vjerojatno su grad nazvali: *Karaorman*.

¹ Znači: *Jagoda*, ali selo *Jagodnje* je ipak ostalo predaleko iza *Ostrovice* (leži na jugozapadu od *Benkovca*), a da bi se moglo držati za *Čilik*.

² Gj. Szabo: Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, str. 211.

Još treba napomenuti, da se također u području onoga kraja, a na sjevero-zapadnoj strani Livanjskoga polja, i to upravo na putu Evlije Čelebije nalazi i danas selo zvano *Crni Lug*, — turski: *Kararman*, pa nas i to uvjerava, da Orman-planinu naše narodne epike moramo smjestiti na među sjeverodalmatinskih Kotara i jugozapadne Bosne, kuda vode putovi iz Bosne u Dalmaciju, jer ne smijemo shvatiti, da narodni pjevač pod imenom Orman-planine misli na jednu samo određenu planinu, već na čitavi sustavni sklop gora jednoga kraja sa izvjesnim strategijskim svojstvima.

Kad znamo, što riječ *orman* znači u turskome jeziku, ne ćemo se čuditi, ako bi se našlo i više mjesta ili gora s tim imenom. U istome opisu puta piše Čelebija: kako je iz Foče krenuo u Ustikolinu, odakle je za sedam sati hoda došao u selo Dobro Polje kraj vode Bistrice. Nakon pet sati hoda stigao je u staru tvrđavu Plač, koju je čuvalo nešto posade, radi straha pred kaurima, »jer je Kotor dosta blizu tvrđave« — piše Čelebija, a onda nastavlja ovako:

»Idući četiri sata zapadu i vidjevši sto muka i jada prijedosmo — dragom Bogu hvala — Behgijsku planinu zdravo, našav brloge, gdje su neprijatelji bili u zasjedi, i pobrav im hljeb, opanke i struke uđosmo opet u zabitne planine. Od nevolje sjašio sam sa slugama s konja i zagrnuv skute, te idući pješke četiri sata izađosmo na veliku zabitnu planinu zvanu *Aborman*, obraslu drvećem, gdje je na jednom zelenom mjestu grob pokojnog velikog Ali-paše Čengića babe i dede. Sjahav s konja i ručajući što imadosmo pri ruci gotova jela i uzjahav što prije na konje te pohitivši dođosmo odžaku Čengića. Ovaj se kraj zove *Zagorska nahija*.«

Kako Foča, Ustikolina, Dobro Polje kod vode Bistrice postoje još i danas pod istim imenom, nije nam teško slijediti put Čelebijin do Čengićeve odžaka, koji, iako mu Čelebija nije naveo ime, moglo bi se lako vjerovati, da je bio u *Rataju*, jer to mjesto stoji prije Jeleča, kroz koji je Evlija prošao idući dalje od Čengića dvora prema Ulogu. Po tome bismo planinu *Aborman* imali tražiti između Dobrog Polja, donjeg toka rijeke Bistrice i Kalinovika. Ja mislim, da bi se po Evlijinu opisu i onim grobovima mogla lako naći planina *Aborman* u onome kraju.

Ako uzmemo u obzir, da većina našega puka ne izgovara glasa *h*, onda bismo dobili oblik *Aorman*, oblik, koji bi se u deseteračkoj pjesmi morao pretvoriti u Orman (jer se u pjesmi ne može sazati na pr.: Otidoše u Aorman planinu, već radi deseterca: Otidoše u Orman planinu).

Stjepan Banović

Sretni i nesretni dani

Narod tvrdo drži do sretnih i nesretnih dana u sedmici. Za dan svete *nedjelje*, koji je u starini bio dan boga Sunca (dies Solis), a u kršćanstvu dan Gospodnji (Dominica), koji je i personificiran u svetoj nedjelji, ne treba ni spomenuti da je sretan, ali zato se ne smije u svetu nedjelju ni loviti, pa će ni uoči nedjelje (por. Kukuljevićev Arkiv VII s. 297). Po narodnoj pjesmi Kraljeviću Marku, kad je u nedjelju išao u lov, obavila se šarovita zmija oko vrata (Matice Hrv. nar. pjesme II br. 66), a po narodnoj pripovijeci oni, koji mjesto u crkvu idu loviti u nedjelje i u praznike, pretvore se u sablasti kao pseta, te štekću, ili u vukodlake, zapravo vukove za 12 na pr. godina života (Kuk. Ark. II s. 391, VII s. 297). Više o nedjelji, kao o ženskom licu, priča se i vjeruje u Retkovicima u Slavoniji (Zbornik za nar. život i običaje X s. 147). U nedjelju se ništa ne radi, kako na to upućuje i sam slavenski naziv »nedjelja« po grčkom *ἀποραῖος*. Pčele se guše u mladu nedjelju (Zb. XI s. 148).

Iza nedjelje naj sretniji je dan *četvrtak*. U latinskom i u romanskim jezicima zove se četvrtak »dan Jupiterov« (Dies Jovis, Giovedì, Jeudi), a dobar je početak, kaže se u latinskoj poslovi, od boga predobroga i prevelikoga Jupitera. Kaže se i »sveti četvrtak« (Glas. zem. muz. 1898 s. 494).¹ U nedjelju i četvrtak pohada zaručnik zaručnicu (Kuk. Ark. II 414).

Kakogdje, još su sretni *ponedjeljak*, valjda, jer je prvi dan u nedjelji,² i *subota* (valjda kršćanski razlog — dan prije nedjelje), ali za subotu ima i protivno u Bosni: U subotu daleko od jezera, jer što tada uhvati, to ne pušta (Zb. VI 116). Djecu treba kupati u ponedjeljak, četvrtak i subotu (V, 285), a ne u utorak. Žene gledaju započeti svoje posle (krojenje, motanje i t. d.) u ponedjeljak i četvrtak, a ne u srijedu i petak, a ni uoči praznika, jer će biti slabo i ne će trajati (Srp. etn. zb. XIX 371). U homoljskom srezu »najbolje je taj rad (oko vune) početi u ponedjeljak, u druge dane ne valja zbog kurjaka« (ibid).

Utorak je najgori dan. »Lijepu Katu zubak zabolio, u utorak u najgori danak, u po noći u najgore doba« (Matice Hrv. nar. pj. VII s. 306). — »Senjani so lulo podignili Oj tork, najgorji dan«

¹ Turčin sineti (suneti) sina u sretni dan i čestiti četvrtak, poziva fratra za kuma (Fr. Zlatović, Franovci, 1888 s. 141).

² U splitskoj okolici, u Kaštelima, i zove se ponedjeljak »prvi dan«.

(Štrekeljeve Slov. nar. pesmi II br. 253). Razlog tome shvaćanju držim ovo: osnova *utor* (вѣторъ, drugi) dovodi se u vezu sa *utrti*, *utor*, *zator*, por. *utorna* puška (u hrvatsko-talij. rječniku Parčićevu i u Vukovu rječniku).

Petak je nesretan dan. »Narod također misli, da onaj, koji se u petak razboli, da će u istoj bolesti i umrijeti. Uopće pako drže petak za nesretan dan. Mnogi su, koji u petak nikakova posla ne pričimaju, niti se hoće da na put kuda otprave« (Luka Ilić, Narodni slavonski običaji. U Zagrebu 1846, s. 312, pravopis po današnjem). — »Petak, na vi dan ni jedno važnije delo nete počet, na pr. žati, zidanje stana; nit va službu stajedu rado na vi dan; z ričom za nesriću se derži ov dan takovoga ča početi« (Szedenich, Naši pisci i književnost. Sopron 1912, s. 69).

Utorak i petak uopće su nesretni dani (Zb. VII 145 u slav. Otoku, XIX 196 u Samoboru, XXIII 270 na Cresu). Žena se ne smije češljati utorkom i nedjeljom, da ne obudovi (Glas zem. muz. 1898, s. 505, 513). Utorkom i petkom ne češlja se, ne peru, ne luže, ne kroje košulje, ne siju nikakovo sočivo (Zb. V 268, VII 157, 185, X 285, XX 52); ne valja u te dane započinjati nikakvu radnju, jer nijesu sretni, jer u te dane nije dobar početak (V s. 315—316, VI 315 u Konavlima). »U petak svakom poslu rđav početak« (u Poljicima splitskim X 285). Ni momak k djevojci ne ide (XXVI 162). I Božić ako u prestupno godišće padne u utorak, biće gladna godina, to je utorni Božić (VI 320 Nike Balarin, Gatanje na Grudi), pa govore: »Prođ' se prestupna godišća i utorna Božića«. — Kad je Božić u utornik, vele u Krivošijama, da je zima zla (Vuk). — »Utorka zima — zla zima« (Skarpa, Hrvatske narodne poslovice. U Šibeniku 1909, s. 178). — »Božić u utorak, puni uborak« (ib.) — Ali još kažu: Oslobodi me, Bože, utornika Božića i pristupnoga godišća (ibid.)! — »Utornik nije sretan dan; stoga ne valja počimati taj dan nikakvu radnju, jer će se dugo svršiti. Ako se snuje tkanje u utornik, pak se od toga ima što učiniti za muško, lasno mogu nauditi vještice« (Zb. VI 315).

Od pouzdanih lica čuo sam, da je u dinastije Karađorđevića bilo narodno vjerovanje, da je utorak za njih nesretan i da se toga dana nije ništa važno započinjalo ni odluka stvarala, napose da je u nekim predratnim novinama bio članak, interview sa srpskim seljakom, koji je novinaru kazao, da je utorak po nekom starom proročanstvu nesretan dan za Karađorđeviće i Srbiju.

Naprotiv, kobne i hude čine moguće je i podesno vršiti samo u utorak i petak; tako se na pr. vraču ide baš samo utorkom i petkom, sa svrhom da se komu naudi, a ponajviše u mlade dane mjeseca (Zb. VII 120); tako se mnogo vrača i baje u *mladi petak* prije zore ili prije istoka sunca (VII 176, 178—180, 191, 194).

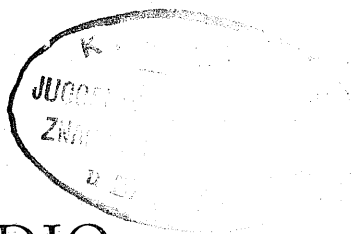
Osim mladih petaka naročito se ističu *kvaterni petki*, t. j. oni, na koje padaju četiri godišnje kvatre (tri dana u nedjelji strogoga posta, u srijedu, petak i subotu ispred Božića, iza Pepelnice i Duhova i pred Sv. Matejem). Samo u kvaterni petak ide se u ris (ocrtano čarobno kolo za kopanje blaga, za odbranu od sablasti i duhova i t. d.), tako na pr. u Samoboru (Zb. XIX 148).

Za čaranje s dobrom namjerom najprilicnije je vrijeme i najprikladnije čarovnicama i vilenicama, da svoje stvari oprave, noć, koja je Jupiteru posvećena (dakle noć na četvrtak) i užba mjeseca (Zoranić, Planine, Stari pisci hrvatski XVI s. 28). Tu je očito trag klasične starine. Inače, u našim imenima dana, kako se u njima nijesu sačuvala imena poganskih bogova rimskih (kako u romanskih naroda) ni slavenskih (kao što su kod Nijemaca neki dani po germanskim bogovima), nema tragova poganske slavenske predaje.

Samo mimogred ističem razliku njemačkog narodnog vjerovanja prema našem glede utorka: utorak je kod Nijemaca vanredno srećonosan dan, zato povoljan za početak svakog rada i službe, za sudovanje, vjenčanje i pirovanje, a četvrtak je, pored petka, najnesretniji.³

³ A. Wuttke, Der deutsche Aberglauben der Gegenwart. Berlin 1900, §§ 66—72.

Dr. Marijan Stojković

DRUGI DIO

Karlovački kotar od XV. do XIX. vijeka

Rudolf Strohal

Glavni dio ove radnje izrađen je na osnovi preko 500 različnih isprava i listina, koje sam prepisao iz rukopisa i priredio za štampu.

Osim toga poslužio sam se ovim pomagalima:

- 1) Franz Julius Fras, Vollständige Topographie der Karlstädter Militärgrenze. Agram 1835.
- 2) Fr. Vaniček, Specialgeschichte der Militärgrenze. Wien 1875.
- 3) R. Lopašić, Karlovac. Zagreb 1879.
- 4) R. Lopašić i E. Laszowski, Oko Kupe i Korane. Zagreb 1895.

I. Vlastelinstva i dominija

G. 1433., iz koje imamo sačuvanu najstariju hrvatsku ispravu sa područja kotara karlovačkoga napisanu u Ozlju 10. kolovoza (štampanu u Kukuljevićevim Acta croatica str. 57), sastajemo se sa feudalnim načinom života, kakav traje u hrvatskom narodu do g. 1848. Po tom načinu dijeli se cijelo pučanstvo na dva dijela, na vlastelu i kmetove. Na području karlovačkoga kotara i njegove najbliže okoline nalazimo dvovrsnu vlastelu: veliku vlastelu (obično grofove) i malu vlastelu.

1. Velika vlastelinstva bili su ovi gradovi:

a) *Ozalj*. U sačuvanim se listinama (latinskim) spominje grad Ozalj već sredinom XIII. vijeka, kad je bio u vlasti hrvatsko-ugarskoga kralja Bele IV. G. 1280. spominje se ban Stjepan Babonić gospodarom Ozlja. Kad su se potomci Stjepana Babonića oko g. 1325. pobunili protiv kralja Karla Roberta, izgubiše svoja imanja, među njima i grad Ozalj, koja su postala krunska imovina pod upravom bana Mikca Prodanića. G. 1398. založi kralj Sigismund grad Ozalj knezu krčkomu Nikoli Frankopanu, te mu ga naknadno zapisa za vječna vremena, kamo ga uvede po kraljevu nalogu za-

grebački kaptol g. 1412. Nikola Frankopan bio je u to vrijeme najjači vlastelin u Hrvatskoj, njegovi su se posjedi sterali sve do mora. U rukama porodice Frankopana ostade Ozalj do g. 1544., kad je Stjepan Frankopan sklopio sa svakom Nikolom Zrinskim zajednicu svih svojih imanja u svrhu, da se lakše obrane od Turaka. G. 1550. predade Stjepan Frankopan sestri svojoj Katarini, udatoj za Nikolu Zrinskoga, grad Ozalj sa Dubovcem, Grobnikom, Bakrom i Hreljinom. Ovako dođe grad Ozalj u vlast porodice Zrinskih i ostade u njezinim rukama do katastrofe Zrinsko-Frankopanske g. 1671. Te godine bila je polovica svih imanja braće Nikole i Petra Zrinskoga zaplijeljena od kraljevske komore, te je Petrovom polovicom upravljao Juraj Kukuljević Basan Sakcinski, a drugom polovicom, koja je pripala Nikolinu sinu Adamu, upravljao je njegov prefekt Ivan Hrčić. Kad je poginuo kod Slankamena u bici protiv Turaka g. 1691. Adam Zrinski i kad se njegova udova Katarina Lamberгова odrekla svakoga prava na imanja svoga muža g. 1692. u korist gradačke komore, koja je otkupila i Petrovu polovicu od kraljevske požunske komore, postade gradačka komora jedinom vlasnicom grada Ozlja. G. 1702. proda komora grad Ozalj s gradom Ribnikom grofovima Juliju i Ademu Petacu, koji ga ipak ne preuzeše, već ga preuze g. 1725. zajedno sa gradom Grobnikom i Brodom grof Rajmund Perlas. Ovaj ga proda g. 1766. grofu Teodoru Baćanu, a od baštinka njegovih kupi Ozalj kao i Grobnik i Brod kneginja Viktorija Thurn Taxis. Njezin sin pokloni grad Ozalj Braći hrvatskoga zmaja, u čijem se posjedu sada nalazi.

b) *Ribnik*. Grad se Ribnik spominje od konca XIII. vijeka. Najstariji nama poznati vlasnici grada Ribnika bili su knezovi Oto, Radoslav i Ivan Babonić oko g. 1300. Kad su se Babonići pobunili protiv kralja Karla Roberta, svrgnuo je kralj prije svega Ivana Babonića s banske časti, a zatim zaplijenio njihova imanja oko Kupe i Save. Tom zgodom dobi upravu nad gradom Ribnikom novo imenovani ban Mikac Prodanić. U rukama porodice Mikca Prodanića ostade Ribnik do g. 1394., koje ga godine kupi Nikola Frankopan, knez krčki i senjski. U vlasti porodice Frankopana ostade Ribnik do g. 1575., kad je dopao siloviti i hiroviti Stjepan Frankopan tamnice, iz koje ga otkupiše njegovi sestrići Nikola i Juraj Zrinski. Stjepan Frankopan darova stoga Nikoli i Jurju Zrinskomu grad Ribnik i ostala svoja imanja na vječna vremena uz uvjet, da ga smrti dohrane. Stjepan Frankopan umrije g. 1577. i bi po-

kopan u crkvi blažene djevice Marije na Smolči (Sveticama). S njime je izumrla loza Frankopana Ozaljskih. Zrinski imadahu radi ovoga dara dugotrajne parnice sa Frankopanima Tržačkima, koje se smiriše istom onda, kada se Petar Zrinski zaručio sa Katarinom, kćerkom Vuka Frankopana Tržačkoga g. 1641. Za bune Zrinsko-Frankopanske (g. 1670. i 1671.) bio je i grad Ribnik zaposjednut od karlovačke vojske. Otsada je zaplijenjenim dijelom Petrovim upravljao u ime kraljevske komore najprije Ivan Kanižar, a poslije njega Juraj Kukuljević, dok je nezaplijenjenim dijelom Adamovim (sina Nikole) upravljao Ivan Hrzić. Kad je Adam Zrinski poginuo u bici kod Slankamena 1691. i njegova se udova odrekla svih prava na imanja Zrinska u korist kr. komore gradačke, založi ona već g. 1702. grofovima Juliju i Ademu Petacu grad Ribnik zajedno sa Ozljem. G. 1803. istekao je grofovima Petacima rok zaloga, pa je komora tražila Ribnik natrag. Ali grofovi Petaci (Adelmo) stadoše se pravdati i nagađati za Ribnik. Usred parnice darova kralj Franjo II. g. 1809. generalu barunu Filipu Vukasoviću, graditelju Lujzinske ceste, grad i lipničko imanje. Barun Vukasović poginu u bici kod Wagrama protiv Napoleona još iste godine. Njegova udova i sin Filip vodili su kasnije parnicu sa Petacima do g. 1839., kad se napokon nagodiše. Poslije smrti Filipa mlađega Vukasovića i njegove udove Hermine Vlašić kupi imanje ribničko Josip pl. Gall, koji je grad Ribnik valjano popravio.

c) *Dubovac*. Prve vijesti o gradu Dubovcu dobivamo iz XIV. vijeka. Misli se, da ga je sagradio g. 1236. kralj Bela IV. Prvi poznati gospodari grada Dubovca bili su Sudari. Za njih vele, da su bili porijeklom iz Slavonije. Neki su članovi ove porodice zapremali i odlična mjesta. Petar Sudar bio je ban hrvatski a Mirko Sudar biskup erdeljski. Sudari su postali gospodari Dubovca i susjednoga Graca već prije g. 1385., jer su te godine postali po nalogu kralja Ljudevita još vlasnici Gaze, Duge Rese, Zamostanja, Vinice i Radonje (kraj Vojnića). Oko g. 1440. založiše Sudari grad Dubovac i sva pomenuta mjesta Antunu Blagajskomu, koji zalog potvrdi i kralj Sigismund. Ovaj zalog prenese brat Antunov Ivan Blagajski g. 1442., izuzevši Radonju, na Stjepana Frankopana, sina bana hrvatskoga Nikole. G. 1449. postadoše Stjepan Frankopan i njegov sin Bernardin neograničeni vlasnici grada Dubovca. G. 1481. čak potvrdi kralj Matijaš posebnom poveljom Bernardinu Frankopanu

pravo vlasništva nad gradom Dubovcem. Bernardin Frankopan bio je u isto vrijeme i vlasnikom gradova Ozlja i Ribnika. Od g. 1520—1529. bio je vlasnikom grada Dubovca zet Bernardina Frankopana Grgur Štefković, koji se vjenčao sa Bernardinovom kćerkom Veronikom. Ali kasnije je dao Bernardin Frankopan zetu Štefkoviću u zamjenu za Dubovac kaštel vinički kod Belaja kraj Karlovca, a Dubovac zadrži za sebe.

Posljednji Frankopan ozaljske loze Stjepan, o kome smo već gore govorili, namro je i grad Dubovac svojim sestricima Nikoli i Jurju Zrinskome, sinovima sigetskoga junaka Nikole Zrinskoga. Budući da se otac njihov jako zadužio, ratujući s Turcima, stoga braća Juraj i Nikola Zrinski, da isplate očeve dugove, založiše grad Dubovac g. 1577. sa varošom pod brdom, sa selima Dazom i Jelsom pa zemljištima u Hrnetiću Gašparu Šubiću Peranskomu i njegovim sinovima Ivanu i Stjepanu uz pridržanje prava otkupa.

Radi neprestanih turskih provala u Hrvatsku odlučeno bi, da se podigne na utoku Korane u Kupu nova krajiška tvrđava. Stoga otkupi vojna vlast zemljište nužno za ovu tvrđavu od braće Jurja i Nikole Zrinskih, te se odmah g. 1579. započelo gradnjom ove tvrđave, koja bi prozvana po svom utemeljitelju nadvojvodi Karlu »Karlovcem«. Ovako dospije i grad Dubovac sa varošom pod brdom, pa židovskim varošom, selima Gazom, Jelsom i Zagradom u faktični posjed vojnoga erara. Vojni erar ustupio kasnije mnogo svoga dubovačkoga posjeda švaračkoj kumpaniji, a ostalo rasprodao ili darovao karlovčkim i dubovačkim purgarima. I tako ostade gradu Dubovcu samo nešto vrta i šume.

Grad Dubovac, otkada je postao svojinom vojnoga erara, služio je u razne svrhe: u sedmogodišnjem ratu (od g. 1756—1763.) za tamnice, a kasnije bio barutanom. G. 1809. smjestiše Francuzi, koji su postali gospodari Hrvatske do Save, u grad Dubovac svoje skladište oružja i džebane, a g. 1810. uređi sebi u gradu Dubovcu stan francuski intendant barun Vienney, namjesnik maršala Marmonta. Kad su Francuzi iz Hrvatske otišli g. 1813., opet bi smještena u grad Dubovac barutana, koja osta ondje do g. 1837., kad je postao gospodarom Dubovca grof Laval Nugent, koji je saziđao barutanu vojnemu eraru na zgodnijem mjestu u Borlinu. Poslije grofa Lavala Nugenta bio je vlasnikom Dubovca c. i kr. pukovnik grof Artur Nugent, od koga ga kupi zajedno sa imanjem Kaštelom

kraj Hrnetića Rudolf Leon, a od njega ga kupi gradska općina karlovačka.

d) *Novigrad na Dobri*. Kad je bio podignut Novigrad, nije nam poznato. Onaj kraj, u kojem se nalazi Novigrad, poznat je bio u XIII. vijeku pod imenom »Dobra«. Frankopani postali su vlasnici ovoga kraja rano, najkasnije u XIV. vijeku. Prvi put se spominje Novigrad u ugovoru od g. 1495., kojim je zamijenio Bernardin Frankopan svoj posjed u Dolnjim Stativama na Dobri sa Jurjem Fabijančićem za grad Ključ u modruškoj županiji. U rukama porodice Frankopana Ozaljskih ostade Novigrad do smrti Stjepana Frankopana (1577). Budući da je on namro sva svoja imanja svojim sestricima Nikoli i Jurju Zrinskim, zametnu se parnica između Jurja i Nikole Zrinskih i rođaka Stjepana Frankopana, napose Gašpara Frankopana Tržačkoga, dok se nekako nagodiše g. 1580., te Zrinski predadoše Frankopanima imanja Novi u primorju, Severin, Zvečaj i Novigrad na Dobri uz uvjet, da se posve odreknu prava na ostala imanja, koje im je pokojni ujak Stjepan Frankopan oporučno ostavio. U to je vrijeme Novigrad mnogo stradao od provala turskih. Novigrad opet uredi i podignu Vuk Krsto Frankopan, kasniji veliki general hrvatske Krajine. Od Vuka Frankopana baštiniše Novigrad njegovi sinovi Juraj i Krsto. Kad je buknuła buna Zrinsko-Frankopanska, provali u Novigrad pukovnik Sauer te ga sasvim opljačka. Novigrad dobi g. 1676. kao pravu svoju vlasnost karlovački general Ivan Josip grof Herberstein. Oporukom ostavi on Novigrad malteškomu redu, kojemu je i sam pripadao. Ovaj red prodade Novigrad g. 1746. pukovniku barunu Stjepanu Patačiću. Patačići zadržali su Novigrad do provale Francuza u Hrvatsku g. 1809., a tada ga proda grof Bartol Patačić za neznatnu kupovninu svomu odvjetniku i kasnijemu francuskomu mairu Mirku Haraminčiću. M. Haraminčić bio je dobar gospodar te je opet podigao Novigrad, ali njegovi baštinići, napose Mirko pl. Špišić Japranski, tako su loše upravljali Novigradom, da je bio prodan na javnoj dražbi, a kupio ga hrvatski zemaljski erar. Ovaj ga je prodao karlovačkomu trgovcu Franji pl. Türku.

e) *Bosiljevo*. O gradu Bosiljevu nemamo podataka sve do XIV. vijeka, kad doznajemo, da je pripadao krčkim knezovima Frankopanima, i to lozi Tržačkoj. Bosiljevo je mnogo stradalo od Turaka. Onamo provališe g. 1582., 1583., 1602. i 1645. Za tih provala iseli se mnogo naroda iz ovoga kraja preko Kupe u Kranjsku,

gdje su danas poznati pod imenom Bijelih Kranjaca. Frankopani brinuli su se uvijek, da im njihovi posjedi u dominiju Bosiljeva, koji su bili Turcima na udaru, ne opuste, pa su stoga rado primali na svoje posjede pribjeglice iz turskih provincija, čak i Hrvate muslimane, kako se možemo uvjeriti iz krsnih matica bosiljevačke župe. Frankopani držali su grad Bosiljevo sve do urote Zrinsko-Frankopanske. Tada bi zaplijenjeno i bosiljevačko imanje. Odmah se javilo mnogo baštinka. Napokon ga dobi hrvatski ban Nikola Erdödi g. 1683. za oštetu raznih svojih tražbina, ali mu general Herberstein ipak oduze neka sela preko Dobre te ih pripoji ogulinskoj krajini. Nakon smrti bana Nikole Erdödi (g. 1690.) i njegova sina jedinca, koji je umro u Gracu g. 1706., naslijedi Bosiljevo banova jedinica kćerka Ana Barbara, koja se udade g. 1710. za grofa Dizma Andriju Auersperga. Njegov sin Karlo založi Bosiljevo g. 1757. Ignjatu Vojkoviću, a zatim ga g. 1759. proda njegovoj supruzi Ani Mariji de Poczi. Ali kasnije dođe Bosiljevo opet u ruke porodice Auersperga, od koje ga kupi maršal grof Nugent g. 1820., gdje i umrije 2. kolovoza 1862.

f) *Steničnjak*. Grad Steničnjak pripada svakako među najstarije hrvatske gradove. Hrvatski kronista Ivan Tomašić (iz XVI. vijeka) veli, da je grad Steničnjak sagrađen bio g. 1105. Prvi put se spominje u jednoj listini od g. 1299. Prvi poznati vlasnici grada Steničnjaka bijahu knezovi Babonići, koji ostadoše takvima poprilići do g. 1325., kad su se pobunili protiv kralja Karla Roberta i time izgubili svoja imanja oko Kupe i Save, među njima i Steničnjak. Grad Steničnjak zaposjede u kraljevo ime novi ban Mikac Prodanić i namjesti ondje svoje činovnike. Tako ostade do g. 1380., kad založi kralj Ludovik steničnjačko imanje knezu krčkomu Stjepanu Frankopanu i njegovoj supruzi Katarini, rođenoj kneginji od Optuja i Metlike. Knez Stjepan umrije g. 1390., a upravu nad steničnjačkim imanjem preuze njegova udova Katarina, koja je učinila mnogo dobro tamošnjem narodu, među ostalim osnovala je g. 1404. samostan kamenski. Poslije njene smrti preuze steničnjačko imanje njena jedinica kćerka Elizabeta, koja se već g. 1388. udala za Fridrika III. kneza Celjskoga. Kralj Sigismund potvrdi pravo vlasnosti na steničnjačko imanje Celjskomu knezu Fridriku i svomu rođaku g. 1415. posebnom poveljom. Kasnije mu otac knez Herman dade još neke gradove, među drugima i grad Samobor. Knez Fridrik bio je silovit i naprasit čovjek; probo je svoju ženu Elizabetu

i vjenčao se sa hrvatskom plemkinjom Veronikom Desinićevom. Radi toga čina dopao je Fridrik tamnice, a ženu mu Veroniku ugušio u kaci vode. Jedinca sina njegova Ulrika probode mačem u Beogradu g. 1456. Ladislav Hunjadi. Poslije smrti Ulrikove mnogi su se otimali za imanje steničnjačko, dok ga ne dobi knez Martin Frankopan, ali samo do svoje smrti (g. 1479.). Poslije smrti Frankopanove ovo je imanje promijenilo nekoliko gospodara, dok ga kralj Vladislav g. 1492. ne darova hrvatskom banu Ladislavu Egervaru. Poslije njegove smrti naslijediše ga sin Stjepan i kći Klara, koja se udala za Jurja Kanižaja, kasnijega hrvatskoga bana. Stjepan Egervar odreče se prava na Steničnjak kako i na Kraljevu Veliku u križevačkoj županiji u korist sestre Klare i Jurja Kanižaja. Ove naslijedi sin Ladislav, a njega kći Uršula, koja se je udala za hrvatskoga bana Tomu Nadažda. Tako je došao grad Steničnjak u ruke porodice Nadažda. Protiv toga stali su se buniti Frankopani, koji su još uvijek dokazivali svoja prava na steničnjačko imanje. Stoga je i knez Juraj Slunjski silom zauzeo grad Steničnjak i držao ga u svojim rukama sve do svoje smrti (g. 1553.). Poslije njegove smrti zauze Tomo Nadaždi opet Steničnjak. Sad su nastali crni dani za Steničnjak. Turci provaljivahu neprestano u ove krajeve, odvodili su odavde silno roblje i stoku. Što naroda nije dopalo Turcima u ruke, pobježe preko Kupe i potraži sebi novu domovinu. U to uze u zakup Steničnjak Ivan Auersperg. Dok je ovaj zakup trajao, otpade mnogo zemlje od imanja steničnjačkoga, nešto su prisvojili karlovački vojnici, a nešto Turci. G. 1589. preuzeše opet već posve pusto imanje steničnjačko Nadaždi te postaviše prefektom Ivana Šubića Peranskoga. Početkom XVII. vijeka bio je Steničnjak već posve pust. Grof Ivan Drašković uzeo je za ženu Mariju Magdalenu, kćer palatina Franje Nadažda, te je dobio sa ženom pusti grad Steničnjak i steničnjačko imanje.

Kad su bili Turci poslije g. 1683. potisnuti na Unu, počeo Drašković naseljavati puste krajeve steničnjačkoga imanja, i to istočne krajeve vlasima iz turskih kršćanskih provincija, a zapadne krajeve (Vukmanić i Knez goricu) komorskim kmetovima iz Moravica, Broda i Delnica. Kasnije morali su Drašković ustupiti steničnjačko imanje za vojnu krajinu i dobili su za nj g. 1788. veliko imanje Banluk u torotalskoj županiji u Banatu.

g) *Brlog*. Grad Brlog pripada među mlada vlastelinstva u karlovačkom kotaru. Do g. 1682. bio je Brlog pristojašće (apper-

tinientiae) grada Ozlja. Oko g. 1560. zapisao je već Nikola Zrinski sa ženom Katarinom Frankopankom brloško pristojalište Ivanu Dovoliću za zasluge, što ih je stekao za porodicu Zrinski, i tim bi udaren temelj kasnijemu gradu i imanju brloškomu. Ovaj zapis potvrdi Dovoliću sin Nikole Zrinskoga Juraj sa svojom ženom Sofijom Strumbergovom. Pristojalište brloško obuhvataše tada 14 kmetskih sela, od kojih odabere Ivan Dovolić sebi za dvorno mjesto šest kmetskih sela. Tu podignu svoj dvor i potrebne zgrade i uredi zemlje po svojoj volji. Prema tome imao je Dovolić osim svoga neposrednoga posjeda već u prvi mah još osam kmetskih sela, na kojima su bili naseljeni kmetovi, ili ako nijesu, mogao ih je naseliti. Jedno je cijelo kmetsko selo zapremalo oko 20 jutara zemlje. Ivana Dovolića naslijedi poslije njegove smrti sin Juraj, koji se vjenčao sa Jelenom Križanićevom. G. 1610. založi mu Nikola Zrinski, sin Jurja, a unuk bana Nikole Zrinskoga, još po prilici 6 i pol kmetskih sela u malom Brlogu, Durlincima i Podgrađu u sučiji šipačkoj za 2400 for. i pravo gornice i desetine u sedam vinograda u Brlogu, Vivodini i Hudinskoj gori. G. 1615. založi još isti Nikola Zrinski Jurju Dovoliću dva kmetska sela u Brlogu, koje je u zalogu držao Franjo Krušić, za 200 for., a g. 1618. četrdeset kmetskih sela u Bratovancima, Podgrađu, Šipku i Banščini za 7076 for. Tako se jako raširi brloško imanje, premda je još uvijek bilo pristojalište grada Ozlja, koje su uvijek mogli gospodari grada Ozlja iskupiti. To su doista i učinili sinovi Jurja Zrinskoga Petar i Nikola. Ali ga opet založi g. 1653. Andriji Gušiću Petar Zrinski, koji ga opet iskupi g. 1664. Petar Zrinski ga zadrži do urote Zrinsko-Frankopanske. Nakon otkrite urote bi i imanje brloško zaplijenjeno.

Oko g. 1679. bi brloško imanje sa imanjem u Treščenu i Slapnu prodano pukovniku grofu Ivanu Peranskomu i ženi njegovoj Heleni Berdarin za 19.000 for. Ovu prodaju odobri i kralj Leopold 28. travnja 1682. Ovako prestade biti Brlog pristojalište grada Ozlja i posta posve samostalno imanje. Poslije smrti grofa Ivana Peranskoga baštinila je Brlog njegova kćerka Barbara Sidonija, koja je bila prvi put udata za ogulinskoga potkapetana Ivana Zvirčića, a drugi put za grofa Franju Krstu Delišimunovića. Istodobno je posjedovala još imanja Paraduš, Drežnik i Treščeno. Njezin suprug F. K. Delišimunović baštinio je od svoga djeda po majci i poočima Krste Delišimunovića imanje Turanj kraj Jaske. Kasnije je bio Franjo K. Delišimunović zapovjednik kostajničke tvrđave.

Gospođa Barbara Sidonija bila je vrlo pobožna žena. Podigla je nekoliko kapelica, a poslije svoje smrti, jer je umrla bez djece, ostavi svoj veliki imetak raznim crkvama. G. 1722. kupio je na dražbi Brlog Josip Rabata barun od Dornberga, karlovački general, za 11.363 for. 40 kr. Ali ga već g. 1723. proda grofu Lovri Paradeiseru, kapetanu Križanić Turnja, za 14.000 for. U porodici Paradeisera ostade Brlog do g. 1740., kad ga Ernest Paradeiser proda pukovniku slunjskom i žumberačkomu grofu Benvenuto Sigismundu Petacu za 14.000 for. On obnovi cijeli Brlog i dade mu oblik grada. Budući da je g. 1754. postao karlovačkim generalom, boravio je mnogo u Brlogu. Poslije njegove smrti (1785) pripade Brlog njegovoj kćeri Ani Mariji udatoj grofici Keglević. Baštini njeni (kćeri Ana, Eleonora udata za grofa Ivana N. Oršića, Alojzija i Julijana, udata za komornika grofa Gabrijela Kollenbacha) držali su Brlog do g. 1836., koje ga godine prodaše Filipu Aleksandru Šufflaju za 20.000 for. u srebru. Šufflaj zadržao to imanje do svoje smrti 22. X. 1882. Poslije njegove smrti bi brloško imanje rasprodano parcelarno, sam grad kupi susjedni seljak, koji ga je prilično već razvalio.

2) Mala vlastelinstva. Takvih je bilo u karlovačkom kotaru mnogo. Nastala su na razan način. Neka su nastala kao kraljevski dar za junačka djela u ratu, druga poklonom velike vlastele, osobito Frankopana i Zrinskih, za velike zasluge iskazane njima, a treća zalogom.

Mala se vlastelinstva razlikuju od velikih, što su njihovi posjedi mnogo manji. Zgrade su za obitavanje bile veće ili manje, obično jednokatne. Prizemno je bila prostrana kuhinja sa smočnicom, prostorije za služinčad žensku i za dvorskoga, a u prvom katu po četiri ili pet soba, među kojima je bila jedna prostranija tako zvana dvorana, koja je bila iskićena slikama pređa. Oko zgrade za obitavanje bilo je prostrano dvorište, oko kojega bijahu smještene staje za konje i goveda, hambari, sjenici, kukuružnjaci, svinjci i kokošinjaci. Mala su vlastela držala više velikih pasa čuvara, koji su čuvali vlasteoske zgrade.

Kod malenih se vlastelinstva razlikuje dvorno mjesto i kmetska sela. Dvorno se mjesto zove vlastelinski dvor i zemlja, koju vlastelin sam obrađuje, a kmetska se sela zove ono zemljište, na kojem obitavaju kmetovi, koji moraju vlastelinu tako zvanu tlaku obavljati i davati mu razne podavke. Broj kmetskih sela bio je

različit, i prema broju kmetskih sela cijenila se vrijednost vlastelinstva.

Ovdje ćemo navesti manja vlastelinstva:

a) Vlastelinstvo *švaračko*. Najstariji gospodari, koliko danas znamo, bili su gorički knezovi Babonići već u XIII. vijeku. Stjepan Babonić, ban hrvatski, darova Švarču g. 1313. knezu Jurju, sinu Hozeja. Knez Juraj i njegovi potomci prozvaše se Severšići od Švarče ili Švarački. Oni imadahu svoje posjede ne samo na Švarči već i na Gazi i u Kamenskom i mlinove na Mrežnici, a međašili su sa vlastelom dubovačkom i iza Vučjaka sa vlastelom novigradskom (dobranskom). Budući da su bili švarački plemići feudanci grada Steničnjaka, dođoše švarački plemići, kad je postao g. 1456. Martin Frankopan gospodarom zemalja grada Steničnjaka, pod pokroviteljstvo porodice Frankopanske (bar privremeno). U povodu toga podignu Stjepan Frankopan Ozaljski na Švarči novo vlastelinstvo, koje zapisa za 2.000 dukata braći Ivanu i Stjepanu Gušićima. Među švaračkim posjednicima nalazimo oko g. 1572. osim pomenutoga Stjepana Frankopana još i Nikolu, Jurja i Krstu Zrinske, pa nekoga Stjepana Ladamira, dok su stari vlasnici švarački plemići zadržali još uvijek svoje posjede na Švarči.

G. 1574. darovali su Nikola i Juraj Zrinski svoj dvor i posjed na Švarči Senjaninu Andriji Tadioloviću za njegovu vjernu službu. G. 1627. darova kralj Ferdinand II. imanje Dolnju Švarču svomu savjetniku Atanasiju Georgiceju porijeklom Grku i hrvatskomu književniku kao nagradu za njegova poslanstva u Tursku i Poljsku. G. 1631. prodade ga Georgiceo Ivanu Draškoviću, tadašnjemu gospodaru grada Steničnjaka, za 1400 for., a ovaj ga proda kapetanu karlovačkih konjanika Gašparu Jankoviću. Kasnije zamijeni Janković svoje imanje na Švarči sa imanjem tadanjega bana hrvatskoga Petra Zrinskoga »Dolom« (Kašteljem) kraj Krašića. Oko g. 1660. podignu ondje Petar Zrinski dobro učvršćeni grad. Kad je bila otkrita urota Zrinsko-Frankopanska, razori karlovački general Herberstein grad Švarču do temelja.

Švarča postade, otkada bi podignuta karlovačka tvrđa, znamenitom i sa stratezičnoga gledišta. Od g. 1610. bila su ondje namještena po 2 časnika i 50 momaka kao stalna straža.

Kralj Leopold I. poklonio je g. 1681. jedno imanje Ivanu i Jurju Delivuku, mužu Katarine, kćeri Franje Ševeršića, kojim izumrije g. 1666. muška loza te stare plemićke švaračke porodice. Ovaj

posjed prodadoše g. 1760. Marijana i Kata Delivuk Franji Kuševiću, suprugu Jelene, kćeri Katine. U to je vrijeme bilo više vlasnika, koji su bili po svojim ženama u rodbinstvu sa starom porodicom Ševeršića, kao Delivuki, Dutkovići (kojih ima i danas na Švarči), Erhoti, Fundurulići, Hrastovski (kojih ima i danas na Švarči) i Stankovići. Osim ovih nabavio je lijepe posjede u Gornjoj Švarči i vlastelin Stipe Vuk Mihačević.

G. 1768/9. prodadoše gotovo svi gore pomenuti vlasnici svoje posjede u Švarči vojnomu eraru, pa bi tako Švarča otcijepljena od provincijalne Hrvatske i utjelovljena Krajini.

b) Vlastelinstvo *kamensko*. Najstariji vlasnik bio mu je, koliko je danas poznato, neki Hvala od Gorice (jugoistočno od Kamenskoga). Kad je Hvala umro bez potomaka, darova hrvatski ban Stjepan vlastelinstvo kamensko svome šurjaku Čaku. Čak doskora napusti darovano vlastelinstvo, stoga razdijeli kralj Bela IV. g. 1261. kamensko vlastelinstvo na dvoje, pa darova jedan dio čazmanskom prepoštu Petru i njegovu bratu magistru Andriji, a drugi dio braći Ivanu i Marku Pavkovićima, sinovima Vukovoje od Gorice, za njihove vojničke zasluge. Prepošt Petar i brat njegov Andrija kupili su već prije zemljišta oko Kamenskoga (g. 1253.)

Kasnije su bili vlasnici kamenskoga vlastelinstva knezovi Babonići. Stjepan ban hrvatski i njegova braća darovaše posebnom poveljom izdanom u gradu Steničnjaku 8. rujna 1311. kamensko vlastelinstvo svomu vjernomu slugi Jurju, sinu Hozeja. Njegovi su nasljednici postali plemići Trebinjski. (Trebinje leži na jugoistoku od Kamenskoga.) Ovi prodadoše oko g. 1369. kamensko vlastelinstvo knezu Stjepanu Frankopan, koji je bio tada vlasnik grada Steničnjaka. Poslije njegove smrti osnova njegova udova Katarina g. 1404. u Kamenskom samostan Pavlinski u čast Marije Sniježne, te je zapisala ovomu samostanu svoj dvor kod Kupe g. 1405. O samostanu Paulinskom bit će govora kasnije u članku III.

c) Vlastelinstvo *kaštelsko* spominje se g. 1600. Oko te godine imamo sačuvani popis kaštelskih kmetova u sučiji Novaki (Specificatio colonorum ad curiam Kastel pertinentium) na hrvatskom jeziku. Najstariji vlasnici ovoga imanja bili su Patačići. Naročito se spominje pl. Pudentiana Barbara Patačić. U rukama porodice Patačića ostade ovo vlastelinstvo do početka XVIII. vijeka, kada ga kupiše grofovi Perlas. G. 1766. kupi ovo vlastelinstvo sa gradom Ozljem od grofova Perlas grof Teodor Batthyani. U rukama gro-

fova Batthyani ostade Kaštel do 1. rujna 1820., kad ga je prodao Antun Josip grof Batthyani karlovačkom građaninu Anastaziju Kostiću. Ovaj ga je prodao g. 1825. maršalu grofu Lavalu Nugentu. U njegovoj porodici ostade Kaštel do g. 1890., kad ga je prodao grof Artur Nugent grofu Pachtenu, koji ga je opet prodao Rudolfu Leonu.

d) Vlastelinstvo *drežničko* spominje se od početka XVII. vijeka. Prvi su vlasnici bili Hranilovići. Od njih su ga prekupili Vojnovići, a od ovih g. 1766. grof Teodor Batthyani. U porodici grofova Batthyani ostade ovo vlastelinstvo do g. 1820. Kasnije je prešlo u ruke raznih vlasnika, kao u ruke karlovačkoga trgovca Franje Seidla, zatim u ruke velikoga župana Josipa Bunjevca, dalje u ruke županijskoga suca Kukovića, od koga ga kupi c. kr. ženijski major Josip Pfeifinger. Napokon bilo je vlasništvo požeškoga velikog župana dra. Nikole Jurkovića.

e) Vlastelinstvo *brnetičko* spominje se od XVII. vijeka. Vlasteoski dvor sa kulom, koji je postojao do g. 1882., sagradio je po svoj prilici prvi vlasnik ovoga vlastelinstva Karoly Mormian sa svojom suprugom Marijom Josipom Terezijom, rođenom pl. Kirchmayer. Poznati karlovački general Ivan Josip grof Herberstein bio je kum jednoj kćeri Mormijanovoj. Ovaj je dvor prešao s vremenom u vlasništvo kaštelskih gospodara. Dok su mu bili gospodari grofovi Nugenti, posjećivao je ovaj dvor i ban hrvatski grof Josip Jelačić.

f) Dva vlastelinstva na *Selcu* kraj Karlovca postojala su već početkom XVII. vijeka. Jedno su uživali plemići Jelačići. Udajom Judite Jelačić za Boltizara Magdalenića prešlo je ovo imanje u ruke porodice Magdalenića. Drugo vlastelinstvo bilo je plemićke porodice Krajačića. Danas ovo imanje ne postoji kao posebno, već potpada pod imanje drežničko.

g) *Pokupsko* vlastelinstvo postojalo je već u XVI. vijeku. Imamo ispravu od 2. travnja 1534., kojom se knez Petar Keglević sa Stjepanom Strizojom pogodio glede porkulabije u Pokupskom. Kasnije su bili gospodari ovoga vlastelinstva plemići Vojnovići, a poslije Domitrovići. Kćerka pokupskoga vlastelina Domitrovića imenom Kristina udala se za mahićanskoga vlastelina Dragovanića. U novije je vrijeme vlastelinstvo prešlo kupom u ruke Rudolfa Leona. Od nekadanjega vlasteoskoga dvorca nema danas više ni kamena na kamenu. Postojao je do g. 1902.

h) Vlastelinstvo *Jelsa* bilo je na desnoj obali Kupe preko Hrnetića. Gospodari su mu bili dugo vrijeme plemići Levačići. Prešlo je u ruke nekadanjih kmetova ovoga vlastelinstva Mavrina-Frljančića.

i) Vlastelinstvo *Levkušje* podigao je u XVII. vijeku Dešić, nekadanji podložnik (kmet) ozaljski, koji je mnogo novčano potpomagao grofa Petra Zrinskoga, a osobito njegovu suprugu Katarinu Zrinsku. Imamo od nje pismo od 13. lipnja 1670. vlastoručno napisano, kojim zahvaljuje njemu za mnogobrojne usluge.

j) Vlastelinstvo *Modrušpotok* postojalo je već od početka XVII. vijeka. Osnovao ga je Jandre Janković, kome je dao taj posjed grof Nikola Zrinski za vjernu službu iskazanu njegovim predima. Ispravom od 3. travnja 1615., izdanom u Čakovcu, zapisao je to vlastelinstvo Sari Seremy, udovi Ivana Jankovića. Početkom XVII. vijeka kupio ga je slunjski kapetan Josip Depoczi i njegova supruga Justina rođena Magdalenić. G. 1735. bio je gospodar ovoga vlastelinstva zet njihov Franjo Hranilović i njihova kćerka Ana Franciska rođena Depoczi. U porodici Hranilovića ostade do g. 1809., kad ga kupi od Antuna Hranilovića barun Filip Vukasović, general i graditelj Lujzinske ceste. Poslije odlaska Francuza (1813) iz Hrvatske prijede ovo vlastelinstvo u ruke novo osnovanoga društva Lujzinske ceste, koje ga proda oko g. 1860. Mati pl. Sladoviću.

k) Vlastelinstvo *Grdun* dosta je staro, te su ga držali Zrinski do g. 1639. Te godine su zapisali (Nikola Zrinski) za sto talira Andriji Jankoviću i njegovoj supruzi Elizabeti Delišimunović pet kmetića u Grdunu, a g. 1641. cijelo vlastelinstvo Grdun Doroteji Vojnović, rođenoj Budački, za hiljadu ugarskih dukata. U porodici Vojnovićevoj, koja je međutim dobila barunstvo, ostade Grdun cijeli XVII. i XVIII. vijek, samo što se jedina baštinica Terezija barunica Vojnović udala oko g. 1720. za pl. Antona Pucza, te se nadalje zovu vlasnici Grduna Pucz, a ne Vojnovići. U XIX. vijeku bili su vlasnici Grduna najprije pl. Tomići, a kasnije pl. Rajzneri. Posljednji vlasnik Rajzner Ljudevit, veliki župan riječki, proda to vlastelinstvo oko g. 1900. metličkom apotekaru Wachi.

l) Vlastelinstvo *Hrastje* nastalo je u XVI. vijeku, kad su Frankopani i Zrinski darovali za vjernu službu Jurju Grabucu ovo imanje, koji je na njemu uredio vlasteoski dvor. Od Grabučevih po-

tomaka kupi ga u XVII. vijeku Stjepan Sili. U porodici Silijevoj ostade Hrastje do XIX. vijeka. U XIX. vijeku kupio je to vlastelinstvo karlovački veletržac Franjo pl. Türk od Karlovca grada.

m) Vlastelinstvo *Bubnjarci* postojalo je već u XVI. vijeku. Njegov gospodar Franjo Herendić pravi 19. veljače 1597. oporuku. Posjeda je imao u Bubnjarcima, Lipi i na Mrežnici. Njegova supruga Katarina rođena Vojković napravila je dvije oporuke, jednu 7. srpnja 1604., a drugu 27. travnja 1609. U XVIII. vijeku bilo je ono spojeno sa vlastelinstvom u Jaškovu, te je njima upravljao g. 1782. upravitelj Ignjat Kranjčević.

n) Vlastelinstvo *Pravutina* osnovano je g. 1576., kad su ispravom od 1. studenoga 1576., izdanom u Čakovcu, darovala braća Juraj i Nikola Zrinski svomu ozaljskomu porkulabu Gašparu Bari-loviću iz Gorica više kmetskih sela u području svoga grada Ribnika sa dvornim mjestom u Pravutini za 700 ugarskih dukata. Kasnije su Zrinski to vlastelinstvo otkupili od baštinika pomenutoga Bari-lovića i pripojili ga opet svomu gradu Ribniku. U inventaru, sastavljenom u Ribniku 25. travnja 1804. prigodom zakupa od strane tadanjega vlasnika vlastelinstva ribničkoga grofa Petaczija zakupniku Althu, navodi se imanje u Pravutini kao dio ribničkoga vlastelinstva.

o) Vlastelinstvo na *Mrežnici*. Na Mrežnici bilo je već rano u XIV. vijeku više vlastelinstva. Na lijevoj obali Mrežnice imali su svoja vlastelinstva Ivkovići, Tatarići i Herendići, a na desnoj Dragučići i Štefkovići. Grgur Štefković bio je zet kneza Bernardina Frankopana, imao je njegovu kćer Veroniku za ženu. Ivkovići, Tatarići i Herendići imali su svoje dvorove u Mlaki ili Gredi. G. 1558. smrću Nikole Ivkovića izumrije njihova porodica, te njihovo imanje preuzeše knezovi Frankopani, koji ga najprije izručiše kao vazalima Despotovićima od Ilovića, a kasnije kapetanu bana Nikole Zrinskoga Ivanu Hojsiću iz Like. Po njima bi kasnije prozvan ovaj dvor Despotovićevim i Hojsićevim kaštelom.

Tatarići bili su po svoj prilici potomci onih Tatara, koji su za kralja Bele IV. provalili u Hrvatsku i neki ovdje ostali. Zvahu se i Hrelčići, a po svom imanju Žitomiru i Žitomirski. Oni se spominju kao vlastela na Mrežnici po prilici do g. 1550.

Herendići došli su ovamo iz Like sredinom XV. vijeka, osnovali su tri vlastelinstva na Mrežnici, Bubnjarcima i pod Lipom na

Dobri. Herendići održali su se kao vlastela na Mrežnici sve do konca XVII. vijeka. Jedan dio svoga mrežničkoga imanja založi Nikola Herendić turanjskomu kapetanu Krsti Delišimunoviću.

U XVII. vijeku imali su ondje svoje dvorove Jelačići i Zebići, a na Brdu Hranilovići i poslije Vojkovići. G. 1768. otkupi sva ta imanja karlovačka krajina u vojničke svrhe.

p) Vlastelinstva u *Stativama*. U Stativama bila su dva vlastelinstva: Gornje Stative i Dolnje Stative. Prvi vlastelin u Stativama bio je, koliko nam je poznato, Juraj Tatarić, sin ozaljskoga kaštelana Fabijana, oko g. 1500. U XVII. vijeku bio je vlastelin u Stativama Gašpar Izačić, a iza njega Miklouš Mogorić. U XVIII. vijeku bi vlastelinstvo stativsko pripojeno gradu Ribniku. U XIX. vijeku bili su vlasnici vlastelinstva u Stativama braća Prešerni, od kojih kupi jedan dio u Gornjim Stativama novigradski župnik Neralić za svoju sestru Ružicu udovu iza dra. Eugena Kvaternika, a drugi dio dobi po ženi rođenoj Prešern samoborski vlastelin Hamilkar Praunspenger. Drugo vlastelinstvo u Dolnjim Stativama kupi Mato pl. Sladović, vlastelin u Modrušpotoku.

Takvih vlastelinstva nalazimo još u Mahićnom, Jaškovu, Tomašnici, Rečici, Slapnom i t. d.

II. Vlastelinski činovnici i namještenici

Vlastelinstva, osobito velika, imadahu više ili manje činovnika i namještenika. Vlastelinski su činovnici bili pored vlastele i svećenika najinteligentniji ljudi u narodu. Isprva su se izučavali kod svojih domaćih svećenika, a otkako je bila otvorena u Zagrebu isusovačka gimnazija (1609), polazili su neki i gimnaziju. Veliki dio vlastelinskih činovnika bili su kmetski sinovi, vrlo su rijetko stupali među vlasteoske činovnike sinovi vlastele. U velikim vlastelinstvima bio je na čelu činovništva *graščik*, koji dobiva u kasnije vrijeme razna imena, kao porkulab, kaštelan, prefekt, pače i gubernator. Uz graščika bio je uvijek racionista ili dijak računov, koji je vodio sve vlastelinske račune i točne urbare, t. j. popis svih vlastelinskih kmetova, njihovih dužnosti i podavaka. Uz racionistu bio je često i kontrolor i birić. Neposredni nadzor nad radnicima i vlasteoskim namještenicima (služničadi) imao je špan.

Kod manjih je vlastelinstva bilo manje činovništva, obično po jedan, koji se je zvao dvorski, a uz njega bio i špan.

U mojim se vrelima spominju ovi činovnici i namještenici:

1) iz Ozlja: Matij Dminić graščak 1433, — Petar Budislavić graščak 1437, — Fabijan Tatar kaštelan oko 1500, — Mihalj Desić porkulab 1558, — Mihalj Vojnović 1563, — Januš Černko lovasmeštar 1570, — Tomaš Milovac hofmeštar 1572, — Petar Muratović porkulab 1572, — Pave Tropčić dvorski 1572, — Martin Selniković i Petar Grkšić dvorski brijaiči 1572, — Bartol Peretić djak (pisar) 1572, — Ivanac Dragovanić lovasmeštar 1572, — Mikac Šimunić i Marko Grlić inoši, koji su kod stola dvorili i u paradnom odijelu pratili vlastelu 1572, — Gašpar Barilović porkulab 1576, — Petar Baljardić porkulab i dvorski 1587, — Juraj Mukelić rihtar 1587, — Perica Brajković viceporkulab 1588, — Gašpar Špišić porkulab 1588, — Andraš dijak računik 1588, — Ivan Zmajlović porkulab 1601, — Petar Baljardić gubernator 1603, — Juraj Cheh porkulab i dvorski 1610, — Vuk Gojmerac viceporkulab 1610, — Ivan namestnik volarov 1617, — Ivan Štakor rihtar g. Miklouša grofa Zrinskoga 1620, — Mikula Belavić porkulab 1621, — Ištvan Lacković, Miklouš Vlahović, Ištvan Tompa i Miklouš Milovac službenici grofova Nikole i Jurja Zrinskih kao komisari 1623, — Vicko Dešić dvorski 1624, — Miklouš Milovac prefekt i Lukač Franculić dvorski 1628, — Matijaš Čolnić porkulab 1635, — Petar Budetić računij dijak 1635, — Brne Janžetić dvorski 1638, — Jandre Štulac ključar 1638, — Januš Derečki i Ivan Maurović oficijali i računijki 1642, — Grgur Supanić časnik (= oficijal) 1646, — pop Grgur Supanić prefekt i Gašpar Kružić vicedvorski 1651, — Baltizar Babonosić prefekt i Ivan Maurović prokulab 1653, — Krsto Zmajlović prefekt 1659, — Stanko Fumić dvorski 1659, — Andrej Štulac porkulab 1659, — Janko Prstačić računij dijak 1659, — Ištvan Boršić vicedijak računij 1679, — Matijaš Pavković porkulab 1660, — Juraj Štulac šafar 1664, — Janoš Hržić prefekt 1673, — Krištofor Budetić prefekt 1676, — Juraj Kovač računij dijak 1676, — Ivan Zdenčaj dijak i prokulab 1676, — Juraj Stanković prefekt 1677, — Juraj Kružić oficijal 1677, — Petar Munger prefekt 1679, — Juraj Kovač provizor i Ivan Strouhal špan 1685, — Juraj Pintar dvorski 1691, — Ivan Krst. Rossi oficijal 1694, — Francesco Locotelli oficijal 1697, — Ivan Bapt. Skalin prefekt i I. Matej Pleyberg kontrolor 1706, — Ferdinand Sundermayer prefekt 1714, — I. Matija Paulić kontrolor 1716, — Jure Strukalj decimator 1716, — Karol Reneri prefekt 1737, — Georg

Hobiker prefekt 1740, — Matija Konjušić decimator ili desetnjak 1741 i 1744, — Matija Ifšić decimator 1747, — Ivan Mihalić decimator 1754, — J. G. Hobiker substitutus iudex dominalis 1758, — Janko Basarović ozaljski maltar 1760, — Andreas Axmann prefekt 1766, — Matijaš Jurajić fiškališ grada Ozlja 1768, — Jožef Lorković podtajnik g. Jurajića 1769, — Josef Raizner ozaljski kapetan 1769, — Emerik Srpak ozaljski fiškal 1791, — Josef Čonka, inspektor 1791.

2) iz Ribnika: Krištof Izačić porkulab 1573, — Bartol Nussdorffer prefekt 1753, — Anton Merthl prefekt 1776, — Nicolaus Severinski inventator 1804. Većina ozaljskih činovnika obavljala je i poslove u Ribniku.

3) iz Novog grada: Ivan Karinčić porkulab 1574, — Ivan Bačić popov špan 1635, — Matijaš Mlinarić prefekt 1661, — Juraj Kukuljević oficijal 1661, — Miko Klasnić porkulab 1698.

4) iz Bosiljeva: Mihalj Rendulić dvorski 1657.

5) iz Steničnjaka: Juraj Klinčić graščak 1471.

6) iz Brloga: Tomaš Supanić dvorski 1664, — Petar Tompa de Paližna prefekt 1673, — Georg Stanković provizor 1673.

7) iz Letovanića: Blaž Prišik prokulab 1572.

8) iz Pravutine: Juraj Horvat dvorski 1636.

9) iz Podbrežja: Janko Mihalić špan 1710.

10) iz Kaštela: Martin Hadjur dvorski, Andre Kovačić špan 1753.

11) iz Šipka: Josef Horvatović provisor 1784.

III. Crkve i svećenstvo

Crkve i kapele, koje se spominju u mojim vrelima, pripadaju arcidakonatu goričkomu, i to ovim podarcidakonatima:

1) karlovačkom: a) U Karlovcu, gdje se danas nalazi crkva sv. Trojice. Ova je crkva osnovana g. 1580. i postala je odmah župnom crkvom za karlovačku tvrđu. Od g. 1580—1658. upravljali su ovom župom svjetovni svećenici, a od g. 1658. franjevci države bosansko-hrvatske sv. Križa. Na području župe sv. Trojice na današnjem Strossmayerovu trgu sagradio je nešto prije g. 1680. karlovački general Josip Herberstein od građe razorenoga grada Petra grofa Zrinskoga na Švarči i novcem zaplijenjenim na imanjima Zrinsko-Frankopanskim crkvu sv. Josipa. Ova se crkvice

ne održi dugo. Već g. 1788. postala je magazinom za barut i streljivo, a kasnije podrumom i magazinom vojničkoga živeža, napokon g. 1790. prostom krčmom, dok ne bude po odredbi karlovačkoga magistrata g. 1833. srušena. Pod župu sv. Trojice pripada crkvena sv. Križa, koju je dao sagraditi g. 1767. general Franjo barun Preis.

b) U Dubovcu. Prva župna crkva u Dubovcu bila je crkva sv. Mihajla na brijegu kraj staroga grada Dubovca. Bila je sagrađena g. 1339., te je do g. 1713. bila župna crkva dubovačka. Od g. 1713—1783. postala je podružnicom novo sagrađene crkve Majke Božje snježne (1669). G. 1783. pretvorena bi u skladište za bojne sprave, a koncem godine 1811. u konjušnicu. U novije je vrijeme srušena do temelja.

Na području današnje dubovačke župe nalazile su se još i ove crkve: crkva sv. Jakova na utoku Korane u Kupu. Postojala je već 1334. U župu sv. Jakova pripadala su sela Gaza i Otok (današnje Mekušje). Crkvu je podrovala Kupa g. 1789. i tako je postala neupotrebljivom. Kad je izgorio župni dvor, ova bi župa ukinuta. Gaza potpade pod dubovačku župu, a Otok (Mekušje) pod kamensku župu.

Crkva (kapela) sv. Antuna na prostoru sadanjega franjevačkoga vrta. Podignuta je bila još u XVI. vijeku, a razorena g. 1740. prigodom popravka bedema i šanceva. Uz ovu je crkvu bilo najstarije karlovačko groblje.

Crkva (kapela) sv. Florijana na prostoru nekadanje streljane. Podigao ju je karlovački poštmestar Nikola Herman oko g. 1680., a razorena je bila g. 1790. Uz nju bilo drugo karlovačko groblje; pošto je bilo zapušteno staro groblje kod sv. Antuna (1740). Groblje je ostalo na tom mjestu do g. 1820., vojnike su ondje pokapali do 1. veljače 1821., dok je za civilne mrtvace otvoreno groblje u Dubovcu 1. studenoga 1820.

Crkva sv. Magdalene stajala je na raskrižju današnje Zdenčne ulice i Lujzinske ceste. Bila je podružna crkva župne crkve sv. Mihajla, kasnije crkve Majke božje snježne (od g. 1669.). Razorena je bila prigodom gradnje Lujzinske ceste g. 1810.

Crkva Ranjenoga Isusa bila je na mjestu, gdje je današnje rimokatoličko groblje tik do Karolinske ceste. I ova je crkva bila podružna crkva župne crkve sv. Mihajla, a od g. 1669. crkve Majke božje snježne. Porušena je bila g. 1817. prije no je na ovom mjestu osnovano današnje groblje. Mjesto ove crkve i crkve sv. Magdalene

podignuta bi uz novo sagrađenu Lujzinsku cestu nedaleko od župnoga dvora nova crkva Ranjenoga Isusa g. 1819.

Crkva sv. Jelene negdje u Zagradu iza grada Dubovca. Spominje se kao podružna crkva župne crkve sv. Mihajla g. 1683. Kod nje imaju dubovački župnici 20 jutara šume. Danas joj nema ni traga.

Crkva sv. Barbare u predgradu na uglu današnjih ulica Gundulićeve i sv. Barbare. Ovu crkvu sagrađiše karlovački puškari g. 1684. Srušena je bila g. 1913.

Na području dubovačke župe nalaze se danas osim gore pomenutih Majke božje snježne i Ranjenoga Isusa još ove crkve:

Crkva sv. Ćirila i Metoda u Domobranskoj ulici, podignuta bi g. 1907.

Crkva sv. Franje Ksaverskoga u Gornjoj Švarči. Spominje se već od g. 1737.

Kapela Svih svetih na groblju rimokatoličkom u Dubovcu. Ova je kapela sagrađena bila g. 1870. materijalom stare dubovačke bolnice.

Kapela sv. Ivana Nepomuka u Rakovcu pred zgradom realne gimnazije. Sagrađena je bila g. 1854.

c) U Hrnetiću. Ovdje je župna crkva sv. Martina. Postojala je već prije g. 1334., temeljito je bila obnovljena g. 1752. za župnika Jurja Lukšića, te je dobila današnji oblik. Podružne njene crkve jesu: crkva sv. Margarete preko Kupe na brdu Oštri vrh, a u selu Brdu, koja je crkva vrlo stara, i crkva sv. Triju kralja na Baniji, koju je podigao karlovački građanin Mihel Tucibat g. 1760.

d) U Kamenskom. Ovdje je danas župna crkva sv. Marije snježne, koja je vrlo stara. Nanovo je sagrađena u XVIII. vijeku na temelju stare crkve. Ovoj župi pripada crkvice sv. Doroteje i Nikole na Švarči kao podružne crkve.

e) U Novom gradu (Crikvenom selu) na Dobri spominju se g. 1334. dvije crkve: župna crkva sv. Marije i druga nedaleko od ove na groblju sv. Trojice. Stoga se i župnici zovu plovani ili plebanuši dvih crikav na Dobri (plebani duarum ecclesiarum). Župna crkva sv. Marije nema zvonika, dok je druga sv. Trojice imala zvonik. S vremenom bi zapuštena crkva sv. Trojice i napokon srušena. Toranj crkve stajao je još prije 60 godina, dok i on ne bi srušen. K njoj je pripadala kapela sv. Kralja u Dubravcima. Zbog čestih turskih provala opustjela je oko g. 1518.

f) U Bosiljevu se spominju g. 1334. dvije crkve: sv. Bogorodice, uz koju je bio i samostan, u koji su bili smješteni dominikanci g. 1531., i sv. Mavra. Prva crkva bila je dugo župnom crkvom, a kad se ova srušila nakon odlaska dominikanaca u XVI. vijeku, postala je župnom crkvom crkva sv. Mavra. Ova je crkva bila obnovljena početkom XVIII. vijeka.

g) U Rečici postoji stara župna crkva sv. Ivana Krstitelja, a u Prilišću je podignuta crkva sv. Marije Magdalene u najnovije vrijeme prije kakovih 50 godina (1876) i utemeljena nova župa, dok je stara crkva sv. Leonarda postojala već g. 1580. kao i crkva sv. Jurja u Vukovoj gorici, koja je bila već pusta g. 1601.

2. lipničk o m: a) U Ozlju bijahu isprva u XIV. vijeku dvije župe, jedna u Trgu kod crkve Svih svetih, a druga u Ozlju kod crkve sv. Vida. G. 1660. bijahu spojene obje župe u jednu. Petar grof Zrinski podigao je do gradskih zidina kapelicu sv. Antuna Paduanskoga, koja je kasnije sasvim opustjela. Osim toga spominje se g. 1716. kapela sv. Petra.

b) U Sveticama ili na Smolča vrhu spominju se već rano tri crkve: sv. Bogorodice, sv. Margarete i sv. Katarine. Danas stoji samo crkva sv. Bogorodice. Isprva su bili u Sveticama župnicima svjetovni svećenici. Posljednji svjetovni župnik bio je u Sveticama pop Matej glagoljaš. G. 1627. preuzeše župu i novo podignuti samostan pavlinci; prvi prior bio je ondje Ivan Orlović Belostenec. G. 1699. postradao je jako samostan svetički od potresa. Samostan pavlinski bio je ukinut za kralja Josipa II., a svjetovni svećenici preuzeše opet župu svetičku. Prvi svjetovni župnik g. 1809. postade Josip Regalija.

c) U Završju je župna crkva sv. Križa na visokom brdu, jedna od najstarijih crkva u lipničkom vicearcidakonatu. K njoj pripadaju četiri manje crkve, i to sv. Marka u Stativama Gornjim, sv. Antona u Zadobarju, sv. Josipa u Završju i sv. Margarete u Modrušpotoku..

d) U Lipniku ili Ribniku. Župna crkva pod Lipnikom spominje se već u XIV. vijeku. K njoj pripadahu razne kapele, od kojih se većina s vremenom porušila, kao kapela sv. Nedjelje (sv. Trojstva), koja se spominje g. 1558., kapela Blažene Djevice Marije u Žakanju, sv. Filipa i Jakova u Brihovu, sv. Lenarda u Pravutini, sv. Trojice u Ribniku, sv. Križa u Bubnjarcima, sv. Katarine u Kunićima i sv. Antona u Rosopajniku. Od tih kapela osnovane su

kasnije posebne župe, kao župa Blažene Djevice Marije u Žakanju i župa sv. Katarine u Kuniću.

e) U Vrhovcu, gdje se mnogo spominje u starim spisima župna crkva sv. Kuzme i Damjana.

3) u mrežničkom nalazi se župa sv. Petra na Mrežnici, koja se spominje već g. 1334. Stara je crkva bila srušena, a nova sadašnja podignuta g. 1711.

4) u jaskanskom nalazi se vrlo stara župna crkva sv. Jurja u Šipku.

Pored pomenutih navode se u mojim vrelima još ove crkve: sv. Jurja u Hutinji 1471, — sv. Tomaša u Strilčama 1547, — sv. Marije u Mahičnom, koja je danas župnom crkvom, — sv. Jelene u Erjavcu 1575, — sv. Kuzme i Damjana u Jaškovu 1695, — sv. Duha 1716 u Loviću, — kapela sv. Nikole pod Lipom 1731, — kapela Svih svetih pod Lipom 1731, — sv. Sebastijana u Brlogu 1743, — kapele sv. Antona, — sv. Križa, — sv. Fabijana i Sebastijana, koje pripadaju pod župu mahičansku 1752.

Pored rimokatoličkih crkva postojala je u Karlovcu protestantska crkva od g. 1597—1645. G. 1786. podignuta bi u Karlovcu pravoslavna crkva, a g. 1871. izraelitski hram.

Odgaj hrvatskoga svećenstva u karlovačkom kotaru kao i drugdje po Hrvatskoj bio je već od najranijega vremena dvojak. Sinovi vlastele polazili su više nauke izvan domovine, isprva u Italiji, a kasnije i u Gracu, Beču i Budimu. Takvi su onda postizavali više, čak i najviše svećeničke časti. Budući da karlovački kotar nije pružao vlasteli mnogo nade, da bi u njemu mogli polučiti velike svećeničke časti, veoma se malo vlasteoskih sinova posvećivalo svećeničkom zvanju. Sinovi kmetski izučavali su se doma kod starijih svećenika. Svaki svećenik, obavljajući crkvenu službu, nužno je trebao pomagачa, a za takva je sebi odgojio po jednoga ili više mladića, naučio bi ga čitati, pisati i temelje kršćanske vjere. Kad bi ovakav mladić navršio četrnaestu godinu, preporučio bi ga mjesni župnik (plebanuš) biskupu, da ga primi za dijaka. Dijak je ostao punih deset godina, od 14 do 24. godine i u to vrijeme primao redove, kojih je bilo sedam, četiri niža i tri viša. Prije no bi dijak primio prvi viši red, oženio se. I u karlovačkom kotaru ženili su se dijaci sve do druge polovice XVI. vijeka, a kad se nijesu primali oženjeni dijaci u rimokatoličke svećenike, pristajali su ovi mladi ljudi uz protestantizam baš u karlovačkom kotaru najviše. U kar-

lovačkom kotaru bili su gotovo svi svećenici kmetski sinovi i do XVII. vijeka gotovo svi popovi glagoljaši, koji su sve crkvene čine vršili na crkvenom slavenskom jeziku. Latinski se svećenici počinju javljati u karlovačkom kotaru istom u XVII. vijeku, t. j. poslije kako bi u Zagrebu osnovana g. 1609. isusovačka gimnazija, koju je polazilo i nekoliko kmetskih sinova iz karlovačkoga kotara. Posve je nestalo popova glagoljaša u karlovačkom kotaru istom u XVIII. vijeku.

Evo nekoliko imena svećenika (»pop«, »plebanuš«) iz karlovačkoga kotara, i to:

Sa Gaze kraj Karlovca u župi sv. Jakoba: Juraj Brcković Mikanić 1530—1560, koji je imao svoje kuće i posjede na Gazi i u Dubovcu, i Luka Novaković, — Juraj Kapusović 1560—1568, — Paval kapelan 1560, kasnije župnik 1585, — Petar Žalković kapelan 1562—1588, — don Šimun Stanić 1653, — Ivan Stanković 1695, — Mihalj Kušan 1745.

U Dubovcu: Tomaš 1550—1552, — Mihalj i kapelan Grgur Horvatić 1552—1563, — Jaragović 1595, — Šimun Marešić 1641, — Matijaš Boričak 1650—1657, — Juraj Črnčić 1657—1665, — opet Matija Boričak 1665—1668, — Stanislav Štibljak 1668—1683, — Petar Radović 1683—1689, — Petar Tomašić 1689—1696, — Ferenc Gluhčić 1696—1702, — Matijaš Markulin 1702—1715, — Matijaš Malović 1715—1728, — Ivan Malešić 1728—1736, — Ernest Prešern 1736—1737, — Mikula Gregorić 1737, — Luka Celić 1737—1758, — Josip Znika 1758—1771, — Antun Jaklić 1771—1782, — Vuk Colić 1782—1789, — Ferenc Lovinčić 1789—1809, — Mikula Hanzić 1809—1840, Ivan Pavlešić 1840—1855.

U Hutini, sada u župi pribičkoj: Mikula 1471 i Juraj 1552.

U Hrnetiću: Petar Škrlac 1529—1555, — Grgur Janković 1585. Od g. 1679—1692 Ivan Radnitić, 1692—1706 Juraj Halovamić, koji je i opisao hrnetićke crkve za tadanjega zagrebačkoga biskupa Brajkovića, — 1706—1738 Paval Supanec, — Ferenc Kiš 1738, — Mirko Vučković 1730—1740, Mikula Mikloušić 1740—1746, — Paval Huzanić 1745—1746, — Juraj Lukšić 1746—1757, — Ivan Paropatić 1757, — Ferenc Hrnčević 1757—1770, — Ivan Ilija Hrnčević 1770, — Ivan Modrušan 1770—1780, Mirko Hrasinski 1780, — Ivan Krst. Podvorec 1780—1793, — Ivan Vrbečić 1793, — Josip Hrizolog Krovinović 1793—1821, — Josip Clemens 1821—1832, — Stjepan Škvorc 1833—1851, — Ivan Nep.

Mašek 1851—1869, — Đuro Novak 1869—1873, — Pajo Krempler 1873—1880, — Ignac Pavliček 1880—1881.

U Novigradu: Andrija 1350, — Grgur 1501, — Mate Pridojević 1561, — Lukša Fabić 1572—1596, — Matijaš Fortun i Ivan Nadalin 1635, — Petar Nagy 1646, — Ivan Perko 1649, — Ambroz Korjak 1668, — Mihalj Tuščić 1690, — Ivan Mužanić 1692, — Ivan Pećak 1728, — Martin Brezak 1764, — Ignjat Mirković 1824, — Franjo Lovinčić 1844, — Ignjat Neralić 1852—1876.

U Bosiljevu: Lovre 1501, — Radić 1574, — Stjepan Lukačić 1577, — Mikula Kargačin 1594—1596, — Mihalj Prosenko 1648—1674, — Gašpar Živčić i kapelan Ivan Herendić 1680, — Ivan Muretić i Jure Krizmanić kapelan 1692, — Nikola Perko 1712, — Matij Markulin administrator 1712, — Nikola Srebrić 1721, — Mate Skradski 1725, — Ivan Malešić 1736, — Mihalj Turjak 1738, — Paval Hermezdec 1740.

U Ozlju: Ivan 1452—1459, — Stjepan Stipanić 1559, — Gašpar Grahovac 1596, — Matej Maričić 1611, — Petar Vukmanić Lukić 1604, — Vicko Plešić 1638, — Matko Rajković 1647, — Mikula Šerbić 1653, — Ivan Culiberka 1664—1673, — Petar Ifšić 1710—1721, — Ferenc Heračević 1752.

U Mahičnu: Jakov Šarac 1529, Mihalj Hranilović 1596, — Bartol Tonković 1650, — Mikula Lacković 1662, — kapelan Ladislav Čeh 1726, — Baltizar Ladani 1735, — Matej Barić 1752, — Ivan Dujmić 1795.

U Završju (Sv. Križu): Ivan Kolonić 1559, — Mihovil Pavan 1652, — Mikula Seršić 1654, — Martin Pluth 1659, — Ivan Jakovac 1665, — Baščani i vikar Juraj Brezarić, kapelan Jakob Kunda 1716, — Mihalj Modrušan 1735, — Matijaš Klemenić 1803.

U Lipniku (Ribniku): Ivan 1465, — Mikula Vučić 1569, — Stipan Matasić 1584, — Vincenc Čolić 1596, — Petar Mikuličić 1612—1622, Gašpar Mikuličić 1630, — Martin Čučić i Petar Šimonović 1644—1669, — Juraj Pavletić 1695—1702, — Matijaš Jurković 1741, — Anton Krčelić 1758.

U Trgu kod Ozlja (do g. 1660): Ivan 1456, — Benko Jakovčić 1501—1516, — Matij 1596 i Petar Tovunac 1636.

U Šipku: domin Paval Biličić 1533, — Ivan Juretić 1629—Georg Smendrovac 1752 i Mikula Kapelle 1752.

U Vrhovcu: Martin Sinković 1563, — Martin Juretić 1629—1640, — Matij Rajković 1670, — Mikula Sušić 1673—1689, — P. Tomaš Baričić 1704, — Januš Starešinić 1715—1738.

Kod sv. Petra na Mrežnici: Matko 1501, — Grgur 1574, — Mikula Seršić 1662, — Ivan Skavurin 1669, — Mikula Lacković 1673, — Ivan Vrbanić 1674—1677, — Luka Celinščak 1677, — Marko Žalac 1680, — Jakov Stipanović 1686, — Petar Tomašić 1699, — Fabijan Špoljarić 1718, — Ivan Prešern 1750 i Mikula Markešić 1765.

U Gojmerju: Matko Grebčić 1461.

U Rečici: Mikula Lacković 1677—1684.

Pored svjetovnih svećenika bilo je i nekoliko svećenika samostanaca, i to:

a) Pavlinci u Kamenskom kraj Karlovca. Samostan osnova g. 1404. Katarina rođena grofica Ptujaska i Metlička, udova Stjepana Frankopana kneza Krčkoga i Modruškoga. Taj se samostan brzo obogati darovima vlastele i općina. Doznajemo i za imena nekih kamenskih pavlinaca, kao: prior Demeter i pater Mihael 1448, — prior Ladislav i pater Albert 1454, — prior Demeter 1461, — prior Mihael 1465, — prior Paval 1473, — prior Andrej 1476, — pater Juraj iz Senja 1521, — prior Grgur 1533, — prior Martin i pater Ivan od Krupe 1560, — Tomaš vikar, visitator et superior in Kamensko 1560.

Povodom neprestanih navala turskih moradoše pavlinci između g. 1570. i 1579. napustiti samostan, te dadoše cijeli svoj posjed u zakup generalu hrvatske krajine. Posjed u Kamenskom preuzeše pavlinci, kad su prestale turske provale istom početkom XVII. vijeka. Poslije obnove samostana bili su priori Ciprijan Vrbanić 1706, — Josip Luketić 1713, — Vuk Vukmerović 1719, — Petar Sudetić 1720, — grof Mirko Ratkaj 1732, — Ivan Galjuš 1735, — Leopold Dienersperg 1735, — Karlo Lozer 1743, — Karlo Zorer 1744, — Matej Trubentaš 1760 i Jerolim Novak 1770. G. 1786. bi ukinut naredbom kralja Josipa II. kamenski samostan. Budući da je u to vrijeme podrovala Kupa (1789) susjednu župnu crkvu sv. Jakova na Gazi, a malo zatim izgorio i župni dvor ove crkve, osnovana bi mjesto ove župe nova župa u Kamenskom.

b) Dominikanci su se smjestili g. 1531. u Bosiljevu. Kako su dugo ostali ondje, nije poznato. Čini se, posve kratko vrijeme radi neprestanih provala turskih u ove krajeve.

c) Pavlinci na Smolča brdu ili Sveticama. Pavlinci se smjestiše u Sveticama g. 1627., te si odmah urediše crkvu i podigoše lijep samostan. Prije su upravljali svetičkom župom svjetovni sve-

ćenici, te su nam neki i po imenu poznati, kao Petar Mikulčić i posljednji pop Matej. Evo imena priora svetičkih: Ivan Belostenec 1630—1644, — Miklouš Strašćak 1644—1650, — Matijaš Selogović 1650—1655, — Ivan Belostenec 1655, — Paval Brezarić 1658, — Paval Besedić 1660, — Ivan Matković 1661, — Ivan Belostenec 1662, — Ferenc Grabantović 1664, — Egidij Krupić 1668, — Paval Besedić 1674, — Štefan Knezković 1676, — Ivan Selogović 1680, — Juraj Humski 1684, — Mikula Bersencey 1686, — Tomaš Valenteković 1690, — Lacko Simondi 1691, — Jerolim Mogorić 1694, — Juraj Vrbanić 1696, — Vuk Čerković 1696, — Juraj Vrbanić 1698, — Mikula Matleković 1698, — Vuk Češković 1699, — Juraj Szalay 1700, — Juraj Vrbanić 1702, — Aleksa Starčević 1704, — Baltazar Sily 1707, — Juraj Lacković 1709, — Paval Jurjević 1712, — Andrija Gusić 1714, — Ciprijan Vrbanić 1718, — Mikula Mikulić 1721, — Petar Budetić 1722, — Mikula Mikulić 1725, — Mirko grof Ratkaj 1726—1730, — Baltazar Sily 1732—1737, — Jerolim Tustić 1738, Ferenc Valenteković 1747, — Ignac Althy i Donat Lisjak 1749, — Štefan Kunović 1752, — Dr. Stanislav Kovačić 1758, — Dr. Dioniz Mirkoczi 1760, — Tobija Truski 1765, — Dominik Horvat 1771 i Jerolim Novak 1778.

G. 1786. bio je samostan pavlinski u Sveticama ukinut za kralja Josipa II. Nakon toga obavljao je svećeničku službu u Sveticama pavlinac Josip Krovinović, a prvim župnikom imenovan bi istom g. 1809. Josip Regalija.

d) Franjevci su došli u Karlovac g. 1657., a g. 1658. preuzeše župu sv. Trojice. Prvi je gvardijan bio Bonifacij de Ragusa. Između g. 1658—1669. sagrađen bi dio samostana franjevačkoga, a bulom pape Klementa IX. dopušteno bi g. 1699. franjevcima, da u Karlovcu sagrađe potpuni samostan. G. 1783. preuzeše franjevci nastavu u latinskim školama (gimnaziji), pa je zadržao do g. 1860.

c) Pijaristi (fratres piarum scholarum) bili su pozvani g. 1764. od vrhovne vojne vlasti u Beču u Karlovac, da uče mladež latinski i njemački jezik, računstvo i moral na temelju katekizma. Na samu je Pepelnicu g. 1765. došao u Karlovac provincijal austrijskih pijarista Nicefor Deltel, koji se nastanio u franjevačkom samostanu, dok je vijećala posebna komisija (od 25. veljače do 5. ožujka) pod pretsjedanjem generala Böcka od 16 lica. U povodu ovoga vijećanja sklopljen bi ugovor između pijarista i vojne vlasti. Pijaristi dođoše u Karlovac mjeseca listopada 1765. i otvoriše ovdje najprije nje-mačke, a kasnije latinske škole. Ovdje ostadoše do g. 1783.

Svi dijaki nijesu se posvećivali svećeničkom zvanju, osobito od druge polovice XVI. vijeka, kad bi u rimokatoličku crkvu i kod Hrvata uveden celibat. Takvi su se prihvatili raznih službi. Mnogi su postali vlasteoski činovnici, drugi su otvarali škole kao dijak Juraj, koji je otvorio školu g. 1550. u Dubovcu ili Mikula Židaković, koji je otvorio školu u Sveticama g. 1588.; treći su bili harmičari (maltari) kao Tomaš Dijanižević na kupskoj mitnici (1563), a bilo je i učenih dijaka, među kojima se istaknuo osobito Šimun Zlatinčić rodom sa Gaze.

Ovdje ćemo spomenuti nekoliko takvih dijaka: Blaž Kurpel iz Ozlja 1591, — Martin dijak u Novacima 1598, — Benedek dijak iz Ozlja 1602, — Andraš Mihanović dijak iz Trga 1602, — knez Grgur Lacković dijak u Slapnom 1603, — Matijaš Mumić dijak u Ozlju 1620, — Matijaš dijak u Kobiliću 1716 i t. d

IV. Kmetovi

Najmnogobrojniji dio hrvatskoga naroda kao drugdje tako i u karlovačkom kotaru bili su kmetovi. Po feudalnom sistemu bili su kmetovi podanici vlastele. Karlovački je kotar mnogo stradao u XVI. i početkom XVII. vijeka od neprestanih provala turskih. Stoga se u njemu i pučanstvo prilično prorijedilo što od mača turskoga, što u roblje odvedeno, što pobjeglo preko Kupe u susjednu Kranjsku. I tako imamo dvovrsne kmetove: starosjedioce i kasnije doseljene. Doseljenici bi dobivali od vlastelina zemljište, drva iz vlastelinske šume, da podignu zgrade. Dok bi si takav kmet uređivao gospodarstvo, nije trebao davati ništa vlastelinu. To je prema pogodbi trajalo tri do četiri godine. Istom nakon toga vremena nadošle su dužnosti za kmetove. Te su dužnosti bile ove:

1) Tjelesni rad, koji se zvao *tlaka*. Prema veličini dobivenoga kmetskoga posjeda i prema broju članova u kmetskoj zadrugi morao je gospodar zadruge davati vlastelinu neki broj radnih sila muških ili ženskih na tjedan ili mjesec ili na godinu. Tlaka se obavljala ili pješice, t. j. kmet je morao raditi vlastelinu na polju ili vinogradu ili gdje drugdje bez tegleće marve ili sa teglećom marvom (obično volovima, ređe konjima), kao pri oranju na polju, dovoženju ljetine s polja ili vinograda, dovoženju drva iz šume ili pri đubrenju vlasteoske zemlje i t. d. — 2) Vojna služba protiv neprijatelja, na koju su bili u slučaju pogibli obavezni svi za oružje sposobni

kmetovi, koji su dobivali oružje od svoje vlastele. — 3) Davati desetinu od cijeloga svoga godišnjega priroda. — 4) Plaćati tako zvanu kraljevicu ili neznatni državni porez (štibru). — Ako je imao kmet vinograd na gornom zemljištu gornoga gospodina (vlastelina), morao mu je od vinograda plaćati gornicu prema veličini i plodnosti vinograda od pol do tri vedra dobroga mošta u jeseni, od 1—2 kopuna i od 3—9 pogačica (t. j. bijelo pšenično brašno za 3—9 pogačica). Nadzor, da se sav taj posao točno vršio i ubirali se prihodi (kmetški podavki), imali su vlastelinski činovnici i vodili o tom svemu knjige, koje su se zvale urbariji. Manja vlastelinstva nijesu vodila urbarije, već tako zvane registre.

Kmetovi su bili u karlovačkom kotaru trovrzni: *cjeloselci*, koji su dobili jedno cijelo kmetško selo (po prilici današnjih 20 jutara zemlje); *poluselci*, koji su dobili pol kmetškoga sela, i *kmetiči*, koji su živjeli na selu manjem od pol kmetškoga sela. Kmetško se selo zvalo sve, što je jedan kmet uživao, — a sve, što je pripadalo pod jednoga vlastelina (dakle osim vlastelinskoga posjeda i sva kmetška sela, koja su potpadala pod ovo vlastelinstvo), zvalo se *ladanje* (mj. vladanje) ili *držanje* (pertinentiae na pr. castris Ribnik). — Sela u današnjem značenju riječi nije dugo bilo u karlovačkom kotaru. Gdje se ipak sagradilo na okupu više kuća uz glavne ceste ponajviše radi trgovine, prozvali bi takvo mjesto *slobodnim mjestom* (libera villa domini regis), kakvo je bilo mjesto Trg pod Ozljem, ili *varoš* (oppidum), kakav je bio grad Karlovac od osnutka svoga. Stanovnici takvih mjesta uživali su razne povlasti, kao oprost od tjelesne tlake ili desetine, a zvali su se purgari. Međutim i te povlasti zavisile su često o volji vlastelina, pod koga su takva mjesta potpadala.

Kmet, koji se jednom naselio na posjed vlastelina i o tom dobio otvoreni list ili valaš ili cartu biancu, nije smio ni na koji način ostaviti svoga vlastelina. Ako je to kmet ipak učinio, reklo se za nj, da je uskočio, a vlastelin ga je smio, ako je za nj doznao, uhvatiti i strogo kazniti.

Za čestih turskih provala u karlovački kotar, kad su znali i kmetovi sami zamenuti bitku sa turskom četom, ako su kmetovi zaplijenili bilo tursku marvu bilo ljude, morali su to javiti svomu vlastelinu, koji je odredio, što ima pripasti vlastelinu, a što kmetovima. Uhvaćene ljude zvali su sužnjevima. Sužnjeve upotrebili bi i vlastela i kmetovi kao sluge. Sužnjevi kmetova često su se pri-

ženili u kmetske kuće i živjeli onda kao drugi kmetovi. Sužnji muslimanske vjere pokatoličili su se i time je nestalo razlike između njih i hrvatskih kmetova. Muslimanskih sužanja najviše je bilo u bosiljevačkom vlastelinstvu. U bosiljevačko vlastelinstvo doselilo se uostalom i nešto muslimanskoga žiteljstva iz Bosne, kako pokazuju krsne matice bosiljevačke župe.

Vlastelinstva u karlovačkom kotaru kao i drugdje podijeljena su bila na kmetske sučije, koje su bile manje od današnjih upravnih općina, a veće od današnjih poreznih općina. Sučije su imale svoje sudove, odabirale su svoje suce i starješine. Sudske su rasprave obavljali kod svojih crkva u navadnim klupama. Na tim su se sudskim raspravama rješavale samo privatno-pravne razmirice. Uostalom hrvatski su kmetovi poznati kao dobri, mirni i mukotrpnji ljudi, te je prilično rijetko došlo među njima do svađa.

Pored redovnih kmetova bilo je i u Hrvatskoj i seljara ili željara ili frajmana. Ovi su se razlikovali od redovnih kmetova, što ih vlastelin nije stalno naselio na svom zemljištu većinom s razloga, što se i sam kmet nije mislio trajno ondje naseliti obično radi lošega zemljišta. Seljara ili frajmana, ako je uskočio, nije smio vlastelin uhvatiti niti ga je smio za to kazniti. Drukčije su seljara ili frajmana vezale sve one dužnosti, koje su vezale i redovne kmetove.

I svećenici dotične crkve imali su svoje kmetove, s kojima su postupali upravo kao i vlastela. Međutim hrvatska vlastela redovno su dobro postupala sa svojim kmetovima, a i kmetovi su bili odani svojoj vlasteli. Vlastela su i branila svoje kmetove od njihovih protivnika. Da nije bio postupak hrvatske vlastele loš sa kmetovima, najboljim nam je dokazom, što su se neki kmetovi obogatili, uzajmljivali novac vlasteli, a vlastela im davala u zalog svoja zemljišta i svoje kmetove. Hrvatska su vlastela bila često loši gospodari. Isprva su trošili mnogo u vojne svrhe, a kad je turska pogibao jenjala, trošili su mnogo na gozbe, zabave, putovanja, na skupa odijela, zlato, srebro i razne nakite. Kad su se vlastela odviše zadužila kod svojih kmetova, oslobađala su ih od tlake, desetine i drugih podavaka. Takvi su se kmetovi zvali *slobodnjaci*. Ti su slobodnjaci sagradili sebi dvorove poput vlastelinskih dvorova i živjeli kao kakva nova vlastela. Dakako, bilo je i drugih povoda, s kojih su vlastela oslobađala svoje kmetove, osobito prigodom

turskih provala u Hrvatsku, kad su hrvatski kmetovi spasavali život i imetak svoje vlastele od Turaka.

Premda su hrvatska vlastela redovno dobro postupala sa kmetovima, ipak su pravila veliku razliku između sebe i kmetova. Ženili se međusobno nikada nijesu. Kmetove su držali nekom nižom vrsti ljudi, što su vrlo dobro osjećali kmetovi.

Tri primjera naseljivanja kmetova u karlovačkom kotaru:

1. „Mi Stipan Frangepan, vikovični gospodin Kerka, Senja i Modruša, znanu činimo vsim, kojem bude dostojno, kako dođoše pred nas tri dobro oboružni plemeniti, pošteni muži Mikula Radičić, Fabijan Vlašić i Petar Bendeković, koji svi tri pred silom turskom s vsom svojom družinom od onkraj Bišća iz mesta Verhovja v kršćanstvo dođoše, Mikula Radičić svojim drugom Lucijom, s kojom imajući sina Tomaša, Ivana, Jurja, Petra, Stipana i kćer Jagicu, drugi Fabijan Vlašić svojim zakonim drugom Dorotom, s kojom imajući dva sina Gergura i Ivana i dve kćeri Barbaru i Helenu, tretí Petar Bendeković s dvimi (sinmi) Lukačem i Tomašem, koji vse svoje uboštvo pred silom turskom pogubiše, a ništar drugo nego ča na sebi snesoše. Koji zgora rečeni muži počеше nas umiljeno prositi, da bismo je kađi u ladanju našem nastanili i pod našom krepostjom obderžali. A mi pako videći njihov velik rasip i uboštvo, jesmo se verhu njih ogledali, imajući mi jedan germ loze u ladanju grada našega Ozlja med vodom Kupčinom i potokom Bukovicom, ča se imanuje Razkrižje, gdje se ceste sastaju, i lozom Požarinom dilje dole s polom do utloga kamena. I ta germ loze zručismo tim triim imenovatim mužem, da si razkerče ta germ na tri strane, za koga da nam nikakve službe niti plaće dužni ne budu, nego to ako bi nam se u Krajinu spotribilo, da s nami ob našem strošku dužni budu oboružni poiti i ako bi nam potribno kamo kakov ufan list poslati, dužni budu š nim poiti i verno hoditi tamo, i mi nim dužni i naš ostanak budemo strošak davati, i oni i njih ostanak. I naš ostanak vas i pokolenje naše i kojigodar gradom našim Ozljem budu ladali, v ove pravice imaju je uderžati jakostjom ovoga lista, koga im dajemo na vike. Koje mi i nutri imenovana gospoda od vsakih suprotivnikov budemo dužni braniti, kripiti, v miru vekovečnom deržati. I na to im dasmo ovi naš otvoreni list rukom našom lastovitom podpisan i pečatjom našom navadnom podpečaćen u napridak obrambe i vekšega verovanja volju.

Dano u našem gradu Ozlju julija meseca dvajset i drugi dan a lita od rojstva Jezuševoga tisuća pet sto i jedanajst.

Stipan Frankopan, m. pr. Pečar.

Prijepis se glagolskoga originala nalazi u državnom arhivu u Zagrebu pod sign. „Croatica usque ad a. 1626.“

2. Mi knez Miklouš Zrinski i ban hrvatski, slovins(ki) i Dalmacije, i mi knez Štefan Frankopan kr(čki), sen(ski), modruški i pročaja, damo na znanje vsim i vsakomu, pred kih obraz ta naš list otvoren pride, a navlastito por(k)olabom i obhodnikom gospodstva našega, kako pridoše pred nas s Prilisja i (o)d Rosopajnika vlasí, ki do dana(s) jesu ondí u pokoju prebivali s našim odlučanjem, ki poimence jesu niže pisani, najprija Mihovil Sestrić, Matko Šuranović, Petar Rasporić, Jakov Sestrić, Vid Šimunović, Petar Radanović, Jandrij Basarović, Radić Zečković, Radivoj Šubašić, Ivan Strahojević, Milić Dobrović, Juraj Zelenković, Petar Zelenković, Juraj Domin, Matij

Kacan, Tomaš Sestrić, Paval Šutilović, Jakov Pavečić, Mikula Bursić, Jandrej Luić, Ivaniš Basarović, Paval Alić, Ivan Milinović, Grgur Šutilović, Radić Dabanović, proseći od nas vsi kupnice, (ko)m službom bi imili nas služiti.

Mi videći, da bi radi u našem gospodstvu stati i nas pravo i verno služiti, s nimi se utakmismo tim načinom, da imaju od naših zemal služiti kad i kamo koli budu zapoved od nas imili, da imaju na četu ili na put poiti, i ako bi kada oteli poiti, da jim mi imamo brašno dati, i čakoli na putu dobuđu sužan, koni, marhe male i velike, da imaju nam od vsega dobitka polovicu dati. I tulikoje ako bi kada pošli na put ob svojem brašni, da nam imaju od vsega dobitka mala i velika treti del dati i da nam budu dužni desetinu od janac davati, a oni da su slobodni oda vsih (p)odavkih, inih dohodak i služab malih i velikih, ča je dužnost od sel onih, i ako bi oteli napredovati ili na to stati, k sebi na zemlju našu kih junakov prijeti, to dopušćenje od nas imaju prijeti i meja se postaviti s tom službom kako ostali, kako je zgora pisano, javivši se nam i našim oficijalom. I ako bi se prigodala ka škoda od nih u našem gospodstvu, ka bi se očito znala, da ote kaštigu prijet, ke budu dostojni.

I na to jim dasmo ta naš list otvoren pod naš pečat navadni.

Dan u gradu našem Ozlju miseca ijuna d(a)n 25. tisuće pet sat četrdeset četrto.

Tri pečata.

Miklouš Zrinski, m. pr.

Glagolski original čuva se kod priliške općine u Netretiću. Litografski snimak ove listine dodao je M. Mesić svojoj knjizi „Život bana Nikole Zrinskoga Sigetskoga“.

3. Mi Bolfan Krištof Frankopan, grof vekovečni od Tersca, Senja, Kerka i Modruš, rimske cesarove i kraljeve svetlosti potajni tolnačnik, komornik i veliki general vse horvatske i primorske pokrajine etc., dajemo na znanje, kako mi dasmo doli imenovanim našim kmetom po imenu Gergi Osojničkomu, Matijašu Slivcu, Mikule Osojničkomu i Jakobu Cajneru jedan naš grunat Plešivicu vu imanju grada našega Severina budućega za četiri cele zemlje. Od kotere vsake cele zemlje imaju davati vsako leto ranjčki pet, dva kosca i od vsega desetinu odlog žita i ako bi kada potribno bilo na gradu našem Severinu cimprom pomoći, tako budu dužni marljivo obveršiti.

I na to mi dasmo ov naš list pod naše lastovite ruke podpisanje i pečati navadne potverđenje.

Pisan vu Karlovcu zadni dan novembra miseca leta gospodinovoga jezero šest sto trideset i petoga

Volfan Frankopan, grof od Tersca, m. pr. Pečat.

Prijepis se originala nalazi u državnom arhivu u Zagrebu pod sign. »Acta Osaliensia«.

Još ćemo spomenuti jedan primjer, kako vlastela oslobađaju kmetove:

Mi knez Martin Frankapan krčki i modruški i pročaja damo viditi po tom našem listu vsim' i vsakomu, komu se pristoji i pred kih' obraz ta naš list' pride, da mi učinismo milost Tomašu, sudca Ilije sinu, v Slati i oslobodismo (ga) i da je slobodan' oda vsih prihodišč malih i velikih, to ča bi nas' tikalo od nega hiže, i da je slobodan on i nega ostanak. I zato prosimo našega ostantka, ki bu po nas', da ga imij v tom našem' odlučeni udržati, a zapovidamo vsim' našim podknežinom' i

valputom, ki su sada i ki naprida budu, da ga imijte v tom udržati. A za veće verovañe i tvrdinu veću dasmo mu ta naš' list otvoren i našim pečatom zapečaćen let' g(ospod)nih 1460.

Pečat otkinut, vrpca se je sačuvala.

Glagolski se original nalazi u državnom arhivu u Zagrebu pod sign. »Croatia ad a. 1526.«.

V. Vojništvo

Prve vojske uredile su u karlovačkom kotaru hrvatska vlastela, napose razni članovi porodice Frankopana i Zrinskih. Za turskih provala, koje su započele već koncem XV. vijeka, a najjače bjesnile u XVI. vijeku, bili su vojnici gotovo svi za oružje sposobni vlastelinski kmetovi, a vođe njihove bila su vlastela. Ta činjenica podigla je vanredno ugled hrvatske vlastele u karlovačkom kotaru. Vlastela (Frankopani i Zrinski) davala su svojim kmetovima oružje i hranu u slučaju rata ili provala turskih. Kad su Habsburgovci postali hrvatskim kraljevima (g. 1527.), uredili su stalnu vojsku na međama svoje nove države. I tako su hrvatske čete došle pod vrhovni nadzor dvorskoga bojnoga vijeća u Gracu. Hrvatski kmetovi ostali su i dalje vojnici, koji su se neprestano vježbali u oružju i koji su morali biti uvijek spremni, da suzbiju turske provale. Od nove su države dobivali oružje (za koje su se dosada morala brinuti hrvatska vlastela) i posebnu odoru, a u slučaju rata i plaću. Kada nije prijetila pogibao od neprijatelja, kmetovi su obrađivali svoje zemljište i bavili se gospodarstvom. Područje, u kom su bili svi kmetovi uvijek spremni na rat i obranu zemlje, zvalo se je otsele Vojna Krajina (Militär Grenze). U to je područje pripadao i karlovački kotar. U njemu bi osnovana glavna tvrđava protiv turskih provala g. 1579. Karlovac. Kad se nova Vojna Krajina ponešto uredila, podijeljena bi na: 1) hrvatsku vojnu Krajinu sa središnjim sjedištem u Karlovcu, 2) slavonsku vojnu Krajinu sa središnjim sjedištem u Varaždinu i 3) primorsku vojnu Krajinu sa središnjim sjedištem u Senju.

Troškove za vojsku u hrvatskoj (karlovačkoj) krajini podmirivale su dugo vremena austrijske pokrajine Koruška i Kranjska.

Na čelu vojničke uprave za cijelu hrvatsku krajinu bio je glavni zapovjednik u Karlovcu (General Obrist der crobotischen und neergrenzen). Karlovačka krajina, koja je u prvi mah sezala do Kapele, imala je isprva dvije velike kapetanije, i to: karlovačku i

slunjsko-žumberačku, pa četiri malene kapetanije, i to u Križanić Turnju, Bariloviću, Tounju i Ogulinu. Primorska je krajina imala dvije kapetanije, i to u Senju i Otočcu. U karlovačkoj vojsci bile su ove čete:

a) Arkibusirska konjanička četa, u kojoj su služila hrvatska vlastela, te su bili tjelesnom stražom generala. Ova je četa bila uvedena g. 1580., brojila je 100 momaka, koji su isprva nosili viteško odijelo s oklopom. Spominjemo neke arkibusire: Miklouš Pogledić, koji je g. 1646. kupio neka zemljišta od Helene Priselac Jelačićke; — Petar Križanić vohtmeštar arcibusirski 1652; — Petar Heinhuh arcibusir 1677; — Matijaš Jurmanović mitreiter arkibusirske kumpanije, komu je 1691 založio svoje kmetove Miklouš Pogledić, — Juraj Plemić rajter arkibusirske karlovačke kompanije 1696; — Franc Depoczi furer arkibuserske kumpanije 1717 i t. d.

b) Dvije kumpanije hrvatskih husara od g. 1578., svaka od 50 momaka, koji su imali narodno odijelo i vršili poštovne poslove. Husarski su časnici bili na pr. Krištof Delišimunović, karlovačke jedne kumpanije husarov kapitan 1654; — Petar Vojnović husarski vicekapetan 1664 i t. d.

c) Regularna pješačka vojska, koja je sastojala od njemačke čete i hrvatskih strijelaca, prozvanih haramije. Haramije bili su valjani vojnici te čuvali vrlo dobro zasjede i klance, a uvedeni su g. 1589. Neki pješački časnici: Marko Oršić, kapitan 1607; — Štefan Berislavić, konjanički kapitan 1630; — Miklouš Kušević, kapitan 1719; — Boltizar Kušević, rajterski ritmeister 1736; — Martin Moter, vicekapitan 1653; — Januš Budački, kapetan 1695; — Sigismund comes de Lauthieri, kapitan 1695; — Petar Hranilović, oberstlajtnant 1703; — Anton Verguč, muštrimeštar 1703; — Frančiško baron Delišimunović, obrstar 1708; — Vojnović, oberstar 1712; — Bužunić, kapitan 1716; — Szillij, vicekapitan 1716; — Januš baron Vojnović, kapitan 1707; — Miklouš Kušević, kapitan 1719; — Depoczi, oberstswacht. 1722; — Joseph Anton Herenbrand, kr. auditor karlovačkoga generalata 1726; — Vuk Mihačević, kapitan i vlastelin u Lipi 1731; — Mateuš Ignaciuš Tadeuš Brevenhüber, mustermeštar karlovačke generalije 1733; — Kušević, auditor 1745; — Szilli, oberstlajtnant 1747; — Juraj Krajačić, lieutenant 1752; — Vuk Jelačić, oberstlajtnant 1753; — Zdešić, lieutenant

1760; — Josef Reizner, kapitan 1766; — Juraj Filipović, kapitan i ritmeister, — kapitan Vitković i kapitan Detelja g. 1795. i t. d.

d) Martolozi uvedeni su početkom XVI. vijeka protiv turskih martoloza, koji su poput kasnijih bašibozuka plijenili i harali, do čega su došli. Martolozi bili su kasnije ukinuti i mjesto njih bili su uvedeni žumberački i ogulinski uskoci, većinom novodoseljene pridošlice iz turskih kršćanskih provincija. Martoloze spominje Vuk Frankopan u svom pismu vojvodi Klasniću iz Karlovca u Bosiljevo od 5. IX. 1649. radi nekih Turaka, što su ih oni uhvatili i dotjerali u Bosiljevo.

e) Venturini i mazoli bili su neka vrsta narodne garde. U četu venturina bili su popisani u većim mjestima, kao u Karlovcu, Senju, Otočcu i Ogulinu purgari sposobni za vojničku službu. G. 1701. brojila je ova četa u Karlovcu 42 momka. U četu mazola bili su unovačeni stariji kmetovi. Oni su gradili krajiške utvrde, pravili mostove, sjekli drva i t. d., a u defenzivi bili su i dobri branitelji.

Iz izvanjskih kapetanija spominju se časnici: Dajo Vuković kapitan hercegove svitlosti u kaštelu Mlaci na Mrežnici 1583; — Ivan Vojković kapetan hercegov u Trgu 1585; — Paval Čolnić kapetan barilovički i Ivan Bakarić vicekapetan ogulinski 1630; — kapetan otočki Gušić i vicekapitan ogulinski Marko Mesić 1654; — Juraj Križanić vicekapitan turanjski 1662; — Ferenc Oršić kapitan turanski i krašički 1635; — Štefan Vojnović kapetan ogulinski i Miklouš Zvirčić vicekapitan ogulinski 1676; — Joannes Fridericus Budački capetaneus in Barilović et Skrad 1703; — Josef Depoczi capitaneus sluinensis 1727 i t. d.

Potčasnici i vojnici: Miklouš Klasnić vojvoda u Kuševcih 1648; — Pava Galiotović vojvoda 1650; — Dmitar vojvoda 1651; — Mihok Dervodelić zastavnik slunjski iz Dubovca 1662; — Juraj Hamon feldškribar 1676; — Perica Hranilović i Jovan Čehić zastavnici 1681; — Mika Mejašić Leibcompagnie Reiter 1692; — Lauš zastavnik 1692; — Petar Delišimonović vojvoda slunjski 1714; — Franciscus Ormanović Leibcomp. Reiter i vicekorporal 1720; — Janko Novljanin Leibcompagnie Reiter 1723; — Miklouš Vojković vojvoda kamenski i Adam Hranilović vojvoda slunjski 1726; — Anton Vilić vicekorporal nemške kumpanije 1726; — Franc Šimatić vojvoda barilovički 1736; — Matijaš Buršić karlovačke nemške kumpanije muškatar 1740; — Ivan Turković nemške kum-

panije gfreit i Žiga Radivoj cesarski pikmeštar 1740; — Georgius Modrušan in inclito generalatu carolostadiensis unius cohortis equestris ordinis stipendiatus miles 1746; — Petrus Smuković in inclito generalatu carolostadiensis stipendiatus miles 1746; — Jure Skender regimenta i festunge grada karlovačkoga pionirmešter 1766; — Marko Benčić profont ferbolter hrvackih pokrajin 1596; — Vuk Bašić husar 1703 i t. d.

G. 1746. karlovački je general vojvoda Fridrik Josip Marija Hildburghausen reformirao Vojnu Krajinu. Hrvatska i primorska Krajina, koje se otsele redovno zvahu Karlovačkom Krajinom, razdijeljene biše na tri pješачke pukovnije, i to: na slunjsku, ogulinsku i ličku sa 4000 momaka i jednu konjaničku sa 800 momaka. Kada je bila konjanička pukovnija ukinuta, uređena bi još četvrta pješачka pukovnija u Otočcu. Od ovoga vremena bijahu hrvatske krajiške pukovnije izjednačene sa ostalim carskim vojskama. Zapovjedništvo slunjske pukovnije bilo je od g. 1746—1768. u Bariloviću, od g. 1768—1810. u Slunju, a od 1810. do razvojačenja Vojne Krajine u Karlovcu.

Zapovjednike dotično generale karlovačke naveo sam sve u svojoj knjizi »Grad Karlovac opisan i orisan« od str. 110—115.

Pored redovne vojske postojala je u Karlovcu od g. 1800—1850. karlovačka građanska garda. Prvi njen komandant bio je gradski kapetan Pogačnik. Brojila je g. 1800. sto i osamdeset momaka. G. 1803. bila je povišena na četiri kumpanije, od kojih je svaka imala 250 momaka. Imala je i svoju posebnu odoru i glazbu. G. 1840. nabavila je i svoj barjak. Posvetu barjaka obavi garda 8. rujna 1840. u crkvi sv. Trojice. Kumom barjaka bio je poznati hrvatski rodoljub grof Janko Drašković sa suprugom.

VI. Uprava i sudstvo

Karlovački je kotar pripadao odvajkada županiji zagrebačkoj, samo kratko vrijeme (jedan dio karlovačkog kotara) odredbom kraljice Marije Terezije od 9. kolovoza 1776. novo osnovanoj županiji severinskoj sa sjedištem u Severinu.

Općina u današnjem značenju ove riječi nije bilo u karlovačkom kotaru sve do g. 1848., t. j. dok nije bilo kmetstvo i u ovom kotaru ukinuto. Cijeli je kotar bio podijeljen na velika vlastelinstva, a vlastelinstva bila su podijeljena na kmetске sučije. Na čelu

kmetske sučije bio je sudac i vijeće od više ili manje članova, koji su se zvali starješine. Ovakvo je vijeće imalo po dva puta u mjesecu svoje sastanke u navadnim svojim klupama kraj župne crkve. Posao je bio takova vijeća, da uredi međusobno razna privatno-pravna pitanja i razne privatno-pravne razmirice. Kaznene vlasti nijesu imala nikakve. Kmet je mogao prodati i kupiti kmetsko zemljište, ali uvijek sa privolom i znanjem njegova vlastelinstva. Samu su kupoprodaju izvršivali kmetovi sa znanjem svoje sučije. Nitko nije smio prodati zemljišta, ako ga nije ponudio prije po ponudnim kmetovima u prvom redu krvnim rođacima, a onda susjedima. Ako nijesu htjeli kupiti ni rođaci ni susjedi, onda je mogao ponuditi i drugim ljudima one sučije. Kad su se kupac i prodavalac pogodili i kupac isplatio prodavaoca, imale su se još obaviti neke formalnosti prije no je kupoprodaja dobila pravnu valjanost. Morala se kupoprodaja javno pred župnom crkvom tri puta nedjeljom ili blagdanom isklicati (oglasiti), kad je narod iz crkve od velike mise izlazio, u svrhu, da može svatko, koji misli, da bi bio onom kupoprodajom ma kako oštećen, prigovoriti. Nakon svega toga bila je svečana predaja kupljene nepokretnine iz ruku prodavaoca u ruke kupca. Za taj čin pozvali su kupac i prodavalac više ljudi, koji su se zvali *ovodnici* ili *aldomašnici*. Od ovih je jedan bio predvodnik, koji je sve pozvane aldomašnike zajedno sa prodavaocem i kupcem poveo na lice prodane nepokretnine i s njima obišao sve međe. Iza toga se cijelo ovo društvo povuklo na vrh (čelo) zemlje, gdje je najprije molio predvodnik, zatim blagoslovio zemlju, a u znak blagoslova polio po zemlji čašu vina i napokon zagovor učinio i odredio kaznu, koja ima stići onu stranku, koji bi ugovor pogovorila, t. j. koja se ugovora ne bi držala. Kazna je bila velika, morala se velika globa platiti vlastelinu, morala se dati određena količina voska župnoj crkvi, aldomašnicima vedro vina i peč kruha, a pored svega toga bio bi krivac proglašen nevrijednim (za čovika da ni!). Poslije svega toga pogostio bi kupac aldomašnike, t. j. platio je ili dao je *likov*. Koji su likov pili, zvali su se *likovnjaci*. Sav taj posao obavio se u sučiji. Ondje je i kupac dobio od prodavaoca otvoren list na kupljenu zemlju. Takav otvoreni list dali su mnogi potvrditi od vlastelinskoga činovnika, koji ga je mogao i sam sastaviti.

U mjestima, koja nijesu imala davati vlasteli kmetske podavke, zvao se glavar sučije *rihtar*. Vijeće sučije odabiralo se početkom godine, obično u mjesecu siječnju. Isto vijeće moglo je biti i

ponovo izabrano. Ovakva vijeća imala su i svoje namještenike, kao poljara, koji je imao paziti, da se kmetovima ne pravi šteta na polju, i birića, koji je imao ubirati prinose u korist sučije. Za potrebe crkve i groblja imali su se brinuti šekutori, koji su bili izabrani na dulje vrijeme, t. j. dok su, oni mogli ili htjeli vršiti taj posao ili dok je sučija bila s njima zadovoljna.

Evo imena nekih takvih sudaca i rihtara: Ilija iz Slata 1460; — Vale Pucković iz Ozlja (Trga) 1465; — Martin Hervoju iz Hutinje 1471; — Jurko Odsekić iz Steničnjaka 1471; — Breko Mikanić iz Orlice 1496; Šimun Maćašić iz Orlice 1535; — Paval Ladetić iz Otoka (Mekušja) 1537; — Berlić Stančić iz Strilča 1547; — Juraj Pukšar iz Dubovca 1550; — Paval Grbinić iz Kupčine 1553; župan (= sudac) Jure Metulić iz Zadoborja 1558; Petrica Hrastovčak iz Hrastja 1558; — Mikula Maćašić iz Orlice 1560; — Matija Svilojević iz Dubovca 1563; — Mihal Grbinić iz Kupčine 1564; — Pere Krajačić iz Trga 1585; — Šime Škrlac iz Trga 1587; — Pere Travić iz Slapna 1587; — Juraj Mukalić iz Ozlja (Trga) 1587; — Ivan Škrlac iz Trga 1588; — Jandre Valić iz Trga 1591; — Miho Muhić iz Trga 1602; — Stanko Gerbinić (na stran g. Gašpara Draškovića), Juraj Petračić (na stran g. Erdödy Sigmunda) i Ivan Marušić (na stran g. Sigmunda Orihoczija) 1634; — Mihal Špeletić (na stran g. grofa Zrinskoga Miklouša) i Lovre Palisak (na stran g. grofa Zrinskoga Petra) iz Trga 1648; — Luka Bogović iz Kupčine i Petar Jurnešić iz Krašića 1651; — Ivan Štakor iz Trga 1669; — Jure Šupa iz Trga 1689; — Janko Soldatić iz Trga 1697; — Petar Verbančić iz Trga 1710; — Mihalj Perstac iz Kupčine 1715; — starešina Ive Vučić iz Kupčine 1715; — Miko Vodopija iz Trga 1726; — Mihal Brezarić iz Krašića 1741 — Petar Franković iz Rosopajnika 1741; — Petar Verbos iz Vivodine 1742; — Mihalj Brezarić iz Krašića 1746; — Marko Lorković iz Prilišća 1805 i t. d.

Sučije su imale svoj vlastiti pečat. Primjera radi spominjem samo neke: oralski 1496, — pečat plemenski oralski 1535, — pečat rusaški 1543, — pečat kupčinski 1651, — pečat jaškovački 1729 i t. d.

Evo imena nekih birića: Ivo Požernjak iz Trga 1591; — Ivan Muhić iz Trga 1648; — Jure Verbančić iz Trga 1689; — Lukić Bogović iz Kupčine 1651; — Jure Vodopija iz Trga 1697; — Ive Banić iz Kupčine 1715; — Mate Gišanić iz Jaškova 1729; — Jure Brezarić iz Krašića 1741 i t. d.

Potpunu sudsku vlast nad kmetovima karlovačkoga kotara imadahu vlastela (osobito velika), tako zvana zemaljska gospoda (domini terrestres). U njihovo ime izricahu osude vlastelinski činovnici. Kazne su bile: batine, klade, zatvor i smrt. Od zatvora i smrti moglo se novcem otkupiti. Smrcu su se kaznile coprnjice (vještrice). Evo za to jedan primjer:

Ja zdola podpisani dajem na znanje vsm i vsakomu, komu se dostoji, a navlastito mojoj zemaljskoj gospode sadašnje i u napridak buduće, kako se je pripetilo, da se je našla copernica Dora Lagenka, koju jesmo činili zgoreti i s drugom copernicom. Zato vzeli jesmo jedan falat tersja vu gore Rupe i jedan his, od kojega hisa nji je hodilo lepo samo treti del i jedan falat loze u gore Šcale više, a to vse za ranjčki 15 Tako je bilo proštimano. Koji pinezi jesu rabili za platiti henkara i druge špendije, koje su se učini'e. Koje tersje i his i loza sve zgora imenuvane jesam zručil i prodal Matijašu Migaliću, njemu i njegovomu ostanku i ostanka ostanku vekovečnim zakonom, da imenovani Matijaš Migalić to imenovano tersje i his i lozu more prodati, ladati i za dušu pustiti kako pravo njegovo tersje i his i lozu. Vu našoj pogodbi jesu bili: najpervi knez Ferenc Locatelli, drugi poštovani Mirko Brajković, 3. Petar Pokupac, 4. Ive Kovačić i drugi dobri i poglaviti ljudi. I za vekše verovanje ja zdola podpisani ovi je moj otvoreni list s mojom rukom pisan i mojom navadnom pečatom podpečaćen.

Ozalj, 23. novembra 1694.

Pečat. Joannes Baptista Rossi, officialis, m. pr.

Prijepis originala iz 18. v. nalazi se u državnom arhivu u Zagrebu pod sign. Acta Ozalj fasciculus 58. br. 28.

Vlasteli i odličnijim ljudima, koji su imali naslov *knez*, sudio je zagrebački županijski sud, koji je sastojao od četiri suca (judices nobilium) i četiri vicesuca (vicejudices nobilium). Ovi su sastavljali i kupoprodajne ugovore vlasteli i uvodili kupca u posjed. Pored toga je u Zagrebu postojao i kaptolski sud kao najviši sud, mjesto koga je bio kasnije uveden banski sud ili stol. Kod banskoga suda bio je namješten veliki notar (protonotar) ili meštar. Županijski su suci dolazili u karlovački kotar na izvide, komisije i istrage.

Evo imena sudaca i dostojanstvenika, koji su dolazili u karlovački kotar: Ivan Herendić, sudac četerti stola zagrebskoga, i Ivan Grdaković vicesudac 1543; — Bartholomeus Juričić, judex nobilium comitatus zagrabiensis, koji je bio prisutan pri sastavljanju oporuke kneza Stjepana Frankopana 1572; — knez Andreaš Despotović, sudac četerti 1583 — Juraj Švarački, špan (župan) orsački varmedje zagrebačke, — Lacko Govorković, sudac četerti varmedje zagrebačke 1595; — Tomaš Severšić od Švarče, vicespan zagrebačke gracke meje, i Barnard Severšić od Švarče, sudac četerti zagrebačke

gracke meje 1598; — knez Krištof Mernjavčić od Brezovice, viceban slovinskoga orsaga 1601; — meštar Gašpar Petričević od Miletinac, veliki notariuš slovinskoga orsaga, i Ferenc Medošoczi, vicespan zagrebačke gracke meje 1601; — Krištof Tomašić, sudac četerti zagrebačke gracke meje 1609; — Stefan Patačić, protonotar 1618; — Ivan Kružić, vicesudac zagrebačke varmedje 1659; — Petar Peharnik, vicejudex nobilium comitatus zagrabiensis 1659; — Wolfgang Baltasar Nagy, sudac zagrebačke varmedje 1674; — Gasparus Kolaković, vicejudex nobilium comitatus zagrabiensis 1686; — Petrus Praunspenger, ordinarius judex nobilium comitatus zagrabiensis 1687; — Joannes Štriga, exc. tabulae banalis juratus notarius 1692; — Joannes Gald, vicejudex nobilium comitatus zagrabiensis 1696; — Josephus Medunić, judex nobilium comitatus zagrabiensis 1717; — meštar Juraj Plemić 1726; — Miklouš Vojković, vicekomeš 1735; — Petrus Gojmerac, vicejudex nobilium incliti comitatus zagrabiensis 1736; — Ferenc Turopoljac, vicesudac varmedje zagrebačke 1741; — Georgius Dragovanić, judex nobilium comitatus zagrabiensis 1746; — Miklouš Mesić, notarius 1752; — Josephus Zaverški, judex mobilium comitatus zagrabiensis 1752; — Juraj Karol Levačić, pravdenoga districtualskoga stola prisežni notariuš 1760; — Franciscus Dolovec, comitatus zagrabiensis ordinarius judex nobilium 1780; — sudac Thaus 1783 i t. d.

Posebnu upravu je imao grad Karlovac. Ona je bila posve vojnička. Istom 6. prosinca 1763. uveden bi magistrat u Karlovcu, a sastojao je od načelnika i šest starješina. Magistrat se zvao »c. kr. magistrat glavne krajiške tvrđe Karlovca«. Prvim je načelnikom bio imućni građanin i trgovac Ivan Gutterer. Ali istom kralj Josip II. izdao je 8. listopada 1781. kraljevsku povelju, kojom se grad Karlovac podiže u red slobodnih i kraljevskih gradova. Ovom je poveljom dopustio kralj Josip II. razne slobode i povlasti gradu Karlovcu u 19 točaka. Slobodu grada Karlovca uzakoni državni sabor u Budimpešti u 30. zak. članku g. 1791. za Leopolda II., a zajamči Karlovcu istu slobodu i kralj Franjo II. posebnom poveljom od 1. ožujka 1799. U povelji Josipa II. dopušten bi gradu Karlovcu posebni grb i pravo pečata crvenim voskom. Tom zgodom bili su pripojeni Dubovac i Gaza tvrđavi i tim su prestali stanovnici Dubovca i Gaze davati tlaku i ostale podavke vlasteli dubovačkoj i novigradskoj.

Od toga vremena upravljaju gradom Karlovcem civilne vlasti. Kakvi su sve činovnici bili kod gradske karlovačke uprave, pobilježio sam u svojoj knjizi »Grad Karlovac opisan i orisan« na str. 132—134.

Stranke su već rano zastupale tako zvani prokuratorori (odvjetnici) pred sudom. Tako je zastupao 5. prosinca 1585. prokurator Petar Grašćaković Mikulu Plemića protiv Jurja Kapusovića.

VII. Pismo i jezik

Nema zaista zanimivijeg područja za proučavanje historije hrvatskoga pisma i jezika od karlovačkoga kotara u cijelom hrvatskom narodu. Najstariji hrvatski sačuvani spomenik iz karlovačkoga kotara jest listina, koja je bila napisana u Ozlju 10. kolovoza 1433. i kojom knez Bartol Frankopan potvrđuje povlastice, koje je dao Jaškovljanima (Mahičancima), kmetovima ozaljskim, njegov ozaljski grašćak (porkulab) Matij Dminić. Prema tome mi poznajemo pismo i jezik iz karlovačkoga kotara ravno 502 godine. Gradu Ozlju pripada 18. mjesto po starini u cijelom hrvatskom području, iz kojeg su nam se stari hrvatski spomenici sačuvali.

Poslije g. 1433. ređaju se mnogobrojni sačuvani hrvatski spomenici iz karlovačkoga kotara, i to iz Draganića, Pod Lipnika, Orlice kraj Karlovca, Strilča, Hrnetića, Graca kraj Karlovca, Pokupskoga, Gaze kraj Karlovca, Dubovca kraj Karlovca, Otoka (danas Mekušja) kraj Karlovca, Trga, Mahična, Novigrada na Dobri i t. d. (već u XV. i XVI. vijeku).

Svi su ovi sačuvani hrvatski spomenici bili do g. 1567. napisani glagolskim slovima i lijepim čakavskim narječjem. Glagolsko pismo u karlovačkom kotaru ima svoj posebni tip, kojim se razlikuje od svih tipova glagolskoga pisma, koji su nam se sačuvali. Najsličnije je glagolsko pismo u karlovačkom kotaru onomu, što ga u isto vrijeme nalazimo u Vinodolu.

Prvput nalazimo latinskim slovima napisanu ispravu na području karlovačkoga kotara 1. ožujka 1567. u Novom gradu na Dobri, kojom knez Štefan Frankopan daje Pavlu Tekčiću jednu zemlju selnicu u Stativama, koju su napustili ljudi iz straha pred Turcima. Zemljom selnicom zvala se zemlja, na kojoj nijesu živjeli stalni vlastelinski kmetovi, već tako zvani seljari ili željari ili, kako ih zovu u varaždinskoj županiji i Međumurju, frajmani. Ovakvi su

seljari mogli i bez dopuštenja svoje vlastele napustiti svoju zemlju, drukčije su ih vezale sve dužnosti kao i ostale kmetove.

Poslije te isprave pisalo se u karlovačkom kotaru sve manje glagolskim pismom, a sve više latinskim. Koncem XVI. vijeka postaje latinsko pismo svagdanje prometno hrvatsko pismo u karlovačkom kotaru i zamjenjuje starije glagolsko. U XVII. se vijeku ne piše glagolskim pismom u karlovačkom kotaru osim popova glagoljaša, kojih je bilo i tada ondje dosta.

Razlozi, s kojih se napuštalo glagolsko a primalo latinsko pismo u kotaru karlovačkom, bili su neposredno susjedstvo sa Slovencima i živi saobraćaj žiteljstva karlovačkoga kotara sa Slovencima poslije g. 1527., t. j. poslije godine, kad su Hrvati izabrali svojim kraljem Habsburgovca Ferdinanda I., a Slovenci su glagolsko pismo, ukoliko su se opće njime služili, već davno prije napustili. Nadalje su hrvatski protestanti okupljeni u Würtembergu oko nekadanjega velikoga župana varaždinskoga Slovenca Janesa baruna Ungnada štampali svoje knjige i glagolskim i latinskim slovima, a te su knjige dolazile i u karlovački kotar. Napokon su ga napustili nekoliko decenija prije i prihvatili latinsko pismo i susjedni hrvatski kotari zagrebačke županije, kao jaskanski, pisarovački, velikogorički, samoborski i zagrebački, dok ga je varaždinska županija i Međumurje napustila po svoj prilici početkom XVI. vijeka.

Služeći se Hrvati u karlovačkom kotaru latinskim pismom, utekli su se njemačkom i madžarskom pravopisu (osobito u pisanju slova *ć, č, š, ž, lj, nj*). Njemački su pravopis prihvatili od Slovenaca, a madžarski iz susjednih kotara zagrebačke županije. Obično su miješali oba pravopisa. Budući da je bila u vojničke svrhe za obranu pučanstva osnovana u karlovačkom kotaru g. 1579. tvrđa »Karlovac« (Karlstadt), u kojoj je bio po tadanjem vojničkom običaju uveden njemački jezik kao službeni, miješala se podosta i gotska slova u latinsko pismo hrvatsko. Imamo čak cijelih listova, koji su bili od početka do kraja napisani samo gotskim slovima, kao na pr. pismo Jurja Frankopana, što ga je iz Črnomlja pisao g. 1602. vicebanu Krstoforu Mrnjavčeviću, ispričavajući se, zašto ga nije dočeka. Ipak je latinsko pismo u XVII. vijeku sasvim preotelo mah u karlovačkom kotaru i postalo ondje opće hrvatsko pismo, te se održalo takvim sve do danas.

Prvo narječje, s kojim se upoznajemo na području karlovačkoga kotara g. 1433., bilo je čakavsko najljepše i najčistije, naj-

manje ima tuđih riječi i konstrukcija, te se u tom ne može mjeriti s njime nijedno ni starije ni današnje čakavsko narječje. Čakavsko se narječje održalo u karlovačkom kotaru cijeli XV. i XVI. vijek. G. 1544. došlo je novo čakavsko narječje (bosansko) u Prilišće, Vukovu goricu i Rosopajnik, kad su ondje naselili Nikola Zrinski, ban hrvatski i sigetski junak, i Štefan Frankopan ispravom od 25. lipnja 1544. bosanske pribjeglice. Ovo se bosansko čakavsko narječje održalo bar uglavnom do danas jedino u Vukovoj gorici.

Početkom XVII. vijeka opažaju se u karlovačkom kotaru dvije nove jezične struje, koje pomalo mijenjaju staro čakavsko narječje. Jedna struja dolazi s juga i istoka, a druga sa sjevera. Prva struja malo mijenja čakavsko narječje, samo ga donekle pomlađuje. Mjesto upitne i odnosne zamjenice *ča* upotrebljava *što*, a drukčije pridržava uglavnom glasovne, oblične i sintaktične osobine čakavske. Druga struja sa sjevera mijenja upitnu i odnosnu zamjenicu *ča* u *kaj* te potiskuje i prvu struju (sa *što*) i staro čakavsko narječje (sa *ča*) u istočnim i sjevernim dijelovima, poimence u upravnim općinama Draganiću, Ozlju, Mahičnu, Erjavcu i Ribniku, dok ostaju i u XVII. vijeku još čakavske upravne općine u Novom gradu na Dobri (sada Netretiću) i na Švarči (sada Dugoj Resi). Čakavci u karlovačkom kotaru bili su ikavci, što se još danas opaža osobito kod ljudi iz općina u Novom gradu na Dobri (Netretiću) i Švarči (Dugoj Resi).

U XVIII. se je vijeku opet mijenjao hrvatski jezik u karlovačkom kotaru, i to najviše u prilog kajkavskoga narječja. Tomu je pridonijela dosta činjenica, što su se osobito prigodom gradnje nekih novih cesta (Josefinske i Karolinske) doselili mnogi Slovenci u karlovački kotar i u sam grad Karlovac, ali svakako je tomu vrlo mnogo pomogla i lijepo procvala hrvatska knjiga na kajkavskom narječju. Inteligencija je u karlovačkom kotaru držala u XVIII. vijeku, da je finije i naprednije govoriti i pisati kajkavskim narječjem nego zastarjelim čakavskim. Posljedica je svega toga bila, da su i one dvije općine, koje su još u XVII. vijeku govorile čistim čakavskim narječjem, primale kajkavske osobine i zamijenile stariju čakavsku zamjenicu *ča* sa kajkavskom zamjenicom *kaj*. Jedina Vukova gorica sačuvala je u cijelom karlovačkom kotaru čisto čakavsko narječje, ali ne ono starosjedilačko karlovačkoga kotara, već svoje bosansko čakavsko narječje, koje su pradjedovi današnjih Vukovgoričana g. 1544. donijeli iz Bosne. U govoru između Pri-

liščana i Rosopajničana, koji su se sa Vukovgornčancima zajedno ovamo doselili, s jedne strane i susjednih starosjedilaca (na pr. u Netretiću ili Bosiljevu) s druge strane osjećaju se doduše i danas neke razlike, ali ni jedni ni drugi ne govore više čakavskim narječjem, već mješavinom čakavsko-kajkavskom.

Danas nam uopće predočuje karlovački kotar mješavinu čakavskoga i kajkavskoga narječja. U jednim je općinama danas jači čakavski dijalekat, kao u novigradskoj (danas netretičkoj), švaračkoj (danas dugoreskoj) pa u selima, koja su u novije doba pripojena gradu Karlovcu, a u drugima je jači kajkavski dijalekat, kao u draganičkoj, ozaljskoj (erjavskoj), mahičanskoj i ribničkoj. Grad Karlovac ima danas svoje posebno narječje, koje se ponešto razlikuje od narječja najbliže njegove okoline.

Doseljeni pravoslavni Srbi kao i oni u Marindolu i Mihićselu (koji pripadaju upravnoj općini novigradskoj ili netretičkoj) govore štokavskim ijekavskim narječjem.

VIII. Neke manje poznate i tuđe riječi, pravni nazivi¹

<i>absentirat se</i> (lat.) udaljiti se 1656 (Karlovac)	licu prodane zemlje 1560 (Gaza)
<i>accomodirat</i> (lat.) srediti, urediti 1656 (Karlovac)	<i>aldomašniki</i> (madž.) svjedoci, koji su pri kupoprodaji na licu prodane zemlje aldomaš- pili 1461 (Bosiljevo)
<i>adjucirat</i> (lat.) dosuditi 1752 (Podgraj)	<i>arbiter</i> (lat.) procjenitelj 1602 (Zagreb - Ozalj)
<i>adjudicata</i> (lat.) sudbena odluka 1602 (Zagreb Ozalj)	<i>arenda</i> (tal.) zakup 1804 (Ribnik)
<i>administrator</i> (lat.) upravitelj 1680 (Vukšin Šipak)	<i>arendator</i> (tal.) zakupnik 1804 (Ribnik)
<i>administrerati</i> (lat.) odrediti, po- služiti 1753 (Ribnik)	<i>arestom</i> (tal.) zaostatak 1624 (Čakovac - Ozalj)
<i>admonitija</i> (lat.) opomena 1783 (Šipak - Turopolje)	<i>assecuratija</i> (tal.) potvrda 1653 (Ozalj)
<i>admorovati</i> (lat.) opomenuti 1617 (Čakovac - Ozalj)	<i>assignovati</i> (tal.) doznačiti 1639 (Ozalj)
<i>aldomaš</i> (madž.) vino, koje se po- pije prigodom kupoprodaje na	

¹ Tuđe se riječi navode onako, kako su zabilježene u mojim vrelima.

- ašešor* (tal.) prisjednik 1601 (Švarča)
- babinstvo* imetak baštinjen od babe 1604 (Bubnjarci)
- bah bahoma* posvema 1620 (Ozalj)
- bandižati* (tal.) prognati 1670 (Beč - Karlovac)
- banta* uznemirenje, smetnja 1624 (Čakovac - Ozalj)
- bantovati* uznemirivati, smetati 1551 (Skrad)
- beteg* (madž.) bolest 1670 (Čakovac - Ozalj)
- bir* vlasteoski dohodak, koji su imali kmetovi davati 1541 (Ozalj)
- birsag* (madž.) globa 1534 (Pokupsko)
- bližika* rođak 1632 (Ozalj)
- brašno* hrana, kruh 1544 (Ozalj)
- britof* (njem.) groblje 1646 (Karlovac)
- burkati* uznemirivati 1671 (P. Zrinski)
- captol i captolom* kaptol 1726 (Grdun)
- carta alba-biancha* otvoreni list, isprava 1712 (Zagreb - Karlovac)
- cassovati* (tal.) ukinuti, uništiti 1741 (Ozalj)
- cedula* (tal.) Zettel, obveznica 1642 (Ribnik)
- cedovati* (lat.) pustiti, ustupiti 1760 (Drežnik)
- certificatija* (lat.) uvjerenje, potvrda 1617 (Čakovac - Ozalj)
- cessional* ovlaštenje, punomoć 1726 (Grdun)
- ciniti se* pogađati se 1564 (Kupčina)
- cinž* najamnina 1662 (Karlovac)
- clausula* točka, primjedba 1624 (Čakovac - Ozalj)
- commisar* (tal.) povjerenik, izaslanik 1656 (Karlovac)
- commisija* (tal.) nalog 1732 (Gornja Kupčina)
- comparovati* (tal.) nagoditi se 1646 (Ozalj)
- computovati* (tal.) izračunati 1639 (Ozalj)
- conditija* (lat.) uvjet, pogodba 1537 (Otok - Mekušje)
- confin* granica, međa 1663 (Bosiljevo)
- confirmati* (tal.) potvrditi 1617 (Čakovac - Ozalj)
- confirmovajnje* potvrda 1624 (Čakovac - Ozalj)
- confirmovati* potvrđivati 1624 (Čakovac - Ozalj)
- conquisitorica* (lat.) koja potražuje 1753 (Ozalj)
- conscientija* (tal.) savjest 1656 (Karlovac)
- content* (tal.) zadovoljan 1673 (Ozalj)
- contentati* (tal.) zadovoljiti 1632 (Ozalj)
- contentovati* (tal.) zadovoljavati, nadoknaditi 1637 (Čakovac - Ozalj)
- contractus* (lat.) ugovor 1603 (Ozalj)

- contrarium mandatum* (lat.) protivni, novi nalog 1602 (Zagreb - Ozalj)
- copernica* vještica 1694 (Ozalj)
- copija* (tal.) prijepis 1636 (Bosiljevo)
- creditor* (lat.) vjerovnik 1760 (Drežnik)
- curatorica* (lat.) skrbnica 1726 (Grdun)
- čalaran* bijedan 1670 (Beč - Karlovac)
- čalarnost* bijeda, nesreća 1670 (Beč - Karlovac)
- čerdak* (turski) čardak 1706 (Ozalj)
- dacija* (tal.) pristojba 1663 (Bosiljevo), podavak ili prirez za vlastelu 1682 (Karlovac)
- decret* (lat.) odredba, ukaz 1656 (Karlovac)
- deklarovati* (lat.) izjaviti 1783 (Turopolje - Šipak)
- deponuvati* (lat.) položiti 1639 (Ozalj)
- derečan* stalan, ustanovljen 1610 (Ozalj); *drečan* 1639 (Ozalj)
- didina* djedovski posjed 1572 (Ozalj)
- didinski* djedovski 1585 (Mekušje)
- difentija* (tal.) razlika, razmirica, smutnja 1656 (Karlovac)
- discretija* (tal.) razboritost, pomirljivost 1656 (Karlovac)
- disponirati* (lat.) odrediti 1740 (Karlovac)
- districtuš* (lat.) kotar, okrug 1726 (Grdun)
- dižma* daća, desetina (kaptolska) 1575 (Kaniža - Erjavec)
- dobrovoljan* zadovoljan 1535 (Orlica)
- dohititi* stići 1670 (Čakovec - Ozalj)
- dohodak* prinos vlastelinu 1544 (Ozalj)
- dokončanje* odredba 1572 (Ozalj)
- dokonjanje* pogodba 1601 (Švarča)
- dokonjati* zaključiti, odrediti 1610 (Ozalj)
- donatariuš* (lat.) darovnik 1727 (Modrušpotok)
- dostojan* vrijedan, opravdan 1657 (Karlovac)
- dostojati* pripadati 1664 (Novigrad)
- dotovati* nadariti 1537 (Otok)
- držanje* vlastelinstvo, dominium 1728 (Jurovo)
- držati se* nalaziti se 1573 (Ozalj)
- dugovanje* stvar, predmet 1601 (Švarča)
- dvorno selo* kmetsko selo, u kom si je mogao novi vlasnik dvor podići 1569 (Ozalj)
- elocirati* (lat.) smjestiti 1795 (Karlovac)
- erb* (njem.) baštinik 1708 (Brlog)
- evictija* (lat.) jamstvo 1654 (Karlovac)
- execucija* (lat.) ovrha 1602 (Ozalj)
- expeditorija* (lat.) rješenje 1610 (Ozalj)

- expirovati* (lat.) utrnuti 1602 (Ozalj)
- fabrika* (tal.) gradnja, popravak 1617 (Karlovac)
- falat* (madž.) komad 1673 (Ozalj)
- falsati* (tal.) iskrivljivati 1656 (Karlovac)
- falsifikati* (tal.) iskrivljivati, patvoriti 1656 (Karlovac)
- fara, farni* (njem.) župa, župni 1753 (Mahično)
- fasonalski* (lat.) potvrđni 1638 (Čakovac - Ozalj)
- fela*, vrsta 1624 (Čakovac - Ozalj)
- felja* 1722 (Jaškovo)
- ferbolter* (njem.) upravitelj 1753 (Karlovac)
- festinguvajne* (njem.) potvrđivanje 1660 (Stative)
- firtal* (njem.) četvrt 1638 (Čakovac - Ozalj)
- fiscaliuš* odvjjetnik 1783 (Turopolje - Šipak)
- fit* (tal.) najamnina 1596 (Karlovac)
- folijaš* naredbenik 1703 (Drežnik)
- forca* (tal.) sila 1680 (Karlovac)
- fortilj* (tal.) nasilje 1583 (Mlaka na Mrežnici)
- fundament* (lat.) temelj 1656 (Karlovac)
- funduš* tlo, zemlja 1760 (Drežnik)
- gartlic* (njem.) vrtlič 1657 (Oroslavci)
- gorni gospon* vlastelin, kojemu pripada pravo sabirati gornicu od vinograda 1683 (Zaluka)
- gornjak* ili *gorčak* ili *gorščak* kmet, koji je dužan davati gornicu 1683 (Zaluka)
- halovanja* buka 1615 (Ozalj)
- hasna* korist 1573 (Ozalj)
- heneduvati* (madž.) predati, uručiti 1617 (Čakovac - Ozalj)
- henkar* (njem.) krvnik 1694 (Ozalj)
- hipotekariuš* onaj, komu je zemlja ili posjed založen 1760 (Drežnik)
- hižni* kućni, *vu hižni zakon* stupiti oženiti se ili udati 1747 (Svetice - Jaškovo)
- infestator* (tal.) uznemirivalac 1617 (Čakovac - Ozalj)
- informatija* (tal.) uputa 1652 (Karlovac)
- insolvenција* (lat.) drskost 1648 (Karlovac)
- inscribuвати* upisati, zapisati 1600 (Novaki)
- inscriptionališ* (lat.) popis 1639 (Ozalj)
- in specie* navlastito, lično 1602 (Ozalj)
- instantija* (lat.) zahtjev 1665 (Šipak)
- instructija* (lat.) uputa 1656 (Karlovac)
- intimuvati* (lat.) priopćiti 1665 (Šipak)
- inventariom* (lat.) našastar 1610 (Ozalj)
- jaldomaš* v. *aldomaš* 1560 i 1563 (Gaza)

- jaldomašnik* v. *aldomašnik* 1563 (Hrnetić)
- japnenica* vapnenica 1657 (Oroslavci)
- jedinstvo*, v. *jedinstvo* zajedno 1681 (Karlovac)
- jeldomašnik* v. *aldomašnik* 1547 (Strilče)
- jurisdiction* (lat.) pravo, pravna vlast 1654 (Karlovac)
- juš* (lat.) pravo 1698 (Mekušje)
- kaptolom* v. *captol* 1610 (Ozalj)
- karpit* (tal.) zastor 1648 (Novi grad)
- kaštel* (lat.) tvrđica, manji utvrđeni vlasteoski dvor 1572 (Letovanići)
- kaštiga* (tal.) kazna 1544 (Ozalj)
- kip u kipu* lično 1547 (Štrilče)
- kladerma* (tal.) spis, bilježnica 1651 (Ozalj)
- klausula* (lat.) v. *clausula* 1575 (Beč - Ozalj)
- kloštar* (lat.) samostan 1686 (Šipak)
- klupe navadne*, u kojima se sastajao sud sučije 1698 (Stari Trg)
- kmetić* kmet, koji je posjedovao manje od pol kmetskoga sela 1628 (Ozalj)
- knez vlasti* (u Primorju) isto što sudac 1656 (Karlovac)
- knežija* županija 1672 (Ozalj); u Primorju isto što sučija 1656 (Karlovac)
- konči* bar 1664 (Novi grad)
- konfin* (tal.) granica 1676 (Ozalj)
- kontent* (lat.) v. *content* 1465 (Pod Lipnikom)
- kontentati* (lat.) v. *contentati* 1588 (Ozalj)
- kontentirati* (lat.) zadovoljiti 1676 (Oguljin)
- koren, na koren nazad ponuditi* prvotnomu prodavaocu ponuditi 1676 (Ozalj)
- kotar* međa, granica 1461 (Bosiljevo)
- kraljevica* kraljevski ili državni porez 1575 (Kaniža - Ozalj)
- kripiti se* braniti se 1550 (Dubovac)
- kuntent* vidi *kontent* 1547 (Strilče)
- kvartal* (tal.) četvrtina 1600 (Novaki)
- ladanje* vlastelinstvo, vladanje 1465 (Pod Lipnikom)
- ladavac* gospodar, vlastelin 1479 (Ozalj)
- lahkotiti* olakšavati, pomagati 1634 (Dolnja Kupčina)
- lajbtruha* (njem.) nosiljka 1657 1657 (Oroslavci)
- lajštrom* (Register) popis 1615 (Ozalj)
- lastovit* vlastit 1471 (Hutinja)
- legat* (lat.) ostavština 1656 (Karlovac)
- legatariuš* (lat.) baštinik 1727 (Modrušpotok)
- legistar* v. *lajštrom* 1585 (Mekušje)
- likov* piće, koje se je pilo pri kupoprodaji 1558 (Ozalj)

- likovnik* (likofnik) svjedok, koji je bio pri kupoprodaji, ope-
ljao kupcu kupljenu zemlju i
pio likov 1647 (Ozalj)
- lotar* nevaljanac 1648 (Karlovac)
- lotrija* nevaljanština 1648 (Kar-
lovac)
- lovas* konjušar 1648 (Karlovac)
- magistratuš* (lat.) poglavarstvo,
oblast 1656 (Karlovac)
- manira* (lat.) vladanje 1663 (Bo-
siljevo)
- mankament* (tal.) manjak 1564
(Kupčina)
- manuterati* (tal.) štititi 1760
(Drežnik)
- medicament* (tal.) lijek 1651
(Karlovac)
- mejnik* međaš 1576 (Čakovac -
Ozalj)
- mentovanje* oprost, sloboda 1598
(Kaštel na Mrežnici)
- merkati* (njem.) paziti 1648 (No-
vigrad)
- meštar* majstor 1657 (Oroslavci)
- meštija* sredstvo, varka 1602
(Ozalj)
- miričina* mjera 1684 (Karlovac)
- missilis* (lat.) poruka, pošiljka
1665 (Šipak)
- moduš* (lat.) način 1576 (Čako-
vac - Ozalj)
- munida* (tal.) novac 1550 (Du-
bovac)
- munta* kašnjenje, otezanje 1680
(Karlovac)
- naprvo dati* pokazati 1664
(Ozalj)
- naprvo dozvati* dozvati pred
oblast 1673 (Ozalj)
- naporučiti* preporučiti 1461 (Bo-
siljevo)
- naselan* primljen u vlastelinstvo
1610 (Ozalj)
- naseliti* primiti u svoje vlastelin-
stvo 1590 (Ozalj)
- naturalski* (lat.) prirodni 1726
(Grdun)
- obal* smanjenje duga 1796 (Ši-
pak)
- obarovati* očuvati 1573 (Ozalj)
- obligovati se* (lat.) obvezati se
1653 (Karlovac)
- obšit* (njem.) odluka 1660 (Sta-
tive)
- obtršiti* opteretiti 1732 (Ozalj)
- odati* od sebe dati, prodati 1471
(Hutinja)
- odilni* odijeljeni 1552 (Kupčina)
- odkup* ucjena, koju je morao pla-
titi sužanj 1596 (Karlovac)
- odkuplavanje* vraćanje novca na
založenu zemlju 1638 (Čako-
vac - Ozalj)
- odlučenje* odluka, odredba 1544
(Ozalj)
- odmeniti* zamijeniti 1573 (Ozalj)
- odmikati* odgađati 1585 (Me-
kušje)
- odmit* daća vlastelinu 1535 (Or-
lica)
- odpelati - opelati* 1550 (Dubo-
vac) ustanoviti međe 1461
(Bosiljevo)
- odomašnik* v. *aldomašnik* 1550
(Dubovac)

- odumaš* v. *aldomaš* 1471 (Hutinja)
- oferuvati* (lat.) nuditi 1732 (Gornja Kupčina)
- oklicati* oglasiti 1714 (Bukovica)
- oklicavanje* oglašivanje 1676 (Ozalj)
- oklicavati* oglašivati 1591 (Ozalj)
- općina* sučija 1658 (Leukuši - Ozalj)
- ordinacija* (lat.) nalog 1650 (Brešci - Ozalj)
- ordinanc* (lat.) nalog 1650 (Karlovac)
- originaliter* (lat.) u izvoru 1656 (Karlovac)
- orsag* (madž.) država; *orsučki* državni 1598 (Čakovac - Ozalj)
- osloboditi* proglasiti nekoga slobodnim od svih kmetских daća i podavaka 1460 (Steničnjak)
- ostali* potomak 1465 (Pod Lipnikom)
- ostanak* potomstvo 1460 (Steničnjak)
- ovodnik* svjedok pri kupoprodaji, koji ustanovljuje međe kupljene zemlje 1461 (Bosiljevo)
- pacifice* (lat.) mirno 1628 (Ozalj)
- pat* (lat.) ugovor, pogodba 1563 (Ozalj)
- patent* javna odredba 1705 (Karlovac)
- patronuš* (lat.) gospodar, zaštitnik 1576 (Čakovac - Ozalj)
- pečat*, sučije su imale svoj vlastiti pečat, koji je bio na tvrdom vosku otisnut i privezan bio na posebnoj vrpici na pergamenskoj ispravi, drukčije obično samo pritisnut na ispravi. I vlastela su imala svoje pečate. Pečat se ovakav na pr. zvao: »Pečat poštovanoga plemena bosilevškoga i sv. Mikule« 1461 (Bosiljevo)
- pehar* određeni dio vina, što se davao vlastelinu u ime gornice 1695 (Lipnik)
- pelda* primjer 1541 (Ozalj)
- peruš* pravdaš 1617 (Čakovac - Ozalj)
- plemenit* koji nije potvrđen vlasteoskoj tlaci i drugim podavicima 1569 (Ozalj)
- plemenski brat* čovjek istoga plemena 1585 (Mekušje)
- plemenščina* plemensko pravo 1461 (Bosiljevo)
- plenipotencija* (lat.) punomoć 1623 (Moravice)
- plenipotentijarius* (lat.) opunomoćenik 1665 (Šipak)
- pobolšanje* jakost, vrijednost 1461 (Bosiljevo)
- pobolšica* popravak 1621 (Čakovac - Ozalj)
- podavak* godišnji prinos vlasteli od kmetova 1544 (Ozalj)
- podknežin* zamjenik vlastelina - kneza 1460 (Steničnjak)
- podložnik* kmet je bio podložnik vlastelina 1623 (Moravice)
- podoban* valjan, uzoran 1541 (Ozalj)
- poginuti* nestati 1635 (Ozalj)

- pogovoriti* pobiti, ne držati riječi 1588 (Svetice)
- pokloniti se* pristati na prodaju 1471 (Hutinja)
- pomankati* umrijeti 1624 (Čakovac - Ozalj)
- ponudni človik* (muž) čovjek, koji imade po propisu ponudati tuđu zemlju na prodaju 1496 (Orlica)
- ponujati* nuditi zemlju na prodaju 1471 (Hutinja)
- poruk* jamac 1632 (Ozalj)
- poseći* prisvojiti 1575 (Kaniža - Ozalj)
- posegnuti* prihvatiti 1471 (Hutinja)
- poselstvo* poslanstvo 1665 (Šipak)
- posilovati* silu nanositi 1563 (Ozalj)
- postat* lijeha u vinogradu 1587 (Novaki)
- posudno ime* dug 1572 (Ozalj)
- potribovanje* nužda 1621 (Leukuši)
- potvrđenje* potvrda 1569 (Ozalj)
- pravda* sud 1496 (Orlica)
- precimba* procjena 1655 (Pribić)
- preda se uzeti* proučiti 1596 (Karlovac)
- premoći* smoći, moći 1716 (Ozalj)
- presentovati* (lat.) donijeti 1665 (Šipak)
- preštimanje* poštovanje 1783 (Turopolje - Šipak)
- preštimati* promisliti, prosuditi 1638 (Čakovac - Ozalj)
- preštimavati* promišljavati, prosuđivati 1576 (Čakovac-Ozalj)
- preti* pravdati 1634 (Dolnja Kupčina)
- prihodišće* prihod za vlastelu od kmetova 1460 (Steničnjak)
- prikazan* dar 1680 (Ozalj)
- pripisati* dosuditi 1615 (Ozalj)
- priselac kmet* kmet, koji se je priselio 1603 (Slapno)
- pristav* pratilac i svjedok kod suda 1585 (Mekušje)
- pristojanje* sve, što pripada nekoj zemlji ili posjedu 1550 (Dubovac)
- pristojati* pravo imati ili komu pravo pripada 1479 (Ozalj)
- privilegijal list* dopusni list 1790 (Pribić)
- procediranje* (lat.) provedba, 1656 (Karlovac)
- procinba* procjena 1550 (Dubovac)
- produkovati* (lat.) iznesti 1656 (Karlovac)
- prokurator* (lat.) pravni zastupnik 1585 (Mekušje)
- proprietas* (lat.) vlasništvo 1760 (Dresnik)
- proskribirati* (lat.) izopćiti 1670 (Beč - Karlovac)
- proštimati* procijeniti 1656 (Karlovac)
- protestacionališ* (lat.) prigovor 1601 (Švarča)
- protestovati* (lat.) prigovoriti 1595 (Rečica)

- proteštacija* (lat.) prigovor 1595 (Rečica)
- provokovati* (lat.) prizvati 1783 (Turopolje - Šipak)
- prvi predi* 1551 (Skrad)
- punkt* (lat.) točka 1575 (Beč - Ozalj)
- puntar* buntovnik 1670 (Beč - Karlovac)
- puntarski* buntovnički 1670 (Beč - Karlovac)
- purgar* (njem.) stanovnik mjesta, koje nije moralo davati vlasteli tlake ni ostalih podavaka 1465 (Pod Lipnikom)
- purgarija* mjesto, koje je bilo prosto od tlake i vlasteoskih podavaka 1698 (Stari Trg)
- purgarski* pridjev od imenice *purgar* 1698 (Stari Trg)
- pustina* pusta zemlja 1636 (Pravutina)
- pušća* pusta, zapuštena zemlja 1636 (Pravutina)
- razboj* razbojništvo, tučnjava 1595 (Rečica)
- registar* popis 1657 (Oroslavci)
- regres* naknada 1726 (Karlovac)
- regula* (lat.) pravilo 1656 (Karlovac)
- rekvizicija* (lat.) zahtjev 1660 (Šipak)
- relakserati* (lat.) puštati 1755 (Leukuši)
- relacija* (lat.) izvještaj 1651 (Karlovac)
- relation* (lat.) izvještaj 1653 (Brešće - Karlovac)
- rest* (njem.) ostatak 1662 (Karlovac)
- restancija* (tal.) zaostatak 1716 (Ozalj)
- rešpekt* (lat.) obzir 1755 (Leukuši)
- reversional* protivopotvrda 1736 (Drežnik)
- rizik* (tal.) pogibao, 1654 (Karlovac)
- rota* prisega 1558
- rovaš* obiležje za obavljenu tlaku 1575 (Čakovac - Ozalj)
- ruka, na ruku biti* biti pri ruci 1698 (Mekušje)
- seler* kmet, koji nije stalno nastanjen, već se može po volji otseliti 1570 (Ozalj)
- selnica* zemlja, na kojoj nijesu stanovali stalni kmetovi, već tako zvani *seleri* ili *seljari* (željari) 1567 (Novi grad)
- selo* kmetski posjed 1461 (Bosiljevo); *sela naselna*, na kojima jesu ili kmetovi ili seljari; *sela pusta*, koja su opustjela prigodom turskih provala 1598 (Čakovac - Ozalj)
- sentencija* odluka, osuda 1615 (Ozalj)
- sfaliti* ne držati se ugovorene cijene 1679 (Ozalj)
- shraniti* očuvati 1558 (Ozalj)
- skupnjak* zadrugar 1676 (Ozalj)
- slišiti* pripadati 1572 (Ozalj)
- sloboditi se* braniti se 1550 (Dubovac)
- složnost* pogodba 1576 (Čakovac - Ozalj)

- specifikovati* (lat.) izbliže označiti 1621 (Čakovac - Ozalj)
- spodoban* vrijedan 1573 (Ozalj)
- spotribiti* ustrebat 1598 (Čakovac - Ozalj)
- spravišće* sastanak u svrhu vijećanja 1547 (Strilče)
- sredba* nagodba 1534 (Pokupsko)
- stanovništvo* stalnost, potvrda 1550 (Dubovac)
- stanovit* stalan 1471 (Hutinja)
- starešina* vijećnik u sučiji 1461 (Bosiljevo)
- stringovati* obvezati 1753 (Zagreb - Hrnetić)
- sulja* porez na marvu 1578 (Ozalj)
- suspicija* (tal.) sumnja 1650 (Karlovac)
- svitice* gaće 1674 (Kucelj)
- šacar* (njem.) procjenitelj 1753 (Mahično)
- šetovati* nastojati 1637 (Ribnik)
- šikutor* čovjek, koji se ima brinuti za crkvu; obično su bila dva, zovu ih i crkvenim ocima 1753 (Mahično)
- španja* županija 1573 (Ozalj)
- šparati* (njem.) štedjeti 1651 (Karlovac)
- špendija* (tal.) trošak 1694 (Ozalj)
- štati* čitati 1729 (Jaškovo)
- štentati* kasniti, oklijevati 1654 (Karlovac)
- štimati* misliti 1636 (Bosiljevo)
- šuljevina* vidi *sulja* 1624 (Čakovac - Ozalj)
- talj* (njem.) dio 1686 (Ozalj)
- terminuš* (lat.) granica, međa, rok 1601 (Švarča)
- testamenat* oporuka 1572 (Ozalj)
- testimonijališ* (lat.) potvrda 1601 (Švarča)
- tlaka* tjelesni rad kmeta vlasteli 1569 (Ozalj)
- tovaruš* zakonita žena 1639 (Mahično)
- tovaruštvo* društvo, drugovi 1590 (Ozalj)
- travarina* najamnina za travu 1590 (Ozalj)
- trdnost* jakost, sigurnost 1471 (Hutinja)
- trti - terem* uništiti, ništetnim proglasiti 1674 (Kucelj)
- tukati* (tal.) ticati, pripadati 1460 (Steničnjak)
- tutor* (lat.) skrbnik 1712 (Zagreb - Karlovac)
- tvrdnjava* potvrda 1639 (Ozalj)
- tvrdinja* potvrda, dokaz 1461 (Bosiljevo)
- uciniti se* pogoditi 1535 (Orlica)
- umankati* ne pristati, odbiti 1623 (Moravice)
- umankovati* ne popuštati 1573 (Ozalj)
- urbar* službena knjiga, u kojoj su popisani kmetovi i njihove dužnosti prema vlasteli 1654 (Karlovac)
- utakmiti* pogoditi 1433 (Ozalj)
- utegnuti* pokušati 1680 (Ozalj)
- uzmankati* vidi *umankati* 1590 (Ozalj)

<i>valput</i> vlastelinski blagajnik 1460 (Steničnjak)	<i>vražda</i> živa omraza, neprijatelj- stvo 1620 (Ozalj)
<i>valuvati</i> izjaviti, očitovati 1674 (Kucelj)	<i>vraždivati</i> raditi neprijateljski 1670 (Beč - Karlovac)
<i>varmedja</i> (madž.) županija 1674 (Kucelj)	<i>zabašiti</i> potvrditi 1654 (Kup- čina)
<i>vendeta</i> (tal.) prodaja 1746 (Po- kupje)	<i>zadovolšćinu učiniti</i> zadovoljiti 1596 (Rečica)
<i>vera dobra</i> jamstvo 1465 (Pod Lipnikom)	<i>zaklad</i> zalog 1465 (Pod Lip- nikom)
<i>vestovit</i> upućen 1585 (Mekušje)	<i>založno ime</i> zalog 1575 (Čako- vac - Ozalj)
<i>violencija</i> (tal.) nasilje 1780 (Pokupje)	<i>zamuditi</i> zakasniti, propustiti 1760 (Drežnik)
<i>vlah</i> isprva znači svakog doselje- nika iz kršćanskih turskih provincija 1544 (Ozalj)	<i>zavez</i> obveza 1601 (Švarča)
<i>volan</i> ili <i>voljan</i> po volji 1479 (Ozalj)	<i>zavezak</i> obveza 1615 (Ozalj)
<i>volniji</i> koji ima volju 1585 (Me- kušje)	<i>zavjeti</i> uzeti 1654 (Karlovac)
<i>volnik</i> koji želi 1659 (Ozalj)	<i>zbantovanik</i> uznemiritelj 1576 (Čakovac - Ozalj)
	<i>zginuti</i> nestati, propasti 1726 (Grdun)
	<i>zoči</i> nazoči 1585 (Trg)

IX. Popis porodičnih imena

<i>Ajsenhirt</i> iz Karlovca 1740	<i>Baić</i> iz Ozlja 1739
<i>Ajtić</i> iz Karlovca 1596	<i>Bakalaš</i> iz Pribića 1790
<i>Alesac</i> iz Žakanja 1569	<i>Bakarić</i> iz Ozlja 1659
<i>Alić</i> iz Prilišća 1544	<i>Baljardić</i> iz Novaka 1587
<i>Androšević</i> iz Ribnika 1753	<i>Balon</i> iz Ozlja 1839
<i>Antončić</i> iz Ozlja 1653	<i>Ban</i> iz Selca (Karlovca) 1786
<i>Alth</i> iz Ribnika 1804	<i>Banac</i> iz Ozlja 1648
<i>Auersperg</i> general 1579	<i>Banić</i> iz Kupčine 1660
<i>Axman</i> iz Ozlja 1766	<i>Baranj</i> iz Letovanića 1572
<i>Babić</i> iz Orlice 1496	<i>Barašić</i> iz Novaka 1598
<i>Babnić</i> iz Gaze 1560	<i>Barbir</i> iz Ozlja 1563
<i>Babonosić</i> iz Ozlja 1572	<i>Barbirić</i> iz Trga 1585
<i>Baborić</i> iz Ribnika 1569	<i>Barić</i> iz Teletinovićeve Broda 1628
<i>Bačić</i> iz Novoga grada 1635	<i>Barilović</i> iz Ozlja 1576
<i>Badorić</i> iz Ribnika 1696	

- Bariša* iz Vivodine 1610
Baršić iz Pod Lipe 1731
Baronožić iz Leukuša 1563
Bartolac iz Novoga grada 1664
Baršić iz Pod Lipe 1731
Basar - Krajačić iz Trga 1698
Basarović iz Prilišća 1544
Bašer iz Kupčine 1791
Beck barun general 1763
Bede iz Trga 1698
Bedec iz Žakanja 1569
Bedeković iz Bubenjaraca 1604
Bedeniković iz Ozlja 1676
Begonić iz Jarčjega Polja 1573
Begunić iz Loviča 1688
Belan iz Karlovca 1708
Belavić iz Novaka 1587
Belin iz Svetica 1677
Benčić iz Ozlja 1669
Bendek iz Pod Lipnika 1465
Bendeković iz Ozlja 1511
Bene iz Ozlja 1739
Benediković iz Kobilića 1659
Benković iz Loviča 1688
Bereković iz Vivodine 1610
Berčić iz Svetica 1588
Berenčić iz Završja 1615
Berislavić iz Ozlja 1602
Berkopac iz Jaškova 1719
Bernić iz Ozlja 1758
Bersakov iz Svetica 1588
Beršenić iz Svetica 1686
Bert iz Jaškova 1719
Berzić iz Kupčine 1552
Besedić iz Ozlja 1710
Besnić iz Hrastja 1753
Bevšić iz Svetica 1588
Biličić iz Stativa 1653
Bilić iz Podbrežja 1715
Bilin iz Ozlja 1676
Biraša iz Ozlja 1739
Biranac iz Ribnika 1758
Birić iz Ozlja 1687
Bišćan iz Bosiljeva 1636
Blagoić iz Teletinovićeve Broda
 1617
Blašković iz Vivodine 1632
Blažetić iz Brodara 1558
Blažević iz Kupčine 1564
Blažić iz Novaka 1600
Blažina iz Ozlja 1739
Bobić iz Novoga grada 1648
Bočić iz Prekrižja 1610
Bodanković iz Selca 1786
Bogdan iz Ozlja 1739
Bogović iz Kupčine 1651
Boić iz Lipnika 1695
Boldin iz Ozlja 1676
Bolević iz Jaškova 1695
Bolković iz Dubovca 1550
Boljevid iz Ozlja 1759
Boljevik iz Vrhovaca 1673
Boršić iz Ozlja 1679
Bošak iz Novaka 1553
Bošnjak iz Ozlja 1759
Brajak iz Stativa 1653
Brajković iz Loviča 1688
Brajšić iz Bubenjaraca 1597
Branjug iz Šipka 1665
Bratina iz Brloga 1743
Bratinić iz Kučli 1572
Bratomanji iz Vivodine 1610
Bravarić iz Ozlja 1647
Brence iz Selca (Karlovca) 1786
Brezetić iz Šipka 1677
Brezovački iz Novoga grada
 1664
Brezović iz Novaka 1558

- Britvar* iz Karlovca 1646
Broz iz Ozlja 1686
Brozić iz Mrežnice 1662
Brozović iz Bratovanaca 1621
Brunović iz Pribića 1715
Bubanj iz Ozlja 1739
Bubaš iz Bosiljeva 1636
Bubnjarić iz Karlovca 1680
Bubnjarski iz Ozlja 1739
Bučko iz Bosiljeva 1666
Bučar iz Prekrižja 1610
Budački iz Bubnjaraca 1609
Budak iz Novaka 1598
Budetić iz Novaka 1558
Budinski iz Banije (Karlovca)
 1793
Budišić iz Oštrca 1681
Budor iz Ozlja 1615
Bukovački iz Karlovca 1670
Bukovošćak iz Svetica 1677
Bulišević iz Karlovca 1648
Buršić iz Karlovca 1740
Busija iz Breznika oko 1790
Bušić iz Šipka 1796
Cajner iz Severina 1635
Car iz Kupčine 1660
Carniolus iz Selca (Karlovac)
 1786
Cedilović iz Trga 1648
Cerovac iz Vrhovaca 1704
Cerović iz Ozlja 1570
Chernell v. Chernellhasa general iz Karlovca 1799
Cindrić iz Vukove gorice 1755
Ciporić iz Ozlja 1758
Cipurić iz Kupčine 1651
Colnar iz Završja 1587
Concilio iz Novoga grada 1648
Croy general iz Karlovca 1689
Cukina iz Vrhovaca 1706
Culiberka iz Ozlja 1739
Culjek iz Vrhovaca 1706
Cupnjak iz Mekušja 1585
Curaka iz Ozlja 1739
Curjak iz Graca kraj Karlovca
 1745
Cvejanović iz Selca kraj Karlovca 1786
Cvert iz Selca kraj Karlovca
 1786
Cvitak iz Modrušpotoka 1735
Cvitanović iz Dubovca 1550
Cvitaš iz Ozlja 1739
Cvitković iz Ozlja 1677
Czikay iz Bratovanaca 1621
Čabarnić iz Mahična 1563
Čaćić iz Ozlja 1560
Čačković iz Hrnetića 1752
Čakić iz Grduna 1641
Čavlović iz Novaka 1637
Čegelj iz Novaka 1680
Čeh iz Ozlja 1610
Čelić iz Trga 1585
Čemerić iz Ozlja 1543
Čermički iz Ozlja 1610
Černac iz Novaka 1600
Černavić iz Orlica 1535
Černe iz Ozlja 1572
Černjak iz Šipka 1687
Čikulín iz Pravutine 1636
Čisam iz Zorkovaca 1739
Čolnić iz Karlovca 1670
Črip iz Vivodine 1742
Čulig iz Šipka 1796
Čuvelić iz Kupčine 1737
Čuk iz Vrhovaca 1704
Čukinac iz Hrastja 1681
Dabanović iz Prilišća 1544

- Dadasović* iz Otočca 1650
Darić iz Orlice 1496
Dautović iz Trga 1726
Dedić iz Modrušpotoka 1615
Delatoni iz Selca kraj Karlovca 1786
Dilišimunović iz Grduna 1639
Delivuk iz Karlovca 1691
Delković iz Ozlja 1677
Demković iz Završja 1638
Depoczi iz Grduna 1726
Dergastin iz Slapna 1603
Deričkaj iz Pravutine 1636
Desović iz Karlovca 1634
Despotović iz Mekušja (Zagreba) 1585
Dešavić iz Zorkovaca 1617
Dešić iz Ozlja 1558
Dijanižević iz Dubovca 1563
Dijanković iz Kobilića 1716
Diković iz Ozlja 1714
Dlezac iz Ribnika 1575
Dlijes iz Ozlja 1759
Dobrinčić iz Ozlja 1653
Dobrović iz Prilišća 1544
Dok iz Ozlja (Međumurja) 1570
Doklešić iz Dubovca 1550
Dolanski iz Karlovca 1726
Dolihar iz Vrhovaca 1732
Dolovac iz Ozlja 1673
Domaldovac iz Karlovca 1708
Domín iz Prilišća 1544
Domitrović iz Grduna 1729
Domjanić iz Strilča 1547
Domšić iz Strilča 1547
Dovolčić iz Bubnjaraca 1604
Dragašić iz Švarče 1541
Dragičić iz Orlice 1496
Dragišić iz Vivodine 1676
Dragomanović iz Ribnika 1637
Dragovanić iz Mahična 1753
Dragovčić iz Leukuša 1621
Dragšetić iz Bosiljeva 1461
Dremšek iz Selca kraj Karlovca 1786
Druczal iz Ozlja 1739
Drudorigi iz Karlovca 1662
Dugovčić iz Grduna 1641
Dukovčić iz Svetica 1686
Duh iz Škotovice 1706
Dujmović iz Karlovca 1646
Dundić iz Šipka 1558
Dušglavica iz Trga 1648
Dušić iz Vivodine 1742
Dvordak iz Teletinovićeve Broda 1617
Dvorski iz Graca kraj Karlovca 1745
Dulaj grof general iz Karlovca 1777
Durmanić iz Ribnika 1690
Ebner iz Karlovca 1768
Eck barun od Hungersbaha general iz Karlovca 1617
Eggenberg barun general iz Karlovca 1609
Egger iz Karlovca 1739
Erdelac iz Ozlja 1676
Erdödy grof general iz Karlovca 1790
Erkaisl iz Karlovca 1795
Erženik iz Krašića 1651
Fabonić iz Pravutine 1636
Facalj iz Lipnika 1695
Fanjak iz Leukuša 1563
Februberić iz Vrhovaca 1689
Fember iz Vrhovaca 1706
Femberić iz Vrhovaca 1706

- Ferderbar* iz Moravica 1590
Ferderbar iz Metlike 1651
Ferenac iz Lovića 1717
Ferenberg general iz Karlovca
 1578 i 1579
Ferenec iz Lovića 1796
Ferenčin iz Ozlja 1691
Ferkazol iz Zaluke 1576
Filipović iz Jaškova 1722
Fiolić iz Kupčine 1651
Fister iz Kupčine 1660
Fištrović iz Mekušja 1695
Flok iz Bubnjaraca 1604
Fodroczi iz Mahična 1735
Francetić iz Turna kraj Jaske
 1766
Franculić iz Ozlja 1628
Frančić iz Kupčine 1552
Franić iz Trga 1587
Frankopan grof general iz Kar-
 lovca 1626
Frok iz Drežnika 1760
Fučak iz Šipka 1744
Fuglar iz Ozlja 1680
Fugljar iz Slapna 1716
Fumić iz Ozlja 1543
Fundurulić iz Ozlja 1771
Furjanić iz Vivodine 1632
Furlan iz Vivodine 1664
Gačak iz Ripnjaka 1666
Galiotić iz Novoga grada 1650
Gall iz Šipka 1752
Gargin iz Ozlja 1673
Garičić iz Šipka 1687
Garličić iz Breznika oko 1800
Gazda iz Ozlja 1679
Gažanac iz Ozlja 1647
Gerbajac iz Karlovca 1752
Gerbčić iz Bosiljeva 1461
Gerbinčić iz Kupčine 1564
Gerčan iz Ozlja 1689
Gerčić iz Žakanja 1569
Gerdaković iz Karlovca 1543
Gerdašić iz Stativa 1653
Gerdunac iz Grduna 1803
Gereci iz Ribnika 1569
Gereczi iz Karlovca 1712
Gergčić iz Pokupja 1746
Gergelj iz Kupčine 1660
Gergorac iz Ozlja 1739
Gergovčić iz Jaškova 1722
Gergulić iz Vrhovaca 1757
Gergurić iz Skrada 1551
Gerić iz Severina 1718
Gerkišić iz Ozlja 1572
Gerlić iz Ozlja 1572
Germek iz Karlovca 1791
Gerovac iz Završja 1638
Gibić iz Pravutine 1637
Gišanić iz Jaškova 1729
Gladuš iz Soldatića 1673
Gladušić iz Pišćetaka 1638
Glavac iz Ozlja 1638
Glavinić iz Selca kraj Karlovca
 1786
Glavoč iz Ozlja 1771
Gluban iz Novaka 1598
Gojmer iz Graca kraj Karlovca
 1775
Gojmerac iz Ozlja 1610
Gojmerčić iz Ozlja 1588
Goldašić iz Mrežnice 1598
Goloban iz Novaka 1598
Goloverski iz Ozlja 1739
Golšanin iz Švarče 1746
Golubić iz Bubnjaraca 1597
Goljak iz Jaškova 1695
Gorkošilić iz Dubovca 1550

- Gornik* iz Vivodine 1621
Gorćak iz Šipka 1784
Gorše iz Jaškova 1722
Gospoić iz Dubovca 1550
Gostčak iz Karlovca 1708
Gotačić iz Hrnetića 1558
Grabčić iz Šipka 1687
Grabše iz Trga 1648
Grabus iz Ozlja 1563
Grajmanić iz Novaka 1558
Grandić iz Vrhovaca 1744
Granko iz Jaškova 1729
Grašćaković iz Mekušja 1585
Gromčić iz Dubovca 1550
Groša iz Ozlja 1715
Gruber iz Pribića 1790
Grubić iz Bosiljeva 1636
Gubinić iz Vivodine 1610
Gunja iz Modrušpotoka 1615
Guseta iz Bubnjaraca (Metlike)
 1604
Guslerić iz Ozlja 1679
Gušić iz Švarče 1541
Hadur iz Lovića 1616
Hajak iz Ozlja 1673
Hajdarović iz Vrhovaca 1704
Hajduk iz Novaka 1598
Hajstor iz Mahična 1753
Halačić iz Prilišća 1601
Halamičić iz Dubovca 1563
Halavanić iz Novoga grada 1635
Haramija iz Vivodine 1717
Haraminčić iz Novaka 1598
Heinach iz Karlovca 1677
Herberstein grof general iz Kar-
 lovca 1669
Herceg iz Slapna 1574
Herendić iz Mrežnice 1583
Herbustić prosjak iz Slapna 1607
Herihović iz Dubovca 1563
Herman iz Karlovca 1646
Hildburghausen general iz Kar-
 lovca 1744
Hiller barun iz Karlovca 1807
Hladinšćić iz Hutinje 1471
Hlebčić iz Strilča 1547
Hodanovac iz Bukovice 1679
Hodković iz Ozlja 1653
Hojšić iz Mrežnice 1598
Horvat iz Ozlja 1569
Horvatin iz Šipka 1600
Horvoj iz Bubnjaraca (Metlike)
 1604
Hotča iz Bosiljeva 1461
Hotković iz Ozlja 1563
Hotković - Peharnik iz Teletino-
 vićeva Broda 1617
Hranetić iz Pod Lipnika 1465
Hranilović iz Karlovca 1681
Hrastočak iz Pod Lipnika 1465
Hrastovčak iz Hrastja 1558
Hrastovski iz Dubovca 1550
Hrastovščak iz Ozlja 1716
Hrekorić iz Zaluke 1576
Hrelac iz Karlovca 1648
Hrelić iz Modrušpotoka 1615
Hrestak iz Brloga 1615
Hreš iz Šipka 1558
Hribinec iz Karlovca 1662
Hriparić iz Trga 1585
Hromadin iz Karlovca 1681
Hruševački iz Rečice 1595
Hrvat iz Ribnika 1575
Hrvatić iz Slapna 1574
Hrvatin iz Novaka 1598
Hrvoj iz Hutinje 1471
Hrzić iz Ozlja 1653
Humačić iz Hutinje 1471

- Ifšić* iz Trga 1727
Igerčić iz Karlovca 1708
Ilički iz Rečice 1595
Ilijanić iz Slapna 1603
Iškić iz Dubovca 1572
Ivačić iz Bratovanaca 1621
Ivančić iz Pribića 1790
Ivanešić iz Bubnjaraca 1597
Ivašić iz Ozlja 1620
Ivičak iz Pod Lipnika 1465
Izačić iz Ozlja 1572
Jagodić iz Slapna 1574
Jagraić iz Završja 1638
Jagunov iz Svetica 1588
Jagurić iz Ozlja 1739
Jaguš iz Novaka 1600
Jakić iz Karlovca 1771
Jaklević iz Zaluke 1683
Jakovac iz Gaze 1558
Jakot iz Ozlja 1739
Jakšetić iz Novoga grada 1573
Jakšić iz Karlovca 1681
Jakšo iz Ribnika 1600
Jalženač iz Brloga 1708
Jalževac iz Brloga 1664
Jambrih iz Ozlja 1739
Jančarić iz Zaluke 1683
Jančić iz Brodaraca 1558
Jandričević iz Jurova 1728
Jandrić iz Ribnika 1637
Janešić iz Karlovca 1658
Janković oko Karlovca 1543
Jantoleković iz Dolnje Kupčine
 1534
Janžetić iz Hrastja 1702
Janjac iz Novaka 1600
Janjić iz Novaka 1598
Jarnejević iz Lipnika 1695
Jarnešić iz Krašića 1651
Jaz iz Bratovanaca 1621
Ječković iz Ozlja 1572
Jelačić iz Karlovca 1646
Jelenčić iz Vrhovaca 1732
Jelenić iz Vivodine 1664
Jelušić iz Novaka 1598
Jemrihović iz Strilča 1547
Jerdelac (= Erdelac) iz Stativa
 1567
Jerešić iz Ozlja 1591
Ježević iz Brloga 1743
Jobst grof general iz Karlovca
 1580
Joh iz Karlovca 1617
Jugust iz Kaštela 1736
Junkolić iz Ozlja 1676
Juran iz Ozlja 1710
Jurašić iz Bratovanaca 1621
Jurečak iz Ozlja 1676
Juremanović iz Karlovca 1661
Juretić iz Ozlja 1706
Juričić iz Švarče 1560
Jurinić iz Kupčine 1651
Jurišić iz Mekušja 1585
Jurjević iz Mekušja 1585
Jurković iz Jaškova 1725
Jurmanić iz Mahična 1563
Jurmanović iz Karlovca 1646
Juršić iz Bosiljeva 1461
Kabur iz Trga 1602
Kacan iz Prilišća 1544
Kačić iz Zaluke 1576
Kajić iz Kobilića 1716
Kalaković iz Modrušpotoka
 1803
Kalanović iz Karlovca 1661
Kambić iz Bubnjaraca 1609
Kamenjar iz Turna kraj Jaske
 1766

- Kaničar* iz Modrušpotoka 1727
Kapčić iz Ozlja 1646
Kapusović iz Bosiljeva 1676
Kapustić iz Novoga grada 1573
Karalić iz Ribnika 1600
Karasman iz Selca kraj Karlovca 1786
Karašić iz Novaka 1598
Kargačin iz Novoga 1656
Kargačić župnik iz Bosiljeva 1596
Karinčić iz Ozlja 1615
Karnetić iz Brodaraca 1558
Katinčić iz Novaka 1558
Karznarić iz Bubnjaraca (Metlike) 1609
Kaunitz grof general iz Karlovca 1791
Kavrančić iz Karlovca 1652
Kazić iz Bubnjaraca 1604
Keburić iz Trga 1587
Keglević knez iz Pokupskoga 1534
Kekić iz Ozlja 1706
Kelemenić iz Vrhovaca 1732
Kerčel iz Ozlja 1746
Kerlac iz Trga 1602
Kerlen iz Ozlja 1659
Kermare iz Završja 1716
Kernešić iz Ozlja 1647
Kervarić iz Ozlja 1741
Kerznar iz Žakanja 1575
Kerznarić iz Brihova 1576
Ketklin iz Bubnjaraca 1597
Kirin iz Ozlja 1739
Kirković iz Novoga grada 1573
Kiršić iz Mahična 1563
Kisel barun general iz Karlovca 1601
Kitinčić iz Novaka 1598
Klarić iz Novaka 1558
Klasić iz Novaka 1558
Klasnić iz Novoga grada 1648
Kleefeld barun general iz Karlovca 1771
Klemphe iz Karlovca 1646
Kleus iz Kobilića 1610
Klimenić iz Stativa 1660
Klinčić iz Steničnjaka 1471
Klišić iz Mrežnice 1598
Klobučar iz Moravica 1623
Klopić oko Karlovca 1543
Ključalić iz Trga 1587
Knezinić iz Orlice 1496
Knežetić iz Ozlja 1715
Kocijanić iz Skrada 1551
Kokošić iz Orlice 1496
Kokot iz Slapna 1574
Kolarić iz Pribića 1739
Kolić iz Završja 1638
Komornik iz Pribića 1637
Konečić iz Dolnje Kupčine 1634
Konjski iz Leukuša 1621
Konjušić iz Ozlja 1732
Kordić iz Jaškova 1729
Korenić iz Bosiljeva 1676
Korlabašić iz Trga 1585
Kornet iz Pribića 1715
Korvan iz Ozlja 1739
Kosanić iz Šipka 1677
Kosar iz Karlovca 1720
Kosavić iz Novaka 1600
Kosirević iz Karlovca 1650
Kosović iz Zadobarja 1572
Kostanjac iz Bratovanaca 1621
Kostelac iz Ozlja 1591
Košanka udova ispod Okića 1795

- Košarić* iz Mahična 1795
Košavić iz Mahična 1563
Košćević iz Bubnjaraca 1604
Košćica iz Dubovca 1550
Košić iz Trga 1698
Kovač iz Novaka 1600
Kovačić iz Mahična 1563
Kozarić iz Pravutine 1636
Kozjak iz Šipka 1669
Kozoder iz Grduna 1641
Krajač iz Orlice 1535
Krajačić iz Slapna 1574
Kralić iz Novaka 1600
Kralj iz Ozlja 1677
Kramarić iz Ozlja 1673
Krančević iz Jaškova 1782
Krančić iz Slapna 1603
Kranjac iz Lipnika 1695
Kranjec iz Ozlja (Zagreba) 1771
Kraščić iz Stativa 1653
Kravarić iz Vrhovaca 1717
Krešić iz Svetica 1588
Kristović iz Mekušja 1696
Krivačić iz Ozlja 1687
Križanić iz Karlovca 1652
Križetić iz Bubnjaraca 1597
Krušić iz Bosiljeva 1461
Kružić iz Zadobarja 1741
Kučarić iz Mahična 1563
Kučinić iz Pišćetaka 1638
Kučljak iz Kučli 1572
Kučas iz Slapna 1603
Kučevački iz Stativa 1653
Kudasić iz Zaluke 1576
Kudošić iz Vrhovaca 1732
Kuharić iz Šipka 1653
Kukuljević iz Vrhovaca 1680
Kukuljica iz Ribnika 1573
Kupec iz Vivodine 1610
Kupinić iz Karlovca 1671
Kuranić iz Kobilića 1610
Kurl iz Bratanovaca 1684
Kurpes iz Vivodine 1610
Kušan iz Grduna 1639
Kušanić iz Novaka 1587
Kušetić iz Novaka 1598
Kušević iz Orlice 1496
Kuzmanović iz Selca kraj Karlovca 1786
Lacković iz Zagreba 1602
Ladešić iz Jurova 1728
Ladetić iz Orlice 1496
Ladinić iz Ozlja 1611
Lagen iz Ozlja 1694
Lajić iz Modrušpotoka 1615
Lalošić iz Trga 1585
Lalotić iz Bubnjaraca 1597
Lamot iz Soldatića 1673
Latermann general iz Karlovca 1809
Latinišić iz Teletinovićeve Broda 1617
Latovnički iz Hutinje 1471
Lemić iz Kobilića 1654
Lenković general iz Karlovca 1593
Leskovac iz Mekušja 1696
Leukuš iz Leukuša 1687
Leukušić iz Leukuša 1687
Levak iz Strilča 1547
Levkušević iz Pod Lipnika 1465
Ligutić iz Leukuša 1755
Likar iz Ozlja 1572
Lipski iz Lipe 1653
Lipšinić iz Jaškova 1695
Listar iz Soldatića 1673
Locatelli iz Ozlja 1694
Lojen iz Slapna 1603

- Lončar - Simečak* iz Petrovine
 1591
Lončarić iz Ribnika 1569
Lorković iz Jarčjeg polja 1769
De Lortheri iz Ozlja 1697
Lovinčić iz Protulipe 1609
Lovran iz Bosiljeva 1666
Lovrenčić iz Kupčine 1552
Lovrečković iz Kupčine 1564
Lovrenac iz Kobilića 1610
Lovrenčić iz Dubovca 1563
Lovrić iz Zadobarja 1558
Lovrinić iz Mahična 1753
Lucijan iz Kaštela 1736
Lucijanić iz Pod Lipe 1731
Luić iz Prilišća 1544
Lukač iz Ozlja 1706
Lukan iz Slapna 1603
Lukavčić iz Karlovca 1733
Lukešić iz Ozlja 1739
Lukić iz Škotovice (Ozlja) 1706
Lukinić iz Jaškova 1719
Lukšić iz Trga 1585
Lupež iz Novaka 1609
Ljubković iz Novoga grada 1573
Macur iz Ribnika 1575
Mačar iz Bosiljeva 1461
Mačković iz Mahična 1563
Mačašić iz Orlice 1535
Maćešić iz Gaze 1560
Madjerich iz Banije kraj Karlovca 1793
Magdalinić iz Modrušpotoka
 1727
Magić iz Svetica 1677
Maglišić iz Novaka 1600
Magnović iz Vrhovaca 1706
Mahrić iz Karlovca 1681
Mahmutović oko Karlovca 1543
Maihen iz Hutinje 1471
Majcen iz Jaske 1717
Majcunić iz Jaškova 1697
Majhanović iz Žakanja 1569
Makarić iz Škaljevice 1710
Malačić iz Novaka 1600
Malaković iz Trga 1585
Malčić iz Ribnika 1573
Malečić iz Novaka 1600
Maleković iz Ozlja 1572
Malešević iz Karlovca 1795
Malković iz Novaka 1587
Malogrudić iz Karlovca 1634
Malović iz Pod Lipnika 1465
Mamić iz Vivodine 1610
Mandić iz Ozlja 1739
Maradin iz Vinskoga vrha 1769
Marčeković iz Ozlja (Zagreba)
 1771
Marčac iz Orlice 1535
Marčić iz Novaka 1600
Margeš iz Ribnika 1758
Margetić iz Mrežnice 1598
Marinić iz Teletinov. Broda 1628
Marjan iz Selca kraj Karlovca
 1786
Markalić iz Ozlja 1585
Marković iz Bosiljeva 1461
Markušić iz Ozlja 1572
Markutinić iz Kupčine 1552
Maršić iz Brloga 1664
Martinac iz Pribića 1637
Martinić iz Brloga 1776
Martinkov iz Ozlja 1677
Martinković iz Turna kraj Jaske
 1766
Martučević iz Mrežnice 1598
Marušić iz Dolnje Kupčine 1634
Masar iz Žakanja 1569

- Mataković* iz Ozlja 1676
Matan iz Ozlja 1753
Matejčić iz Ozlja 1620
Matijašić iz Brloga 1673
Matijevac iz Pribića 1790
Matinić iz Brloga 1673
Matori iz Mekušja 1585
Mavrović iz Trga 1602
Mečar iz Dubovca 1550
Medulić iz Novaka 1598
Medunić iz Lipe (Oštrca) 1681
Medved iz Ozlja 1679
Mejašić iz Karlovca 1692
Mert iz Ozlja 1739
Meržljak iz Ozlja 1720
Mesarić iz Dubovca 1563
Mesičić iz Novaka 1598
Mesić iz Šipka 1752
Meslić iz Dubovca 1550
Metul iz Zadobarja 1624
Metulić iz Zadobarja 1558
Metulj iz Grduna 1641
Migalić iz Ozlja 1694
Mihačević iz Karlovca 1681
Mihalević iz Kupčine 1552
Mihalić iz Stativa 1660
Mihaljević iz Vukovih sela 1755
Mihočević iz Ozlja 1741
Mikan iz Novaka 1600
Mikanić iz Orlice 1496
Miklaulić iz Ribnika 1575
Mikšić iz Oštroga vrha 1629
Mikulandrić iz Modrušpotoka
 1803
Mikulić iz Kupčine 1564
Mikulin iz Ozlja (Zagreba) 1771
Mikulinac iz Zaluke 1683
Mikuljandić iz Grduna 1641
Mikušić iz Mekušja 1585
Milašin iz Bukovice 1714
Milašinčić iz Lipe (Oštrca) 1681
Milčić iz Mekušja 1585
Milešić iz Brihova 1576
Milinović iz Prilišća 1544
Milovac iz Ozlja 1572
Mirić iz Karlovca 1649
Mirković iz Pod Lipnika 1465
Mišak iz Vrhovača 1744
Mlačak iz Ozlja 1676
Mlinarić iz Soldatića 1673
Moderčin iz Hrastja 1702
Modrušan iz Modrušpotoka 1615
Mogorić iz Ozlja 1572
Mohurić iz Trga 1587
Mokes iz Ozlja 1759
Morduš iz Bukovice 1714
Morjan iz Hrnetića (Zagreba)
 1753
Mosurić iz Svetica 1588
Moškon iz Modrušpotoka 1773
Motes iz Karlovca 1667
Mrakušić iz Bukovice 1714
Mudić iz Karlovca 1726
Mudrić harambaša iz Like 1650
Mubić iz Trga 1602
Mukalić iz Novaka 1587
Mundak iz Kupčine 1654
Munger iz Ozlja 1679
Munić iz Ozlja 1669
Munin iz Pod Lipnika 1465
Munjašić iz Ozlja 1648
Murat iz Ribnika 1753
Muravac iz Graca kraj Karlovca
 1745
Muretić iz Ozlja (Brežaca) 1652
Muritović iz Ozlja 1558
Muškovac iz Ozlja 1610
Nagy iz Ozlja 1600

- Nastar* iz Zaluke 1683
Nenadić iz Mekušja 1585
Norković oko Karlovca 1543
Novački iz Ozlja 1739
Novaković iz Ozlja 1681
Novosel iz Slapna 1603
Obšetić iz Trga 1588
Odsekić iz Hutinje 1471
Ogulić iz Dubovca 1550
Opačić iz Svetica 1588
Orehović iz Karlovca 1720
Orišić iz Stativa 1567
Orlovčić iz Dubovca 1563
Orljačić iz Ozlja 1591
Ormanović iz Karlovca 1720
Oršić iz Bubnjaraca 1597
Osoja iz Ozlja 1739
Osojnički iz Severina 1635
Ostoić iz Svetica 1588
Otočić iz Božjakova 1697
Paar barun general iz Karlovca
 1622
Padušević iz Slapna 1603
Paholčić iz Štrilča 1547
Pajtić iz Završja 1638
Palisak iz Ozlja 1648
Palived iz Jaškova 1697
Palja iz Bosiljeva 1666
Pareušić iz Leukuša 1658
Parić iz Ozlja 1680
Parominski iz Hrnetića 1753
Pastarčić iz Ozlja 1666
Pataj iz Ribnika 1637
Pauko iz Slapna 1603
Pauković iz Bubnjaraca 1604
Pavić iz Šipka 1752
Paulačić iz Karlovca 1658
Pavlaković iz Karlovca 1708
Pavlešić iz Drežnika 1760
Pavličak iz Mrežnice 1598
Pavličić iz Žakanja 1569
Pavlišić iz Žakanja 1569
Pavlović iz Ozlja 1646
Pećar iz Jaškova 1722
Pećarić iz Vivodine 1714
Peglić iz Slapna 1603
Peharnik iz Kupčine 1660
Pelegrinić iz Moravica 1590
Penić iz Selca kraj Karlovca
 1560
Peranski iz Ozlja 1646
Peretić iz Ozlja 1572
Pereučić iz Šipka 1609
Perić iz Trga 1587
Peričak iz Brloga 1664
Perični iz Leukuša 1646
Perinčić iz Karlovca 1662
Periz iz Vrhovaca 1704
Perles iz Selca kraj Karlovca
 1786
Pernanin iz Dubovca 1563
Pernić iz Ozlja 1697
Peroczi iz Ozlja 1602
Perstac iz Kupčine 1715
Perstačić iz Ozlja 1659
Perušić iz Ozlja 1677
Pestak iz Lipnika 1695
Petarčić iz Kupčine 1552
Petazzi grof general iz Karlovca
 1754
Petković iz Lipnika 1696
Petračić iz Dolnje Kupčine 1634
Petras iz Ozlja 1715
Petričević iz Novoga grada (Gor-
 nje Reke) 1717
Pintarić iz Dubovca 1735
Piškurčić iz Jurova 1728
Pivčić iz Mahična 1563

- Plaiberg* iz Ozlja 1716
Plantić iz Drežnika 1736
Plašaj iz Ozlja 1689
Plemić iz Mekušja 1585
Plivel iz Soldatića 1673
Plušić iz Bosiljeva 1461
Pocernjak iz Trga 1585
Poderković iz Brežaca (Karlovca) 1648
Pogledić iz Karlovca 1646
Pokupac iz Ozlja 1694
Poldrugacić iz Kupčine 1552
Poljak iz Grduna 1641
Popović iz Žakanja 1575
Porcia knez general iz Karlovca 1701
Poveršnik iz Ozlja 1679
Požar iz Karlovca 1740
Požernjak iz Ozlja 1591
Požgajec iz Švarče 1572
Prahavić iz Brloga 1743
Prajdić iz Moravica 1590
Pram iz Draga Moravičkih 1623
Pramar iz Draga Moravičkih 1623
Praprić iz Ozlja 1646
Preis barun general iz Karlovca 1771
Prepelić iz Turopolja (Šipka) 1783
Preradović iz Protulipe 1609
Pribić Čičor iz Novaka 1587
Prikipelić iz Stativa 1567
Priselac iz Slapna 1603
Prišik iz Letovanića 1572
Pruslin iz Oštrog vrha 1629
Ptičak iz Ozlja 1570
Pucković iz Pod Lipnika 1465
Puh iz Ozlja 1710
Pukšar iz Dubovca 1550
Pulik iz Podbrežja 1716
Puljak iz Škraljevice 1710
Pušić iz Jarčeg polja 1573
Rabata grof general iz Karlovca 1709
Radak iz Griča 1573
Radanović iz Prilišća 1544
Rade iz Švarče 1771
Radetić iz Ozlja 1679
Radigostić oko Karlovca 1543
Radinčić iz Ozlja 1569
Radišić iz Kupčine 1511
Radković iz Žakanja 1575
Radman iz Hrastja 1702
Radošević iz Rečice 1595
Radović iz Šipka 1796
Radušević iz Slapna 1574
Rahonja iz Žakanja 1569
Raffai iz Turna kraj Jaske 1786
Raizner pod Ozljem 1741
Raspović iz Prilišća 1544
Ratković iz Žakanja 1569
Rauch iz Vrhovaca 1732
Ravanščak iz Brloga 1615
Razdras iz Ozlja 1739
Reketac iz Trga 1698
Repak iz Pribića 1715
Repić iz Vivodine 1610
Ribarić iz Zaluke 1576
Ribičić iz Karlovca 1652
Rišnjanin iz Dubrovnika 1663
Robaš iz Završja 1761
Robić iz Slapna 1574
Rodinović iz Karlovca 1682
Rogačić iz Pribića 1715
Roglić iz Slapna 1603
Rosenfeld iz Karlovca 1809
Rossaur iz Pribića 1637

- Rožan* iz Karlovca 1795
Ruberka iz Selca kraj Karlovca 1786
Rudanić iz Brihova 1575
Rudolfin iz Ozlja 1710
Rujanac iz Ozlja 1739
Rušnov iz Bukovice 1714
Ružić iz Novaka 1600
Sajko iz Kupčine 1660
Sali iz Selaca kraj Karlovca 1786
Samac iz Ozlja 1739
Schauer iz Griča 1770
Scherzer barun general iz Karlovca 1748
Sedlar iz Orlice 1535
Sedlarić iz Karlovca 1596
Seič iz Zadobarja 1624
Seklić iz Ozlja 1646
Sekulić iz Karlovca 1648
Selniković iz Ozlja 1572
Senjan iz Novaka 1598
Serbelj iz Ozlja 1753
Serbet iz Mekušja 1585
Serblin iz Kupčine 1791
Seremy iz Modrušpotoka 1615
Serpak odvjetnik iz Karlovca 1791
Sestrić iz Prilišća 1544
Sever iz Kobilica 1716
Severinski iz Severina 1718
Severšić iz Švarče 1585
Sićnović iz Novaka 1600
Sidanić iz Turna kraj Jaske 1766
Silli iz Novaka 1680
Simečak iz Petrovine 1611
Simić iz Ozlja 1638
Simković iz Slapna 1579
Sinković iz Borkovaca 1677
Sirčić iz Drežnika 1760
Sirković iz Kupčine 1564
Siromašić iz Kobilica 1610
Šišijanović iz Selca kraj Karlovca 1786
Sivočak iz Ozlja 1710
Skender iz Karlovca 1766
Skerl iz Ozlja 1759
Skerpeljak iz Novoga grada 1573
Skirić iz Draganica 1558
Skorovojić oko Karlovca 1543
Skradski iz Hrastja 1702
Skrak iz Škotovice 1706
Skrok iz Vrhovaca 1706
Skušan iz Trga 1698
Skutić iz Ozlja 1646
Slačanja iz Mekušja 1585
Sladić iz Prilišća 1805
Slanac iz Ozlja 1739
Slepčić iz Kobilica 1610
Slipčić iz Orlice 1535
Slivac iz Moravica 1635
Slovinac iz Ozlja 1739
Slunčić iz Jarčjeg polja 1573
Slunjski iz Novaka 1600
Sluski iz Škotovice 1706
Slušić iz Brodaraca 1558
Služić iz Oštrog vrha 1629
Smančarić iz Svetica 1588
Smičiklas iz Ozlja 1716
Smiderovac iz Modrušpotoka 1615
Smolak iz Mekušja 1692
Smolković iz Zadobarja 1558
Smoljak iz Kobilica 1610
Smradić iz Stativa 1567
Smrcković oko Karlovca 1543
Smukavić iz Zadobarja 1572
Snon iz Reškova 1558
Sobolić iz Bosiljeva 1461

- Soldatić* iz Soldatića 1673
Sopčić iz Završja 1638
Sopić iz Draganića 1736
Sošić iz Ozlja 1673
Spahić iz Bosiljeva 1636
Spakić iz Žubrinaca 1617
Spelčić iz Novoga grada 1717
Spenčić iz Novoga grada 1573
Sporčić iz Moravica 1623
Spine oko Karlovca 1726
Srakočić iz Stativa 1653
Sražić iz Ozlja 1739
Stadel general iz Karlovca 1618
Stanišić iz Bosiljeva 1636
Stanković iz Mekušja 1695
Stararić iz Hrastja 1681
Starešinčić iz Selca kraj Karlovca
 1786
Staristinić iz Zaloke 1683
Stenzer iz Karlovca 1708
Stipković iz Prekrižja 1610
Stojčić iz Ozlja 1758
Stojković iz Stativa 1653
Stolniković iz Završja 1659
Straša iz Brloga 1743
Strihan iz Vivodine 1676
Strizoj iz Pokupskoga 1534
Strouhal iz Ozlja 1685
Strucaj iz Trga 1585
Strubalj iz Ozlja 1717
Strus iz Stativa 1653
Stubenberg grof general iz Kar-
 lovca 1731
Stukić iz Ozlja 1687
Sučić iz Ozlja 1572
Sudac iz Ribnika 1753
Sudčić iz Ozlja 1588
Sukić iz Karlovca 1596
Sumunšić iz Novog grada 1650
Sunarić iz Mahična 1563
Sundić iz Mahična 1563
Supančić iz Selca kraj Karlovca
 1786
Sutar iz Jaškova 1697
Svačko iz Zaluke 1683
Svilojević iz Dubovca 1563
Svirčić iz Prekrižja 1610
Šabčić iz Vivodine 1610
Šajk iz Lovića 1635
Šajn iz Ozlja 1739
Šalković iz Novaka 1598
Šarko iz Trga 1585
Šaur iz Modrušpotoka 1761
Ščebuk iz Slapna 1603
Ščulac iz Podgraja 1752
Šebetić iz Ozlja 1659
Šebuk iz Ozlja 1716
Šegina iz Ozlja 1659
Šemetar iz Selca kraj Karlovca
 1786
Šenkovac iz Mekušja 1695
Šeregil iz Bosiljeva 1636
Šeršenić iz Ozlja 1706
Ševržić iz Orlice 1496
Šilić iz Jaškova 1729
Šilobod major 1795
Šiman iz Novoga grada 1635
Šimanić iz Ozlja 1615
Šimatić iz Karlovca 1617
Šimečki iz Pribića 1715
Šimunić iz Ozlja 1572
Šimunović iz Prilišća 1544
Šišić iz Graca kod Karlovca
 1745
Škalić iz Pribića 1715
Škalin iz Ozlja 1710
Škergatić iz Griča 1770
Škerlac iz Kupčine 1585

- Škrinjarić* iz Kupčine 1634
Školan iz Karlovca 1682
Šlezinger iz Bosiljeva 1651
Šneberger iz Moravica 1623
Šnepergar iz Moravica 1590
Šokalj iz Novaka 1598
Šolić iz Svetica 1588
Šoštar iz Modrušpotoka 1615
Šoštarić iz Modrušpotoka 1735
Šot iz Ozlja 1759
Španić iz Dubovca 1550
Špecić iz Novoga grada 1635
Špeletić iz Trga 1585
Špišić iz Leukuša 1621
Šribar iz Novoga grada 1650
Štajdohar iz Moravica 1623
Štakor iz Ozlja 1620
Štefanić iz Lipnika 1695
Štetić iz Ozlja 1676
Štiklar iz Kaštela 1736
Štodanovac iz Prekrižja 1685
Štruckl iz Ozlja 1739
Štulac iz Vivodine 1635
Štulan iz Ozlja 1638
Šubašić iz Prilišća 1544
Šugac iz Ozlja 1759
Šukal iz Mahična 1563
Šupa iz Ozlja 1591
Šuranović iz Prilišća 1544
Šut iz Ozlja 1676
Šutilović iz Prilišća 1544
Švabčić iz Ozlja 1680
Švabić iz Ozlja 1680
Švarački iz Švarče 1572
Tadiolović iz Novaka 1598
Tahi iz Ozlja 1610
Talković iz Svetica 1588
Teletić iz Mahična 1558
Terebus iz Vrhovaca 1704
Tergovčić iz Kobilića 1610
Terihaj iz Selca kraj Karlovca 1786
Terkčić iz Stativa 1567
Ternčić iz Mekušja 1696
Terpin iz Mekušja 1692
Teršački iz Vrhovaca 1706
Tibaldi iz Karlovca 1752
Tkalčec iz Vrhovaca 1732
Tkalec iz Vivodine 1610
Tomašić iz Jaškova 1558
Tomić iz Kobilića 1654
Tomin iz Pišćetaka 1638
Tomković iz Vivodine 1610
Tončić iz Ozlja 1669
Toporiša iz Selca kraj Karlovca 1786
Torapa iz Ozlja 1623
Torbar iz Vrhovaca 1717
Trautmansdorf grof general iz Karlovca 1615
Travić iz Novaka 1587
Trebinac iz Mekušja 1692
Tribinac iz Karlovca 1662
Tropčić iz Ozlja 1572
Trosner iz Karlovca 1795
Trupčević iz Kobilića 1716
Trupković iz Selca kraj Karlovca 1786
Tukaić iz Brloga 1664
Tukić iz Krašića 1677
Tul iz Bosiljeva 1636
Tumpa iz Ribnika 1689
Turković iz Svetica 1588
Turopoljac iz Zagreba (Ozlja) 1741
Tušetić iz Svetica 1588
Tuškan iz Pokuplja 1558
Tverdenić iz Mekušja 1696

- Ugrinović* iz Ozlja 1615
Utišin iz Ozlja 1677
Vajdić iz Pribića 1715
Vakadančić iz Mahična 1563
Vakandić iz Novaka 1600
Valčić iz Ozlja 1771
Valentičević iz Kupčine 1552
Valetić oko Karlovca 1708
Valić iz Selca kraj Karlovca
 1787
Valin iz Ribnika 1575
Vavlović iz Strilča 1547
Večković iz Mekušja 1537
Vedar iz Zaluke 1576
Verbančić iz Ozlja 1646
Verbanek iz Vivodine 1714
Verbanić iz Skrada 1551
Verbanović iz Brloga 1673
Verbas iz Ozlja 1648
Verbetić iz Vrhovaca 1732
Verbos iz Vivodine 1664
Verbot iz Trga 1585
Verčković oko Karlovca 1543
Vergot iz Selca kraj Karlovca
 1786
Vernić iz Turna kraj Jaske 1766
Vertin iz Ozlja 1759
Veseličić iz Mekušja 1585
Veselić iz Novaka 1600
Vicković iz Hutinje 1471
Videčak iz Brloga 1664
Vidmar iz Selca kraj Karlovca
 1786
Vilić iz Karlovca 1726
Vincelli iz Kuclja 1674
Vincenti iz Karlovca 1661
Vincze iz Šipka 1686
Vinoverski iz Svetica 1588
Vins barun general iz Karlovca
 1786
Višnić iz Bosiljeva 1461
Vitković oko Karlovca 1543
Vitorić iz Ozlja 1563
Vlah oko Karlovca 1543
Vlaha iz Graca kod Karlovca
 1771
Vlahović iz Ozlja 1623
Vlašić iz Dubovca 1550
Vodopija iz Pustakovca 1591
Vojković oko Karlovca 1543
Vojnović iz Ozlja 1563
Vokmanić iz Hutinja 1471
Vokšanić iz Ozlja 1647
Volović iz Trga 1585
Vrabel iz Ozlja 1570
Vračeljak iz Slapna 1574
Vrančić iz Slapna 1600
Vranić iz Brloga 1664
Vranščak iz Svetica 1587
Vratarić iz Slapna 1603
Vučeković iz Orlice 1496
Vučelić iz Karlovca 1650
Vučić iz Svetica 1677
Vučinić iz Mrzloga polja 1677
Vujčjak - Stupić iz Leukuša 1646
Vukičić iz Novaka 1598
Vukinić iz Novaka 1600
Vukmanić iz Grduna 1641
Vukoder iz Ozlja 1620
Vuković iz Dubovca 1550
Vuksan iz Jaškova 1695
Vukešenić iz Jaškova 1725
Vukšić iz Ozlja 1617
Vukšinić iz Modrušpotoka 1615
Vuzlin iz Škaljevice 1710
Zaborski iz Modrušpotoka 1615
Začilović iz Novaka 1600
Zadravac iz Međumurja 1570
Zajac iz Ozlja 1746
Zaluki iz Karlovca 1682

<i>Zamoverški</i> iz Završja 1615	<i>Znika</i> iz Zaluke 1683
<i>Zaverški</i> iz Gornje Kupčine	<i>Zorković</i> iz Strilča 1547
1732	<i>Zupanić</i> iz Brloga 1664
<i>Zdenčaj</i> iz Lipnika 1695	<i>Zupančić</i> iz Pribića 1790
<i>Zebić</i> iz Vrhovaca 1569	<i>Zvirić</i> iz Kobilica 1659
<i>Zečković</i> iz Prilišća 1544	<i>Žalković</i> iz Pod Lipe 1731
<i>Zelenković</i> iz Prilišća 1544	<i>Židaković</i> iz Svetica 1588
<i>Zemlić</i> iz Mekušja 1585	<i>Židanić</i> iz Strilča 1547
<i>Zidanić</i> iz Teletinovićeve Broda	<i>Žubrinić</i> iz Kupčine 1552
1617	<i>Žugac</i> iz Ozlja 1754
<i>Zidarić</i> iz Hrnetića 1558	<i>Žugčić</i> iz Ripnjaka 1666
<i>Zima</i> iz Bratovanaca 1612	<i>Žulan</i> iz Ozlja 1563
<i>Zlatarić</i> iz Brodaraca 1558	<i>Žunić</i> iz Jurova 1728
<i>Zlatinčić</i> iz Gaze 1560	<i>Župar</i> iz Ozlja 1676
<i>Zmajlović</i> iz Ozlja 1601	

Tko poznaje današnje stanovništvo karlovačkoga kotara, razabrat će iz ovoga popisa, da je mnogih navedenih porodičnih imena posve nestalo, druga su doduše ostala, ali ne u onim mjestima, u kojima se prvotno spominju, nego u drugima, a treći dio (najveći) porodičnih imena nalazimo i danas u mjestima, u kojima se prvotno spominju.

U ovo vrijeme nalazimo ova krsna imena:

a) *muška*: Alojzij, — Ambroz, — Andrej, — Antol, — Anton, — Bariša, — Barnaba, — Bartol, — Bele, — Bernard, — Berle, — Berlić, — Berne, — Bedić, — Blaško, — Brcko, — Brnard, — Bratle, — Broz, — Boltizar, — Dajo, — Davorić, — Dominko, — Domitar, — Domjan, — Elijaš, — Fabe, — Fabijan, — Farkaš, — Ferenac, — Franko, — Gabor, — Gabre, — Gregur, — Grde, — Grge, — Grgina, — Grgur, — Ilija, — Iso, — Ištvan, — Ivan, — Ivak, — Ivaniš, — Ivanuš, — Ive, — Jandrij, — Jakov, — Januš, — Janže, — Jerolim, — Juraj, — Jurak, — Jure, — Jurica, — Jurić, — Jurko, — Kirin, — Krištof, — Lacko, — Lauš, — Lovrek, — Luka, — Lukač, — Luke, — Lukše, — Martin, — Martinac, — Matej, — Mateša, — Matija, — Matko, — Matijaš, — Mavar, — Mihač, — Mihalj, — Mihe, — Mihek, — Miho, — Mihovil, — Mike, — Miklouš, — Mikula, — Milić, — Mitar, — Pava, — Paval, — Perina, — Petar, — Rade, — Radić, — Radojica, — Radul, — Režep, — Sigmund, — Smole, — Stane, —

Stanko, — Stanoš, — Stipica, — Stipan, — Šime, — Šimec, — Šimko, — Šimun, — Tomak, — Tomaš, — Tomica, — Vale, — Valentin, — Vicko, — Vid, — Vinčec, — Vuk, — Žiga.

b) *ženska*: Ana, — Anica, — Anočica, — Anoka, — Bara, — Barbara, — Bariška, — Dora, — Dorota, — Doroteja, — Elizabet, — Franciška, — Garlica, — Helena, — Jagica, — Jela, — Jelaša, — Jelena, — Jelenka, — Jelka, — Judita, — Karla, — Katarina, — Katica, — Klara, — Kristina, — Lodovika, — Lucija, — Magda, — Magdena, — Mara, — Margita, — Marta, — Orša, — Oršola, — Sofija, — Suza, — Suzana, — Tina, — Urša, — Uršula, — Veronika, — Zuza.

X. Popis mjesta, koja se spominju od g. 1433—1803

<i>Banija</i> predgrađe karlovačko na lijevoj obali Kupe 1786	<i>Brest</i> u pukovnji slunjskoj 1595
<i>Belavićevo selo</i> na Mrežnici 1598	<i>Brezovac</i> u vlastelinstvu novo-gradskom 1635
<i>Belica</i> u Međumurju u kotaru Čakovcu 1570	<i>Brezarići</i> u sučiji krašićkoj 1617
<i>Berlenički vrh</i> u sučiji kupčinskoj 1652	<i>Breznik</i> u sučiji žakanjskoj u drugoj polovini XVIII. vijeka
<i>Bičevo selo</i> u sučiji slapanskoj 1603	<i>Brihovo</i> u sučiji Pravutini u vlastelinstvu ribničkom 1675
<i>Bobov vrh</i> u purgariji trškoj 1585	<i>Brin</i> danas <i>Brinje</i> u ogulinskoj regimenti 1650
<i>Bolčevica</i> u purgariji trškoj 1648	<i>Brlog</i> vlastelinstvo i sučija 1654
<i>Borkovci</i> u purgariji trškoj 1677	<i>Brod</i> kod Ozlja u sučiji zadbarskoj 1437
<i>Bosiljevo</i> vlastelinski dvor sa kmetovima 1461	<i>Brod na Kupu</i> vlastelinstvo 1590
<i>Boževac</i> u sučiji vivodinskoj (koruškoj) 1637	<i>Bubnjarci</i> u sučiji žakanskoj 1517
<i>Branice</i> u purgariji trškoj 1587	<i>Budeća meja</i> u Pod Lipnikom 1465
<i>Bratinovo</i> nedaleko od Novoga grada na Dobri 1573	<i>Bužin</i> (danas Brdovec) u zagrebačkom kotaru 1534
<i>Bratovanci</i> posebna sučija na sjeverozapadu od Ozlja 1615	<i>Cerovac vrh</i> nedaleko od Ozlja 1679
	<i>Ciline</i> u šipačkoj sučiji 1621

- Čakov turan* (danas Čakovac) u Međumurju 1570
- Doluš* kmetsko selo u vlastelinstvu skradskom 1551
- Draga* pod gradom Ozljem 1452
- Draganić* plemenita općina purgarija 1433
- Drage* u gornjim Moravicama 1623
- Drežnik* manje vlastelinstvo kraj Karlovca na lijevoj obali Kupe 1760
- Drišerevci* u sučiji slaparskoj 1603
- Dubovac* predgrađe karlovačko i vlastelinstvo 1550
- Dubrava* kraj Dubovca 1496
- Erjavac* sučija nedaleko od Ozlja 1575
- Gerajin kut* u purgariji trškoj 1648
- Gergče selo* u purgariji ribničkoj 1569
- Goljak* u sučiji draganičkoj 1558
- Golubovo selo* u sučiji šipačkoj 1604
- Gorice* u Vinskom vrhu u vlastelinstvu ozaljskom 1572
- Grabarska gora* u Žumberku 1576
- Gradac* kraj Karlovca na lijevoj obali Kupe 1695
- Grđun* manje vlastelinstvo u sučiji modrušpotočkoj 1639
- Griče* sučija u vlastelinstvu ribničkom 1573
- Hrastje* sučija i malo vlastelinstvo 1558
- Hrnetić* sučija, danas selo, koje pripada općini grada Karlovca 1558
- Hrsinsko* polje (po mjestu Hrsina) u sučiji hrsinskoj kraj Bosiljeva 1461
- Hruševac* sučija nedaleko od Pokupskoga 1595
- Hruškov Okrugljak* u novačkoj sučiji 1558
- Hušje* u sučiji mekušanskoj 1658
- Hutinja* sučija u vlastelinstvu steničnjačkom 1471
- Jaguševo selo Rak* u sučiji kupčinskoj 1732
- Jakšetićevo selo* u vlastelinstvu novogradskom 1573
- Jarčišće polje* sučija u vlastelinstvu novogradskom 1573, kasnije se zove kao i danas *Jarčje polje* 1674
- Jastrebarska* ili *Jaska* 1674
- Jaškovo* u slapanskoj sučiji i novije manje vlastelinstvo 1558
- Javorovac* u novogradskom vlastelinstvu 1573
- Jelena sveta* u erjavačkoj sučiji 1624
- Jelenščak* na Smolča vrhu ili Sveticama 1677
- Jesenovica* u ribničkom vlastelinstvu 1728
- Ješkovo* (kasnije Mahično) u šipačkoj sučiji 1433

- Judovci* vlastelinstvo u Kranjskoj 1604
- Jurovo* u žakanjskoj sučiji 1728
- Kalig* u šipčanskoj sučiji 1558
- Kapela* u Lici 1650
- Kaštel Novaki* kraj Karlovca 1600
- Kerestinac* purgarija 1732
- Klenovnik* u varaždinskoj županiji 1642
- Kobilici* u mekušanskoj sučiji 1654
- Koretinac* sinokoša u vlastelinstvu ozaljskom 1753
- Kostel* u Kranjskoj 1590
- Kračice* u hrnetičkoj sučiji 1563
- Krašič* sučija u jaskanskom kotaru 1437
- Krbava* u Lici 1649
- Kučel* u zadobarskoj sučiji 1572
- Kučer* u krašičkoj sučiji 1717
- Kupčina* sučija u jaskanskom kotaru 1552
- Kupišnici* u sučiji Pravutini 1576
- Kušani* u sučiji modrušpotočkoj 1639
- Kuševeci* u vlastelinstvu novigradskom 1648
- Lasina* u kupčinskoj sučiji 1732
- Lazina* u sučiji draganičkoj 1686
- Lazinica* u trškoj purgariji 1620
- Letovanići* sučija u sisačkom kotaru 1572
- Leukuši* u sučiji slapanskoj 1621
- Lipa* sučija u vrbovskom kotaru 1597
- Lipa glava* u varaždinskoj županiji 1576
- Lipnik* obično *Pod Lipnikom* sučija u ribničkom vlastelinstvu 1465
- Lović* u koruškoj ili vivodinskoj sučiji 1587
- Lužac* u sučiji mekušanskoj 1537
- Magličevo selo* na Mrežnici 1598
- Mabično* u šipačkoj sučiji 1558
- Mavrovo selo* na Mrežnici 1598
- Mekušje* sučija kraj Karlovca 1560
- Mikulijanovo selo* u mekušanskoj sučiji 1653
- Mirkovo polje* u sučiji zadobarskoj 1437
- Mlaka* sv. Petar na Mrežnici 1598
- Modrušpotok* sučija 1577
- Mostreš* u sučiji zadobarskoj 1558
- Mračin* u sučiji Jarčje polje 1573
- Mrižnica* u satniji švaračkoj 1573
- Mrzlo polje* u švaračkoj satniji 1677
- Mulnice* u kupčinskoj sučiji 1660
- Novačka gora* u koruškoj ili vivodinskoj sučiji 1635
- Novaki* u hrnetičkoj sučiji 1558
- Novigrad na Dobri* vlastelinstvo 1567
- Orlica* sučija kraj Karlovca 1496
- Oštri vrh pod sv. Margaretu* sučija u ozaljskom vlastelinstvu 1629

- Otok* danas *Mekušje* kraj Karlovca 1537, odatle *Otočko polje* 1634
Ozalj vlastelinstvo 1433
Pakalska gora kraj Ozlja 1621
Pišćetke u modrušpotočkoj sučiji 1804
Pišćitaki kasnije *Pišćetke* 1638
Pleševica kraj Severina 1635
Podbrezje u krašičkoj sučiji 1715
Podgradje u lipničkoj sučiji 1465
Podraj u sučiji Galgovo 1752
Poganac u đurđevačkoj regimenti 1651
Pogačevac u križevačkoj županiji 1735
Pokupje u slapnanskoj sučiji 1558
Pokupsko sučija 1534
Poputnice u trškoj purgariji 1648
Požarina gora u kupčinskoj sučiji 1511
Pravutina sučija 1576
Pribiči sučija u jastrebarskom kotaru 1637
Pribislavac u Međumurju kod Čakovca 1570
Prilisje kasnije *Prilišće* sučija 1544
Protulipa u lipskoj sučiji 1609
Radenci u ribničkom vlastelinstvu 1569
Radinići u ribničkom vlastelinstvu 1576
Rakitov grm u trškoj purgariji 1437
Rakitovica u kupčinskoj sučiji 1552
Rečica sučija u stenjevačkom vlastelinstvu 1547
Reškovo u sučiji šipačkoj 1558
Reštovo u sučiji brločkoj 1708
Ribnik vlastelinstvo 1433
Ripnjak nedaleko od Novoga grada maleno vlastelinstvo 1666
Rosopajnik sučija u ribničkom vlastelinstvu 1544
Selce kraj današnjega Karlovca 1560
Senkovci sučija u ozaljskom vlastelinstvu 1576
Severin sučija u vrbovskom kotaru 1602
Selavina u sučiji Galgovo 1754
Skupica u sučiji Zagrad 1740
Slapno sučija 1573
Slapnica u satniji Žumberak 1610
Slat (Zlat) u steničnjačkom vlastelinstvu 1460
Smolačka gora ili Svetice 1588
Smolča ili Svetice 1610
Sredičko sučija 1640
Stanečje u žakanjskoj sučiji 1575
Staričići u sučiji brloškoj 1621
Starjak u sučiji modrušpotočkoj 1770
Stative sučija u novogradskom vlastelinstvu 1433
Steničnjak vlastelinstvo (danas Sjeničak) 1460
Stojalnice u koruskoj ili vivodinskoj sučiji 1664
Strašnik u sučiji vrhovačkoj 1732
Svetice sijelo samostana pavlinskoga 1572

- Šimunci* u sučiji žakanjskoj 1604
Šimunovac u sučiji žakanjskoj 1597
Šipak sučija 1558
Škaljevica u sučiji Podbrežje 1710
Škotovica blizu Ozlja 1706
Švarča prije krajiška satnija, sada pripojena gradu Karlovcu 1541
Teletinovičev Brod u ozaljskom vlastelinstvu 1617
Trg slobodna purgarija kraj Ozlja 1587
Tusto čelo brdo kraj Dubovca 1550
Veliki cer u trškoj purgariji 1437
Vinc u sučiji zadobarskoj 1558
Vivodina sučija u jaskanskom kotaru 1609
Vokšin Šipak u šipanskoj sučiji 1437
Vrhovci sučija 1569
Vrškovci u koruškoj ili vivodinskoj sučiji 1609
Vukova gorica u priliškoj sučiji 1601
Vukova sela u zdihovskoj sučiji 1755
Zadobarje sučija 1558
Zaluka u sučiji Pravutina 1576
Završje u sučiji modrušpotočkoj 1596
Zdihovo kraj Severina 1755
Zorkovci u sučiji vivodinskoj 1596
Žakanje sučija 1569
Žirovac u sučiji Pribanjci 1617
Žrnovne jame u trškoj purgariji 1437
Žubrinici u sučiji Pribanjci 1617

XI. Različno

1) *Rijeke i potoci*: Kupa 1437, — Dobra 1433, — Mrižnica 1597, — Korana 1648. Martinča potok 1437, — Kupčina 1511, — Bukovica potok 1511, — Martinščak potok 1558, — Gliboki potok 1558, — Koretinac potok 1558, — Slavetić potok 1732.

2) *Vrste zemlje*: vinograd, — oratja zemlja, — lapat (veći komad zemlje slabije plodan, koji se obično ore), — ledina (obično neobrađena slabija zemlja), — ispašišće ili spašišće ili pašišće (pašnjak), — stelnik (obično strmije zemljište, na kojem raste paprat ili stelja, — zove se »papratišće«); — krč ili krčevina (iskrčeno zemljište pretvoreno u oranicu), — sinokoša ili košenica, — travnik (strmije zemljište, na kojem trava raste, lošije od sjenokoše a bolje od stelnika), — pustika (zapušteno zemljište, koje se je prije obrađivalo), — pustoselina (zemljište nenaseljeno kmetovima), — loza

(šuma), — kolosik (rijetka niska šumica, nasadena uz vinograd lijeskom ili kostanjem, iz koje se šumice dobiva kolje za vinograd), — gaj (manja šuma nasadena visokim drvećem, obično umjetno gojena), — njiva i njivica (manja oranica), — vrt kraj kuće sa raznovrsnim povrćem, — voćar sa raznim voćkama ili sadem, — laz (iskrčeni prostor u šumi, gdje se je blago paslo. Lazova imade u karlovačkom kotaru posve malo).

3) *Drveće i voće*. Najobičnije je drvo hrast. Od hrastova su drva kmetovi gradili više vjekova svoje kućice i ostale gospodarske zgrade. Pored hrasta ima dosta bukava i grabrova, koje se upotrebljava većinom za ogrijev. Dalje ima dosta breza, jalša, manje javora, a najmanje crnogorice.

Od voća najobičnija je šljiva (šljivici), zatim jabuka, kruška, oskoruša, trešnja, višnja, orah, kesten (kestenove šume), breskva i marelica.

4) *Žita i povrće*. Od žita je najobičnija bila raž ili erž ne samo radi brašna već i radi slame, kojom su svi kmetovi a i neka vlastela pokrivali svoje kuće i ostale zgrade. Osim raži mnogo se sijali ječam i zob. Vlastela su sijala dosta pšenice, hajde, kukuruza i prosa. Od povrća se isprva najviše sadilo zelje (kupus) i repa, a od XVII. vijeka dalje i krumpir, zatim grah i grašak, manje bob, napokon merlin, blitva, celer i peršin.

Mnogo se sijala konoplja i lan, i to u prvom redu, da žitelji priredivši najprije od lana i konoplje povjesma i ispredavši iz povjesama niti, koje su smatali u štrenje, izatku platno, iz lana finije, a iz konoplje nešto surovije. Kod kuće izatkano platno upotrebljavali su za odijelo i razno rublje.

5) *Domaće životinje*. Najobičnija domaća životinja bila je govedo (volovi i krave). Svaki iole imućniji kmet imao je po par volova i po jednu ili dvije krave. Vlastela imali su također više ili manje parova volova, ali su voljeli hraniti više krava radi mlijeka, maslaca i sira. Konje su hranila više vlastela, te su se ponosili svojim lijepim konjima (paripima); kmetovi su rijetko kad držali konje, jer su bili uvjereni, da su volovi za poljski rad bolji nego konji. Pored goveda i konja gojile su se, osobito u istočnom dijelu karlovačkoga kotara, i ovce radi mesa, mlijeka i vune. Iz vune su pletli (muškarci) razne maje, čarape i natičke. Odvajkada se vrlo

gojila domaća svinja, više na istoku negoli na zapadu. Dosta su se gojile i pčele.

Od peradi najviše se je gojila kokoš, uz rijeke i potoke guska i patka (osobito mlinari), manje purani. Za vlastelu gojili su kmetovi kopune.

6) *Odijelo kmetova*. Odijelo je bilo i kod muškaraca i kod žena vrlo jednostavno. Muškarac nosio je ljeti samo košulju (rubacu), gaće i modri prsluk (lajbek) sa dosta velikim okruglim pucetima od svijetle mjedi. Na nogama je nosio kopice (čarape) ili krpe, a povrh njih opanke. Na glavi je nosio crn šesir (kriljak) od surova materijala, a na lijevom boku torbu. Po zimi pored toga još kaput (halju), a mjesto opanaka katkada imućniji kmetovi i čizme (dokolenke). Žene su imale ljeti samo košulju dosta kratku (opleće ili oplećak), krila (bijelu haljinu od pasa do iznad nožnoga stopala) i zastor (pregaču ili fertun), a samo u svečanim zgodama, kad su polazile u crkvu ili u grad, imale su modri prsluk (lajbek) kojekako iskićen žnorama i pucetima. Na nogama su nosile opanke ili cipele (postole), koje su navukle na štumfe (čarape). Obično su žene bile bose osim u zimi i za svečanih zgoda. Na glavi su nosile rubac. Zimi su povrh ovoga odijela imale kožun, koji je bio iz unutrašnje strane potstavljen janjećom kožom. Mjesto štumfa nosile su zimi lačice, t. j. čarape iz toplijega i debljega materijala (ovčje vune), koje su i nešto dulje bile, a na stopalima nosile su povrh lačica natičke ili škrpetljine (posve niske čarape, sapletene iz debele ovčje vune), a na natičke navukle su opanke. Zastor i krila imaju opšicu, kojom se sveže opleće, a povrh opšice dolazi pas. No tečajem su vremena počele žene mijenjati odijelo. Mjesto kožuna počele su osobito djevojke nositi gradske haljetke: surke, a starije žene, osobito imućnije, dugačke (potstavljene vunom) kabanice zvane binjuše.

Odvajkada nosile su djevojke i mlade snahe o vratu na koncu nanizani džundž, škude (srebrni novac) i šmizljn, t. j. pantliku ili vrpcu. Džundža bilo je više vrsta: drepani džundž ili koralde drepanice (iz bojadisanog stakla), belooška (iz koralja crvene boje), koraldice (džundž bez naročite boje), crne koraldice (za žalost, od kamena). Crne koraldice su nosile na modroj vrpci.

Djevojke su se drukčije češljale no udate žene: imale su u kosama trak oplitač, kojim su vezale kose oko glave. Glavu su

obično pokrivalo rupcem, ali ne uvijek. Mjesto rupca nosile su djevojke i mlade snahe pećicu za svečanih zgoda (nedjeljom i blagdanima), t. j. fino bijelo platno kojekako izvezeno. Udate su žene imale uvijek na glavi rubac, a ispod njega manji rubac. Taj je manji rubac sa češljem i uplitnjakom (nešto pređe) pravio »roge«, po kojima su se udate žene prepoznavale.

Imućniji su kmetovi nosili, osobito u zimsko doba, obično hlače (pantalone).

7) *Zgrade kmetskoga sela.* Kmetsko selo imalo je obično više zgrada. Najveća je zgrada bila, u kojoj je kmetska porodica prebivala. Ova je zgrada imala veliku kuhinju sa niskim ognjištem, povrh koga je visio o lancu kotao, i veliku sobu, u kojoj je zadruga spavala. Pred kućom se nalazilo potstrešje, t. j. dosta uski natkriiveni hodnik. Gdje je bila kmetska zadruga veća, posagradile su pojedine porodice posebne manje zgrade (komore). Malo dalje od glavne zgrade bile su staje, sjenik, kukurušnjak, svinjac (kotac) i kokošinjac. U sredini dvorišta nalazilo se gumno, zemljom (ilovačom) nabijen prostor, na kojem se razno žito vršilo, osim raži, koja se mlatila (da se ne pokvari slama).

8) *Zanimanje kmetova.* Glavno zanimanje bilo je kmetovima poljski rad. Od ranoga proljeća do kasne jeseni radili su na polju, u vinogradu i sjenokoši. U zimi, kad se nije moglo raditi izvan kuće, priredili su sve poljsko oruđe, kao grablje ili zupce, roglje ili vile, lopate, motike, plug, — pa drvene žlice, gajbe ili krletke, metle i t. d., a mnogi su znali načiniti i kola. Svoje zgrade gradili su sami od hrastova drva.

Zabava su imali kmetovi vrlo malo. O crkvenim proštenjima mladež je plesala. Pri plesu su gudili seljaci. Poznati su bili kao guslači osobito oni iz Stativa. Kmetski su se plesovi počinjali, čim se služba božja svršila, i trajali su redovno do noći. Noću nije bilo plesova. Kad nije bilo plesova, a tako je bilo obično, sastajali su se nedjeljom i blagdanom poslije podne seljaci na hladovitom kakvom mjestu, pa ili pričali stare razne doživljaje ili pretresali savremene prilike. Katkada se našao i među kmetovima dosjetljiv čovjek, koji je zabavljao svojim šalama, pa i krupnim, cijelo društvo. Djevojke su se i mlade snahe udaljile od ovakva društva i zapjevale pjesmu.

U jeseni i zimi bilo je nešto više zabava kod kmetova. Mladež je rado žela žito noću. Kod ovoga noćnoga posla pri sjajnoj mjesecini bilo je zabave i veselja. Zabavom su držali kmetovi i perušanje kukuruza, berbu u vinogradu, gdje se uvijek sabralo mlade čeljadi muške i ženske, pa je i tu bilo dosta zabave i šale. U zimsko doba bila su obična prela. U većim zadrugama, u kojima je bilo više družine, sabirala se mladež iz susjedstva, te se uz stan ili preslicu zabavljala.

9) *Zanati i obrt*. Najviše je bilo tesara (cimermana), koji su gradili kmetske kuće i zgrade. Vrlo su bili obični krovci (pokrivači krovova), i to koji su krovove pokrivali škopom (slamom od raži) ili drvenim daščicama (šindlom). Slamne su krovove imali kmetovi, a sa šindlom pokrite vlastela.

Poznati su bili vrlo rano zidari, koji su najviše radili na vlastelinskim gradovima. Nekim zidarima doznajemo i imena, kao Mati Lovrenčiću u Ozlju 1588. Spominju se i drugi zanatlije, kao kovač Jagodić u Slapnom 1574, šoštar (postolar) u Ozlju 1588, kovač Mihal Tušetić u Smolča vrhu 1588, mlinar Andrej Vukman u Pustakovcu 1611, čizmežija Grgo Fumić u Ozlju 1659, Marko Majhanović kovač u Kupčini 1651, ciglar u Breščima 1657, lončar Hajek u Ozlju 1677, Miko Lončarić lončar u Jaškovu 1729, Martin Gorše tišljar (stolar) u Jaškovu 1722, Jure Starešinić kovač u Jaškovu, Mate Kovačić tišljar u Ozlju 1759 i Ivanac Mihalić kovač u Podbrežju 1759, Tomaš Karas šoštar u Drežniku 1760, Jožef Erhaisl kovač u Karlovcu 1795, Grgur mesar dubovački 1558, Blaž Dremšek mesar na Baniji kraj Karlovca 1786, Martin Selniković i Petar Grkčić barbiri Stipana Frankopana 1572 i t. d.

U gradu se Karlovcu širio obrt brzo, te su se već u XVII. vijeku počeli osnivati razni cehovi ili bratstva (društva), kao: a) Lađarski ceh osnovan već u XVII. vijeku, zvao se i »bratstvo sv. Nikole«. G. 1706. dobio je ovaj ceh za taj naziv posebnu povlast papinskom bulom; — b) Lončarski ceh na Gazi osnovan u isto vrijeme, a zvao se »bratstvo tijela Isusova«. Potvrdio je taj naziv papa Kliment IX. g. 1668.; — c) Tesarski ceh odobren bi carskim patentom od g. 1693.; — d) Kovački ili ognjeni ceh odobren bi istim carskim patentom, a pored toga potvrdio je karlovački general knez Hanibal Porcia 3. svibnja 1709. za ovaj ceh povlastice, što ih je

imao zagrebački kovački ceh. U XVII. vijeku bi osnovan još Radnički ceh i Zidarski ceh. U XVIII. su vijeku osnovani: Zlatarski ceh, Sabljarski ceh, Krojački ceh, Postolarski ceh, Opančarski ceh i Pekarski ceh.

10) *Nazivi za mjesece*: januar ili januariuš, — februar ili febrar ili februariuš, — marč ili mart ili marc ili marciuš, — april ili apriliš ili rožnjak (1783), — maj ili majuš, — juni ili ijuni ili ivanščak (1747), — juli ili juliuš, — august ili augustuš, — septembar, — oktobar, — novembar, — decembar.

U karlovačkom se kotaru nije vrijeme računalo na indikcije kao u hrvatskom primorju, Istri i Dalmaciji po običaju talijanskom, već samo na godine od porođenja Isukrstova.

11) *Novci u prometu*: zlati (1461), — beč (1471), — dukat (1534), — grivna (1535), — široki (1563), — toljar (1583), — floren (1585), — ranjčk (1585), — vienensis (1587), — črni (1587), — libra (1590), — žuti dukat (1597), — zlat dukat (1600), — črna libra (1604), — talir (1604), — kruna (1638), — dukat kralja Matijaša, — cekin (1638), — šajn (1648), — škuda benetačka (1653), — talir Ferdinandov (1655), — ripar (1555).

Sitni su novci bili: soldin (1496), — krajcar (1563), — novac (1572), — groš (1634), — šestica (1708).

Jedan zlatan dukat vrijedio je g. 1628. 220 novaca, a toljar 120 novaca; jedan ranjčk vrijedio je 100 novaca obično, izuzetno 80 novaca, dapače i 60 novaca.

12) *Mjere i utezi*. Za tekućine: vidro (56 litara) 1534, — pint 1587, — kuplenik 1632, — kabal 1632, — mazana 1689, — požunac i holba (1746); za žito: vagan, — kvarta (1534), — četvrtinka (1702); za platno: rif (1661) i lakat (1585); utezi: cent i funt.

13) *Pečati*. Svaki pismen i malo odličniji čovjek imao je svoj pečat. Uz potpis morao je svatko metnuti i svoj pečat. Ali i sučije imale su svoje pečate, što se katkada i u ispravi izrijekom i navodi, kao: orlska pečat (1496), koja se zove i plemenska (1535), — pečat rusaška (1541), — pečat bratinska novačka (1563), — bratinska pečat u Trgu (1585), — pečat visodinskoga bratstva (1599), — pečat kupčinska (1651), — pečat občinska jaškovačka (1719) i t. d.

14) U karlovačkom kotaru bilo je ljudi, koji su imali po *dva imena*. Takvi su bili u prvom redu oni, koji su se priženili u kuću žene, te su bili poznati i pod svojim porodičnim imenom i pod imenom kuće, u koju su se priženili, kao: Kušanić aliter (drukčije) Plasaja 1681, — Mikulinac aliter Zvonković 1683, — Domaldovac aliter Belan 1708, — Knežetić aliter Mihalić 1715, — Mikan aliter Budetić 1715, — Kovačić aliter Hadjar 1717, — Vuković aliter Pavlinovičić 1726, — Tkalčec aliter Dolihar 1732, — Groša aliter Kelemenić 1732, — Peričak aliter Ribarić 1743, — Budinski aliter Torbar. — Drugi su bili oni, koji su uz svoje porodično ime dobili prišvarak, pod kojim su bili bolje poznati nego po svojem porodičnom imenu, kao: Jelačić Školan 1722 ili Barić Čifut 1786 i t. d.

Etiološki priče iz Crne Gore

Mićun M. Pavićević

Adžin Most i Kraljičino Oko

Na širokom carskom drumu, koji se nalazio u prastara vremena između grada Spuža i manastira Ostroga, postojalo je mjesto i manastir Bogovine. Tu su živjeli Bogomili, po kojima se nazvalo i mjesto i manastir. Manastirske ćelije bile su krcate svima naučnim i religioznim knjigama i relikvijama. To je bila neka vrsta čabe i za hrišćane i za pogance. Postoji i danas priča, koja je prelazila od koljena na koljeno, da je i Sveta Kraljica Jelena, po kojoj je nazvata crkva u Bjelopavlićima »Jelenak«, naročito došla, da obiđe Bogovine. Bogomili, znajući za njen dolazak, preko rječice, koja je vezala manastir sa glavnim drumom, napravili su na brzu ruku most, koji je po njoj i dobio naziv Kraljičin Most. Tu je u blizini bio i veliki vir, koji je izgledao kao jezero. Kad je Kraljica došla viru, počimula i sa njega se vode napila. Narod je jezero otada nazvao Kraljičino Oko.

Dođe silna vojska od Bosne, potuče i rastjera Bogomile, sruši manastir Bogovine i spali sve bogomilske knjige. Onaj dio Bogomila, koji nije bio potučen, razbježa se ka Skadru i Dukadinu. Od tih Bogomila i danas žive tri kuće, koje su se pri bjekstvu zadržale između Bratonožića i Vasojevića, u selu Nožici.

Najeziše i Turci iz Azije, koji u svojoj objesti porušiše sve spomene i bogomilske i hrišćanske na drumu od Spuža do Onogošta. Tada su porušili i Kraljičin Most. Seljak, koji je čuvao pored mosta čopor govedi, ubi iz strijele prvog Turčina, koji je na most naletio. To je bio adžija. Po njemu je tada Kraljičin Most dobio ime, koje i danas nosi — Adžin Most.

Baš-vrela

Vraćao se Sv. Vasilija Ostroški iz doma vojvode Petra Boškovića sa Slatine. Putuje poljem ka Drenovštici. Prašina. Pritisla žega. Žedan i umoran dođe na vrela kod Tunjeva. Napije se vode, umije

i počine. Isuše mu se ruke i pogleda, kako su ostale prašnjave od crvenice. Voda izbija ispod same strane, ali je uvijek glibava. Sv. Vasilija se skine i okupa. Prijenu glib za tijelo i ne može da obuče haljine. Prekrsti štapom i mane rukom uza strane. Nastade džarakanje i lomljava. Sav pijesak iz one prodoli stoči se oko izvora i u njega. Voda se kroz pijesak pročisti. Sv. Vasilija se opet okupa, obuče i napi vode. Utoliko stignu čobani sa stadom i začude se bistrini vode. Svi panu ničice na koljena i napiju se planinskog vrela.

— Sad je čista i možete piti i sa stadom vodi pristupiti, — reče Sv. Vasilija.

Čobani svi u jedan glas rekoše:

— Sad su baš vrela!

To ime i danas nose.

Bašina Voda, Krvavče, Planinica i Vučica

U Kosovom Lugu, u Crnoj Gori, živio je ban Lužanin sa Lužanima. To su bili zorni i nabusiti momci. Od silnoga zora i bijesa primali su na konjima pričešće, a koplje bi pružili, da na njega pop natakne naforu. Među Lužane je dobjegao Pavle, sin Leke kapetana iz Dukadžina, docnije nazvani Bijeli Pavle. Služio je kod Lužana i oni su ga prezirali.

Praznik je. Iskupili se Lužani pred crkvom na Jelenku, da se pričeste i porazgovaraju. Naiđe kraljica Jelena, koja je u to vrijeme živjela kao kaluđerica u Gluhodolskom manastiru u Crmnici. Nazva Boga i oni joj ga kao preko čibuka primiše. Zamoli ih, da je jedan od njih isprati do Župe.

— Nećemo i ne možemo, a momka nemamo, koji bi te pratio, osim ako će ovaj Likogaća — i pokažu rukom na Pavla.

Ide kraljica u pratnji Pavlovoj pravo ka brdu Tarašu. Kad su došli do guste, visoke i crne šume, iz koje se ni nebo ne vidiše, reče kraljica:

— Pavle, ova šuma kao da je za vukove stvorena, prava je vučja šuma.

Tako je nastalo selo Vučica. Danas maleno, a od šume zaostao još po koji panj.

Kad su stigli pod Ostrog, umorni i žedni počinu pored izvora i napiju se vode. Voda pitka, tanka i studena kao sniježavica. Kraljica reče:

— Pavle, lijepo se odmorismo i vode napismo, ovakve nije-sam još pila. Zaista je baš voda!

Tako je i nastala nadaleko čuvena Bašina Voda.

Popnu se malo uz jednu poševicu, izađu na vrh malog brdašca. Udari ih čist i hladan povjetarac.

— Osjeća se planina, Pavle. Ja mogu dalje i sama putovati. Ti se povrati!

Otada se to brdašce zove Planinica.

Razdvoje se. Kraljica se prisjeti:

— Da viđu, Pavle, čim se opasuješ, ja mislim likom, zato te i zovu Likogaća!

Pavle se ustezao, ali prizna, da se likom opasuje. Kraljica izvadi pojas od suvoga zlata, pruži ga Pavlu i reče:

— Evo ga i srećan ti bio! Od tebe dobri trag ostao. Ti si siromah pod nogama onih siledžija, ali ako Bog da zdravlja, oni će tebi i tvome potomstvu doći pod nož. Da Bog da, kad kod njih došao, u krvi ih našao.

Pavle se vrati. Među Lužane uskočio zec. Jedan hoće da ga ubije, pa ubi rodaka. Nastade sječa i krvoproliće. Brat brata je klao i u njegovoj krvi utoljavao osvetu. Klali su se i tjerali sve dok posljednji nije pao i ostao na gomili kamenja u Martinićima. Tu i danas stoji to kamenje, prekriveno crvenim lišajima i pjegama. To je, kažu, bratska krv, koju su Lužani toga dana međusobno prosuli. I ne može nikakvo vrijeme da zбриše krvave tragove. Narod i danas pored te gomile prolazi sa strahom i zebnjom, jer je prokleta i sama zemlja, gdje se bratska krv prolila.

Kamenje se zove Krvavče.

Begova Jama i Vilin Studenac

Pod korijen same planine Garča, u Bjelopavlićima, pruža se divno i travno polje — Velje Polje. Čobanima je poznat i najmanji žbun u njemu. Tu oni sa svojim stadima provode skoro cijelu godinu. Tako neprestano od najranijeg djetinjstva do najdublje starosti. Njihove duše nose u sebi djetinjsku ljubav naspram ovog Polja. Tu su na ivici izvori bistre planinske vode. Stari hrastovi i debela hladovina. Odmah na ivici polja čuvena Vilina Pećina. Pri pomenu njena imena svaki čoban osjeti u dubini srca pobožnost i divljenje. Vilina Pećina je samo zrnce u đerdanu ljepote, koju je priroda Polju dala. Usječena u stijeni kao da je čovjek dljetom

urezao. Svedena, divna i veličanstvena. Ukrašena naročitim krečnjačkim biserom. Pruža se poput hodnika, pa onda nastupa jama: duboka, bezdna, tamna, strašna i zagonetna. Kad navale jesenje i zimske kiše, tamo čobani ovoga Polja nađu utočište.

U sjećanju staroga Orla ova pećina zauzima vidno mjesto. Bilo je to davno, kad je Orle čuvao ovce. Malen tada kao crvić, bos, a često i gladan. Sklonio bi se u pećini žedan i neispavan. Ovce su same pasle. Čuvala ih vila Kosara. Ona je malog Orla njivila iz dana u dan, milovala i podizala, dok nije narastao čitav momak.

Orle je počeo razmišljati: čim bi Kosari mogao vratiti njeno veliko dobročinstvo. I upita je jednoga dana. Ona mu reče:

— Pođi i ubi bega Rizvana, donesi malo njegove krvi ovdje blizu pećine.

Orle pode. Nađe bega pored vode, gdje pase svoga konja, pobio koplje u zemlju, bacio suru medjedinu pored sebe, namaknuo kalpak do na obrve i — mrko gleda. Orle se primače, nazva mu Boga, ali beg ne odgovori. Orle mu opet nazva Boga. Diže se, uhvatiše se prsa u prsa. Odmahuje beg sa Orlem, ali mu ne može ništa. Rvajući se došli su do ivice brijega, odakle je Orle morao odletjeti u strmoglav dolje.

Gleda vila iznad svoje pećine, nateže strijelu i ubi bega. Beg se zanio dva tri puta i pao strmoglav niz brijeg. Pod njim se propala zemlja. Iz rana mu je izbio mlaz krvi i napunio škrip. Tako je postala Begova Jama kod Šarene Ploče, blizu Orja Luke. Njena voda i danas ima neku crvenkastu boju.

Orle i Vila nađu se kod pećine. Vila je žalila bega i počela je da plače. Tu se od tuge i kajanja skamenila. Danas ispod tog kamena teče bistra voda kao suza. To je Vilin Studenac.

Bijela u Drobnjacima

Na tjemenu planine Lole bila su nekada velika i duboka jezera. Tu je prokleta Jerina počela bila da gradi grad. Udariše silni planinski gromovi i razoriše građevinu. To se mjesto danas zove Gradina. Oko Gradine nanizane su klačine, sa kojih su Jerinini neimari nosili klak za podizanje grada. Nema ni punih desetak godina, da se prisnilo ljudima, da u tim rupama, gdje su klačine sagorijevane, ima klaka. I pronašli su ga i nosili da podižu kuće.

Oko jezera čuvala djevojka goveda. Bila je iz porodice Vu-
lovića. Čopor volova pojuri na krave. Djevojka se uplaši, da joj se
goveda ne utope u jezeru, pa istrči pred njih i raširi ruke na obali.
Vo je dohvati rogom i ubaci u jezero. Čitavo selo tražilo je za tri
dana i tri noći. Nijesu je mogli pronaći. Sve dok su je tražili,
padala je kiša, kako narod veli, i iz neba i iz zemlje. Niže samoga
jezera između dvije velike kamene grede izbiju slapovi vode i iznesu
djevojčinu bijelu maramu i kapu. Po bijeloj djevojčinoj marami
prozvalo se i selo Bijela.

Bogmilovići i Žuta Greda

Poslije sabora u Rasu, kad Nemanja protjera Bogumile, oni se
razbježaše kud koji. Najviše ih pođe u Bosnu, ali ih dosta ostade i u
Ivanbegovini — Crnoj Gori. Nekoliko njih uputilo se preko da-
našnjega Danilova Grada put Nikšića. Zabrazdili duboko poljem i
gledaju, gdje da se sklone. Ugledaše lijevo u brdu veliku stijenu
strmenu, visoku i pruženu ukoso preko strane.

— Idimo onamo, reče vođa. — Uspentraše se i izidoše. Rasko-
motiše se ispod same stijene. Pade jeziva noć. Bogumilima zavlada
strah, pa se pripili jedan uz drugoga kao mezimčad uz majku. Na-
tutnjeli velike ognjeve ispod stijene. Uza stijenu liže modar plamen
visok čitava tri lakta. Kad prevali ponoć, ču se veka jareta savrh
pećine: meh... meh... meh!...

— Ma kakva je ono sotona usred gluhe ponoći! — Svi se
uzbuniše.

Natušti se nebo. Noć i onako mračna i strašna, postade i još
crnja. Sinu munja s kraja na kraj neba. Sinu i druga. Ukrstiše se.
Zagrmlje kao da se nebo prolomi. Nastade lom. Sve ječi, urla, tutnji
i zviždi kao da je noćas došao smak i neba i zemlje. Najednom
provre kiša bujicom kao planinska rijeka.

Smiriše se stihije. Nastade neka mukla tišina. Dok najednom iz
pećine zaurla nekakav silan, strašan, upravo lavovski glas:

— Bježite, gadovi pogani! Gdje god dođete, sobom donesete
smrad, gubu i čumu. Ova stijena je božjom desnicom ovdje posa-
đena, da se od nje svijet boji i da joj niko blizu ne smije prići, a vi
eto ispod nje natutnjeli ognjeve. Vidite li, kako je požučela. I kiša
je pljuskala, da opere tragove, koje ste na njoj ostavili, ali uzalud.
Otsada će biti žuta, a ne strašna stijena kao dosad.

I zbilja, narod tu stijenu i danas zove Žuta Greda. K njoj niko blizu ne prilazi. Za nju su vezana razna narodna vjerovanja. Fručanin, koji živi u Ravnom Polju, na dva kilometra od Žute Grede, čuje, veli, svake noći poslije ponoći, kad grmi, kako navrh grede tužno i žalosno kmeči jare.

Bogumili jedan za drugim nestadoše preko strana i naseliše se na sedlo brežuljaka, gdje bješe nešto livade i zemljišta. To se njihovo naselje po njima i danas zove Bogmilovići.

Brajići

Došao Sv. Sava i u Brajiće. Bila velika magla, pa nije mogao put da natrefi nikako. Stuca ovamo onamo po onim bubuljima. Dosadi mu se. Hukne nekoliko puta i prokune:

— Dao Bog, Brajići, nemali drugoga neba do magle! — Utoliko opazi jedan puteljak, pa popravi: ma vi nikad štete ne činjela!

Danas u Brajićima po cijelu godinu, i ljeti i zimi, velika je magla, ali to mjesto važi kao najrodniji kraj.

Crkva u Župi

Sv. Sava putujući po zemlji side od Bara Bojovića u Župu Nikšićsku. Čim se namoli nadomak plemena, razgleda, ne bi li vidio crkvu. Kad je ne vidje, naljuti se i prije nego je sunce ogrijalo, zađe u gvozd, ubra jelovu granu i napravi krst. Pokuša da ga pobode u zemlju i otsluži službu božju, ali ne mogao, jer bijaše sve sami kamen. I još više se naljuti, dohvati krst objema rukama, stojeći na jednoj ogromnoj kamenoj ploči, podiže ga gore i snažno zamahnu i zabije ga u kamen, kao da je bio sir. Oproba, je li ga dobro učvrstio, pokuša, da ga izvuče, ali mu u tom času utonuše u kamen kao u tijesto obadva stopala. Ostavi krst. Tu i danas postoji drveni krst i u kamenu potpuno sačuvane stopale ljudske noge.

Čim je sunce ogrijalo, krst baci sjenku nasred Župe. Tamo, gdje je sjenka pala, potrčaše ljudi i počеше nešto raditi. Za nekoliko dana tu je podignuta crkva, u kojoj je Sveti Sava služio službu božju.

Crkvina

Pod Novim Selom, na brijegu same rijeke Sušice u Bjelopavličima, postoji mjesto, koje se zove Crkvina. Tu je u prastarodoba bila crkva. Pop, koji je vršio božju službu u toj crkvi, jedne

noći obljubi svoju momicu. Čim je zabijelila zora, došao je u crkvu da vrši službu. Kad je ušao u oltar, na svetoj trpezi spazi anđela, koji se bješe pretvorio u sokola. Poplašen i iznenađen upita:

- Ko si ti?
- Ja sam anđeo sa neba, no ko si ti?
- Ja sam sveštenik ove crkve.
- Šta ćeš ovdje?
- Da služim.
- Znaš li, da si izvršio bogomrsko djelo?
- Znam.
- Da si proklet i od Boga i od mene!
- I ti i od mene i od naroda moga.

Poslije kletve anđeo se okameni na svetoj trpezi, a sveštenik je nestao i lutao po svijetu punijeh pet vjekova. Nije mogao umrijeti, pa je morao doći na ono mjesto, gdje ga je anđeo prokleo. Svoju crkvu našao je porušenu, a na svetoj trpezi anđela okamenjena. Čim su se vidjeli, anđeo reče:

- Jesi li došao, krvniče?
- Došao sam, jer nijesam drukčije mogao dušu ispustiti.
- Da se oprostimo i alalimo.
- Neka si prost!

— I ti! — prihvati anđeo. Poslije oprostaja okamenjeni soko odmah se pretvorio u anđela i poletio u nebo, a sveštenik pao mrtav na pločnik i odmah se raspao. Tako je postalo mjesto Crkvina, gdje se i danas nalaze na uzdignutoj humci razvaline od cigle i kamena.

Crno Jezero

U samom podnožju Durmitora načičkan je bor do bora i jela do jela. Sasred srca te guste šume vječitoga hlada netremice gleda svojim bistrim i crnim okom Crno Jezero. Uvijek nijemo, tmurno, sumorno, ozbiljno, bez bora na licu. Oko njega mjestimice popločeni put, sa kojega po gdjegdje vode stepenice do vode. To su tragovi staroga grada.

Kad je Sv. Sava prolazio kroz ove neprolazne planinske krajeve, tu, gdje je danas jezero, zatekla ga noć. Primi ga na konak mlada udovica. Momčadija, koja se skitala oko njene kuće, čim je vidjela kaluđera, zakolje kokota, privuče se kući i spusti mu ga u

bisage. Rano u jutro Sv. Sava uzjaše konja i protjera kroz grad. Momčadija u potjeru za njim:

— Ej stari! Čekaj! Ti si nam ukrao kokota! — Zadrže mu konja i izvuku kokota iz bisaga. Sv. Sava obode konja, izađe iz grada, okrene se, prekrsti štapom i reče:

— Da Bog da se ovo mjesto u bezdan propalo.

Tako je postalo Crno Jezero.

Dobrski Jeđupak

Sjenovito je proći preko Jeđupka u Dobrskome Selu, kada je mračna i kišovita noć, jer se svakome pričuja plač djetinji i dozi- vanje: »Mama, mama, daj mi sise.«

To postoji još od zemana Valca Gornjevuka.

Jedan od njegovih dvorjana dobavio Jeđupku, lijepu kao na gori vilu, i sa njom živio. Drugima to bilo krivo pa ga ogovarali kod Valca, ali on to nije primao sve dok su mu kazali i da je uhoda turska.

— E onda je uklonite; ali joj čuvajte život.

Zavidljivi dvorjanin pođe kod Jeđupke, nađe je da spava i ubije. Kad je izlazio iz kuće, čuje plač od djeteta, koje je bila to veće rodila.

Kad je za sve ovo doznao Valac Gornjevuk, naredi, da ubicu objese na mjestu, gdje ga najprije nađu. Našli su ga u Valčevu vinogradu, blizu Jeđupka, koji mu je poklonio Ivan Crnojević. Tu ga i objesili.

Pored ubijene Jeđupke sahranili su i dijete, koje je nepodo- jeno od gladi umrlo. Tu svake mračne noći dolaze sva djeca, koja su puštena da bez krsta umru, jer nijesu mogla biti sahranjena u »sjen crkovni«. Skupe se oko nepodojenog Jeđupkina djeteta, pa sva plaču za krstom i za sisom.

Valac je u spomen ubijene majke zasadio koščelu i naredio, da se po njoj to mjesto zove Jeđupak.

I danas ko god u noć bez mjeseca tuda prođe, pričuja mu se ono tužno dječije dozivanje: »Mama, mama, sise!«

Đevojački Vir

Kad se je preselio Ivanbeg Crnojević sa Oboda na Cetinje, zbog najezde Turaka, mnogo je oskudijevao zbog vode, jer je imao sa sobom veliki broj vlastele i posluge.

Najveća je količina vode bila na Vrelima Uganjskim, sa kojih su i donosili vodu, pošto je Ivanbeg volio najviše onu vodu, koja izvire ispod bukve. Pri toj nošnji je posluga i gazila njive uganjske, zbog čega su se i Ugnjani ljutili, ali posluga za to nije ništa marila.

Jednoga dana, kad je posluga bila odnijela rublje da pere na Vrelima, pođe i Ivanbegova kći da se kupa na Vrelima. Kad su oprali rublje, prostrli su ga da se suši, gazeći preko njiva. Ugnjani pojure ka posluzi, da je tuku. Posluga se razbježala kud koja, što su je brže noge nosile. Jedna djevojka se nije htjela sa mjesta pomaći. Ugnjani se toliko naljute, da su je svi redom tukli, dok je ostala na mjestu mrtva. Kad su vidjeli, što su uradili, da bi skrili svoj zločin i da se ne bi Ivanbeg ljutio, dogovore se i djevojku bace u jednu jamu, kroz koju probijaju Vrela i poniru.

Dugo je Ivanbeg tragao za kćerkom, ali je nije mogao nikako pronaći.

Jednoga dana čoban, čuvajući stado pored Rijeke Crnojevića, u jednome dubokome viru nađe ruku i na njoj prsten. Povjerova, da je to ruka kćeri Ivanbegove, ostavi stado i pojuri s rukom na Cetinje.

Ivan je odmah poznao ruku svoje kćeri i na njoj prsten, na kome je bilo njegovo ime i grb.

To mjesto, gdje je nađena ruka Ivanbegove kćeri, zove se Đevojački Vir.

Đurova Pećina

Durmitor krasi čuvena Đurova Pećina. Veliko ždrijelo i stravična njedra.

Krstajići slave slavu Sv. Petra. Đuro Krstajić, moćan i imućan domaćin, da bolje ugosti goste, pođe sa sinom u lov na divokoze kroz Durmitor. Došli više Đurove Pećine. Đuro reče sinu, da zaokoli ozgo, pa neka tjera i hajka, a on će čekati dolje. Rasvit i ne vidi se dobro. Hajka sin, siđe dolje i stade na ždrijelo od pećine, ne bi li naljegli od divine, da ubije. Ćiro čeka na vratima pećine. Pretvori mu se na ždrijelu divokoza. Naperi pušku, omakne, ubije, pođe da ugrabi lov, kad onamo ubio svoga sina.

Otada se pećina nazvala Đurova.

Gledina Poljana

U prastara zemana, u padinama planina, koje se spuštaju ka Župi Nikšićskoj, živio je kapetan Leka Vilić. Pored njegovih dvorova naiđe Gurbetka, ciganka, i naiđe mu ženu, gdje u dvorištu prema suncu prede svilu.

— Da ti gatam.

— A što ti znaš i možeš da učiniš?

— Ja bih mogla učinjati, da moj sin uzme kraljevu kćerku ili moja kćerka kraljeva sina.

U taj čas dođe i Lekina kći. Koliko je bila gledna, zvali su je Gleda. Gurbetki se Gleda svidjela, pa poče oko nje maštati, gatati i šaputati. Gledu je Gurbetkino mađijanje zaniijelo, pa je pozva, da dođe kod nje u planinu u kolibu, kad bude sama. Gurbetka na zakazani dan dođe sa sinom i tamo naiđe majku i kćerku.

— Da mi dadneš Gledu za sinom.

Majka je pristala.

Kad su seljaci i susjedi čuli, pođu na livadu, gdje je kapetan. Leka sa sinom Jovanom i mobom kosio, i kazaše im. Jovan poletje s kosom, da presiječe i majku i sestru. Narod ga spriječi. Gleda i njen vjerenik Gurbet prosijeku slamu na kolibi i pobjegnu.

Na ivici planine sreće ih starac Goraš, pozna Gledu i ciganina.

— Kuda ćeš sa Gurbetom?

— On je moj muž.

Goraš razmahnu sjekirom i prepolovi je. Gurbet pobježe.

Mjesto, gdje je Gleda poginula, zove se Gledina Poljana.

Glui Do i Sotonići

Kraljica Jelena, žena Uroša Velikog Nemanjića, poslije smrti svoga muža živjela je većim dijelom u Zeti, u manastiru Ratac, čije se zidine i danas nalaze na obali mora, između Spiča i Bara. U narodu je vjerovanje, da je ona podigla i manastir Sv. Nikole u Donjim Brčelima i da ga je često pohodila.

Gluhodolsko Oko, malo jezero pod Gluhim Dolom, bilo je puno ribe. Svojina manastira Sv. Nikole. Dobrodoljani i Ljubičani, kad god su lovili ribu u jezeru, morali su davati i crkvi dio, odnosno kraljici Jeleni.

Putuje kraljica na konju iz Brčela u Ratac. Kad je čula, da su Dobrodoljani i Ljubičani toga dana ulovili dosta ribe, svrati na Oko,

da i njoj dadu dio. Ali lovci već podijelili međusobno svu ljepšu i krupniju ribu, a modež (sitnu ribu) ostavili da podijele sa crkvenim momcima za kraljicu, kad momci stignu, jer se kraljici toga dana nijesu ni nadali. Odlaze i Dobrodoljani i Ljubičani sa punim kotaricama ribe i izmiču jedan za drugim svojim selima, postidjeni od kraljice. Kraljica ih pozva, da stanu, ali oni su, kao i da je i ne čuju, i dalje izmicali. Naljuti se i reče:

— Vi nijeste Ljubičani, no proklete sotone.

Produži dalje na konju i vidje, kako i Dobrodoljani odmiču kućama, čim su je spazili. Pozva ih, ali joj se nikako ni jedan ne odazva. Opet se naljuti i reče:

— Vi nijeste Dobrodoljani, no gluhodoljani. Da Bog da u ovo se Oko više nikad ne ulovilo ni ovakve ribe, kao što ste je meni ostavili.

Njeno se prokletstvo i ispunilo.

Kraljica okrenu konja za Ratac, kako će pravo preko Sutormana. Dobrodoljani i Ljubičani pokaju se, pa trk za njom, da je mole za oprostaj i da digne kletvu. Kad su je pristigli, zvali su je, da ih pričeka, ali nije htjela. Trčali su što su bolje mogli, da je preteknu. Kraljica pomisli, da je mogu i ubiti, pa još brže potjera konja. Kad je bila na samom vrhu Sutormana, okrene se za sobom i vidje, da će je pristići. Odmah poče iz bisaka vaditi blago i prosipati ga za sobom, da bi ih namamila i zadržala. Sagnu se i počnu kupiti zlatan novac. Kraljica izmače. Kad su pokupili pare, produže put, ali kad izadoše na vrh Sutormana, vidješe, da je daleko izmakla i da je ne mogu stići. Zaustave se i počnu dijeliti blago. Na njihovo veliko čudo, kad ga počnu izručivati na jedan stog, sve se blago pretvori u sitne okruglo-plosnate kamene pločice, koje razbacaju. Te se pločice i danas zovu »okamenjeni novac kraljice Jelene«.

Dobrodoljani i Ljubičani vrata se kućama; ali od tog vremena i dan-danas Dobrodoljani se prozovu Gluhodoljani, po njima se i zove selo Gluhi Do, a Ljubičani — Sotonići, po njima i selo Sotonići u Crmničkoj nahiji.

Kamen na Buču

Na vrhu Buča više Dobrskoga Sela nalazi se jedan usamljen kamen veličine preko stotinu kubnih metara, a oblika je bačvasta. Zanimljiv je i zbog toga, što na samom vrhu brda počiva na nekom sitnom kamenju.

Isto toliki jedan nalazi se i u Prisoju više Kosijera i za njega se vjeruje da stoji na tri kamička, koliko jaje od kokoške.

Oba su jednoga dana upotrebljena u borbi između Starine Novaka, koji je stanovao u Novakovoj Pećini, u Debeljaku, i silnoga Vlah Alije, koji se morem dovezao bio pod Budvu, pa se popeo uz planinu i došao preko Zabrđa, na vrh Buča, više Dobrskoga Sela.

Silni Vlah Alija htio je da istjera Novaka iz Debeljaka, pa je odvalio jedan veliki kamen i bacio ga put Debeljaka, da ubije Novaka; ali je prebacio i pao u Prisoje.

Kad taj silan tresak probudi Novaka u pećini, izade i vikne:

— Ko to bi, more, ko?!

— Evo ja, evo Vlah Alija, Novače!

— E sad vidi, što može i Novak, Vlah Alijo!

Odvali i on kamen od brda, pa ga uz ogroman alak baci, i kamen prelijeće preko Bokova i Dobrskoga Sela i udari pored samoga Vlah Alije.

Kad to ču i vidje silni Vlah Alija, odmah uteče i pri polasku reče:

— Ovo mi je prvi put u životu, da sam se prepao i više me plaši ono alakanje no ovo kamenje.

Krš podiže i postavi ga na vrh Buča, da svijet gleda čudo, sa kojijem se borio sa Novakom.

Gdje je Novak bio rukom stegao kamen, ondje se on ulegnuo i načinila kamenica. Sada odatle dobrski čobani piju vode, a kad se iz nje u tome bezvodnom kraju napiju, obično kažu:

— E neka Bog da raj duši Starine Novaka!

Kamena Gomila

Sveti Vasilija Ostroški često je polazio crkve i manastire, koje je sam podizao. Jednu crkvu imao je i u Gornjem Polju kod Nikšića. Dođe da je vidi i otsluži jutarnju. Zanoći u kući jedne sirotne udovice, koja je bila u blizini crkve. Kako je i ranije tu konakovao, narod je počeo pronositi glasove, da on s udovicom spava. Zdogovori se i staro i mlado, da ga poslije službe kamenuju. On je to znao, pa nauči udovicu, da rano u nedjelju potpaše pod opregljaču vagan, kako bi izgledala djetinja. Poslušala ga. Pošto se služba završi, izvede je na crkvena vrata. Kad narod vidje, da joj je trbuh narastao, zgrane se, svak zgrabi kamen i podiže ruku k vladici. On naredi udovici, da se raspaše. Ispade vagan. Narod stade i zapanji

se. Sveti Vasilija prekrsti štapom, i svak se skameni na mjestu, na kom se našao. Stoje ukočeni sa kamenjem u rukama. On se primi na konja i pođe. Za samim oltarom crkve sjedio je bjeloglavi starac, podbočen na drenovi štap, vidio, što se dogodilo, pa poče preklinjati:

— Oprosti, Sv. Vladiko, za ime Božije! Vрати se. Grehota je i sramota, da ostaviš ovakav strašan spomen od ovoga naroda. Prevarili su se.

Sv. Vasilija se skine s konja i pođe do gomile. Prekrsti opet štapom, i sve poče da se miče. Poljana proživje. Pokaza im prstom, gdje će da bace kamenje. Svi ga baciše, i za tren se napravi velika gomila. Ni danas je niko ne dira. Ljudi pored nje prolaze sa strahom i poštovanjem. I još tu muklo stoji. To je Kamena Gomila.

Kovačev Panj

Više Pirlitora izdiže se šumni i tamni brijeg, Kovačev Panj. Vojvoda Momčilo imao je mnogo zlata i blaga od lova i đumruka. Trebali su mu vješti ljudi, da to prekuju u nakit ili velike grumenove. Prokažu mu Leveri, da ima jedan Sandžaklija silan majstor. Poruči za njega i naseli ga u Kovačev Panj. Ne potraja dugo, kovaču porastoše prsti, a zlato sve više čili. Jednoga jutra nestade i kovač. U potjeru za njim pođe i sam vojvoda Momčilo. Na prvi konak propita za njega. Kažu mu, da ne znaju ništa.

Prostrli vojvodi pustinu, da sjede. Zlato prišiveno uz pustinu. Tu je i kovač konačio. Ubili ga i zlato mu oteli. Kad vojvodi nešto zagmiže ispod gaća, skoči na noge i mačem presiječe pustinu. Reče domaćinu:

— Hoćete da me buva napunite!

Udar mača potrefi pravo preko zlata. Vojvoda pokla svu čeljad. Uzme zlato i vrati se natrag. Usput, da on ne čuje, primi mu se jedan bogaljnak na sapi konjske. Vojvoda jaše pravo na Pirlitor. Skine se s konja i tek onda vidje bogaljka za sobom. Taman da ga posiječe, a ovaj izvadi čekić i jednu malu paru, koju je on skovao, pa je zato i došao.

Narod priča, da je to bio Sas i da ga je vojvoda oženio. Ženi mu je rekao, da ne lijege kod njega, kako bi se istražio. Kovač se ubio i ostavio veliko bogatstvo. Žena mu je bila od Levera, koji su njegovo imanje i naslijedili.

Krstac

Izviše Bogetića, na putu za Nikšić, nalazi se velika raskrsnica. Zove se Krstac. Kad je Sveti Petar prolazio kroz ove krajeve, strmene, brdovite i kamenite, uvijek je počivao pod starim hrastom, tu gdje je danas Krstac. Kupili su se oko njega plemenići, da im sudi i blagoslove daje. Kad je prvi put prošao preko toga mjesta, izmjeri ga stopama, vidje, da bi tu bilo najzgodnije počivalo, usadi mali hrastić, zalije vodom i blagoslovi. Hrast je rastao i narastao kao kakav vitez, veliki i razgranat, debela hlada i bio mjesto za zbore i dogovore. Sveti Petar reče, kad je vidio, kako se hrast razvio:

— Ko ovaj hrast posjekao, Bog mu pamet okrenuo naopačke!
— Mahne štapom i dodirne koru hrasta uzduž i poprijeko. U koru ureže veliki krst, koji se mogao vidjeti izdaleka. Prolaznici nazovu to mjesto po krstu Krstac. To ime i danas nosi.

Prije nekoliko godina nađe se jedan Pješivac i posiječe hrast. Kuća mu se pretvori u praznu pećinu. On je kao ludak po njoj urlao sve dok nije nestao.

Krvava Jama

Kad ono Čuprelić vezir popali i potalamari Crnu Goru i pokla i muško i žensko, skloniše se ispred njegove sile stotinu porodica iz Cuca i Bjelica i sakriše u Zaljut — u jama. Sobom uгнаše i nešto sitne stoke i krupne govedi. Prebiskaše Turci svaki škrip, ali ih ne nađoše. Riknu goveče iz jame. Turci potrčашe i sve poklaše, ne ostaviše oka za svjedoka. Krv je provrela do koljena. Narodu se pričinja, da se svake godine na dan pokolja čuje iz jame rika vola i šika mlazova krvi.

To sklonište od tog dana prozvano je Krvava Jama.

Mandina Voda

Pomori azijska kuga selo Trešnjevo u Cucama. Ostade samo udovica Manda i skloni se u razvaline stare suhomede, odmah do seoske crkve. Tu je gladovala, tugovala i samovala, jer bogato imanje nije imao ko obrađivati.

Dode četa s Čeva i nađe Mandu uplakanu na prijekladu.

— Da ideš s nama na Čevo i uzmeš za muža Dragoja, Ozrova sina. (Od Ozra se namnožilo veliko pleme Ozrinići.)

Pristala je, ali pošto je sazidala za spomen umrlima od kuge crkvu, od koje se i danas vide tragovi pod Ozrinićima.

Po Mandi se prozvala i Mandina Voda, koja je, vele, postala od njenih prolivenih suza. I koga bole oči, ako prije, nego čuje kukavicu, od te vode natoči i umije oči, dok još sunce ne iskoči, — ozdraviće!

Manita Bara

Žurba, komešanje, nemir. Treba već kretati kući. Mlinaru se spava. I Maksim sklapa oči. Sve mu kao neke iskrice prolijeću ispred nosa. Natovari konja i krenu. Noć je. Duboka i tajanstvena noć. Gusta pomrčina. Ne vidi se prst pred okom. Ali je čudnovata životinja konj. Ako je negdje jedanput išao, drugi put zna svaki pedalj zemlje. Maksim misli: držaću se konja! Odmicali su tiho, polako kao bez daha. Pomrčina ih je primala i gutala u svoja njedra. Samo se čuje topot konja. Njemu opanci skvašeni. Put mokar, pa se po negdje i sklizne. Nije znao, gdje se nalazi. Najedanput konj stade, šmrknu duboko na nozdrve. Ustuknu nazad i poče da udara prednjim kopitima. Maksima podiđoše mravi. Podiže mu se kosa na glavi. Za jedan čas učini mu se, da i ne osjeća svoje biće. Pred oči mu se ukaza: djevojka, mlada, visoka, bujna, grudi u pola otkrivene kao kod onih djevojaka, koje je Maksim još kao dijete upoznao iz priča sa rođenog ognjišta. Protrlja oči, pogleda još jedanput i kao da iz djevojke zasija sunce, on sve mogaše da vidi kao u pola dana.

— Hej, putniče, stani, počini, ja sam za tebe sa mojim sestrama priredila večeru. Biće i svirke, kola, pjesme i veselja. — I okrenu se, nestade, a Maksim bez razmišljanja pođe za njom. Stiže je na drugoj bari.

— Putniče, vidiš li ove ribe i zmije, što se viju i palacaju uz vodu niz vodu i neće jedna drugu da pojede? To su moje sestre.

Polako iz vode počеше ustajati jedna za drugom, sve ljepša od ljepše. Vidje kao na dlanu, kako se od riba stvaraju djevojke, a od djevojaka ribe. Uhvatiše Maksima u kolo. Igrao je do iznemoglosti. Ožednjao, pa se primače k vodi da se napije. Kinu mu se. Najedanput sve nestade... Maksim razgorači oči. Pogleda... Zijevnu. Htio bi vikati, ali ne može. Osjeti, da kao kroz maglu zapaža svijest. Konj je pošao sam kući. Braća Maksimova, kad vidješe konja bez njega, pođoše da ga traže. Našli su ga, gdje leži na obali bare: krvavih očiju i blijeda i podbula lica. Lud...

To je mjesto i danas strašilo za putnika — prolaznika. Zove se Manita Bara.

Mliništa

U Cucama, između Jabukovačkog potoka i Ržišta, postoje Mliništa, nazvana po mlinovima. Tu je nekada živio bogati domaćin Mićo Mlinić. Ženio jedinca sina i pošla kita i svatovi da dovedu mladu. Te iste noći nabasa ispod Bukovice Sv. Sava i naiđe pred kuću Mićovu. Zatraži konak. Zagraktaše iz kuće žene:

— Će dolaze gospoda svatovi i glavari, tu ne mogu kaluđeri i prosjaci.

Iziđe i Mićo i naruga se Sv. Savi.

Sava produži i zanoći u pojati Mićove komšinice, udovice sa šestoro djece, koja nije imala ni kože romice. Ponudila je gosta vodom i krtolom.

Sveti Sava blagoslovi i prokle:

— Ni za kamen se zaludu ne prihvatila; a tvome se komšiji sve, što ima, u studeni kamen pretvorilo.

Ispuniše se i blagoslov i kletva. Udovica postane bogatašica. Mliniću pođe sve unatrag. Skameniše se navrh same Bukovice snaha i svatovi. Tu se i danas poznaju tragovi njihovih mramora. Čak i klačina, koju je počeo gorjeti za podizanje kule, okamenila se. A u Mliništima onaj kiljan, visok skoro dva metra, crn kao kotao i u mahovini obrastao, što ima izgled polunaga čovjeka, izgledana, kao da su ga kurjaci grizli, to je okamenjeni — Mićo Mlinić.

Modro Oko, Tatarski Brod i Zmajev Brijeg

U proplancima planine Garča živjela vila sa kćerkom Bosarom. Bosara rasla i narasla: vitka, visoka, rumena, kose velike i plave, a oči skoro modre. Tek ozelenilo proljeće. Bosara prije svađuća pođe da se kupa u rosi, dok još nije opala sa gore i trave. Na poljani, ograđenoj bukvama i jelama, ona se kupala i sitno, upravo nečujno pjevuckala. Mislila je, da je neće niko čuti. No i ako je gora gusta, ona nije nikada pusta. Sitan i primamljiv glas mlade vile očara zmaja Ivana. Kao šum prikrade se i ugleda vilu. Stopu po stopu, da ga ne bi osjetila, približi joj se. Uhvati je za obadvije ruke. U žilama ovoga džina, sina planine, prostruja jeza i uhvati ga plamen, da se sav stresao, kad je Bosaru dodirnuo. Okrenu se. Pogledaše se oči u oči. On gorostas, silan i moćan, ona vila, ali nježna i nemoćna. Najednom ona zviznu i nestade. Zmaj ostao kao strijelom pogođen na istom mjestu. Napregao je svu snagu, ali se nije

mogao pomaknuti. Obadvije ruke bila mu je stegla i obavila zmija otrovnica. U sam suton zmija se izgubi, a zmaj Ivan poletje da traži vilu.

Kad se Bosara vratila, svila se majci u krilo. Nije htjela da kaže svoj susret sa zmajom, ali majka je znala. Bosara je još, dok joj krila nijesu izrasla, čula od majke, da u planini Garču živi zmaj Ivan i da su vile čeznule za njim, ali to je bio otac zmaja Ivana. Kako su se vile oko njega svađale, odluče i stave mu otrov u kamenicu, odakle je zmaj redovno svakog dana pio vodu. Tako su ga i ubile. Iza njega ostade sin, Ivanov brat, pa kad je i on pio vode sa kamenice, sklonio se u šumu i na brijevu pao. Plamen mu je iz usta sukljao i iskre vatre letjele iz njegovih očiju. Šuma se zapalila. Tu je i danas golet, na kojoj nikad trava ne udara. To se zove Zmajev Brijeg.

Ivan, stariji brat, znao je sudbu i oca i brata, pa se klonio kamenice i letio na drugi dio planine Garča i pio vodu.

Učila je majka Bosaru, da se kloni od zmaja Ivana, ali je ona stalno za njim čeznula. Nadala se, da će ga opet sresti. Reče majci, da će izjutra rano poći da obiđe svoje drugarice u Prekornici. Majka znala, za čim Bosara čezne. Odvrćala je, da ne ide, ali uzalud. Naposljetku joj reče:

— Idi, kćeri, znam, zašto ideš, ali gdje te zmaj Ivan poljubio, to već ne bilo tijelo, koje sam ti ja dala, već se zemljom pretvorila.

Bosara poletje. Srete zmaja u podnožju planine Garča odmah do Veljeg Polja. Kad je vila na njega naletjela, uhvati je i opet za obadvije ruke. Plamen prostruja kroz cijelo tijelo. Varnice opališe vili dva brčna pera od jednoga krila. Iz oči im izbijaju strijele. Zmaj prigrlji vilu i poljubi u desno oko. Vila se zaniжела, pala u taj čas i oko joj ispalo. Provali se zemljina utroba, zinu duboka jama i izbi snažan mlaz vode modar kao oko. Napuni jamu i stvori se jezero. Tako je postalo Modro Oko.

Zmaj Ivan se zatresao od straha. Napustio Garač planinu i preletio Tulicu i došao pod Orja Luku. Tu su na brežuljku Tataři igrali kolo. Mračan i namršten trže strijelu i sve ih poubija. Tu je provreo izvor krvi i brdo i danas ima crvenkastu boju. To se mjesto prozvalo Tatarski Brod.

Mrčna Rupa

Sijao Crmničanin pšenicu u subotu i ostao mu jedan razorčić. Sjutradan u nedjelju uhvati volove i priore ono malo. Pšenica nikne. Iz dana u dan opažala se velika razlika između klasja, koje je poniklo iz sjemena sijanog u subotu i onoga u nedjelju. Ono nedjeljno napredno i uzraslo mnogo više i bujnije. Nikad ne bi čovjek rekao, da je jedna zemlja. Naljegao tuda i Sveti Petar. Crmničanin na njivi nešto plijeve.

— Otkuda ovolika razlika u pšenici? — upita ga Sveti Petar.

Crmničanin mu ispriča sve, što je i kako je. Sv. Petar reče:

— Pazi, kad je žnješ, da ti se ne pomiješaju klasovi. Tu je božji prst. Ono, što si posijao u nedjelju, sve spali, jer bi te moglo u crno zavrit.

Crmničanin ga poslušao.

Druge godine na istom mjestu usije replju. Mjesto nje iznikne ovás. Pokosi ga i dade konju da zoblje. Naprečac mu je konj lipsao. Crmničanin spali cio ostatak. Konja ponesu i zakopaju. Iz groba mu ponikne lijep i visok orah. Raste i grana, a lišće mu svake nedjelje krvlju poprskano. Običnijem danom zeleno i jedro. Vidi Crmničanin pogibiju pa ga okolo zagradi dračama, da mu niko prijeći ne može. Pođe i sve ispriča Svetome Petru. Sveti Petar mu dade blagoslov i reče, da nikad više ne radi u svečani dan.

Ne prođe mnogo, jedne kišovite noći uždi grom usred oraha i od njega ne ostade traga. U onaj razorčić, gdje je sijao u nedjelju pšenicu, nije više nikakve zeleni udaralo. Crnio se kao ponoć. Mještani ga i danas zovu Mrčna Rupa.

Mrkaljeva kruška

Mrkalj Jovanović iz Komana po svojoj krupnoći, muškosti i mrkom i naoblāčenom licu bio je zaista mrkalj. Po dobrom glasu, koji je prešao granice komanske, znao je za njega i Vladika Petar Petrović Prvi. Čuo Mrkalj, da će Vladika na Trojičin dan proći kroz Komane u Manastir Ostrog, pa se spremi da mu se bar nečim učini vješt. Stavi u džep od gunjine šišu lozove prepečenice. Sađe na livadu pod kuću, gdje je imao tri mlada kruškova kalema. Omlazili se i na svakome izrasla samo po jedna kruška, sočna, jedra, nabrekla i velika kao dojke u djevojke. Ubere jednu i strpa u džep. Otskočilo sunce na popas. Mrkalj stoji pored druma sa čitavim drvljanikom oružja za pojasom. Evo i Vladika.

— Dobro jutro, Mrkalju!

— Dobra ti sreća, sveti Vladiko! — poljubi ga u ruku, maši se za džep, izvadi šišu i krušku.

— Evo, sveti Vladiko. Uzmi i blagoslovi.

Taman Vladika pružio ruku da prihvati bocu s rakijom, a Mrkalj ugrabi i povuče nekoliko gutljaja.

— Zašto, Mrkalju, ti prvi?

— Zato, da ne pomisliš, da ti nijesam šta drugo u nju kanuo.

Kad Vladika primi rakiju, spusti je u bisage, a krušku drži u ruku.

— Odakle ti je, još je ovolike ne gledah?

— Sa mladoga proljetnošnjega mlaza.

Vladika pruži preko kruške tri prsta i blagoslovi:

— Da Bog da uvijek radala ovakav plod i nikad se ne osušila.

Kruška je i danas, poslije stotinu godina, živa. Pod njenim granama može stati četa ljudi. Stablo joj ne bi mogao urivkom opasati. Uvijek rađa kruške, velike kao dvije momačke šake.

Neznana Delija

Silni i čuveni car Dukljan vječito je izlazio pred veče da šeta u okolini Duklje. Kad je god putem prolazio, svak ga je poznavao i od njega strepio. Prolaznici su se sklanjali s puta, klanjajući se duboko i ćuteći, dok Dukljan prođe. Naišli u Duklju i Gabelji. Sreli cara Dukljana, pa se čude, što se ne ukloni s puta, da mogu provesti konje. Nekako se razminu. Car upita jednoga:

— Znaš li ti za cara Dukljana?

— Čuja sam za njega. Mnogo sam ja zemalja prošao i mnogo boljih ljudi vidio od Dukljana.

— Kako to?

— Tako! Evo vidiš, ti prvi nećeš da se malo pošeneš s puta, da mogu konje provesti. To još nijesam nigdje doživio do u Dukljanovu zemlju. Kad bi ga vidio, izapsova bih ga na svake obojke!

— Bojiš li se ti Dukljana?

— Ne ja Dukljana, no cara Dukljana.

Car se udari zadlankom po čelu, pa progovori kao za sebe:

— E ja sam, neznana delijo, mislio, da sam silan i da se za to svijet od mene plaši, a ne zbog toga što sam car.

Ciganin pade odmah ničice koljenima na zemlju.

Taj brijeg, gdje se susrio Dukljan s ciganinom i ovaj pao ničiće, zove se Neznana Delija. Na kršu poznaju se kao otisci od koljena i prstiju, jednovremeno i izvajana glava. Narod vjeruje, da su to tragovi ciganinova pada na zemlju pred Dukljanom.

Nova Voda

Sušna je godina. Dobrski čobani gone svoja stada čak na Obod, jer su presušili svi izvori i bistijerne.

Čoban Ivan čuva koze u Vrtijelku više Dobrskoga Sela i svakoga dana vidi jednoga jarca, da se odvaja od drugih, i kad se vrati u stado, dođe mokrom bradom. Kako mu je bilo nepoznato, da tu ima vode, sve je grmove pretražio, ali nije našao ništa.

Sjutradan jarac se i opet odvoji od stada, uđe u jedan grm, napi se vode i izađe mokre brade. Čoban se odmah zavuče u grm, ali već vode nije bilo.

To se je ponavljalo nekoliko dana.

Objasniše mu u selu, da ta voda traži žrtvu, inače će se stalno kriti.

— Ko hoće da uhvati skrivenu živu vodu, treba da zakolje u isti mah, kad je vidi, nešto od stoke, i kakav bude mlaz krvi debeo, tako će biti i jaka žica vode.

Bješe Spasov dan. Tek sunce granjivaše. Čoban Ivan poprati jarca do grma, bljesnu jatagan, puče zemljina kora, šiknu mlaz krvi i pokulja izvor vode.

Tako je postala Nova Voda, koja nikad ne presušuje.

Pašina Voda

Došao paša Selmanović od Pljevalja na Jezera, da malo pusti trbuh na ispašu. Razapeo šatore pod sami Durmitor pored izvora. Došla raja da mu se pokloni. Dogereljao i kaluđer s Previša. Pita paša: buni li se raja? Kaluđer mu oblajava vojvodu Iliju s Kosorića i veli, da mu o glavi radi, pa treba da ga što prije smakne.

Paša poslao dvanaest Turaka, da pozovu vojvodu na razgovor pod tvrdu vjeru. Kad vojvoda dođe, Turci ga izdrobe na komade, a glavu mu popere na vrh pašina šatora.

Upita paša kaluđera: koja je najljepša djevojka ili žena u Jezerima.

— Najljepša je vojvodina udovica.

Turci na prevaru ugrabe i dovedu vojvodinicu.

Rastro paša ćilime, prekrstio noge, kavu srka i čibuk puši. Ču se vriska iz pašina šatora. Turci posijedali oko ognjeva, pljuckaju preko upretka i pakosno se kikoću:

— Tako, pasja kćeri, nijesi dosad ni znala, što je muška glava!

Paša odriješio gatnjik. Vojvodinica kad vidje, što joj se sprema, trgne nožić iz čarape i raspori ga. Kradom umakne ispod čadora, uzme djecu iz svoje kuće i pobježa u Drekaloviće.

Turci se grdni i sramotni vrata u Pljevlja.

Na mjestu pašine pogibije izrađena je česma i u kamen urezan nožić. To se zove Pašina Voda.

Piperi

Skoro cijeli Piperi imaju izgled kao da su saliveni od kakve ogromne stijene. Sve litica do litice, kamen do kamena, kao u pustinji. Iako je stanovništvo siromašno, ono se ipak ređe seli od ostalih Crnogoraca. Čak se i ne žale na težak život i sudbinu, jer vjeruju, da je tako Bog naredio.

Kad je Bog u pratnji Svetoga Petra hodio po zemlji, koja je bila u početku ravna kao ogledalo, i sijali po njoj kamenje, da bi nicala brda i planine, na mjestu, gdje su današnji Piperi, od umora su klonuli. Bog je, vjeruju, išao naprijed, a Sveti Petar za njim, noseći ogromnu vreću punu kamenja zaturenu preko ramena. Po Božjoj naredbi, on je vadio rukama kamenje iz vreće i bacao ih onamo, gdje Bog naredi. Tako su nicala brda i doline. Što bi više kamenja bacio, to bi veća planina iznikla. Kad su došli više Pipera, Sveti Petar je jedva uspijevao da održi vreću na leđima. Znoj ga svega oblio držeći vreću, ruke su mu bile isječene i curila krv mlazovima. Najedanput ispusti vreću na zemlju i bez zapovijesti. Kad je Bog čuo tresak, iznenadi se i okrenu. Sveti Petar se poboja Božjega gnjeva, pokaza znoj, ispruži iskrvavljene ruke i pokaza mlazove krvi niz lice i leđa. Bog se sažali, nasmija i tješeći reče:

— Ovdje neka bude sve kamen, krv i znoj.

Tako su postali Piperi.

Piperski Lokvanj

Na jedan obronak u sredini padine planine Garča, na dugačkom proplanku između niza bukava, koje su se nastrešile kao oblaci nad samim Garčom, postoji Piperski Lokvanj. Tu je još u

najstarija vremena došla četa Pipera, koja je putovala, da što plijeni, u Hercegovinu. Prevalili veliki dio puta, tu počinuli na iznesenoj i vitkoj poljani, sa koje se mogu vidjeti sva Brda, Velje Brdo, Kuči i arbanaška granica. Četnici od umora i duga putovanja dobro požeđnjali, ali nigdje u planini za živu glavu ni jedna kap vode. Onako žedne i umorne savlada ih san. Jedan od četnika, prije nego je sklopio oči, izvadi nož i pobode ga u poljanu pored sebe. Probudiše se, ali se svijema skoro skrpila usta od žeđi. Četobaša im naredi, da se spreme i spuste dolje u selo, koje se vidjelo u podnožju Garča, ne bi li tamo našli vode. U onoj žurbi četnik izvadi svoj nož, kad ali on sav mokar. Kad vidje družina, obradova se i svi povadiše svoje noževe i počеше svom snagom kopati. Što više kopaju, to voda sve jače izbija. Za tren oka iskopāše veliki prostor livade i napiše se zdrave planinske vode.

Tako je postao Piperski Lokvanj, na kojemu i danas Doljani, Zagredani i Markovljani poje svoja stada.

Poglavičina Pogibija

Crnogorski četnici i arambaše okrvavili su svaki kamen u Dugi i Goliji ubijajući Turke, koji su prolazili i progonili tajin od Mostara i Nevesinja za Nikšić i obratno. Pored drumā turski nizam podiže karaulu do karaule, da se brani od Crnogoraca. Turci jači, pa im i zakon jači. Poglavičina nikšićskih Turaka, koji je upravljao podizanjem karaula, uzjahao na konja Labuda i preskače staze i bogaze kroz vratolomnu Dugu. Pjeva, vrišti i psuje vlašku majku. Naletje Labud s poglavicom na grlo jame i stropošta se u bezdan. Kad goge i majstori, koji su ga očekivali kao obično svake nedjelje, da im plati zaradu, vidješe, da ga nema, poletješe u potragu. Po pjeni Labudovoj dođoše do jame. Tu nestalo i traga i poglavice. Biće tu, pomisliše. Dotjeraše punih sedam tovara konopa, nadovezaše jedan za drugoga. Najhrabriji od majstora uze trubu u ruku, objesi se o konopu i spusti u jamu. Konop se odmotavao, dok se svih sedam tovara istrošiše, a iz jame od majstora ni glasa. Na jednom se zaljulja konop, povukoše natrag i izvukoše svoga druga.

— Ova jama nema dna. Spustio sam se do velikog i modrog jezera. Tamo vidjeh veliki plameni krst i usred njega poglavičina kapa od vučetine. Kad sam pružio ruku da je dohvatim, iz jezera zatutnje glas: »Bježi, da i tebe ne stigne poglavičina pogibija.

Ovako prolaze svi, koji Boga ne poznaju.« I u taj čas ispliva na površinu jezera čudovište sa sedam glava. Ja trgnuh konop i da me nijeste odmah povukli, izgubio bih pamet.

Ta se jama zove Poglavičina Pogibija.

Popovića Most

Ima više od dvije stotine godina, kako je živio u Brčelima u Črničkoj nahiji pop Nikola Popović. Kad jednog dana bijaše došao na Vir Pazar, dođe njemu stran čovjek, pa mu na povjerenju kaza:

— Došao sam do pisma kaluđera, koji su ispred turske najezde napustili manastir na Mirišta kod rijeke Orahovišnice, daleko od Vir Pazara dva kilometra. U pismu stoji, da su pod donji prag od same crkve zakopali blago. Da li ti, kao sveštenik i čuven čovjek, znaš, gdje se to mjesto nalazi?

— Zaludu znam. Tamo žive Rnauti i ko među njima dođe, više se ne vraća.

Ostala je tajna, pod kakvim je uslovima stranac predao pismo popu Nikoli, iz kojega se vidjelo, gdje je blago zakopano.

Na večer istoga dana pop Nikola dođe k manastirištu Mirišta i u ruševinama, gledajući pismo, pronade mjesto, gdje je blago zakopano. Kako se mjesto nalazilo nakraj samoga drumca, kad je noć uvelike pala, uđe u mlin, koji tu bješe u blizini, i zamoli mlinara, babu Čenkulinu, da mu pozajmi capicu, da nešto prekopa. Baba mu pozajmi. Onako kopajući kroz pomrčinu nađe blago, ali vadeći ga iz jame, prospe mu se kroz zemlju. Pozajmi od babe bagašić, s kojim je uzimala ujam, vrati se i pokupi nekoliko bagašića blaga i saspe u svoje bisage. (Bagašić je mjera koja prima jedan kilogram i po kukuruza.) Pojaha konja pa pravo kući, a babi ne vrati ni capicu ni bagašić.

Kad se pop ne javi, baba uzme zublju, razgleda oko manastirišta, naiđe jamu, iz koje je blago izvađeno, i tamo svoju capicu i bagašić. Krsti se i čudi, što je morao pop kopati pod pragom od crkve, nakuči se nad jamu, ugleda nekoliko pregršti zlatnih novača prošutih kroz zemlju, pa pomoću zublje i ona napuni pun svoj bagašić i odnese u mlin.

Nađe se negdje docnije sa popom, pa mu reče:

— Nijesi sve pokupio, i za mene je ostalo dosta.

Zdogovore se, da ne kazuju nikome. No svijet je naslućivao, da su pronašli blago. Jer baba ogradi veliku kuću i kameno guvno, a pop Nikola oglasi se kroz cijelu nahiju kao veliki bogataš i parajlija. Čak je i u Mlecima imao veliku bašču, nasadenu smokvama i drugim južnim voćem i povrćem.

Poslije nekoliko godina dogovori se pop Nikola i baba Čenkulina, da podignu zadužbinu — ograde most preko rijeke Orhovišnice, u blizini mjesta, gdje su blago pronašli. Kad se most dovršio, narod ga nazva Čenkulin Most. Popu krivo, zašto da se ova zadužbina ne zove i njegovu, pa potplati dvojicu ljudi, koji noću oboriše veliki kamen iz brda Bačvika, koje bješe do samoga mosta, i most još frešak sruši se u vodu.

Poslije nekog vremena pop ponudi babu, da opet podignu most zajednički. Ona nije imala više novaca. Tako sam pop ponovo podiže most, koji je i dandanas sačuvan i zove se Popovića Most.

Pozebalac

Granuo dan: vedar, jedar, sunčan i pun jesenjeg mirisa. Svatovi Milana Musina na okupu. Svega desetak. Svi zorni i orni momci. Zajahali konje, okitili se, pjevaju i lete naprijed. Imaju da izdrže dugi put i to iz duška, gdje je selo Javorje, odakle izvire Morača. Idu tamo za djevojku. Putovali cio božji dan, a da ne odahnu. Prevalili dobar dio puta. Padoše na konak na Kunak pod Ostrog, odmah do Bašine Vode. Otaborili. Ujutro rano produžiše preko OZRINIĆA, GRAČANICE, KUTA, LUKA BOJOVIĆA, pa između Žurimova, dok nijesu stigli pod Lolu Planinu. Tu ispod najvećega vrha trebalo je prijeći. Nekako od žeđe i umora svi promukli. Ne čuju jedan drugoga, kad govore.

— Ma šta ovo može biti? — pitaju jedan drugoga. — Ne možemo ni jedan na nos odušiti kao da smo balagot pozobali.

— Ne čudi se. Nije blato i Lola Planina jedno isto. Ja sam to i očekivao, samo se moramo čuvati od planinske vode. Ovdje voda pokosi čovjeka, da ni groma ne čuje. I nevolja je. Pazi, svaki izvor vodi žicu iz ledene planinske utrobe.

Ispeli su se pod samu liticu vrha. U znoju i oni i konji. Glave im postale teške i velike. Svaki misli, da na ramenima nosi

badanj, a ne glavu. Teško se diše. Ne može se više izdržati. Opaziše korita. Svima laknu, hoće i da se napiju i da otpočinu. Lak i studen povjetarac šiba od sjeverne strane. Svatovi se naježili. Skidoše se s konja. Povezaše ih okolo i pođoše ka izvoru. Kako da čekaju, dok se malo rashlade, kad voda teče tu ispod nosa, a usta od ognja izgorela. Nagnuše se dvojica odmah. Čim staviše vodu u usta, skoro se skameniše. Studen probija kroza zube. Nagnuše se i opet i tako u nekoliko mahova. Napiše se. Ne tražaje ni čas pa opet na izvor. Namiri se i ostala družina. Posijedaše.

— Ja bih da već krećemo, — veli jedan, ima još do Javorja dobar dušak.

Ali oni dvojica ublijedjeli i požutjeli kao vosak. Protilo im se nekakvo modriilo po licu. Trlja ih, zaliva, ali kao da grom ubi obojicu. Drugovi neveseli i mračni kao kukavice. Ne potraja mnogo, obojica se počеше grčiti. Olediše se.

Milan i svatovi zajadikovaše.

— Hajde, momče, pođi kod nesuđenih prijatelja i reci im, da se mi vraćamo, a mjesto djevojke evo nosimo mrtva dva naša birana druga. Bog ubio onoga, ko se tamo prvi naselio. I mi ozebosmo pod ovijem vrhom, čije ime i ne znamo, ali je pravi pozebalac.

Otada se to visoko i strimenito brdo u planinskom lancu i prozvalo Pozebalac.

Pribatov Do

Sin vojvode Pipa, rodonačelnika Pipera, zvao se Pribac. Kršan mladić, lijep kao djevojka, a junak mimo ikoga. Čuvao je ovce u Kameniku. Svako ih je jutro izvodio kroz guste i neprohodne šibljacke i vratolomne gvozdove na Široki Do. Često puta gledao je na drugu stranu dola krda ovaca bijelih kao snijeg. Jednoga dana spazi kod njih djevojku zgodnu i lijepu kao bijelu vilu. Naumi da prevēde ovce na drugu stranu i da vidi, čija je djevojka, ali čim prode kroz gvozd, nigdje ni ovaca ni djevojke. Dugo je premišljao, kako bi se približio tajanstvenoj djevojci, ali bez uspjeha. Čim bi se ka njoj uputio, iščezla bi kao sjenka. Počeo se pribojavati, da djevojka ne oda njegovu namjeru i da se ne pronese glas o njegovoj slabosti prema ženskinjama. Odluči da joj se osveti. Uze luk i otrovnu strijelu i naumi da ustrijeli djevojku, čim je vidi. Vidje je kod

ovaca kao obično i učini mu se mlađa, slađa i umiljatija nego ikad. Nekoliko puta pokuša da zapne i da je ustrijeli, ali ga savlađivala ljubav i ruka mu je svaki put klonula. U tome prođe dan. U mrak vrati ovce kući i tužan leže da prespava. Stidio se pred samim sobom. Sjutradan prije običaja izvede ovce, odnese luk i strijelu i ponovo se odluči da ubije djevojku. Čim se pojavila, zape luk na brzinu i odape strijelu. Za trenutak počeka i vidje, kako se djevojka previ jaučući pogodena strijelom u ruku. Iako odličan strijelac, nije je usmrtio. Brzo se zaletje preko gvozda, kad onamo nema ni jedne ovce, samo se čobanica previjala od bolova. Pribac joj previ ranu, zali vodom i upita, čija je i od kojega plemena. Pogleda ga umiljato i odgovori:

— Ja sam vila iz planine. Mamim mlade momke i djevojke i navodim na zlo.

Pribac se nasmija i reče, da ide s njim u katun, pa neka mu učini sve, što može. Vila mu odgovori, da neće ići među ljude, nego neka je odvede u obližnju pećinu, pa da je tamo obilazi i liječi. Poslušao je.

Preko noći vila, da bi mu se osvetila, pretvori se u naoružana viteza, srete ga u šumi, pokuša da ga ubije, ali ne uspije. Namisli da mu se na drugi način osveti. Poče ga ljubiti i milovati i reče:

— Želim, da me takav junak oblubi, jer znam, da bih rodila junaka.

Pribac jedva dočeka, ali mjesto vile vidje pored sobom svoju sestru, koja mu se bjesomučno otimala. Trže se, izvadi mač i probode se. Vila pritrča da ga prihvati, on je dočeka rukama za kosu, očupa sve, što je dohvatio, kosu baci, koju vjetar raznese, a on taj čas izdahnu.

To mjesto i danas se zove Pribatov Do, sav obrastao vilinom kosicom.

Rimska Pogibija

Više Pirlitora vide se duboke rupe i tragovi staroga groblja. Narod ih zove Rimljanice. Tu je dosta umno i župno. Zato su tu i živjeli Rimljani. Orali su mali dio polja, tek samo da se čobanizime i da imaju što u aljevicu sa sobom ponijeti. Jedne godine napane veliki snijeg. Taman okopnilo, a Rimljani ralo u zemlju, da

i. Snijeg ih savije doma. Tako su u nekoliko puta pokušavali, pa d njesu uspjeti, odluče, da se sele, i krenu ka Primorju. Dođu e Uskoka kod jedne rupe i tu zakonače. Uveče napanu vukovi mal i grom pobije čeljad, da nije ostalo oka za svjedoka.

— Zašto su izginuli?

— Zato, što su pošli bili da oru na Konstantin dan.

Te se rupe zovu i danas Rimska Pogibija.

Savina Voda i Savino Brdo

Nigdje se tako ne vidi i ne osjeća ljepota, veličina i moć rode kao na vrhovima Durmitora. Prkosi nebu, lomi oblake i ji gordo kao kakav gorostasni džin i ljeti i zimi sa bijelom pom na glavi. To je Durmitor. Jedan od njegovih nižih vrhova ve se Savino Brdo. Kad se na nj peo Sv. Sava, negdje u njegovoj dini sio je na veliku kamenu ploču da ruča. Skide s ramena bicu, izvadi hljeba i luka i počne da jede. Zažedni, ali vode nema dje. Prekrsti štapom kamen, i ispod njega pokulja tanki mlaz de, tek da putnik može zagasiti žeđu. To je Savina Voda. Pre- ale mrvice hljeba i bijeloga luka Sv. Sava skupi na dlan i prospe o izvora. Tamo i danas ima čitava šuma zelenih strukova, koji išu na bijeli luk.

Savino Brdo i Savina Voda sveta su mjesta. Tu bolesnici aze, da se okrijepe, a vode i slijepe, da se umiju vodom sa izvora, jeruju, da će progledati.

Sijerna Jama

Jednoga jesenjega dana, kada su udarale stotine gromova u plini brda oko Dobrskoga Sela: Melovac, Dobrštak, Vrtijelku i šutnjak, i kada se lila kiša kao iz hiljada kablova, a svi se naljski izvori otvorili sa velikom hukom, Prele S. Jablan priča ćurenima oko vatre:

— Eto već se je davno ispunila Sijerna Jama, a voda priješla

Lug, pa će brzo Lug prebačiti i na Strugare; ali mi je pokojni c priča, da je on pamtio, kada je svu vodu proždrla Sijerna na.

Bio je otprilike ovakav dan, ka ovi današnji, kad je Bog etu htio da pokaže, što može, pa mu je ka i danas svak od

straha govorio: »Silo i slavo Gospodnja!« Eto takvoga je dana najdublji vir Sijerne Jame skočila »nabijedena devojka«.

Od pamtivijeka je kod nas bilo, da roditelji za sina isproše devojku, ako mu se dopada; ali da on sa njom nema nikakva govora, dok mu je kući ne dovedu. Da devojka progovori sa momkom za to nema ni pomena. To bi bila bruka nad brukama. Ali se dogodi čudo i kroz selo prođe proštruk ka avet, da je vjerenica nasamo progovorila sa momkom nego se i sa njim poljubila, pa tak prekršila stari adet i božji zakon. Svi su povjerovali, da je to istina; jer su pomislili, da je Bog zbog toga i pustio ovakav kismet.

Ide glas kroz selo, a gromovi sve više i jače odjecaju od ovih brda, dok se svijet krsti i viče: »Oprosti nam, Bože, i kazni prestupnicu!«

Treći dan čula za ovu priču i devojka. Stuštila se, skamenila se i samo rekla:

— Ja sam prava devojka napastovana.

Što je više rekla, nije se od gromova čulo.

Polećela je kao munja pravo u Sijernu Jamu i kažu, da je skočila u njeno grlo. Tada se je čudo desilo: Prestala je ona huk u Jami i čulo se nešto drugo kao u jami da zvijući hiljade divovske voda se je zaustavila, izišla bijela pjena i poravnala se, pa ni kap da je više pošlo u Jamu. Otada je zapečaćena i evo topi pô Dobiškoga Sela, a sve zbog toga, što napastovaše pravu devojku. Moma se nikad nije ženio, no je uvijek sam sa sobom govorio: »Pi, lošeg svijeta!«

Ko zna da ona i dandanas ne igra sa vilama na donji svijet dok mi ovde čekamo potop.

— Od koga je bratstva bila, dede?

— To se zbog roda joj ne priča.

Skela Paštrovička

Došao Arap u Triješće. Vršio čuda i zulume. Sva gospodlatinska od njega je bila u strahu. Obećavali su velike nagrade, kad ga pogubi. Ne nađe se niko. Arap pošalje na sva plemena po jednu jabuku: kome basta da je izije i da dođe njemu na megdan. Id jedna jabuka od ruke do ruke i jedna dođe i u Paštroviće. Okupili se Paštrovići na Veliko guvno i vijećaju, što će s jabukom. Dok ev

Vuko Mali. Prigna brave oko obora i batac na skup. Neugledan brkat ka mačak. Paštrovići povikaše:

— Zaboga, Vuko, što si došao? Kakve ti zakučice (veze) nožeš imat sa megdanom?

Vuko ljut, što ga vrijeđaju, uze jabuku u ruke i reče:

— Ima li među Paštrovićima junaka, da ovu jabuku izije?

Niko ni mukajet.

Vuko pojede jabuku i sjutradan se opremi za Triješće.

Gospoda latinska raznijela aber, da dolazi megdandžija. Kad ga vidješe, posprdaše mu se.

Vuko ljut ka pas. Čuti i proždire.

Pitaju ga, što će da večera?

— Mlijeka, hljeba i meda.

Nude mu meso i razne pite, ali on neće. Obigrali ga, da vide, kako će mu prijenjati mlijeko za brke, pa da seire.

Vuko uzme meda, namaže brke, ufutilji ih i baci iza uši, pa večera.

Ujutro mu dovedoše veliku bedeviju, da bi se smijali, kad je ne bude mogao pojahati. Vuko reče jednome od gospode:

— Sagni se, da vidim, je li kobila potkovana. — Kad se sagao, Vuko mu iskoči jednom nogom na pleći, a drugom na bedeviju.

Megdan je bio zakazan na malom ostrvu blizu Triješća. Voze se Arap, Vuko i dva djevera. Arap se sprda:

— Na tanko su spali Paštrovići, kad nijesu imali boljega unaka od tebe.

— Videćemo, Arape, ko će ostat bez kape.

Počinje megdan.

Trči Vuko s mačem oko Arapa. On se sprda i nemarno maha abljom oko sebe:

— Pogle, i sunce je stalo, da vidi, kako trči mrav oko izdaje!

Arap pogleda k nebu, a Vuko ugrabi te ga rasprli.

Gospoda latinska dočekaju Vuka uz svirku i talambase. Nude mu, što mu je duši drago.

— Neću ništa drugo osim da se jedna skela u Triješću nazove skela Paštrovićka. — Tako je i bilo.

Sretnja

Kad je Bijeli Pavle pratio kraljicu Jelenu iz Bjelopavlića za Župu, prolazeći ispod njegove pojate, upita ga:

— Zaboga, čija je ono pojata u onome kamenjaru navrh brda? Ko još može živjeti u onaj krš na onoj samštini?

— Moja, — odgovori Pavle.

— A kako živiš?

— Patno, crno i naopako! U ovaj krš i tvrdu nikad sreće!

— Daće Bog! Biće, ako Bog da, i ovo mjesto srećno!

Otada, prosuto kroz goli krš, a pripeto na tjemenu jedne strane, prostire se selo Sretnja.

Sveto Plandište

Ima jedan veliki dub nasred polja kod Drenovštice. Tu je Sveti Vasilija još kao starešina manastira Ostroga često dolazio mirio bratstvenike i učio i liječio narod. Tu je svojom rukom jednu lozu potopio i jednu smokvu nakalemio. I danas su na glasu smokve i vino iz toga kraja. To je najljepše i najplodnije mjesto na tim stranama. Često puta tamo je moglo da pripeče sunce tako jako da se suha trava zapaljivala. Jedno jutro prolazio tuda Sv. Vasilija Pripekla vrućina, a pritegla žeđ. Taman zaustio da prokune to nesretno mjesto, kad pred njim istrča starica sa vjedricom vina. Vino tanko i vodno. Upita je Sveti Vasilija, odakle je vino. Ona mu odgovori, da je s njihove njive, i pokaza prstom pri strani na lozu.

— Nije ni čudo, da je ovakvo vino, kad je onamo loza rasla — Promisli. Uze štap, pođe k strani, uz jednu prodo i pođe do kuća pod Drenovšticu, prekrsti štapom i iz jednoga kamena kuljnu voda, jaka i studena. Preplavi polje, razgrana se i napuni ribom. Uvijek mala, ama nikad ne presušuje. U taj čas je Sveti Vasilija nakalemio smokvu i potopio lozu pa ih blagoslovio.

Nasred toga polja pod jednim dubom uvijek se odmarao zadovoljno posmatrao veliku goru smokovih busova i naprednu lozu. Narod veli, da Sveti Vasilija i danas često dolazi, noćno, po taj dub, ali neće da ga niko vidi, jer je narod grdno božju prestupio. To se zove Sveto Plandište. Zdravo je u dan pod njim počiniti pomoliti se Bogu. Ako bolesnik tu prekonači, ozdraviće. Kad je

jedan prolaznik tu u selu nešto pokrao, potrefi se da pod dubom počine. Za čas se pomamio i blejao kao ovca i na glas vikao, da je on tuđu stvar ukrao. Starci i starice uvijek se krste, kad ispod ovog duba prolaze.

Šilježići Dolovi

Na onu stranu Tare nije smio prijeći tepački mal od Ograđeničana i obratno. Čobani su međusobno bili s obadvije strane u vječitoj svađi i prepirci. Čim bi se sporečkali, odmah bi došlo do krvi.

Dole Kaljević zaplijenio mal Ograđeničanima i podijelio ga među Tepčane. Poslije Đola posijeku. Ograđeničani dođu da traže od majke Đoleve i mal. Došlo bi i do velikog krvoprolića, da slučajno nije tuda naljegao grčki vladika Serafim i izmirio ih: da Ograđeničani drže Dolove i da plaćaju travarine sedam šilježi godišnje. Otuda se Dolovi i danas zovu Šilježići Dolovi.

U jednoj bukvi vidi se, da je neko nekada davno nešto urezao. Narod tvrdi, da je tu urezana bila presuda vladike Serafima, na koju su bili zadovoljni i Tepčani i Ograđeničani.

Uljanik

U Trešnjevu u Cucama, u prababa-zemana, uspijevale su pitome kruške i jabuke. Danas jedva i divlje.

Tu se naseliše kaluđeri, koji su dobježali iz porušenog manastira Husida. Donijeli su sobom samo nekoliko sudova čela. Podigoše uljanik u gustoj šumi, pored planinskog vrela, u podnožju Petrovića Strane.

Na sami Ilijin dan, kad su čele »obrezivali«, skoči pepeljuga ispod ulišta i zakla sve sedam kaluđera.

Trag, gdje su ulišta bila, poznaje se i danas po glatkim pločicama. Mjesto je dobilo ime Uljanik.

Kad se čele roje, više Uljanika nagomilaju se čitavi oblaci, ali se ni jedna ne spušta. Njihova je zuka tada mnogo jača. Žale, vele, kaluđere i izgube se »na ljetovanja«, nečujno bez zujanja...

Umukli Vir

Između Štitarice i Trebaljeva, blizu Kolašina, na rijeci Tari, postoji jedno mjesto, koje se od davnih zemana zove Umukli Vir. Za nj je vezano predanje:

Sv. Sava putovao je pored nemirne i valovite rijeke Tare. Idući pored obale, đak, koji ga je pratio, nešto mu je pričao. Od silne buke talasa Sv. Sava nije čuo priču svoga đaka, a u želji, da je čuje, reče:

— Umukni, Taro! — I voda je odmah i umuknula. I danas na tome mjestu, izuzetno od ostalih, kroz koja Tara teče, ne čuju se vodeni talasi. Tako je postao Umukli Vir.

Vilina Pećina

U Crmnici se nalazi Vilina Pećina. Stara je i prastara priča, da je u njoj živjela vila. Mlad momak, kojemu su stari ljudi pričali, da tu boravi vila i često izlazi iz pećine da se sunča, često puta je išao pred pećinu, krio se i na vilu pazio. Znao je, da vila ima krila i oglavje, koje često sa sebe skida, pa ga opet oblači, kad hoće da leti.

Jedva da je zora obijeljela, izađe vila i skide oglavje i krila i namjesti pored sebe. Momak poletje i ugrabi krila i oglavje. Vila sad nije mogla letjeti, pa ga je molila, da joj vrati krila. On nije htio, već je ugrabi za ruku, odvede kući i uze za svoju ženu. Krila i oglavje skrrije, kako ih vila ne bi mogla naći. Izrodio je s njom dva sina i jednu kćer. Kad je stariji sin nastao, oženi ga. Dan svadbe bješe lijep i sunčan. Svatovi i prijatelji izišli pred kuću na veliko kameno guvno i povelu kolo i veselje. Ponude i svekrvu — vilu, da i ona poigra. Odazva se, ali natajno zamoli muža, da joj za taj čas dade krila i oglavje, jer bez njih ne može zaigrati.

Muž nije ni pomislio, da će ona ostaviti djecu. Pođe i donese joj krila i oglavje. Kad se vila dohvati oglavja i krila, poče da igra po guvnu i po kolomatu. Kćerka joj sjedjela na kraju guvna pa kad vidje majku, kako odvaja igrom, poče se od veselja smijati i sama skakutati. Vila joj priđe, ugrabi je i poletje nebu pod oblake govoreći mužu:

— Tebe sinovi, a mene kćer.

I više se u Vilinoj Pećini vile nijesu kupile.

Vilina Ploča

Kažu, da je još u doba Nikše, po kojemu se i prozvaao Nikšić, živio u župi nikšićskoj, u selu Kuta, ban Nesiren. Njegove kule i čitluci, stada i pašnjaci, prostirali su se od Župe do Bršna. Imao je veliku porodicu: deset sinova i osam kćeri, ženu mladu od gospodskog soja i plemena. Ali je on više živio sa svojom posestrimom vilom, koja je boravila u Vilinoj Prodoli, negoli u svome dvoru. Dođe dan, da se mora sa vilom rastaviti. Namisli, kako da je smakne, da mu se ne bi osvetila. U vrhovima svoje obuće sakri nož, a u džepove stavi pregršt klinaca.

— Ti nosiš pri sebi gvožđe, sa kojijem misliš da me ubiješ.

— Nijesam ništa osim nekoliko klinaca, koje sam uzeo da potkujem konje, — i pokaza joj klince.

Vila mu povjeruje, sjede pored njega i nasloni mu se na rame. Ban se poizmače, mahnu nogom i nožem prosiječe vili drob. Zajauknu, pobježe, trže strijelu, gađa bana, strijela promaši i udari u kamen. To je onaj šiljati kamen na Oberu, koji se i danas razlikuje od ostalih kamenova. I još jednom nape strijelu i mjesto bana pogoditi prag kuće, koja se stropošta. Dok je letjela u vis, drob joj se sve više kidao. Stropoštala se između Kuta i Zagrada. Pala na glatku ploču i nestala. To se zove Vilina Ploča.

Kad je ban pošao poslije nekoliko vremena da iz Viline Prodoli uzme pehar, koji je zaboravio, dok je s vilom pio, čim je ušao, iz mraka su ga uhvatile utvare i zadavile. Na vrata pećine stavile nepomičan kamen. Tako i danas niko ne može da uđe u Vilinu Prodo.

Vražje Jezero

U doba vojvode Momčila između Pirlitora i Durmitora iz jezera kod Kovčice pojavljivao se zeleni konj. Kad bi kobila došla blizu jezera, opase je i udari čiftetom (kopitom), da ne ostane suždrebna. Vojvoda Momčilo privede svoju kobilu blizu jezera i skrije se u jedan čečar, držeći pored sebe prazne lame (kante). Pade prvi mrak. Iskoči zeleni konj i binjac na kobilu. Vojvoda zalupa kantama, konj se prepane i ne ugrabi da udari kobilu čiftetom. Ostade suždrebna i oždrijebi Jabučila konja krilatoga.

Jezero, iz kojeg je zeleni konj izlazio, crno je i stravično. Narod ga prozvaao Vražje Jezero.

Vrba Dobrska

Sveta Kraljica putujući po zemlji prošla je na bijelome konju iznad Dobrskoga Sela preko Lupoglava.

Kad je bila na pola puta, pričulo joj se, da plaču djeca. Stade i zaustavi konja. Pogledala je, otkud dolazi plač, i pod jednom krivom vrbom vidjela dvoje djece: djetića i djevojku. Čuvaju ovce i plaču.

Sveta Kraljica zapovjedi konju, da preleti preko Sela. Konj na njenu zapovijed prijeđe i dođe k djeci. Djeca se preplaše, Kraljica ih umiri i upita ih, zašto plaču. Oboje u jedan glas povikaše, da od velike vrućine pocrkaše od žeđe. Kraljica ih upita:

— Kad biste vi stvorili vodu ovdje, kakvu biste željeli?

Djevojka ugrabi:

— Ja bih je stvorila veliku kao rijeka.

Muškarac je presiječe:

— Čuti, bestijo jedna! Zar rijeka ne bi potopila ovako lijepo i dobro selo, a to bi bila šteta. Ja bih stvorio takvu vodu, koja bi uvijek tekla debela mlaza kao u zaklana voła krv, ali koja nikad ne bi presušila.

Sveta mu Kraljica reče:

— Ti si, djetiću, pametan, tako će i biti!

Zatim se skinu s konja i naredi mu, da se izvalja na stancu kamenu. Konj leže i poče se valjati. Sve što se je više valjao, sve mu je više trup u kamen tonuo kao da je kamen bio tijesto. Na-posljatku mu Kraljica zapovjedi:

— Budi miran i duni u stijenu.

Konj dunu, i odmah iz stijene poteče voda i unutra u stijeni se načini jezero.

Na mjestu, gdje je bila konjska glava, tu se slijeva divna pi-jaća voda, a odatle se prelijeva u korito, gdje je bio konjski trup. Na mjestu, gdje je bio rep, pere se rublje. Voda se po onoj krivoj vrbi nazvala Vrba Dobrska, i nikad niko ne pamti, da je presušivala.

Zminičko Jezero

Kroz gustu borovu šumu pentra se čovjek stopu po stopu, dok dođe do Zminičkog Jezera. Modro do crnine, a opkoljeno gustom i debelom hladovinom. Više njega se diže Korman planina. Šumna i

travna. Najljepši kraj u Šarancima. Navrh Kormana je nekad čuvala djevojka ovce. Zgodna i napredna. Oko nje je stalno oblijetao momak s one strane Tare. Mislila je, da je Srbin. Zavolješe se. Djevojka zatrudni. Prijenula za momka, da je ženi.

— Ja sam Turčin. Ne mogu uzeti Vlahinju. Kad dijete rodiš, pođi u Korman i baci ga u jezero.

Poslušala ga. Nastala je treska i huktanje vode. Pod težinom grijeha jezero se propalo i sva voda otočila u jednu dolinu pod Korman - planinom. I danas navrh Kormana raste ševar i poznaje se oblo kamenje, gdje je nekad bilo jezero. Od djeteta se stvorije zmije. Čitavi spletovi. Po njima se i zove ovo jezero Zminičko Jezero.

Žedanj

Čuvao Slatinjanin krd koza i stado ovaca. Tjerao ih je svakoga dana na pojilo, iz Slatine na rijeku Zetu — daleko tri sata hoda. Sve su koze i ovce pile, osim velikog jarca sa vilastim rogovima. Čoban ga nagoni, ali jarac ni da okusi. Ne može da se dosjeti. Bješe Spasov dan. Pošto se Slatinjanin nasvirao uz diple, prostre kožuh i zaspao. U snu mu se javi anđeo i reče:

— Ti muku mučiš tjerajući svakoga dana svoje blago na pojilo. Ne znaš, da se usred tvoga sela nalazi mnogo bolja i zdravija voda. Još nijesi na nju intrao. Pogledaj jarčevu bradu i ona će ti kazati, gdje je.

Kad se čoban razbudi, razgleda sve jarčeve i na najvećemu vidje mokru bradu. Stalno ga pratio. Jarac oko struge pođe u veliki grm, zavuče glavu i stade da meči. Čoban brže bolje za njim. Usred grmena briždi voda iz pijeska. Okolo uzdignuta sjedišta od kamena. Tu su vile svake noći dolazile da piju vode i razgovaraju. Mjesto skrovito. Ne vidi se ništa osim neba i oblaka. Čoban pozove rođake i počnu sjeći grm. Očisti sve. Jak vodeni mlaz pokulja iz pijeska. Voda bistra, studena i pitka. Pade noć. Čobani pođu kući. Ujutro opet na posao; ali vile sve ogradile i zatrpale studenac. I tako redom: što oni preko dana naprave, to vile noćno rasprave.

Dogovaraju se Slatinjani, šta da rade. Naide starac malen, sijed kao ovca, nosi drenovi štap u ruci, a iz očiju mu vire krmeljine. Počinu i reče:

— Sve dok vile ne otjerate, nećete nikad do vode doći. Poslušajte me! Neka jedan od vas pođe u onu veliku pećinu u Lisac.

S lučem u ruci neka bez straha prođe grotlom pećine, sve dokle dođe do odaje iskićene zmijskim i lavovskim glavama. Tada neka uzme kremen i ognjilo, kresne i zapali trud. Kad mu kresivo uhvati, tada neka slobodno pristupi velikoj zmiји, koja se pružila nasred pećine. I dok mu god trud bude gorio i mirisao, ne može mu niko ništa nauditi. Tamo će naći zlatnu jabuku, pa kad je bude uzeo i njome triput udario o svod pećine, jabuka će se rasprsnuti i iz nje ispanuti mali zlatni ključ. Sva vilinska moć i sve, što imaju, stoji zaključano pod tim ključem. Kad ključ bude donio i bacio u studenac, vile će se otseliti i neće se nikad više vratiti.

Najhrabriji čobanin poslušao je starca. Slatinjani su posjekli svu goru oko studenca. Izbila su dva snažna mlaza planinske vode. I danas u selu Slatini u Bjelopavličima, između raštrkanih kuća tutnji voda Žedanj, na kojoj melju dvadeset i pet mlinova.

Prinosi slovenskim nazivima bilja

Janko Barlè

God. 1879. izdao je dr. Bogoslav Šulek troškom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti djelo: »*Jugoslavenski imenik bilja*«. (Vel. 8° str. XXIII + 564.) Građu za taj imenik sakupljao je trideset godina. Ponajprije su abecednim redom nabrojena hrvatska, srpska i slovenska imena bilja, pridodano latinsko ime i spomenuto, iz kojega djela ili kraja potječe naziv biljke. Srpskih imena nema mnogo, jer Šulek osim djela dra. Josipa Pančića nije imao mnogo pomagala. Na završetku dodao je Šulek »Kazalo« (str. 491—564), u kojem se na prvom mjestu navodi naučno latinsko ime, a zatim nabrajaju hrvatska i srpska, a na završetku slovenska imena bilja.

Šulekov¹ imenik sastavljen je vrlo savjesno. Š. je imao mnogo pomagala, rukopisnih i tiskanih zbirki, a manje svojih zapisa. Šteta što nije kod svakog izraza označeno, gdje se među pukom upotrebljava. Dobro služe Š. bilješke o sličnim nazivima kod drugih slavenskih naroda kao i izvaci iz pučke poezije, poslovice i t. d.

Za hrvatske nazive bilja imao je Š. veoma star rukopis, koji se čuva u knjižnici sv. Marka u Mlecima (Cl. VI. Cod. LIX. [C. IV. 30. Z. Z. 5]), a pisan je god. 1415. Naslov mu je: »Liber de simplicibus Benedicti Rinij, medici et philosophi Veneti.«

Za slovenska imena Š. na žalost nije imao tako starog izvora. Najveću zbirku slovenskih imena dobio je Š. od čuvara ljubljanskog, kasnije tršćanskog muzeja Henrika Freyera, koji je umro u šezdesetim godinama prošlog stoljeća. Freyer je sakupljao već od svoje mladosti slovenske nazive bilja, poimence u Kranjskoj, a služio se i zbirkama: I. A. Brekerfelda († 1784), botaničara baruna Karla Cojza (1775—1836), Matije Ravnikara, Gašparina, Dolenca, Trampuša iz Črnuča, B. Li-

¹ Šulekov »Jugoslavenski imenik bilja« označivat ću slovom Š.

k a r a u Sorici i J. B. C a n j k a r a, kapelana u Vačama. Freyer je sakupio, kako kaže Š., do 2000 imena. Označio je kod svakog imena, odakle potječe, i sustavno latinsko ili njemačko ime. Svoj je rukopis ustupio Freyer god. 1850. Š., kad je taj sastavljao svoje »*Biljarstvo*«.

Š. je zamolio za saradnju i tadašnjeg tajnika »Maticе slovenske« prof. I v a n a T u š e k a. Taj mu je poslao svoju zbirku i dva starija rukopisa, što ih je izmolio od dr. J a n e z a B l e i - w e i s a. Izvrsno su poslužili Š. vrlo dragocjeni i savjesni zapisi prof. F r a n a E r j a v c a, što ih je on priopćio u »Letopisu Maticе slovenske« za g. 1875. i d. pod naslovom: »*Iz potne torbe*«. Dr. Bleiweis poslao je Š. i rukopis župnika B a r t o l a M e d v e d a: »*Verzeichniss der bis nun in Krain aufgefundenen Pflanzen*« (1863), a prinosisima su ga potpomagali i župnik u Rodiku M a t i j a S i l a i kapelan u Zarečju J a k o v V o l č i ć. Još se Š. služio ovim djelima: J o s c h: »*Die Flora von Kärnten*« (1853), A n t. J. M u r k o: »*Slovensko-nemški rozhni besednik*« (1832) i F r a n z T r u m e r: »*Systematische Classification und Beschreibung der im Herzogthume Steiermark vorkommenden Rebensarten*« (1841). Tu su i slovenski nazivi za vrste vinove loze, što su opisane u toj knjizi.

Freyer je vjerojatno poznavao, no Š. svakako nije znao za rad poznatog kranjskog povjesnika J o h a n n a W a i c h a r d a b a r u n a V a l v a s o r a i na tom polju. Veliku je krivicu učinio Valvasoru poznati botaničar I v a n A n t u n S c o p o l i, koji u predgovoru II. izdanja svojeg djela (god. 1772) »*Flora carniolica*« gotovo posprdno piše: »*Ridiculus Catalogus octo Plantarum exstat apud Valvasorium in discriptione Thermarum Rudolphsbergensium, a Burchardo Medico datus, in quo mentio fit Lunariae, Petasitidis, Napelli, Caryophyllatae, Archangelicae, Valerianae, quae forte Author ipse non novit, cum Archangelica circa Goriziam unice, Geum vero montanum rarissime occurat.*« Ili ima tu zlobe ili je Scopoli vrlo površno pregledao Valvasorovo monumentalno djelo: »*Die Ehre des Herzogthums Krain*«. Treća naime knjiga toga ogromnog djela govori: »*Von den Gewächsen, Bergwercken, Mineralien, auch Thieren, Vögeln und Fischen etc dess Landes Crain*« od glave VII—XV. incl. (str. 346—372) i sadržava ne samo zanimljive podatke o bilju i drveću u Kranjskoj već priopćuje razne slovenske nazive za bilje, pa je to najstariji *slovenski imenik bilja*.

Pošto se na to dosad nije nitko posebno osvrnuo, moram bar ukratko spomenuti Valvasorovu građu.

U VII. glavi opisuje Valvasor razne žitarice i to: *psbenizu*, *résch* (raž), *ajdu* (heljdu), *proso*, *jezhmen*, *oves* (zob), *tursku psbenizu* (kukuruzu), *bar* i *syrk* (sirak). U VIII. glavi nabraja razno sočivo, i to: *bop* (bob), *grah* (grašak), *fesou* (*Phaseolus*, bažulj), *grashizu* (*Vicia sativa*), *zizerku* (*Cicer arietinum*, čiček). Od voćaka i ostalog rodnog drveća spominje u IX. glavi: *jabenku* (jabuku), *krusku*, *zuespu* (češplju, slivu), *slive*, *gole slive*, *zibare* (*Prunus insititia*, *Cyperus*), *zeshnu* (trešnju), *vishne*, *skursh* (oskoruš), *breskeu*, *amar-elzu* (*Prunus armeniaca*, marelica), *nesplu* (mušmulu), *kutenu* (dunju), *kostain*, *oreh*, *lesnèg* (lješnjak), *volku* (uljiku), *pomaranzu* (= *pomum aurantium*), *zitronu*, *limonu*, *margaraaenu* (*Punica granatum*, magranj), *mandl* (*Amygdalus nucipersica*), *muruu*, *figu*, *ardezho groisdize* (rdče grojzdiče, *Ribes rubrum*), *bodezho-groisdize* (*Ribes grossularia*), *ziberine* (ciborula, *Pinus pinea*), *mannunize* (Alpenbeeren), *dren* i *mokounze* (*Sorbus aria*, mokovc, mokovice). Glava X. posvećena je jagodama i raznom povrću. Spominju se tu *jagode*, *trosque* (troskve *Fragaria moschata*), *barunice* (borovnice, *Vaccinium myrtillus*), *mahunize* (mahovnice, *Vaccinium oxycoccos*), *zhèrne lenze* (valjada črna malenca, *Rubus fruticosus*), *ardezhe malenze* (*Vaccinium vitis idaeaea*). Od povrća spominju se *dyne* (dinje), *kumare* (*Cucumis sativus*, ugorci), *buzhe*, zatim *sporgel* (*Asparagus officinalis*), *ardezhouke* (*Cynara scolymus*, artičoka), *repa*, *koreine* (*Daucus carota*), *redkeu* (*Raphanus sativus*), *zhebèu* (*Allium cepa*) i *zhessen* (*Allium sativum*). Od gljiva navode se *gobe*, *kaserlri* (Kaiserling, *Amanita caesarea*) i *maurachi* (Maurerrochen, *Morchella esculenta*).

U XI. glavi opisuje Valvasor razno grmlje i šumsko drveće. Tu je *javor*, *puspan* (*Buxus sempervirens*), *burschlen* (bršljan), *jesen*, *bresa*, *hrast*, *bukèu*, *tizje lim* (*Viscum album*), *jerscha* (jelša), *smreka*, *mezesèn* (*Pinus larix*), *tisau* (*Taxus baccata*), *hoika* (*Pinus silvestris*), *kristavez* (*Ilex aquifolium*), *farske kapèze* (*Evonymus europaea*), *lipa*, *bryne* (*Iuniperus*). Zanimljivo je, da Valvasor nije razlikovao »*Iuniperus communis*« od »*oxycedrus*«. Držao je, da je to isti grm, koji ima trostruke jagode: crne i crvene kao skerlet. On kaže: »denn wann sie recht zeitig und völlig-reif seynd, trifft man im fünfften Theil dieses Landes, nemlich in Histerreich (Istra), sie in einer völligen Scharlach-Röte an, hingegen andrer Orten dieses Landes,

wann sie zu vollkommener Zeitigung gelangt, gantz schwarz.« Valvasor spominje još *lovor* i *ružmarin*, ali ne navodi za njih slovenske nazive. Glavu XII. posvetio je »mancherley Krautern in Krain«, no na žalost spominje samo malo slovenskih imena. Navodi: *sobniak* (*Hyoscyamus niger*, danas služi izraz zobnik), onda *punzeze* (još i danas zovu *Physalis alkekengi* punčica), *pelen* (*Artemisia absinthium*), *dresen* (Valvasor je zabilježio njemački naziv: Flöhkraut, hrv. izraz dresan označuje po Š.: *Polygonum persicaria*, a slovenski dresen i adreselj; *Polygonum aviculare*). Valvasor spominje latinska imena bilja: *Doronicum latifolium* (Gemschwurz), *Nardus montana* i *celtica*, *Lunaria minor*, *Sanicula*, *Pyrola*, *Absynthium alpinum*, *Adiantum aureum* i *Aconitum napellus*. Kod nekih biljaka napominje, da ih upotrebljavaju za razne napitke i čarolije, a kod *Aconita* jedan slučaj otrovanja. Kod svih tih biljaka nije spomenuo nijednog slovenskog imena.

Za ljubavni napitak su upotrebljavali prema Valvasoru i biljku *deuetasrajziza* (*Gladiolus communis*) osobito u Gornjoj Kranjskoj.

Valvasor nabraja još biljke: Fünffinger-Kraut (*Potentilla*), Schlaff-Nacht-Schatten (*Solanaceae*), Wassermelck (valjada Wassermelk = *Sium*), Acker-Wurtz (*Acorus calamus*), Eppich (*Apium graveolens*) i Wolffs-Wurtz (*Aconitum*). On kod tih biljaka ne navodi slovenske nazive, ali zato dodaje: »alle jetz-benannte Kräuter und noch einige andre Sachen, brauchen die Hexen nebst einem gewissen Pacto oder teufflischen Bündniss zur Bereitung ihrer Zauber-Salbe«.

I u Valvasorovo vrijeme bila je (a i danas je još) među slovenskim pukom proširena prazna vjera u čudesnu moć *prapreta* (paprad *Filix*) i njegova sjemena. Valvasor kaže, da je sam poznao jednog čovjeka, koji je na večer uoči Ivanja »mit seinen zauberischen Zeremonien« tražio praprotovo sjeme.

Od korisnog bilja spominje Valvasor *lan* i *konoplu*, a od ljekovitog bilja *kosiu potizu* (*Carlina acaulis*), kojom da su se liječili u vojsci cara Karla protiv kuge.² Tu se spominje dalje *lézian* (*Gentiana lutea*) i *sladke-koren* (*Polypodium vulgare*). Valvasor ističe, da ima mnogo rijetkog bilja, osobito na Krmi, Velikom Stolu, Nanosu i Učkoj, pa zato dolaze godinama strani botaničari, »weil

² Š. ima uz kozju i konjsku poticu.

sie nemlich droben manche fürnehme Wurtzeln und Kräuter finden«. Pošto je saopćio, kako je jedan seljak u Kamničkoj Bistrici gledao borbu velikog pauka i zmiје otrovnice, oštampao je dugu raspravu svog glavnog saradnika E r a s m a F r a n c i s c i j a »über obberührte Ausfahrt der Hexen zum Tantze«.

U XIII. glavi govori Valvasor o uresnom bilju i izrijekom spominje tulipane, razne anemone, kockarice (*Fritillaria*), bijele i crvene ljljane, raznovrsne ruže, jasmīn, raznobojne klinčace, hijacinte i t. d., ali ne navodi slovenska imena. Spominje i više lijepih vrtova, među njima na prvom mjestu onaj u Soteski. Tu ima u bivšoj bašti kneza Auersperga još i danas mnoštvo podivljalih narcisa. Iza toga dolazi opširan latinski izvještaj ljubljanskog liječnika dra. Franje Caruse »von der Glückseligkeit des Landes Crain«. U tom izvještaju, koji je priopćen i u njemačkom jeziku, spominje se i mnoštvo bilja, no na žalost nisu pridodana i slovenska imena. Još je tu i izvještaj liječnika dra. Ivana Krst. Burcharda o Toplicama kod Novog Mesta. Taj izvještaj spominje, kako sam već naveo, Scopoli, no vrlo ga je površno pročitao, jer ne navodi *Gentianu*. Za nas je taj izvještaj i zato zanimljiv, što saznajemo za jednog kranjskog botaničara dra. Vuka Konrada pl. Brehena, koji je bio šurjak dru. Burchardu. Već iz ovog kratkog pregleda moći će svatko razabrati, da je Valvasor, koji se za sve zanimalo, posvetio pažnju i botanici te nam čak i sačuvao neke slovenske nazive bilju, pa mu je Scopoli načinio krivicu.

Scopoli bi valjda drugojačije sudio o Valvasoru i o njegovu botaničkom znanju, kad bi mu bila poznata Valvasorova zbirka bakropisa. Ali ona je već za biskupa zagrebačkog Ignacija baruna Mikulića zajedno sa Valvasorovom knjižnicom dopremljena u Zagreb. Ima tu XVIII omašnih folio-svezaka.³ Svezak XVIII. ima naslov: *Underschiedliche Frucht | Bluemen | Kräuter wie auch Vögl | Fisch | Thier | Ungeziffer und dergleichen Maistentheils Nach dem Leben mit Wasser - Farben gemahlene Stückl.* Anno 1685. — Tu su samo 163 slike bilja, voća, ptica, kukaca, leptira i t. d., ali veći je dio toga sveska prazan. Najviše slika je iz biljskoga carstva, rađen vodenim bojama većinom po prirodi. Slike su izvrsne i dobro sačuvane, tako da sam jedva što bolje vidio. Scopoli nije mogao tu zbirku vidjeti, jer se onda, kad je on živio i djelovao,

³ Jednog je sveska nestalo. Čuvaju se ti svesci u metropolitanskoj knjižnici (MR 158), koja je sada pohranjena u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

nalazila već u Zagrebu, a on nije za nju znao. Kad bi je vidio, on bi to jamačno spomenuo i imao bi bolji sud o Valvasoru i njegovu botaničkom znanju. Bilo bi svakako potrebno da ne samo botaničari, već i slikari potanje prouče tu lijepu zbirku.

Ali već i XVII. svezak Valvasorovih bakropisa sadržava otiske raznog lišća i papradi »nach dem Leben abgetruckt« (list 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456). To je t. zv. »Naturselbstdruck«. Posušeno lišće prenijelo se na poseban način čađom, bojom na papir. Iako je taj način (Naturselbstdruckverfahren) poznat već iz početka XV. stoljeća, ipak se time bavili mnogo tek poslije Valvasora, pa je ta zbirka i s te strane zanimljiva.⁴

Vrlo dobro mi je poslužila *slovenska ljekaruša iz god. 1720.*, koju mi je dobrostivo ustupio na upotrebu ljekarnik u Zagrebu, g. Mr. Vladimir Bartolić. Valvasorovo djelo izašlo je god. 1689., a ova je ljekaruša pisana god. 1720., pa je prema tome jedva trideset godina mlađa od Valvasora, a danas stara preko 200 godina — svakako časna starost, pogotovu što imamo malo tiskanih, pa i pisanih vrela iz toga vremena. Rukopis ima ovu veličinu: 34 × 21 cm. Na početku ima 23 strane, koje nisu paginirane, a iz toga dolaze još 203 numerirane strane. Rukopis bio je uvezan u drvene, kožom presvučene korice, koje su vrlo oštećene. Te su se korice mogle nekoć i zatvarati, jer su bile na njima pričvršćene željezne zaporke. Kako je došao taj rukopis u Zagreb, ne zna se; g. Mr. Bartulić kupio ga je prije više godina od nekog staretinara na sajmištu.

Sastavljač te ljekaruše nije zapravo znao pisati, već je stavljao po uzoru tiskanih slova jedno slovo do drugog bez ikakve veze, pa je zato rukopis teško čitati, jer ne znaš, koje slovo pripada pojedinoj riječi. Ako pomisliš onda još na dijalekt i stari pravopis pa na nevještinu sastavljača, stvar je još teža. Nije poznato, tko je sastavio tu ljekarušu. Sigurno je, da je sastavljač upotrebljavao više valjada njemačkih knjiga (kako ću kasnije spomenuti, djelo: »Ortus sanitatis«). Na str. 134. kaže: »Tv ie is enih drvgih bvku vshetv«. Mnogo je toga uvrstio on u ljekarušu i iz vlastitog iskustva, jer se po svoj prilici i sam bavio liječenjem. Na str. 147. kaže o jednoj masti za rane, da »ie groshen (grozno - veoma) dobra in to shavbo (mast) sam sam skushav« (prokušao). Na str. 159. kaže: »ie men vshelei ratalu« (meni je svaki put uspjelo). Bit će da je sastavljač

⁴ Isp. o tom raspravicu dra. Ernsta Darmstaedtera iz Münchena: »Der Naturselbstdruck« u rijiji: Philobiblon III. 1930, str. 373—379.

živio u unutrašnjoj Kranjskoj (Notranjskoj), kako se može zaključivati po dijalektu i po upotrebi glasa *h* mjesto *g*, na pr. »ta druha reč« (str. 1), »poterial *ha*« (str. 154), »sashbat« (str. 156).

Rukopis počinje sa kazalom (ragistar). Da li je imao i naslovni list, ne zna se, jer taj dio nije bio paginiran. Prvi je ostsjek od vode (mokraće). Sastavljač je po boji mokraće (kao prije par godina poznati štajerski seljak Hans Heller) zaključivao, od čega čovjek boluje. To raspoznati, da je najveća spretnost, »per tem she nuza ena zhista gelavo«, »ena velika modrost inv vsheh 7 darov svetigo duha«. O tom se raspravlja na str. 1 — 42. incl. rukopisa. Pripominjem, da je na str. 17. vrlo slabo narisana kalež nekakvom crvenom tekućinom (crvenom olovkom) i na kaležu je napisano 1720, očigledno godina, kad je sastavljač slagao taj rukopis.

Sadržaj (kazalo) napisan je na 23 strane. Na 24. strani je kasnije druga ruka debelim slovima olovkom napisala: *G. M. B. Bedezin Dohtarske Bukve k dovolene 21. dan oktobra u leitu 1747 u tih visozih planinah u notrainim krainskim.* — Pripominjem, da je u tom kazalu izostavljeno nekoliko strana, jer iza br. 149 dolazi odmah br. 183.

Prva se knjiga svršava na str. 42., a na str. 43. počinju »drvge bukv, kar zhlovk nvza«. U tom ostsjeku, a i u trećem sve do str. 101. nabrajaju se razna pomagala i lijekovi u bolestima. Na str. 155. počinju »zhterte bukv od vse sorte dreves, katere she to ob nashem krai snaideie«. No već prije na str. 102. (sastavljač se zapisao te je zabilježio pogrešno str. 1002) dolaze »pete bukv od vsheh sort rosh inv korenin«. Taj nas odio najviše zanima, jer su tu uz njemačke izraze i slovenski. Vrlo je zanimljiv dio na str. 151—154., gdje je sačuvano šest slovenskih zagovora (incantationes), o kojima na drugom mjestu opširnije govorim. (Gl. »Šest slovenskih zagovora iz g. 1720.« — Nar. Starina sv. 30, str. 72.) Tu je 1) »sa metlai isgovorti«, 2) »za bramorie isgovorti«, 3) »za govzhizh isgovorti«, 4) »sa ogen von vshet«, 5) »sa strup isgovorti« i 6) »za prisat isgovorti«. Te strane su u folklorističkom pogledu vrlo zanimljive.

Iza toga dolazi, kako sam već spomenuo, četvrta knjiga o drveću, pa onda opet razni lijekovi. Rukopis nema nikakvog pravog završetka, pa je možda sastavljač kanio još nastaviti svoju zbirku. Zadnji je lijek na str. 203.: »Kadar noht dol pade: potresh gor shtopa od sashganga alvna al pa devoj gor stovzhenu perie od terp(o)za.«

Iako sastavljač toga rukopisa nije bio književno obrazovan čovjek, ipak mi je njegov rukopis vrlo dobro poslužio, jer nam je sačuvao lijepu zbirku naziva bilja, a da ne spominjem, da će njegove bilješke možda zanimati i liječnike i folkloriste.

Među najznatnije kranjske botaničare ide svakako već spomenuti I v a n A n t u n S c o p o l i »S. C. R. et Apost. Maiestatis in montanisticis et monetariis consiliarius, supremi Hungariae infer. camergrafiatus officii assessor, mineralogiae professor« i t. d. Scopoli, koji je god. 1754. došao u Idriju, istražio je god. 1755. botanički okolinu Idrije, god. 1756. ljubljansko barje (tresetište) i ljubljansko polje, god. 1757. brdo Nanos, a god. 1758. okolinu Škofje Loke i Kranja pa goru Storžec i ostale gore sve do Kokre. God. 1759. istražuje Scopoli predjele između Kočevja i Ljubljane, zatim »asperrimum montem Grindovitz« (Grintovec), Kočnu i Greben. God. 1760. nalazimo ga u okolini Planine i Cirkniškog jezera. God. 1761. uspinje se ponovo na Nanos, a zatim istražuje floru na Krasu i okolini Trsta. God. 1762. polazi u Gornju Kranjsku i Julijske Alpe (Alpes Vochinenses). God. 1764. istražuje napokon Goričku i primorske strane.

God. 1759. izdao je Scopoli I. izdanje svoje: »*Flora carniolica*«. To je djelo Scopoli uredio po Linneovu sistemu, popunio i uvećao te ga god. 1772. ponovo izdao (u dva sveska) u nakladi Ivana Pavla Kraussa u Beču. U njegovu radu znatno ga je pomagao te mu slao podatke naročito za goričku okolicu učeni Isusovac F r a n j o K s a v e r W u l f e n.

Scopoli nije bilježio slovenska imena bilju, niti mu je bila to svrha. Ipak je sigurno, da je znao slovenski. To se vidi i iz njegova djela, u kojem je usput zabilježio neke slovenske izraze, na pr. *Plutschnik*, *Plutschentza* (I, 155 za *Verbascum thapsus*), *Corene* = korenje (I, 189 *Daucus carota*), *Sterbitz* (I, 212 *Seseli*), *Baraunitza* = borovnica (I, 273 *Vaccinium Myrtillus*), *Leschenke* = lešnjak (II, 245 *Corylus avellana*), *Praprat* (II, 290 *Pteris aquilina*. *Substernitur Jumentis in Stabulis Praprat dicta a Nostris*). Drago nam je, da je taj glasoviti učenjak u svome djelu sačuvao bar ovo nekoliko slovenskih izraza.

Za ovo je moje djelce vrlo znatan prinos doprinio blag. g. Mr. B o h u s l a v L a v i č k a, ljekarnik iz Tržiča. On me je najpripravnije upozorio na veliku zbirku slovenskih imena bilju, koja se nalaze u njegovu primjerku glasovitog djela Hieronima

B o c k a (Strassburg 1565. šesto izdanje): »*Kreutterbuch darin unterscheidt Name vnnnd würrckung der Kreutter, Stauden und Beumen sampt iren Früchten, so inn Teütschen Landen wachsen*« i t. d. On je najspremnije tu zbirku ustupio meni na upotrebu. Za tu vanrednu ljubaznost neka primi moju usrdnu hvalu. Gosp. Lavička ne zna, čije vlasništvo je bio prije taj primjerak Bockova *Kreutterbucha*, niti tko je zabilježio u nj slovenske nazive bilja. On je kupio tu knjigu prije kojih dvanaest godina od jednog ljubljanskog antikvara.

Jeronim Bock je uz Brunfelsa i Fuchsa najznatniji botaničar svoga vremena. Rođen je god. 1498. u Heiderbachu (Zweibrücken), učio je bogosloviju i medicinu, bio je od god. 1523—1532. učitelj u Zweibrückenu, a kasnije evangelički pastor u Hornbachu. Vršio je i liječničku praksu, a umro je god. 1554. Prvo izdanje njegova *Kreutterbucha* izašlo je god. 1539. bez slika. To je djelo pobudilo veliko zanimanje u svijetu. Već god. 1540. izašlo je drugo izdanje, a ponovna izdanja su izlazila god. 1551, 1556, 1560, 1565, 1572, 1574, 1577,⁵ 1580, 1587, 1595, 1630. Kasnija izdanja je uredio Melchior Sebisch.

U izdanju, što ga posjeduje g. Lavička, nepoznati su vlasnici knjige (ili su bili botaničari ili ljekarnici, svakako bilo ih je više, jer je različan rukopis) gotovo kod svake slike zabilježili olovkom i slovensko ime, a kod nekih biljki čak i po više imena. Kad je to bilo, ne zna se, svakako ubrzo iza toga, kako je uveden novi pravopis. Zaključujem to po tom, što su neki nazivi pisani još starim pravopisom, na pr. koprive te velke pezhhezhe, meta rudezha i krauchasta, mertviza, selse, mazhkna seu, slatizh, lushtrek, medvedove taze, shlahntek, shabezhiiek, saspanz, turska uljheniza, turshza, preselza, shetizhuje, kroszh, otrosenze, farfke kapze i t. d. Mnogo je takvih naziva, koje je poslao god. 1860. Šuleku kustos ljubljanskog muzeja H e n r i k F r e y e r, pa bi se moglo zaključivati, da je bila ta knjiga možda vlasništvo toga vrijednog muža, koji je sa velikim trudom sabirao i slovenske nazive bilja.

G. V i n k o M ö d e r n d o r f e r, rodom iz Koruške, a sada ravn. učitelj u Sv. Jurju pod Humom, odličan etnograf, pozajmio mi je najpripravnije također jedno od najstarijih njemačkih izdanja knjige »*Ortus sanitatis*«. Ta je knjiga bila god. 1805. vlasništvo nekog V a l e n t i n a L e š n i k a (Lezhnigg), ranarnika iz Guštanja

⁵ Jeden primjerak tog izdanja bio je nekada vlasništvo cistercijskog samostana u Kostanjevici, a sada je svojina g. Joška Pfeifera u Krškem.

u Koruškoj. Vrijedna je ne samo zbog svoje starine nego i zbog toga, što je Lešnik kod većine njemačkih naziva bilježio slovenske riječi. Nije to velika građa, ali nam je dragocjena zato, što ima već 120 godina i što potječe iz Koruške. G. Möderndorferu za taj prinos usrdno zahvaljujem.

»Ortus sanitatis« je najstarija njemačka knjiga o bilju. Ne zna se, tko ju je sastavio. Najstarije njemačko izdanje tiskano je god. 1485. kod Petra Schöffera u Mainzu. Nema naslova i nije datirano. Priređeno je za puk po većem latinskom izdanju, koje ima ovaj naslov: »*Ortus sanitatis, de herbis et plantis, de animalibus et reptilibus, de avibus et volatilibus, de piscibus et natatilibus, de lapidibus in terre venis nascentibus, de urinis et earum speciebus, tabula medicinalis cum directorio generali per omnes tractatus*«. Sadržava u prvom redu bilje, onda životinje (164), ptice (122), ribe (106) i minerale (144). Na završetku je *Tractatus de urinis* i registar. I njemačko izdanje: »*Der Gart der Gesuntheit*« ima pet dijelova. Uz bilje spominju se neke životinje (15) i minerali (11), pa je prema tome njemačko izdanje mnogo skraćeno. Drvorezi su u jednom u drugom izdanju vrlo loši. Najstarija izdanja su u kvartu, novija u foliju. Njemačka izdanja tiskana su god. 1485, 1486, 1487, 1491, 1493, 1496, 1499 i t. d. U drž. knjižnici u Münchenu.

Sastavljač se služio djelima Galijena, Avicene, Serapiona, Diskorida i drugih. (Gl. Tschirch: *Handbuch der Pharmakognosie*. II, str. 688.) Predgovor završava: »Nun farhyn in alle landt du edler vnd schöner gartt · du ein ergeczung den gesunden · ein trost hoffnung vnd hilffe den krancken · der deinen nucz dein fruchtberkeijt genüg aussprechen mugelebt kein mensche. Ich danke dir schöpfer hymels vnd der erden der du den kreütern in disem garten begriffen. Kraft vnd macht gegeben hast · das du mir solche genad · disen schacz der bissher der gemeyn begraben vnd verborgen ist gewesen · hast vergünnet an den tag zu bringen. Dir seij ere vnd lobe yecz vnd zu ewigen zeyten. Amen.«

Spomenuo sam sve to i zato, što držim, da se sastavljač slovenske ljekaruše, koju mi je pozajmio Mr. Vl. Bartulić, služio tim djelom (na pr. »Gundelreb hatt zweyerley substanz. Die ein ist von kalter natur · die and ist von warmer natur« ili »von allen farben des harns · vnd was ein yegkliche farbe bedeütet« i t. d.).

Nazive, koje ću navoditi iz te knjige, označit ću skraćenicom Le (Lešnik).

Pošto je izašao god. 1879. Šulekov »Jugoslavenski imenik bilja«, izdala je slovenska družba sv. Mohorja god. 1892—1896. u pet svezaka vrlo zanimljivo popularno djelo: »*Naše škodljive rastline v podobi in besedi*«, koje je napisao gimnazijski profesor **Martin Cilenšek**. Cilenšek je rođen u Gotovljama u Savinjskoj dolini, službovao je najprije u Ljubljani, u Leobenu (devet godina), a najdulje u Ptujju sve do god. 1906. Od onda živi u mirovini u Celju te ima danas već 87 godina. Mnogo je pisao o botanici, a najveće mu je djelo gore spomenuto, u kojem je kao nekada Fr. Erjavec »Domaće in tuje živali« vrlo zanimljivo opisao razno štetno bilje. Knjiga ima i slike, koje ako i nisu bojadisane, vrlo dobro označuju pojedine biljke. Knjiga ima u 8° str. 768, a na završetku je imenik bilja u slovenskom i njemačkom jeziku. Ako je mogao, naveo je prof. Cilenšek kod pojedine biljke više slovenskih imena. Neki izrazi vrlo su dobri i zgodni, pa je velika šteta, što prof. Cilenšek nije označio, gdje je koji narodni izraz čuo. Njegov je rad na tom polju zavrijedio priznanje.

Iako se nije direktno posvetio botanici, ipak je i um. župnik **Ivan Šašelj** u svojim zbirka zabilježio mnogi pučki naziv bilju. Osobito lijep broj riječi sadržavaju njegove dvije knjige: »*Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada*« (I. knj. god. 1906, II. knj. god. 1909). Osim zbirke poslovice, pjesama, pučkog pričanja, vjerovanja i narodnih pripovijedaka, u svakoj je knjizi i »Slovarček« — zbirka riječi iz Bele Krajine, poimence iz Adlešiča, gdje je Šašelj mnogo godina župnikovao. U taj »Slovarček« uvrstio je velik broj imena raznog bilja, pa sam se tom njegovom zbirkom dobro poslužio. Šašelj, iako je navršio već svoju sedamdesetu, još neprestano radi. Kad je saznao za ovu moju radnju, poslao mi je lijep broj imena bilju iz Št. Lovrenca ob Temenici (Donja Kranjska), gdje sada boravi. Neka za tu svoju uslužnost primi moju toplu hvalu!

Mnogo građe za slovenske nazive bilja sadržavaju razni Letopisi Matice slovenske. To su u prvom redu bilješke **Franje Erjavca** »*Iz potne torbe*« (1875, 1879, 1882 i 1883). Erjavec je sakupljao te izraze po goričkim, tolminskim, bolškim brdinama, po Krasu i Ipavskoj dolini. Kako je Erjavec sam bio dobar botaničar, to je ta zbirka vrlo dragocjena, pa ju je upotrebio Šulek u svom Imeniku, a istotako i Pleteršnik u svom Slovaru. Malo izraza za bilje donosi zbirka dra. **Karla Štrekelja**: »*Iz besednega zaklada narodo-*

vega« (Letopis 1892). Više građe sadržava zbirka dra. K. Štrekelja: »*Slovarski doneski iz živega jezika narodovega*« (Letopis 1894), kao i zbirka L. Pintara: »*Slovarski in besodoslovni paberki*« (Letopis 1895). Sve sam te zbirke, izuzevši Iz potne torbe, pregledao te se njima okoristio.

Važan je izvor za slovenske nazive bilja izvrstan »*Slovensko-nemški slovar*«, što ga je na trošak pok. biskupa Antuna Alojsija Wolfa izdao god. 1894. u dva dijela M. Pleteršnik. Pleteršnik je savjesno iscrpao zbirke Hladnika, I. Medveda, Tušeka i Erjavca, pa i u tom pogledu podaje taj Slovar mnogo dragocjene građe.

God. 1912. počela je Slovenska šolska Matica u Ljubljani kao III. svezak »Poljudno-znanstvene knjižnice« izdavati: »*Floru slovenskih dežel*. Ključ za določevanje cvetnic in praprotnic, ki po slovenskih deželah divje rasto, ali se pa splošno goje.« Izašla su dva sveska. To je djelo sastavio prof. Julije Glowacki, a uredio dr. L. Poljanec. Djelo je bilo vrlo temeljito i dobro osnovano i bio je pripravljen i uređen već nastavak u rukopisu. Šteta što pok. ravnatelj Schreiner nije više požurivao, da mu se rukopis pošalje. Glowacki je, kad je bio umirovljen, zatražio, da mu se vrati dio rukopisa, jer je u Joaneju u Gracu ispravljao hieracium i monocotyledones. U vrijeme rata on je nenadano umro i brzo iza njega i njegova žena. Njegov rukopis je ili gdje zabačen ili se izgubio u Joaneju. Vrlo moramo žaliti, da to vrsno naučno djelo nije dovršeno. G. dr. Poljanec ima priređen rukopis samo još za dva tiskana arka. Možda bi se preostali dio rukopisa traženjem ipak još gdje pronašao. Glowacki, kojega je njegov saučenic Franjo Šuklje u svojim uspomename »Sodobniki« (1933) vrlo simpatično opisao, bio je vrstan botaničar. Djelo je pisano lijepim jezikom (valjada je to zasluga dr. Poljanca), a kod svake biljke pridodano je i slovensko ime. Nije mi poznato, koja su imena zabilježena među pukom (možda ona, koja su u zagradi).

God. 1922. sastavio je farmaceut Alojzij Benkovič († 7. II. 1934.) i izdao u nakladi »Slovenske šolske Matice« knjižicu: »*Slovensko-latinsko-nemški rastlinski imenik slovenskih dežel*«. Sva latinska, slovenska i njemačka imena navedena su po abecednom redu. Kod latinskog imena stoji njemački naziv i sve slovenske inačice. Kako saznajemo iz kratica, sabirani su nazivi bilju u Beloj Krajini, među mletačkim Slovencima, u Donjoj Kranjskoj, u Goričkoj, u Koruškoj, u Istri, na Krasu, na Notranjskom, na Po-

horju, u Štajerskoj, na Tolminskom, u Prekmurju i u Vipavskoj dolini. Na žalost je izdavač samo rijetko zabilježio, gdje je koji naziv čuo. Benkovič spominje, da se je služio i rukopisom župnika B a r t o l a M e d v e d a iz god. 1857. Taj se rukopis čuva sada u ljubljanskom muzeju; posudio ga je Šuleku dr. Janez Bleiweis. Šulek spominje, da je rukopis iz god. 1863., a ne iz god. 1857., kako tvrdi Benkovič. Šulek kaže o Medvedovu rukopisu, da ima u njemu mnogo valjanih narodnih riječi, ali i dosta skovanih, koje nije uvrstio u svoj »Imenik«. Benkovičev »Imenik« (vel. 12° str. 76) sadržava mnogo zanimljive građe i lijepo je primljen. Iako se tu nabrajaju alfabetskim redom samo imena bilja, ipak je taj »Imenik« u deset godina posve rasprodan te se danas ne može više dobiti.

God. 1926. izdao je u nakladi Jugoslavenske knjigarnice u Ljubljani F. M a g i s t e r popularnu knjigu: »Zel in plevel« — »slovar naravnega zdravilstva« (8° str. 296) sa prilogom: »Zelišča v podobah«. Sastavljač donosi bogatu zbirku domaćih lijekova. Razumljivo je, da se u knjizi navode i nazivi bilja. Sastavljač se služio i vrsnom Cilenšekovom knjigom, ali nije ispisao sve nazive, koje upotrebljava Cilenšek za pojedinu biljku. Ni u toj se knjizi ne spominje, gdje je zabilježen koji izraz.

Iste godine 1926. izašla je u nakladi Zgodovinskega društva u Mariboru kao 1. sv. »Narodopisne knjižnice« vrlo zanimljiva knjižica: »Ljudska medicina med koroškimi Slovenci«. Obilnu građu u tom predmetu sakupila su dva učitelja pok. P a v e l K o š i r i V. M ö d e r n d o f e r. Iako im nije bila svrha, da se napose bave biljem, ipak su spomenuli mnogo narodnih naziva iz Koruške, što je važno zato, što je veći dio Koruške sada u tuđoj državi. Izvadio sam te izraze, a ovdje upozorujem na tu zanimljivu knjižicu sve one, koji se bave proučavanjem narodnog života.

Ne ide strogo ovamo, ali ću ipak napomenuti knjigu, što ju je prije nekoliko godina (godina nije navedena) izdala »Umetniška propaganda« u Ljubljani. To je prijevod knjige češkog liječnika dra. K a r l a B u l i ř a: »Zdravstveni slovar«, što ju je preveo dr. S. (12° str. 299). Knjiga sadržava razne zdravstvene upute, a uzgredno je spomenuto i nekoliko ljekovitih biljaka. Nisam u knjizi našao nijedan naziv, koji mi ne bi bio već od druguda poznat.

Od školskih knjiga spominjem, da je god. 1872. u nakladi Matice slovenske I v a n T u š e k po 9. njemačkom izdanju dra.

Alojzija Pokornoga priredio 2. slovensko izdanje (pomnoženo s 350 slika): »*Prirodopis rastlinstva*«. Knjiga ima sve vrline Tušekova pera. Kasnija izdanja na tom polju ne ću navoditi, spominjem samo to, da je god. 1913. izašlo 2. izdanje knjige prof. Ivana Machera: »*Prirodopis rastlinstva* za niže razrede srednjih škol«. Ta je knjiga vrijedna spomena zato, što su bojadisane slike izvedene po originalima učitelja u Krškom Dragutina Humeka.

Napokon je god. 1927. izašla vrlo lijepo opremljena i veoma shodno i praktično sastavljena dra. Stanislava Bevka: »*Botanika* za više razrede srednjih in sorodnih škol«. Nazivi biljaka vrlo su pomno obrađeni, a pisac se mnogo služio i narodnim imenima.

Na završetku spominjem, da je god. 1929. kao II. svezak publikacijâ podmlatka crvenog križa izašla već u 2. izdanju popularna knjižica dra. Stanislava Bevka: »*Važnije domaće zdravilne rastline v besedi in podobi z navodilom, kako se nabirajo in suše* (12° str. 79). Ta će knjižica puku i mladeži dobro poslužiti naročito pri sabiranju ljekovitog bilja. Dobro je, da je pisac označio i ono bilje, koje je zakonom zaštićeno. Na završetku je i pomno sastavljeni imenik slovenskih naziva.

To sam htio spomenuti prije, nego počnem s imenikom naziva bilju. Gdje god sam samo mogao, označio sam točno, gdje sam dotični izraz čuo ili zabilježio, odnosno izvor, gdje se koji izraz nalazi. Nisam suhoparno nabrajao imena, već sam napomenuo sve, što sam znao i mislio, da će zanimati ne samo botaničara i jezikoslovca već i liječnika, folkloristu i svakog prijatelja puka.

Mila mi je dužnost, da usrdno zahvalim svima, koji su me u mom radu pomagali. Osim onih, koje sam već napomenuo, moram da napose zahvalim gg. školskom savjetniku prof. Davorinu Sinkoviću u Zagrebu, profesoru dru. Ćiril Ažmanu u Novom Mestu, ljekarniku Mr. Josipu Bergmannu u Novom Mestu, gg. sucima u Novom Mestu Gustavu Barlèu i Josipu Prijatelju, ravn. učitelju u Št. Petru kod Novog Mesta Ivanu Kržišniku, učitelju u Šmihelu Franji Žukovcu, kot. sucu u m. Milanu Kalanu u Kranjskoj gori i župniku Juliju Vajdi u Prihovi kod slovenskih Konjica.

A

aborat = *Artemisia abrotanum* L. (Regerča vas kod Novoga Mesta, Raka u Donjoj Kranjskoj). Taj je izraz iskvaren od »abrotanum«. Poznaju ga i Š. i Benkovič. Kod Š. dolaze po Brekerfeldu i izrazi: *abarat*, *abret*, *abrotica*. Hrvati zovu tu biljku *Božje drveće* (čuo sam u Zagrebu). Kad koga grize ili ima grč u crijevima, neka pije vodu, u kojoj se ta biljka močila. U Bockovu *Kräuterbuchu*, što mi ga je ustupio Mr. Lavička, zabilježeni su izrazi *aborat* i *abrotca*. U »Ortus sanitatis« iz Guštanja zapisao je Le riječ *habruta*. F. F. Lužar (gl. Zbornik M. sl. 1900, str. 27) zabilježio je u Dobravi kod Kroke *abraščica*, a u Izlakama kod Zagorja *abrat*.

agler = *Ononis spinosa* L. (Poljanska dolina). U Donjim Pirničama na podnožju Šmarne gore kažu: *vagler*.

ajdina, hajdina, hajdovka = *Valeriana officinalis* L. (Sv. Rok ob Sotli). Nije li to iskvareno od *odoljan*, *odolin* ?

ajpš = *Althea officinalis* L. Iskvareno od njemačke riječi *Eibisch*. Spominje se u ljekaruši iz god. 1720., gdje se kaže, da ima »eno mehko inu gorku naturu«. Riječ *ajbiš* poznata je u čitavoj Sloveniji. U Dobrni čuo sam mjesto nje izraz *aljaž*.

andreselj = *Polygonum persicaria* L. (Dobrna, Brežice, Raka). Upotrebljavaju tu biljku kao lijek protiv griže. Za biljku *Polygonum convolvulus* ima Cilenšek izraze: *slakasti dresen*, *drnóselj*, *drdres*, *redésen* i *ardéselj*, a za *Polygonum aviculare* *podponec* i *truskavec*, dok za ovu posljednju biljku navodi Benkovič još izraze: *ptičji drésen*, *adreselj*, *urbica*, *tristovec*, *drnoselj* i *rdeselj*. U Dobrni čuo sam također izraz *endréselj* za *Melanpyrum pratense* L.

anzeljc = *Centaurea cyanus* L. (Regerča vas kod Novoga Mesta). Cilenšek navodi izraze: *ancelj*, *anzelj* (u Dobrni), *anzeljček*, a Benkovič je zove, osim *plavica*, još *modriš*, *modrica*, *kneginja* i *žitnica*. Bevk spominje uz *anzelj* još izraz *modri glavinec*. I Š. ima po Brekerfeldu izraze *anzelc*, *anželc*. U Dobrni kažu *anžek*. (To je od Hans-Johann, jer su Nijemci nosili taj cvijet u zupučku kao znak svoje narodnosti.)

arman, gl. *rman*. Slov. ljekaruša iz god. 1720. navodi lijek za »prisat«: »samozh stara mast in arman: vkap stovzh in s tega she naredi en flaister«.

aronk = *Arnica montana* L. (Št. Jošt kod Dobrne).

aselca = *Chelidonium majus* L. (Pirešca i Galicija u Savinjskoj dolini). Ivan Krulc, koji je rođen u Pirešci, kazao mi je: »Asla je, če je kje pod kožo natečeno, pa ven vleče.« Cilenšek kaže za *aselnicu* (str. 100): »Nekteri ga (sc. krvavi mlečnik) devajo na bolečine, da im ásla (vnetje) ne pride do njih, kar pa ni nikakor svetovati.« Pleteršnik (»Slovensko-nemški slovar«) spominje: *ásenica*, *ásetščica* = neka trava za aslo, *ásenjak* = *Daphne mezereum*. Sve je te riječi zabilježio Caf u Framu, dakle u Štajerskoj. Cilenšek ima za tu biljku vrlo mnogo izraza: *krvavi mlečnik*, *senodólka*, *skerobla*, *ceduljka*, *áselnica*, *lastovičica*, *krvomočnica*, *rudeči mleček*, *krivljek*, *draznica*, *grenica*, *kravje zelišče*, *mali lisjak*, *krvnik*, *rumena draznica*. Benkovič ima još naziv *cengulja*, a u Š. dolaze još izrazi *krivoščnik*, *krivo zelje*, *krivje*, *krivno* i *krvno mleko*, *bedemnica*, *cimbola*, *cindola* i *cingola*.

auša = *Rudbeckia laciniata* (Dobrna), ali ne jednostavna, već vrtna sa dupličnim cvijetom. Ta se biljka proširila posljednjih godina u južnoj Štajerskoj. Kad mi je Ivan Krulc kazao taj naziv, nasmijao se te dometnuo: »To so pa oreng (in der Ordnung) auše, k' so tak' vel'ke.« Pleteršnik ima u svom slovaru za *aušu*: *dummer*, *ungeschickter Mensch*, *ein Tölpel*. Davorin Trstenjak spominje u »Glasniku slovenskom« (1859, str. 173), da je auša u okolini Celja: »nedostojno ime neumnega dekleta« (= budala).

B

babkovina = *Berberis vulgaris* L. (Velika Dolina).

badeljčec = *Senecio vulgaris* L. Zabilježeno u Bockovoj ljekaruši (što mi ju je poslao Mr. Lavička). Š. spominje hrvatske izraze *badeljac*, *badeljčac*, *badeljčić* *Senecio vulgaris*. Možda to svjedoči, da je tu biljarušu posjedovao koje vrijeme ljekarnik rodom Hrvat.

bairutca ili **vinska rutza** = *Ruta graveolens* L. Iskvareno iz njem. riječi *Weinraute*. — Slovenska ljekaruša iz god. 1720. piše, da ta trava »vsame vse nazhiste shele prez h od zhloveka«. »Rutze na ieshu skuhai, vsaki vter inu vezher ena shliza noter vsam katergo v persih boli. Rutza na v(i)n kuhai in pi gorka preshene naduha in kashel« i t. d. (str. 113). Na drugom mjestu (str. 66) priopćuje lijek »sa bolan mehor (mjehur) tud sa kamen pregnat: bairuza inu frishen loibreriov perie vkap (zajedno) stozh, na otekv sram obesh, tv je dober sa moshke in sa shenske.«

bandl = *Malva* L. (Koruška — Košir i Möderndorfer).

bavec, dim. **bavček**, **bavcek** = 1. „rastlinski izrastek rožne šiškarice (Št. Gothard kod Trojana). Tem izrastkom pravijo v Izlakah *zaspano jabelko*, ker jih rabijo za kajenje takih otrok, ki ne morejo spati.« (U Hrvatskoj meću tu šišku pod jastuk.); 2. »cvetna glavica raznih rastlin posebno rešetark (dipsacus), osatov (carduus) i drugih socvetek«. (Gl. Zbornik M. sl. 1900, str. 27.) Toj šiški kažu u Pokupskom (Hrvatska) *senko* (valjada od sen - san) i meću to pod jastuk djeci, kad ne mogu spavati. Isp. pospanček, zaspanček.

bazilika = *Ocimum basilicum* L. — Zabilježeno u ljekaruši Mr. Lavičke zajedno s izrazima: *mežiljka* i *prežilka*.

bejlovka = *Galium mollugo* L. (Št. Jošt).

belica = *Chrysanthemum leucanthemum* L. (Izlake). Zabilježio je F. F. Lužar (Zbornik M. sl. 1900, str. 27). — U Dobrni čuo sam i izraz *belocvet* za tu biljku.

belice = vrsta jabuka i krušaka, bijeložute, okrugle, sitne (Globoko kod Brežaca, Rogatec, Podčetrtek).

belroč (bela roža) = *Chrysanthemum leucanthemum* L. i *corymbosum* L. (Št. Janž kod Dobrne).

benedikta = *Carduus benedictus* L. Gl. korda benedikta. (Mr. J. Bergmann u Novom Mestu.)

bezeg = *Sambucus nigra* L. Svatko poznaje ljekovitu moć toga grma, koji se zna razviti i u drvo. Magisterova knjiga »Zel in plevel« (str. 9) nabraja, u kojim sve bolestima pomaže bezgov cvijet, lišće, korijen i jagode. Razumljivo je, da i slovenska ljekaruša iz god. 1720. posvećuje mnogo pažnje bezgovim lijekovima. Za primjer (zbog načina opisivanja i jezika) navodim neke odlomke: *Besgovga perie voda*. Svezher inv Shivtrei vsaki bort 3 lote popit amezhi ovse pers prech shene star otok, ofna te saperte ietra vrana (vranko) inv ledize preshene ta 3 danska mersliza, szhisti vshe flushe, da mozh shelozza te vode she sket lotov na en bort popit lekshera dober inu stri enu lohku telu. *Besgovga goba* v te vod namozht vsame vse bolezhina is ozhi. V te vod rute mozht gor obe-sovat je dober kerga kazhe al pa gad vpizh, slezhe vos strup von. S to vodo ozhi smivai preshene mrena ar s azhi. S ta vodo vsaki vter reike smivoi katerm she teshe ie. S ta vodo rane smivat she rade szhelie (str. 170). *Bosgov lubie* na vodi kuhat inu pit vorshe is shelozza von (str. 60). *Habatove korenine ali bosgove* na vin kuhat in pit shene vodeniza is zhloveka is mozhio (str. 69). *Bosgov she-*

lenu perje na vin kuhat in pit preshene vse flushe in vodeniza (str. 69). *Bosgov perje ali lubie* inu sov (sol) vkap na vod kuhat, s tem noige smivot, preshene vos otok is nog (str. 70). *Bosgov perie* na koshim (kozjim) loi kuhat, gor obesovat ker targa v glidih (str. 77). *Shelenv basgov perie* stouzh, is shinfam glava mozh (sa grinte in voshi inu gnide is glave pregnat (str. 86). U Prihovi kod štajerskih Konjica kažu bezgu i *beza* (saopćio mi župnik vel. g. Julije Vajda). Š.: *boza* i *bzova*. U Istri, u okolini Kopra liječe malariju čajem od bazgova lublja. (Sinković.) U Podveži kod Luča govore *bezgojina*.

bezikovec = *Evonymus europaea* L. (Raka). Na taj se izraz sad drugdje nisam namjerio. Benkovič navodi ove izraze: *trdoleska*, *farske kape*, *kapčevje*, *kozličevje* i *kozji presnec*.

bibrov koren = *Pimpinella saxifraga* L. (Vitanje). Dolazi od njemačke riječi *Bibernelle*. Benkovič navodi nazive: *divji janež*, *bedrenik*, *bedrenec*, *bibernelica*. U Dobrni čuo sam izraz *piberl*, koji ima isti izvor. Korijen moče u vinu ili rakiji te upotrebljavaju to kao lijek protiv griže.

bice = plod od borovca, storž (der Zapfen am Nadelholz — Borovje). S time lože.

bičice = *Primula vulgaris* Huds. (Zabilježeno u ljekaruši, što mi ju je poslao Mr. Lavička.)

bičje = *Phragmites communis* Trin. (Mr. Lavička) i *Scirpus* L.

bimbek = *Physalis alkakengi* L. (Radenci). I ta lijepa biljka ima mnoge nazive. Benkovič nabraja ove nazive: *pokalin*, *volčje jabolko*, *punčica*, *mošnjčnik*, *scalnik*, *judovska črešnja* (Judenkirsche), *skrojničica*.

bingeljček = *Galanthus navalis* L. (Gorenjsko). Saopćio mi prof. dr. Č. Ažman. Gl. cingeljček.

binškoštnica = *Convallaria maialis* L. (Izlaka Krašinja). Gl. F. F. Lužar: Zbornik M. sl. 1900, str. 28. Ime došlo odatle, što biljka cvate obično oko Binkošti (Pfungsten, Duhovi). Riječ je načinjena kao velikonočnica = *Pulmonaria officinalis*. U Št. Joštu kod Dobrne zovu biljku *Gymnadenia conopea* L. *divja binškoštnica*.

blanda = *Oenothera biennis* L. (Galicija kod Dobrne).

blen = *Hyosциamus niger* L. (Novo Mesto). Saopćio mi je Mr. Josip Bergmann. Š. ima i *blem* iz Dalmacije. Slične nazive imaju i drugi slavenski narodi. Benkovič navodi uz *blen* još i nazive *zobnik* i *črvivec*.

blevica = *Saponaria officinalis* L. (Velika Dolina).

blušč = *Tamus communis* L. (Raka u Donjoj Kranjskoj). Š. nije zabilježio taj naziv za Sloveniju, ali ističe, da ga poznaju Česi, Rusi i Poljaci. Govori se navodno i u Dalmaciji. U zagrebačkoj okolini kažu »suhi kruh«, te ga mnogo nose na prodaju u ljekovite svrhe. Ali ne upotrebljavaju ga samo kao lijek, već s njim »šopaju« i purane. Daje im se svaki dan blušča kao za jedan lješnjak, pak postanu purani vrlo tusti (Raka). Benkovič je čuo u Gornjoj Kranjskoj izraz *bljušč* za »*Tamus*«, dok mu je *bljuščec* »*bryonia*«.

bluščec = *Bryonia alba* L. (u knjizi, što mi ju je poslao Mr. Lavička). Tu riječ ima za tu biljku i Š. po Brekerfeldu.

bob = *Sedum maximum* (L.) Krock. (Št. Jošt). Ono dijete, koje ima »mehke sklepe«, kupaju u vodi, u kojoj su kuhali tu biljku, pa će mu kosti ojačati.

bob divji = *Sempervivum tectorum* L. (Saopćio učitelj Franjo Žukovec u Šmihelu.)

bobolak (bobolakh) = *Portulaca oleracea* (Guštanj, Le). Š. nema tog izraza.

bobovec = vrsta jabuka sa tamnim točkicama (Brezina vas kod Brežica). U Bizelju zovu male okrugle jabeke *bobovice*.

bobovec (bobovetz) = *Cardaminum nasturium* (L.) Mnch. (Mr. Lavička). Š. ima po J. Lalangu: zdenčni *bobovnjak* za *Nasturium officinale*.

bobovnik = *Veronica beccabunga* L. (Mr. Lavička). U Š. nalazi se *bobovnjak* iz Hrv. Zagorja.

bobovnik vodeni = *Potamogeton* L. (Mr. Lavička).

bodečje = *Ilex aquifolium* L. (Poljanska dolina). L. Pintar (Letopis M. sl. 1895, str. 3) spominje, da među bodečje na Cvjetnicu u »butare« te dodaje: »Podstava je bedec ali bodek + ije, enako kakor »bičje« od »bic« (Mik. Gr. II. 66) ali od »bik« (die Simse)«.

bodičevje = *Genista germanica* L. (Glonacki-Poljanec: Flora). Š. uzima taj izraz za *Carduus nutans* i *Ilex aquifolium*, Benkovič za *Ilex*. I u knjizi Mr. Lavičke je *bodičnje* = *Genista*.

bodišje = *Echium vulgare* L. (Podveža kod Luča).

bolnica = *Chelidonium maius* L. (Rožna dolina kod Celja).

bor, borovec = *Pinus silvestris* L. (Mr. Lavička).

boriš = *Verbena officinalis* L. (Mr. Lavička). Gl. šporiš.

brada = *Sedum acre* L. (Gornja Ponikva kod Dobrne). Gl. bradavičnik.

brada Božja = *Sanguisorba minor* Scop. (Mr. Lavička). Prema njemačkom: Herrgottsbärtlein.

brada kozja = *Aruncus silvester* (Kostel). Prema njemačkom Geissbart. U knjizi, što sam je primio od Mr. Lavičke, zabilježen je isti izraz za *Tragopogon pratensis* L. I kod Š. nalazi se isti izraz, što je prijevod grčke riječi tragopogon.

brada Kristusova = *Clematis vitalba* L. (Koruška — Košir i Möderndorfer). Ime je došlo valjada odatle, što je plod nalik na sijedu bradu.

brada meniška = *Cymbalaria muralis* G. M. Sch. (Dobrna).

bradavičnik = *Chelidonium maius* L. (Mr. Lavička). Ime valjada odatle, što ga upotrebljavaju protiv bradavica. Cilenšek kaže (str. 100): »Ako je dolgo v dotiki s kožo, vneme se ta, in izpahnejo se ti mozolji na njej; tudi bradavice na vnani koži se mu ne ustavljajo.« Inače poznaje Cilenšek riječ *bradavičnik* za *Ranunculus ficaria* i *bradavičnjak* za *Sedum acre*. Posljednja biljka poznata je općeno pod tim imenom. U G. Ponikvi je *bradavičnik* = *Sedum acre* L.

bramurka bela ili **široka** = *Polygonatum officinale* All. Bilješka u Bockovu *Kräuterbuchu*, što mi ga je poslao Mr. Lavička.

breberin (muškog) i **breberina** (ženskog roda) = *Galanthus nivalis* L. (Adlešiči). Gl. Šašelj: *Bisernice* I, str. 244.

breka = *Pirus torminalis* Ehrh. (Glonacki-Poljanec: Flora slov. dežel). Benkovič ima *brek* za *Sorbus torminalis* i *brekúlja* (Gorenjsko) za *Sorbus aria*. Kako Š. spominje, tu riječ imaju i drugi slavenski narodi.

breskovjek = *Prunus persica* L. (Pirešca u Savinjskoj dolini). Ivan Krulc, rod. iz Pirešce, koji se oženio u Dobrnu, zvao je tako breskvu duranciju ili trdicu za razliku od obične breskve kalanke. Kod breskve se meso ne drži koštice. Krulc je kazao za breskovjek: »*To je mandelc od breskve, a breskva je vajbka.*« Tako je po njegovu mnijenju i kod šljive (*Prunus domestica*): muško je *čēšpelj*, a *čēšpljovka* je žensko. Š. poznaje izraz *breskovjek* (prema lat. *Polygonum hydropiper* i *persicaria*, to je zabilježio Brekerfeld).

brešt (best) = *Ulmus campestris* L. Bilješka u knjizi, što mi ju je ustupio Mr. Lavička.

brinček mali = *Genista germanica* L. (Novo Mesto, saopćio mi g. Gustav Barlè).

brinje = *Juniperus communis* L. U ljekaruši od god. 1720. spominje se uz *brije* (ne brinje) i njemačko ime. Zatim se kaže: »Garm inv iagode so ene gorke dobre natore v pervim grad. *Brinove iagode* vstih dershat vs hud left od zhloveka (valjada tjera). *Brie* shene voda od zhloveka kater is (sa) terpleiem (sa mukom) szhie (vodu pušta) al de ga reshe. S *brinam* kadit preshene kazhe. *Brie* in zheshin (česanj) na vin kuhat pit preshene kashel. Ie dobru za boshiasť v zhevħ: vsame ves otok od sunaj stovzhenga gor obesovat ino sa snotraĩ kuhana voda pit. *Brie* szhera flushe o(d) zhloveka nei go nvza kuker glih ozhe. S briem kadit preshene vshe slabe lufte. *Brie* na vin kuhanu preshene boleshen teh lvdi, gor obesovat in pit. *Brinovga lesa vole* (ulje) tv(to)je ta narbolshi mitel sa terde, sastane glide i t. d. (str. 161 i d.)« Nadalje vrlo hvali osobito *brinovo ulje*: »sa kolko rezhi je brinov ole ni nabenu perv v stanju popisat« (str. 164). Sastavljač ljekaruše spominje i *brinovu smolu*: »Tv ie ena rezh, katera she po leti v dashevnm vremenu vkap sbera po brinavih veieh kot en smerkel. Kadar se nabere se stapi rata (postane) voda ta smola i t. d. (str. 164). *Brinovih iagad voda* pit poprav shenskim neh (njih) meszhen zait« i t. d. (str. 165). I na drugim se mjestima u toj ljekaruši spominje brinje. »Brie na vin kuhai inu pit tu (to) gostu gor obesvi, preshene boleshen teh ludi (za meher — mjehur — inu zhudna boleshen — oteku sram)« (str. 65). — »Brie stoucheno kuhat in pit in tu gosto na mehur pokladat, tud nvza (sa sapersaie vode in blata)« str. 72. — »Brinovih iagad voda pi kolkar vozhesh« (str. 75). — Iv. Trdina (Zbrani spisi, I, str. 22) priopćuje bajku, da u brinjev grm nikada ne udari strijela. Terezija Razdevšek iz Gornje Ponikve kod Dobrne pripovijedala mi je: »da ima brinjevo zrno križ na sebi zato, ker se je Marija z detetom Jezusom pod njim vedrila. Zato ima tudi brinjev grm vedno suho zemljo pod seboj.« — U Vrazovoj zbirci »Narodne pēsni ilirske« (str. 171) kaže ranjeni gospod Baroda svomu slugi, da mu ide »kopat jame«, a kad ga sahrane, onda:

»Dobro z *brinjàm* me pokadi,
Terdno z vejam me ogradi,
Dà nebódo odkopali
Vranou tići me kljuvali.«

brkonšč'ca = *Primula vulgaris* Huds. (Dovje). Saopćio mi je sudac u m. u Kranjskoj gori g. Milan Kalan. Taj izraz poznaje i Š. (iz Freyerove zbirke), a spominje ga i Benkovič. U biljaruši Mr. Lavičke: *brkončica*.

brošč, broš = *Rubia tinctorum* L. Bilješka u knjizi, što mi ju je ustupio Mr. Lavička.

bršljen = *Hedera helix* L. Slovenska ljekaruša iz god. 1720. zove ga *bršlen* i dostavlja, da je »dober snan«, »ko ga nosje veliki nozhi na butari g shehnu« (str. 122). Tako nam je sastavljač ljekaruše nehotice zabilježio narodni običaj, da su naime već onda na Cvjetnicu nosili »u butari« s ostalim proljetnim cvijećem i grmljem kao i danas i bršljan k blagoslovu (on kaže »g žehnu«). »*Bershlenov perje* na vod kuhat, s tem glavo smivat je sa grinte in voshi (uši) inu gnide is glave pregnat« (str. 86). U knjizi, što mi ju je ustupio Mr. Lavička, zove se *bršlin*. Kako sam već spomenuo, govori i Valvasor o *bršljenu*, koji u Kranjskoj bude vrlo debeo. Od drva pravili su i vrčeve i pripisivali im različna svojstva. Davorin Trstenjak (Glasnik slovenski 1859, str. 81) napominje, što je čuo među slovenskim pukom o čudotvornoj jakosti beršljena. On kaže: »*Beršljenov venec*, na velikonočno nedeljo v vodi namočen in na glavo položen, stori, da je človek celo leto zdrav in vesel. Ako dene mlada žena *beršljenovo perje* prvo noč svojega zakona pod zglavnik, da ga mož ne zapazi, ostane dolgo mlada in mož zmiraj zdrav. Kdor pije na veliko noč pred solničnim vzhodom bistrovrelčno vodo iz *beršljenovega bokala*, ta ostane zdrav in močen celo leto. — Beršljen je simbol *veselja, moči in zdravlja*.« Očividno zbog toga među bršljen u »butaru« na Cvjetnu nedjelju.

bržavda = *Carlina acaulis* L. (Koruška — Košir i Möderndorfer).

bubika = *Centaurea iacea* L. (Dobrna). U Št. Joštu kažu toj biljci *bubek*. Pleteršnik ima riječ *bucek* za die Knospe. Toj biljci kažu u okolini Novog Mesta *glávič* i *glavín*.

bubka = *Anthriscus cerefolium* (L.) Hoffm. (Guštanj, Le).

buča divja = *Bryonia alba* L. Bilješka u Bockovu Kräuterbuchu, što mi ga je ustupio Mr. Lavička. Š. poznaje *podzemelsku buču* i *zemeljsku buču*.

buča pesja = *Bryonia alba* L. (Guštanj, Le).

bučka = *Centaurea iacea* L. (Št. Jošt).

bukovca = plod *Fagus silvatica* L. (G. Ponikva). Pleteršnik ima *búkevca*.

bulnica = *Ranunculus bulbosus* L. Sredstvo protiv bula (Beule). S njom se »bula perpela na drevo«. Izdubu u drvu jamicu i onamo »perpelajo bulu« pa pokriju korom. Čovjek onda izgubi »bulu«, a drvo je dobije te pušta smolu. (Isp. kod teloha.) Pleteršnik spominje *bûlnica* — neka trava za bule, a *bûlnik* i *bulnjak* = *Datura stramonium* L.

bulomajster = *Asperula odorata* L. (Št. Jošt). I to je vrlo iznakažena riječ, kao i vahtmajster, mjesto lijepe slovenske riječi *prehlajenka*.

bulovka = *Arum maculatum* L. (Brce kod Dobrne). Zovu tu biljku zato tako, jer ima gomolj nalik na búlu »die sich von innen mit wässerichter Materie füllende Beule« (Pleteršnik: Slovar).

bunke = vrsta jabuke (Raka), pripada među renete.

buraža = *Borrago officinalis* L. Bilješka u Bockovu Kräuterbuchu, što mi ga je ustupio Mr. Lavička. Riječ je očividno načinjena prema lat. *borrago*.

burek = *Lathrea squamaria* L. (Rogatac).

butara i **žegen** zovu u Donjoj Kranjskoj onu kiticu, koju nose na Cvjetnicu k blagoslovu. U Brežicama među u butaru: *drenek*, *mačke* (vrbove macice), *žingerc* (Singrün-Vinca), *bršljan*, *dobroletino* (*Evonymus*) i *leskove šibice s cvijetom*. Butaru ukrase svilenim vrpcama. Te blagoslovene grančice spaljuju u vrijeme oluje, da Bog odvrati tuču. Ondje, gdje su vinogradi, među u butaru i bekove grančice pa ih poslije blagoslova nose u vinograde te ih zataknu za brajde, da bi Bog odvratio od vinograda svaku nesreću. U Podčetrtku nose te grančice i u polje (Sinković).

C

cejlovka (celovka) = *Helianthemum nummularium* (L) Dun. (Št. Jošt). Naziv odatle, što tu biljku među stučenu na prst ili na ranu, kad se tko poreže, pa ubrzo zacijeli. I *Prunella vulgaris* L. zovu tako iz istog razloga (Št. Jošt), jer i nju među na rane.

cekinček = *Rudbeckia laciniata* L. Zabilježio u Št. Lovrencu uz Temenicu Ivan Šašelj.

cekin Judežev = *Lunaria rediviva* L. (Ribnica, saopćio mi g. sudac Jos. Prijatelj). Naziv je u vezi s plodom te biljke.

cemena bela = *Carum carvi* L. (Guštanj, Le).

centaver = *Centaurium umbellatum* Gilib. (Dobrna). Čovjek bi u brzini držao, da je to slovenski izraz, kako je mislila i Mica Slemenikova, koja je tvrdila, da je centaver slovenska, a »taužent-roža« njemačka riječ.

cepetec, cepetelj = *Orchis* L. Opširno raspravlja o toj biljci Valvasor, koju on piše *zapètez*. Kaže, da se na mnogim mjestima nalaze razne vrste pravog »Satyria« (Stendel-Wurtze oder Stendel-Kraut). Valvasor dodaje, da taj korijen upotrebljavaju sluškinje i pokvarene ženske, da predobiju muškarce. Dr. Bock piše u svome *Kräuterbuchu* (izdanje od god. 1565, fol. CXXXVII) o toj biljci: »Under den Kreüttern findt man kaum eins das weniger dörrt, als eben diss kraut, daher es ettlich zu obenther auf S. Johannsnacht wie den Beifuss (*Artemisia vulgaris* L.) brauchen, sonderlich in Westerwaldt und Westerich. Dann so bald der tag Johannis verschinen, hencken sie das kraut inn die Kamern, etliche steckens in die wend ober die thüren, da bleibt es allzeit grün, schlegt stäts auss, das man es wol umb Weihenacht inn den selben Kamern, grün mag finden, vorhoffen so lang das kraut grün bleib, so lang mag die person, die solch kraut auffgehencket, in kyen tödtlich kranckheyt fallen.« Dr. Stanislav Bevk u svojoj »Botaniki za višje razrede srednjih in sorodnih šol« (god. 1927, str. 82) upotrebljava naziv *cepetec* za najljepšu našu orhideju: *Cypripedium calaceolus*. Š. ima *cepetec* po Tušku za orchis, a po Brekerfeldu za 1) *Plantathera bifolia* i 2) za *Satyrium hircinum*. Svakako' je najvjerojatnije, da označuje »*Orchis morio*«, iako dosad nisam među pukom čuo taj izraz i koju biljku označuje. Valja tu isporučiti sve ono, što navode dr. O. pl. Hovorka i dr. A. Kronfeld u svome djelu »Vergleichende Volksmedizin« (I, str. 238, zatim str. 214, 215, 371). Među ostalim kažu: »Die handförmig geteilten Knollen spielen unter dem Namen Johannis oder Glückshändchen (*Radix palmae Christi*) eine Rolle im Volksaberglauben. ... Die hodenändliche Wurzel legt es nahe, dieselben wie Tierhoden zu verwenden. Die Orientalen glauben an die Geschlechtstrib erregende Kraft der Salepknollen« etc. — U njemačkom rukopisu, koji sadržava razne lijekove i t. d., pisanom

god. 1780. u Šopronu (Odenburgu), spominje se također sredstvo: an einigen Ehe Leuthen ein beständige Liebe zu erwerben. Kaže se: Grabe in Vollmond diejenige Knabenwurtzl, wo ihmer Mandl und Weiblein beisamen stehen, das Männlein gibt man ihr in einer Speis, die sie sonst gern ist, aber dass sie nicht weiss davon. Er aber muss das Weiblein, dass ist die Wurtzen in ein viollfarben Tichlein von Seydn bey sich tragen. Probattum est. Vero. (Taj mi je rukopis pozajmio g. ljekarnik Mr. Vl. Bartulić. Hvala mu!) — U Janežičevu: »Glasniku slovenskom« od g. 1859. napisao je Valentin Mandelc pripovijest iz seoskog života, kojoj je naslov: »Ceptec«. Marjeta pita pastira Fuča (str. 121): »Gotovo poznate tudi kako zelišče, ki bi pomagalo meni. Slišala sem včasih hvaliti ceptec, povejte mi, ali ima zame tudi kako moč v sebi?« »Vsem ljudem je znano«, odgovara Fuč, »kaj vse premore ceptec, če ga razsekaš, ali nasteržeš, ali zavreš, ali sožgeš. Če ga zavreš, te mora ljubiti vsakdo, kogar si želiš, če ga sožgeš v pepel, mora zginiti vse, kar overa možitev. Pa kaj, ko ga nihče nikdar ne rabi! Ali si slišala, kdaj ga je treba kopati? Ob polni luni, ob polnoči. In takrat je čudna ura, ura strahov. Ljuba moja, ne skušaj duhov!« Marjeta je doista išla tražiti »to zelišče s strašno močjo pa pogumna začne kopati korenino« ... »Strašno tišči v pesti ceptecov koren« »Gotovo je nesrečni ceptec kriv vsega tega.« Šteta što nije prof. V. Mandelc (1837—1872) zabilježio, koja je to biljka i gdje joj pripisuju tu čarobnu moć. Kako je bio Mandelc rođen u Kranju, to je jamačno čuo to pučko vjerovanje u Gornjoj Kranjskoj. Pleteršnik ima naziv cepetec za orchis. No zanimljivo je, da se tom riječju označuje die Regung des Geschlechtstriebes beim Manne i za primjer navodi: »cepetec ga ima = Der Kitzel sticht ihn« — »vsled njegove redkosti in čudovite oblike pripisuje naše ljudstvo lepemu čeveljcu čarodejne lastnosti. Mladenka, ki podari fantu ceptec, si zavedno osvoji njegovo srce. Možak, ki zaužije koreniko lepega čeveljca, se pomladi in prevzame ga znova vsa sila mlade ljubezni.«

cer (zer) = *Quercus cerris* L. Taj izraz je već davno poznat, jer je pribilježen u Bockovu Kräuterbuchu od god. 1577. (Nekad vlasništvo cistercit. samostana u Kostanjevici.)

cerivc = *Polygala vulgaris* L. (Št. Jošt kod Dobrne).

celclj = *Oxalis acetosella* L. (Raka), možda = kiseljca.

cigančki = *Anemone nigricans* (Störk) Fritsch. (Dolnje Pirniče).

ciganka = *Aquilegia vulgaris* L. (Št. Petar kod Novoga Mesta. Saopćio mi nadučitelj g. Ivan Kržičnik.)

cikurka = *Cichorium intybus* L. (Teharje). Valjada od »*Cichorium*«.

cilkravt = *Equisetum* L. (Gornja Ponikva kod Celja). Valjada iskvareno od njem. riječi *Zinnkraut*.

cindolka = *Chelidonium maius* L. (Dobrna). I ta riječ ima svoj izvor u *Chelidonium*. Š. spominje i izraze *celadonija* (Istra), *cimbola*, *cindola*, *cingola*. U Hrvatskoj zabilježio sam izraze: *cinbola*, *cingola* (Zagreb, Čučerje, Samobor, Tuhelj, Koprivnica) i *cingula* (Primorje). »Ta roža je nekaj vredna« tvrdio je posjednik u Dobrni Ivan Krulc. Za otekline pomaže, kad se priveže na dotično mjesto. »S to rožo sem eno kravo rešil. Nabola se je na železne vile, pa sem samo to rožo gor' privezaval. Krava je ozdrav'la v treh tednih.« U Dobovi kod Brežaca kažu toj biljci *cindúl*, u Krškom *cendúlka*, a u Sevnici *cindulika*.

cingeljčki = *Galanthus nivalis* L. (Ig). Š. ima izraze: *cinglici* i *ringelčiki*. Gl. *bimbek* i *bingeljček*.

cintara = *Erythraea centaureum* Pers. (Guštanj, Le). Š. ima po Brekerfeldu *čantara* (tal. *centaurea*).

ciperje — *Chamaenerion angustifolium* (L.) Scop. Zabilježio F. F. Lužar u Dobravi kod Kroke. Pleteršnik ima *ciper* = *Weidenröslein*, a nema *čibrije* (*Lythrum salicaria*) iz Tušekova »*Rastlinstva*« (II. izd. 1872). Stari pčelari u Dobravi tvrde, da pčele vrlo vole ciperje, te su poslije takve paše jako razdražljive. Gl. F. F. Lužar: Zbornik M. sl. 1900, str. 29.

ciperle = *Cypripedium acaule* L. (Guštanj, Le).

cizara = *Cicer arietinum* L. Bilješka u biljaruši, što mi je priposlao Mr. Lavička. Taj izraz ima i Š. po Brekerfeldu.

cmerika = *Colchicum autumnale* L. (Št. Peter kod Novoga Mesta, saopćio mi nadučitelj g. Iv. Kržišnik).

crešelj = *Potentilla anserina* L. (Slivnica kod Maribora).

cretje = *Pinus montana* var. *mughus*. Willk. (Borovje u Koruškoj). Običniji izraz je *rúšje*, koji ima i Pleteršnik.

crgonk = *Gentiana Wettsteinii*. Murb. (Koruška — Košir i Möderndorfer). U Zilskoj dolini među kod upale pluća žgance iz posija, kojima pridodaju crgonk, na prsa.

crvičnik = *Anagallis phoenicea* L. Iz biljaruše, što mi ju je poslao Mr. Lavička. (Š. ima crvivka.)

cvetje perinovo = *Sempervivum tectorum* L. (Krog-Prekmurje, g. učitelj Bela Horvat).

Č

čebelce = razni ophrysi, koji su slični pčeli (Dobova).

čebula morska = *Scilla maritima* L. Bilješka u biljaruši, što mi ju je poslao Mr. Lavička.

čebular = vrsta jabuke (Poljanska dolina). Gl. L. Pintar: Letopis M. sl. 1895, str. 5. Valjada die Zwiebelrenette, der Breit-ärschling.

čmerika = *Veratrum album* L. Slovenska ljekaruša iz god. 1720. spominje i tu biljku ovim riječima: »Zhemerika posus in stouz shnofai szhist gelavo. Ta stupa in vshenizhna moka vkop dej pod-ganam (štakorima), katera od tega je, zarkne. Zhemerika in shaifa vkop shkuhai je ena shavbo sa boshiasat masat ker tergo. Zhemerika in med in vsheniza kuhai dei golobam ali tizhem in bosh lohku s rokam polow« (str. 119). U št. Joštu kod Dobrne kažu toj biljci *čmerikovna*. Dr. Bevk ima *čmerika*. Taj izraz čuo sam i u Predvoru. I u Koruškoj (Košir i Möderndorfer) poznaju *čmeriku*, čak su taj naziv preuzeli i Nijemci u Mölltalu (*Tschemerikenkraut*).

černabev = *Scrophularia* (Podveža kod Luča).

česen = *Allium sativum* L. Spominje se također već u slovenskoj ljekaruši iz god. 1720. Ondje se navodi: »Kader kotermu noige otekaie, v(s)am tih mortivih kopri(v) korenine, una pest zhesna, ster glave, stovz kvhai na lashkim vol (ulju), prezhedi skoshi ena zvie (cunjo, krpju). S tem volem mash noige vsaki dan bo bolshi sakai tu ie gvisnu dober« (str. 94). »Zheshen in brie na vin kuhat tv zhistv pit, tv gostv na trebvh obesat.« (Za trganje str. 79.)

česen divji = *Allium carinatum* L. (Brce ponad Dobrne). Š. uzima tu riječ za *Gagea lutea* (L.) Ker. U Parožu kod Dobrne čuo sam taj izraz za *Anthericum ramosum* L.

česen mrežasti = *Allium victorialis* (Mr. Lavička). Taj izraz ima i Š. po Tušekju.

česen pasji = *Muscari comosum* Mill. (Mr. Lavička). Prema latinskom: *Allium caninum* (Hundsknoblauch).

česen plavi = *Scilla bifolia* L. (Raka).

česnik konjski = *Teucrium scordium* L. (Mr. Lavička).

česnjica kurja = *Anagallis phoenicea* L. (Mr. Lavička).

česnuljc = *Allium vineale* L. (Predvor).

česmigovna, česminje = *Berberis vulgaris* L. (Mr. Lavička), *česmilje* (Predvor). Š.: *česmin*, *česminje*, *česminovec*. U Krškem kažu: »Se držiš koker *česmigovna*«, t. j. kiselo. Od ploda se pravi izvrstan ocat i bonboni. Pok. Vizjak, gostioničar kod Savskog mosta u Zagrebu, otpravio je svake godine po više vagona česmigovne u južni Tirol. Ondje su to miješali s vinom, da je dobilo ugodnu kiselinu. — *Česmikovna* jedna umbellifera, koja je slična piberlu (*Pimpinella saxifraga* — Dobrna). — »Česminove jagode«, piše Naš domači zdravnik (Slovenec od 16. XI. 1935. br. 259) »niso primerne za kis (ocat) tiste kakovosti, kakor ga navadno uporabljamo za okisanje jedil in ki mu daje značilen okus octova kiselina. . . . Iz česminovega sadu dobimo sicer kisu podoben sok, toda pustiti ga moramo čez zimo na grmu, da zmrzne in se spomladi zopet odtaja. Tedaj šele dobimo osvežujoče kislo tekočino, ki pa nima octove kisline, ampak jabolčno, vinsko in citronovo ter le malo množino skladkorja, ki pa ne more pokipeti. Ta sok, ki je dovolj kisel, lahko rabimo kot nadomestilo za pravi kis, četudi njegov okus ni tak, kakor smo ga navajeni pri octu.«

čevca kurja = *Stellaria media* (L.) Vill. (Mr. Lavička).

čeveljček = *Aconitum napellus* L. (Kranjska gora). Saopćio mi sudac u m. Milan Kalan. Š. uzima *čevcl* po Brekerfeldu za *Cypripedium calceolus* L. U Borovlju zovu ga *čeveljček* i *pantofeljček*, a znaju dobro, da raste na Ljubelju i kod Jezerskog.

čiček = *Cicer arietinum* L. (Mr. Lavička).

čičerka = *Cicer arietinum* L. (Mr. Lavička).

čmerika (= *čemerika*) = *Veratrum album* L. (Mr. Lavička). Navodno kažu u Raki Orchis morio L. *čmerika*, dok mi je ravn. učitelj Ivan Kržišnik saopćio, da u Št. Petru kod Novog Mesta kažu biljci *Crocus vernus* L. *čmrljka*.

čmrček = ? Mica Slemenik iz Klanca kod Dobrne pripovijedala mi je o čmrčku ovu bajku: »Na slabih zemljah raste, spomladi sivo cvete, pa nič ne diši. Pravijo da je Bog rekel: Kdo bo te rože kuhl in pil, bo vsak ozdravel! Hudobec je bil pa nevošljiv in ni hotel, da bi ta rožica ljudem pomagala, pa jo je izruval in odgriznil. Ali Bog

je ono, kar je hudobec odgriznil, nazaj vsadil in tako rešil ljudem to rožico. Zato ima ona koreninice kar gori na vrhu.«

čmrljček = *Prunella vulgaris* L. (Dobrna). Naziv odatle, što je cvijet ponešto nalik na čmrlja (bumbara).

čober = *Origanum vulgare* L. (Novo Mesto). Saopćio mi prof. dr. Ćiril Ažman. U Bockovoj biljaruši je zabilježen (Mr. La-
vička) izraz *čober* za *Lepidium latifolium* L.

črensla = *Prunus padus* L. (Dobrna).

črešnja = *Prunus cerasus* L. Zgodno kaže slovenska ljekaruša iz god. 1720.: »Zheshne ni treba nam Kranzom pisat. Zheshne so vse mersle mokre natore. Zheshne stre dober sheloz... sa iehst stre dobra kri. *Pazhke* (koštice) stovzhene so dobre sa tiste kater kamen imaie. *Zheshnevo smola*, meta inv shefran na vin mozht inv tistv pit shivtrai (zjutraj) inv svezher vsame kasel. *Voda* teh *ardezhih zheshin* voda shenskim ta preobivni zait tudi grishe, ia tud vse druge lekshera. *Zhernih zheshin* voda je dobra sa vodeniza in sa vshe otok« (str. 160).

črešnja divja = *Physalis alkekengi* L. (Guštanj, Le).

črešnja kačja = *Daphne mezereum* L. (Št. Peter kod Novog Mesta). Saopćio mi g. ravn. učitelj Ivan Kržišnik.

črešnja turška = *Prunus insititia* L. (Dobrna).

črešnja volčja = *Lycium halimifolium*. Mill. (Poljane nad Škofjo loko). Pleteršnik, Cilenšek, Benkovič i Bevk uzimaju taj naziv za *Atropa belladonna*.

črešnje hudičeve = *Atropa belladonna* L. (Št. Janž kod Dobrne).

črešnje kozje = *Rhamnus cathartica* L. (Št. Janž). Taj izraz ima i Š. po Freyeru.

črevec (Št. Jošt kod Dobrne), **črivec** (Koruška — Košir i Mödern-dorfer) = *Stellaria media* (L.) Vill. Riječ *črevec* ima i Š. uz *čreva-vec*, *črevic*, *črevovec*, *čevca*, *čevica*. U Št. Joštu ga upotrebljavaju za lijek, kad boli želudac: biljku sagriju i privežu na želudac. U knjizi »Ljudska medicina med koroškimi Slovenci« (str. 9) priopćena je zanimljiva bajka o toj biljci. Pokazao je seljaku vrag: »vidiš to je črivec, ki je dober za povzročitev driske (proljev).«

crna bev = *Scrophularia nodosa* L. Š. spominje po Freyeru *crna bil* = *Solanum nigrum*, *crna bou*, *crna bov* = *Scrophularia nodosa*. *Crnobil* i tomu slične riječi poznaju i drugi slavenski narodi.

Benkovič spominje naziv *črnobina* za *Scrophularia*, pa se čini, da se do danas sačuvala riječ u tom obliku. Slovenska ljekaruša iz god. 1720. navodi o toj biljci (str. 116) ovo: »Zherne bev po nemshku pravnbosz (Braunwurz). Natora je gorka inu suha natura... Shift tistih rosh note(r) iemat na vin je ena mozhna rezh sa tiste ka so pizhen od gada al kazhe. Tega semena na medu noter vsam, pre-shene gliste.« Na drugom mjestu stoji lijek za raka i bramorie (bramorji, bolest u grlu): »Od zherne bev korenine inu med vkap stouzh de bo« i t. d. »Za bramoriova goba pregnat ie zhernabeu« (str. 80 i 81). — U Bockovoj biljaruši (Mr. Lavička) zabilježen je također naziv: *črna bil* za *Scrophularia nodosa* L. — U istoj knjizi zabilježen je i naziv: *črnob* za *Artemisia vulgaris* L. Š. spominje po Tušku izraze *črnobina* ili *svinjski koren*, ali ne kaže, koja je to biljka. U Koruškoj (Košir i Möderndorfer) upotrebljavaju za liječenje rana biljku *črnobela* = *Scrophularia*.

črnice = *Vaccinium myrtillus* L. (Prevalje u Koruškoj, Dobrna, Guštanj, Le). To je još bolji izraz nego borovnice. Manje je zgodan naziv *rudeče črnice* za *Vaccinium vitis idea*. I Česi poznaju riječ črnice za borovnice. Pleteršnik ima riječ *črnica* za »Schwarzkirsche«.

črniva = *Melissa officinalis* L. (?) (Koruška — Košir i Möderndorfer).

črnivec = *Melampyrum cristatum* L. (Novo Mesto). Saopćio mi je prof. dr. Ćiril Ažman. Benkovič ima *črnilec*, Š. ima *črna pšenica* za *M. arvense*. U Koruškoj (Košir i Möderndorfer) *črnivec* = *Alectorolophus* Boehm. (Klappertopf).

črvivec = *Arnica montana* L. (Velenje). Cilenšek navodi još ove izraze: *brdnja*, *zlaténica*, *móravka*, *solčna roža*, *sv. Antona roža*, *kokovičnik*, *hribovski primoški* i *materinski koren*. U Š. našao sam još nazive: *rumena krsnica* (valjada za razliku od bijele *Chrysanthemum*), *volčji zob* i *gorska svetlica* (možda *cvetlica*). Pleteršnik ima izraz: *črvivec* za *hyoscyamus*.

črvivnek = *Anagallis phoenicea* Schreb. (Mr. Lavička). Š. ima po Freyeru *črvivka* i *črvivnek*.

D

dan in noč = *Crocus vernus* L. (Raka).

darotlivka = *Mandragora officinalis* L. (Alraun, Alraunwurzel). Š. ima po Brekerfeldu *drstlivka* i *dliskeva*. Ne znam, odakle bi taj

izraz došao. U Bockovu Kräuterbuchu, što mi ga je poslao Mr. Lavička, zabilježeno je *darotlivka* i *darstlivka*. Nagađaju, da je biljka dudaim, što je spominje Sv. pismo (I. Mojs. 30, 14 ss.), bila mandragora. (Gl. Hovorka-Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin I, str. 14.) Gl. glava Adamova.

debelko = vrsta jabuke (Poljanska dolina). Gl. L. Pintar: Letopis M. sl. 1895, str. 6.

ded = *Carduus acanthoides* L. (Bijela Krajina). Gl. Šašel: Bisernice I, str. 248.

dekllice pobožne = *Primula vulgaris* Huds. (Šmarje kod Kopra još među Slovencima).

derancelj = *Amygdalus persica* L. (Sromlje, gl. D. A. u Časopisu 1914), hrv. *durancija*. Pleteršnik ima *kostenica*: nicht vom Kerne gehende Pfirsich.

detela bela = valjada *Melilotus alba* Desc. Spominje se u slovenskoj ljekaruši iz god. 1720. »Ta bela detela je ene marsle nature. Tu perie inv sheme na med izkuhaj inv pije sa pozhengo zheloveka« (koji ima kilu, str. 106). »Belo detele na vin kuhat in gor abesat ie ta narbolshi mitel pregnat bramerie in druga oteka« (str. 82). U Gornjoj Ponikvi zovu *Trifolium repens* L. *bela detelja*. Upotrebljavaju je za čišćenje krvi.

detela divja = *Melilotus officinalis* (L) Lam. Slovenska ljekaruša iz god. 1720. propisuje ovaj lijek za natekli mjehur: »devie detele na vin kuhai in pi. Tu vsame vos otok od meheria« (str. 93).

detela mačkova = *Anthyllis vulneraria* L. Prema njemačkom Katzenklee. Slovenska ljekaruša iz god. 1720. piše »da rase po nivoh, . . . naraish rase sa ta narvezh po en pedi dovge imaie mizhkane pere sza kosmate stibelzhe, vezh vorshizhka na vsakim ena pepevne farbe mazhza gelih kat vorbo tode je bel zvode (valjada »cvete«) okol kresa. Ie ene svihe nature inu hladene nature. Mozh inu noz: Na vodi kuhat inu pit je sa ta bela grishe. Na ta vishe pit ie sa ta beu shenski zait« (str. 106). Na Raki zovu *Stachys lanata* Jacq. *mačkova detelja*, zato jer je mačke rada jedu.

detelja dišeča = *Melilotus albus* Desc. (Velenje). Dobro je metnuti tu biljku među odijelo, pomaže protiv moljaca. Mnogi miješaju tu biljku s duhanom, da duhan dobije fini miris.

detelja turška = *Cardamine pentaphylos* (L.) R. Br. (Šmihel kod Novog Mesta, saopćio mi učitelj Fr. Žukovič). Š. = *Medicago sativa* L.

detelja zajčja = *Oxalis acetosella* L. (Mr. Lavička) Š. = kisela detelja.

deteljica grenka = *Menyanthes trifoliata* L. (Novo Mesto, Mr. I. Bergmann). Benkovič ima nazive: *mrzličnik* i *treslička*.

deteljica kranjska = *Melilotus albus* Desr. (Sv. Miklavž kod Dobrne). Među je među duhan.

devica = *Nephrodium filix mas* (L.) Rich. (Zapisao u Št. Gothardu kod Trojana F. F. Lužar, gl. Zbornik M. sl. 1900, str. 31.)

devin = *Verbascum* L. (Koruška — Košir i Möderndorfer).

digovček = *Primula vulgaris* Huds. (Polica, gl. dr. K. Štrekelj: Letopis M. sl. 1894, str. 10.)

dlog = *Prunus spinosa* L. (Št. Lovrenc, zab. I. Šašelj).

dobraletna = *Arum maculatum* L. (Brežice). Po pestiću ondje, kao i u zagrebačkoj okolini (Novaki kod Granešine, Vidovec, Samobor) gataju, kakva će biti »letina«. Zato zovu tu biljku u Mraclinu i u Vidovcu *letina*, a u Samoboru *sud*.

dobroletovna = *Viburnum lantana* L. (Mr. Lavička). I Š. ima po Brekerfeldu taj izraz. G. učitelj u Šmihelu Franjo Žukovič saopćio mi je za isti grm izraze: *dobrota*, *dobrotovna*, a Benkovič navodi izraz: *dobrovita*. Sinković zabilježio je u Bučama kod Podčetrka: *dobrovina*.

dragoljubica = *Convallaria majalis* L. (Bijela Krajina, gl. I. Šašelj: Bisernice I, str. 250). U karlovačkoj i jaskanskoj okolini, dakle u susjedstvu, poznaju naziv *dragoljub*.

dražnica = *Chelidonium maius* L. (Mr. Lavička). Š. ne poznaje toga naziva, dok Cilenšek spominje naziv: *draznica*. U Koruškoj (Košir i Möderndorfer) kažu toj biljci *drafnica*. Upotrebljavaju je protiv bradavica.

dremolce = *Anemone pulsatilla* L. (Koruška — Košir i Möderndorfer). Među djeci pod jastuk, da bolje spavaju. Gl. špinkelči špankelci.

dremota bela = *Gallium mollugo* L. i **dremota rumena** = *Galium verum* L. (okolina Ormoža). »Belo cvetoča dremota je kresna cvetlica deklic, rumeno cvetoča pa je kresna cvetlica fantov.«

(Gl. A. Trstenjak: Ivanjski kres v ormoški okolici, Časopis, 1909, str. 157.)

dremovec = *Galanthus nivalis* L. (Brežice, Dobova, Sevnica). U Št. Petru (g. rav. učitelj Iv. Kržišnik) kažu toj biljci: *dremavka*, *dremavček*.

dremovka = *Galium verum* L. (Slivnica). Zovu ga i *dremota* i *podremovec*.

dren divji = *Cornus sanguinea* L. (Sv. Miklavž kod Dobrne). U Bičama kod Podčetrтка kažu tomu grmu *svibovna* (Sinković).

drenk = *Genista tinctoria* L. (Regerča vas kod Novog Mesta). Iv. Kržišnik čuo je u Sv. Petru kod Novog Mesta taj izraz za *Cytisus laburnum* L. Š. navodi po Freyeru tu riječ za *Euphorbia esula*.

dresen = *Polygonum hydropiper* L. (Mr. Lavička). Na drugom mjestu piše krivo *dresem*. Ima i Š. po Brekerfeldu.

drevce Božje = *Daphne mezereum* L. (Raka). U biljaruši, što mi ju je poslao Mr. Lavička, zove se tako *Artemisia abrotanum* L., što spominje i Š. No najpoznatiji je taj izraz za *Ilex aquifolium*. I Hrvati imaju riječ *božikovina*.

drevesce božično = *Echium vulgare* L. (Št. Jošt).

drevo Jezusovo = *Daphne mezereum* L. (Predvor). Meću to na Cvjetnicu u butaru, uz to dren, brišel (bršljan), fušpan i koju grančicu trešnjevu, ako trešnje već cvatu.

drnule = *Prunus spinosa* L. (Mr. Lavička).

drob seneni = der Heustaub, die Heublümchen (Pleteršnik). Broz-Iveković imaju izraz *trine* = die Abfälle vom Heu in der Krippe. Dobro je kupati se u vodi, u kojoj se kuhao »seneni drob«, ali ne od kisele, već od slatke trave, — kazala mi je Mica Slemenik na Klancu kod Dobrne. I druguda u Štajerskoj poznaju taj izraz (Sinković).

drobilko i drobilka = vrsta jabuke (Poljanska dolina). Gl. L. Pintar: Letopis M. sl. 1895, str. 7.

drobnjak = *Allium schoenoprasum* L. (Mr. Lavička).

drobtince = *Achillea ptarmica* L. (Mr. Lavička). U Dobrni kažu *drobtince* (izg. droftince) biljci: *Dorycnium germanicum* (Gremil) Rouy. Š. ima za *Chrysanthemum leucanthemum* L.

druškovec = *Dicranum undulatum* (Raka). Tu mahovinu sagriju pa je metnu, umotanu u krpicu, djetetu na trbuh »kedar ima

mrake« (ima zelenu stolicu i ne može da spava). Dijete izgubi san, kad dođe netko u kuću, pa ne će da sjedne, te djetetu odnese san. Zato se kaže: »Sjednite, da ne odnesete san!« L. Pintar piše (u Letopisu M. sl. 1895, str. 22): »O vplivu večernega mraka ima naš narod posebno vero, češ, da nepokriti glavi škoduje. Otroci, ki se jih mrak prime, nemirno spe in imajo hude sanje. Po Marijinem zvonjenju naj otroci ne hodijo v mraku okrog, ali naj pa vsaj de-nejo kaj na glavo, da se jih mrak ne prime.« (Poljansko.) Kod Pletersnika (str. 608) *mraki* (pl.) su neka dječja bolest.

dupljanka (iz njem. doppelt-gefüllt) = *Rosa centifolia* L. (Adlešiči). Gl. Šašelj: Bisernice I, str. 232.

duše verne = *Aster amellus* L. (Št. Jošt). Kažu valjada tako, što potsjeća na krizanteme: cvijet dušnog dana — vernih duš dan.

dušica materna = 1) *Thymus ovatus* Mill. Kad ima netko slabe živce, neka kuha tu biljku te se time maže; — 2) *Thymus serpyllum* L. (Novo Mesto). Saopćio mi Mr. Josip Bergmann. U Št. Janžu kod Dobrne kažu joj *dušička*. U bilješkama, što mi ih je poslao Mr. Lavička, dušica materna = *Chrysanthemum parthenium* (L) Pers.

dušica svinjska = *Datura stramonium* L. (Novo Mesto). Saopćio mi Mr. Josip Bergmann. Š. ima i *divji orešić*, a Benkovič ima još i nazive: *kristavec*, *bulnjak*, *hudobilnik*.

dušička = *Thymus ovatus* Mill. (Št. Jošt).

dušički klasni = *Chrysanthemum parthenium* (L) Pers. (Mr. Lavička).

dušije = *Thymus ovatus* Mill. (*serpyllum*) (Poljanska dolina). Od duša (Quendel) + je (Mikl. Gram. II, str. 66). Gl. L. Pintar: Letopis M. sl. 1895, str. 8.

duška materina = *Origanum vulgare* L. (Št. Jošt kod Dobrne).

dvojača i **dojačka** = *Alectorolophus crista galli* (L) M. B. (Novo Mesto, zabilježio Gustav Barlè).

dvolistnik = *Ophris* L. (Mr. Lavička). Njemački je *Zweiblatt*.

E

encjan, **elcijan** = *Gentiana* L. (Mr. Lavička). Gl. lecijan.

enolistnica = *Ophioglossum vulgatum* L. (Mr. Lavička). — Š. ima *jednolist* i *ednolist* po Freyeru prema njemačkom *Einblatt*.

Zabilježen je i izraz *enopernik*, ali on prema Š. označuje = *Convalaria bifolia* L., a *enoperka* = *Parnassia palustris* L.

erman = *Achillea millefolium* L. (Mr. Lavička). Gl. rman.

erpje poljsko i hostno = *Arctium minus* (Hill.) Bernh. (Mr. Lavička). Š. ima izraze: *repje*, *repjak*, *repiček*, *repičje*.

F

farbovnik = *Isatis tinctoria* L. (Mr. Lavička). Š. ima: *farbovnek* i *vrbovnik* (= farbovnik) i Česi: *farbovnik*.

farčovna = *Evonymus europaeus* L. (Raka u Donjoj Kranjskoj). Ondje govore i *farške kap'ce*.

farjovina = *Evonymus europaeus* L. (Mihaljevec kod Dobove). U Št. Lovrencu kažu *fárškovina* i *fárovina* (zabilježio Ivan Šašelji).

fergiftnica = U Št. Janžu kod Dobrne nazivaju tim imenom dvije biljke: 1) *Prunella grandiflora* L. i 2) *Pirola uniflora* L. *Fergift* znači reumatizam, pa tu biljku upotrebljavaju protiv reumatizma.

figa = *Ficus carica* L. Slovenska ljekaruša iz god. 1720. mnogo spominje smokve, što opet potvrđuje, da je taj rukopis nastao na Notranjskem, možda u Vipavskoj dolini, gdje ima mnogo smokava. Na str. 158 čitamo u tom rukopisu o smokvama: »Tv drevie radv rashe v gorkim krah (krajih). Srashe velikv kvker hrushev drevie, lubie glatkv kat per tel (teh) mladih oreh perie podovgostv, korenine dovge vshe krevlesto sadie glih kat mlek belu od sashetka, kader ie srelv je glih kat med ermenu (rumeno). Natura: fige so ene gorke nature in vrozhe v pervim grad, svhe vsred tiga pravga gradv. Mozh inu nvz. *Frishne srele fige* iv boba vkop kuhat, tista voda preshene star kashel inu szhel (celi) vse rane inv meshole (mozole) v pluzhih. S teh rezhi iethka (sušica) pride. Szhist persh falenih miteri. *Fige in iezhmen* vkap skuhat sa ena suha kopv (kopolj) sa tista shena katerim na lesi materniza prov. Ta ie bo per te prizh (pri tej priči — odmah) vstimala. *Fige kubane* stouzt tih plavih bili korenine ames in stouz den no (na) terde bvle ih smezhi. *Fige na vin kuhat*, stovzht inv iezhmenovo moka inv pelen vkop smeishet, nared en flashter zhes treph (trebuh) vsame vos otok ia za vodeniza is nega zaigvishno. *Fige* vsameie vos otok is zhloveka. Tiste is koprivam kuhai inv voda pi gorka« i t. d. »Fige s kaprivom

skuhat in to voda gorka pit, preshene vos otok von s zhloveka« (str. 69).

fingrati = *Campanula Hostii* Baumg. (Podveža kod Luča). Iskvarjeno od njem. riječi der Fingerhut.

finkoštnice gošne (šumske) = *Pirola rotundifolia* L. (Št. Jošt).

fiola = *Viola odorata* L. Slovenska ljekaruša iz god. 1720. kaže o toj biljci: »Fiole so mei(h)ne pelave roshzhe (rošce) rasheie in prov lepo dishe. So blede nature« (str. 118).

fižol, fržolj, fržoljček = *Phaseolus vulgaris* L. Antonija Kotnik, rodom iz Frankolova, kazala mi je ove nazive pojedinih vrsta iz okoline Celja: *črešnjevce* (galicijan, tičar, pepeljuga, rudeči, »Wachtel«, niski okrogli), *prepeličar* (kažu u Kranjskoj niskom trešnjevcu), *cipro, puter-grah, balon* bel in plav (laški), *špargel* (španjolski, francozki, zajček, niski, kava — svetlozeleno stročje, kolenc), *kipfl* (rumen, zelen, pisan, liljota, amerikanec), *fažolica, perlček, tetovski* (srbijanec), *noč in dan* (rdeči: bel z rdečo liso, črni: bel z crno liso), *palček* (špargel), *zelénček* (okrogel, dolgovat, debel), *umlar* (ruski), *črnaokica, koks, črnček* (podolgovat, amerikanec), *bingač, francoz* (droben z belkastim stročjem), *pisanec* (zelen, nizek), *vinogorec* (siju ga u vinogradu, gdje ima prostora), *ptičar*.

frdozubka = *Aposeris foetida* (L.) Less. (Št. Jošt).

fušpan divji = *Chamaebuxus alpestris* Spach. (Kaka).

G

gaber = *Carpinus betulus* L. Iv. Trdina (Zbrani spisi I, str. 22) priopćuje bajku, da u grabar nikad grom ne udari.

gabez = *Symphytum officinale* L. Tu biljku spominje na više mjesta i slov. ljekaruša iz god. 1720. Tako ima lijek »sa teschave v shelozh inu zhesdaiaie (povraćanje)«: *gabesove korenine* na vin kuhaht inv pit ie sa vstavt zhesdaiaie (str. 59). Isto pomaže i »kader kater kri pluie« (str. 84). Na str. 143. spominje se »flaister sa prisat: gabesa stovzh: is lesam na les: in na opresnim mlezh skuhaht in nared en flaishter«. Dr. Bevk navodi još izraze: *črni koren* i *pljušč*. Izraz *gabez* stoji zabilježen i u biljaruši, što mi ju je poslao Mr. Lavička.

galtroža = *Rosa canina* L. To je od njemačke riječi Gartenrose, što je zapravo *Rosa centifolia*. Slovenska ljekaruša iz god. 1720.

navodi lijek »kader smeram is ozhi souse teko«: »*gaitreshe* na vodi kugai ino ozhi mash kader is ozhi genoi tezhe al de so kremishlave med in iesz vkop kuhai s tem ozhi mash ie narbolshi sa taka boleshen prognat« (str. 97).

gamilce jeterne = *Anemone hepatica* L. Taj izraz zabilježen je u biljaruši, što mi ju je poslao Mr. Lavička.

gevovec = *Salix caprea* L. (Dobrna). Koze vrlo vole taj grm. Macice meću na Cvjetnicu u »butaru«.

giva, iva = *Salix caprea* L. (Dobrna). Iva je poznata i drugim slavenskim narodima.

gladež = a) *Ononis spinosa* L. (Dobrna, Klanc kod Dobrne). Dr. Bevk zove ga *trnasti gladež*, a uz to ima još ove nazive: *zajčji trn*, *rabuš*, a Benkovič ima također naziv *bodež*. Puk u Dobrni kaže trnastom gladežu i onomu bez trnja (*Ononis hircina*) *gladež* (no i ovaj je katkad bodljivak). Ovaj posljednji i osobito voli blago. Mica Slemenikova iz Klanca rekla mi je, da je gladež izvrstan lijek protiv vodene bolesti. Valja kuhati korijen od gladeža, vodenika i smolu i piti onu vodu. Ako bi tko bio otekao kao bačva, to mu pomogne i tjera vodu od njega. *Gladež* i *glodež* zabilježen je i u biljaruši, što mi ju je poslao Mr. Lavička. Slične izraze poznaju i drugi slavenski narodi. — U Gornjoj Ponikvi zovu *gladež* biljku: *Carlina vulgaris* L. Kad se čovjek u snu preplaši, tako da se probudi, onda valja piti vodu, u kojoj je bila namočena ta biljka. Može si i odijelo njome pokaditi. b) = *Echium vulgare* L. (Kapele kod Brežaca).

gladovnik = *Rumex obtusifolius* L. (Glovacki-Poljanec: Flora slovenskih dežel). Tu riječ spominje i Benkovič.

gladuška = *Ononis spinosa* L. (Adlešiči). Šašelj: Bisernice I, str. 253.

glava Adamova = *Mandragora officinalis* (Mr. Lavička). I Š. ima taj izraz po Tušku.

glavič = *Centaurea iacea* L. (Šmihel, g. učitelj Fr. Žukovič). U susjednim Stopičama čuo sam naziv *glavin*. U Št. Joštu kod Dobrne kažu toj biljci: *kurji glavič*, u Dobrni: *glavina*. Prof. Cilenšek ima izraz *glavinac* za razne *Centaureje*, a Š. po Tušku *glavinac* za *Centaurea iacea* i za *Scabiosa* i *Centaurea phrygia*.

glavič kurji = *Centaurea iacea* L. (Št. Jošt kod Dobrne).

glavobolka = *Helleborus niger* L. (Adlešiči). Šašelj: Bisernica I, str. 253. Tako zovu tu biljku i u okolini Samobora u Hrvatskoj, kako sam se sam uvjerio, iako je Š. upravo za Samobor zabilježio *glavoboljke* za *Hyoscyamus*. Čini mi se, da i Rusi poznaju taj izraz.

glibnik = *Sedum acre* L. (Gaberje kod Novog Mesta). Gl. krona Krišćeva.

glistnik = *Dactylis glomerata* L. Š. ima po Brekerfeldu izraz *glistnek* za *Agropyrum repens* Beauv.

globoda = *Cytisus nigricans* L. (Slivnica kod Maribora).

globoda divja = *Alliaria officinalis* Andr. (Raka).

glog (glok) = *Rhamnus cathartica* L. (Mr. Lavička).

glušec = *Sempervivum tectorum* L. (Gornja Ponikva). Taj naziv dobila je biljka otud, što njezinim sokom kaplju u uho, kad koga uho boli. I Š. poznaje tu riječ, ali za druge biljke.

gnada Božja = *Geranium* L. (Guštanj, Le).

gomeljica = *Matricaria chamomilla* L. (Adlešiči). Šašelj: Bisernice I, str. 254. Gl. kamilica.

golzun = *Fumaria officinalis* L. (Mr. Lavička). Š. nema tog izraza. Benkovič ima *golžun* za *Cucubalus*.

gonjak = *Orobanche* L. (Adlešiči, gl. I. Šašelj: Bisernice I, str. 254). Daju tu biljku jesti kravama, koje ne će da se gone. I u Mraclinu i Markuševcu kod Zagreba čuo sam tu riječ. U Š. nalaze se izrazi: *volovod*, *volvod*, *volovodac*, *kravovod*. Svakako imaju i te riječi kakvu vezu sa gonjakom. Gl. spujanec.

gorčica = *Sinapis arvensis* L. (Mr. Lavička). I drugi slavenski narodi imaju slične nazive.

gospodična = *Oenothera biennis* L. (Regerča vas kod Novog Mesta). U Zagrebu čuo sam naziv: *noćne frajlice*. Benkovič čuo je u Idriji naziv *gospodična* za *Bellis perennis*.

govčki, godčki = *Primula vulgaris* Huds. (Boštanj). Š. ima po Brekerfeldu i Freyeru izraze: *golčica*, *golšica*, *govčica*, što je sigurno u vezi sa gornjim nazivima. Primjećujem, da sam u okolini Klanjca i u Hrv. Zagorju čuo izraz *guci* = godci. Sravni: *piskalice*, *piskavke*, *trobentica*.

govšec = *Mercurialis annua* L. (Mr. Lavička). Š. ima po Medvedu: *govšec*.

govšec divji = *Mercurialis perennis* L. (Mr. Lavička). Cilenšek ima za tu biljku izraze: *trpežni govšec*, *prisadnik* ili *štir*.

goževac = *Rosa canina* L. Zabilježio u Dobravi kod Kropce F. F. Lužar. Drvo zovu *goževina*. Pleteršnik ima izraz *goščavka* za *Rosa centifolia*. Gl. Zbornik M. sl. 1900, str. 33.

grahor, grahora, grahorica i grašca = *Vicia sativa* L. (Mr. Lavička). I danas su ti izrazi općeno poznati među Slovencima.

grahorca = *Orobus vernus* L. (Guštanj, Le).

grahorka = *Astragalus glycyphyllos* L. (Št. Jošt).

grantni = *Vaccinium vitis idea* L. (Prevalje u Koruškoj). Po njem. riječi *Grandenbeere*. Ondje je poznat i izraz: *rudeče črnice*.

greben petelinov = *Chenopodium capitatum* Asch. (Głowacki-Poljanec: Flora slovenskih dežel).

grenica = *Chelidonium maius* L. (Mr. Lavička). Taj izraz spominje i S. po Canjkaru, a ima ga i prof. Cilenšek.

grilavec = *Hypericum perforatum* (Št. Gothard kod Trojana). Zabilježio F. F. Lužar u Zborniku Matice slov. 1900, str. 33. On kaže: »Ime prihaja od tod, ker ga trgajo in zatikajo v luknje zoper grile«.

grint = *Senecio vulgaris* L. (Mr. Lavička). I Benkovič upotrebljava taj izraz za *Senecio*, dok Cilenšek ima nazive: *grint*, *grinta*, *hudičev bič* i *deteljna predenica* za *Cuscuta trifolii*.

grintovec = *Succisa pratensis* Munch. (Mr. Lavička). Po njem. *Grindkraut*. Cilenšek ima ove riječi: *modri grintovec*, *blažec* ili *hudičev ogrizek*. U napomenutoj knjizi i u Š. po Brekerfeldu zabilježen je i drugi izraz: *griz hudičev* prema njem. *Teufelsabbiss*, lat. *morsus diaboli*. Guštanj (Le): *grizlej hudičov* (*grishlei hudizov*).

griznik = *Agrimonia eupatoria* L. (Raka).

grizljeji Marijin = *Potentilla erecta* (L.) Hampe. (Koruška — Košir i Möderndorfer). O toj biljci pripovijedaju: »Nekoč je šla Devica Marija z Jezusom po polju. Bila je hudo bolna i par njenih kapljic krvi je padlo na zemljo. Iz teh kapljic so potem zrasle cvetlice, ki jih imenujemo Marijin grizljeji. Ker so pognale iz Marijine krvi, so dobro sredstvo za frišanje krvi«. Zato piju čaj od te biljke. Drugi pripovijedaju: »da je Božje dete, ko je Božja mati ž njim bežala v Egipt, hudo zbolelo. Bilo je sredi puščave in nikjer ni bilo

najti nikakega zdravila. V hudi sili je mati utrgala drobno rožico in jo pomolila detetu: »Grizi, pa ti bo boljše« je dejala. In res bo- lezen je odlegla; ker je Božja mati velela griziti to rožico, jo še sedaj imenujejo *Marijin grižljaj*.« Gl. prigrizek hudičev.

grižnica = *Euphrasia Rostkoviana* Hayne (Raka). Benkovič upotrebljava izraz *grižnica* za *Gnaphalium dioicum*, a tako i Ci- lenšek, koji ima uz *griževoc* još izraze *majnica* i *zajčje nožice* (*Zwei- häusiges Ruhrkraut*). Š. ima po Freyeru riječ *grižovc* za *Gnapha- lium germanicum*. U Novom Mestu (saopćio mi Gustav Barlé) kažu *grižnica*: *Lythrum salicaria* L., jer upotrebljavaju tu biljku, kada tko oboli od griže. U Brdcu kod Sv. Jošta zovu *Trifolium campestre* Sreb. *grižnica*, a *grižovka* = *Euphrasia Rostkoviana* Hayne. U Št. Joštu uzimaju taj izraz za *Medicago lupulina* L., koji upotrebljavaju protiv griže.

grižovka = *Euphrasia Rostkoviana* Hayne (Gornja Ponikva kod Dobrne). Terezija Razdevšek pripovijedala mi je ovu bajku: »Pri nekem lekarnarju bil je hlapec, ki je kupal zdravila. Lekarnar mu je rekel, da sme v vse lonce pogledat, samo v enega ne, v ka- terem je bila bela kača. Hlapec ni ubogal, pa je pogledal tudi v oni lonec. Popoldne tistega dne sta šla lekarnar in hlapec rože nabirat. Ko sta prišla do ene male cvetlice, je slišal hlapec, kako je govorila: Jaz sem pa za to drobno šišo (t. j. kad ima čovjek proljev, grižu), pa se je začel smejati. Lekarnar ga je vprašal, zakaj se smeji. Hlapec je povedal, kar je slišal od cvetlice. Lekarnar bil je nevošljiv, ker je tudi hlapec vedel za to zdravilo. Zapovedal mu je, da mora trikrat okrog hriba bežati, da bo imel mokro srajco. Srajco mora ožeti in ono vodo spiti, drugače bode umrl. Hlapec ga je ubogal in ko je spil ono vodo, je umrl. Cvetlici pravijo zato grižovka, ker najbolje pomaga, če dobi kdo grižo.«

gromzelše = *Vaccinium vitis idaea* L. (Kranjska gora). Sa- općio mi g. sudac u m. Milan Kalan.

grozdice Šentjanžvo = *Ribes rubrum* L. (Mr. Lavička). Prema njemačkom: *Johannisbeere*. Š. ima po Brekerfeldu: *grozdice sv. Ivana*.

grozdje ali vinska trta, ta prežlahтни sad. Slovenska ljekaruša iz god. 1720. piše, da ima 195 vrsta raznih trsova. »Sonft is perie je nuzn sa grishe. Kater kri plvie. Vsame tud shenskim te hude

lvshite. Ta shinft kar s tistiga tezhe na vin pit preshene kamen is meherie. Shinft s te prshene leshaie tude popred more is solitariem ribat.«

grozdje kačje = *Cardamine (dentaria) enneaphylos* (L) Cr. (Raka). Na Raki zovu tako i *Daphne laureola* L., dok u Št. Petru kod Novog Mesta, u Klancu kod Dobrne i u Štorama zovu *Daphne mezereum* L. *kačje grozdje* (saopćio mi g. Iv. Kržičnik). Š. ima po Freyeru taj izraz za *Solanum nigrum*, za koji je Gašparin zabilježio izraz *kačje jagode*. U Dobrni označuju pak izrazom *kačje grozdje*: *Lycium halimifolium* Mill, dok dr. Bevk ima taj izraz za *Rhamnus frangula*.

grozdje pasje = *Impatiens parviflora* DC. (Dobrna).

grozdje pesje = *Daphne mezereum* L. (Zlodejev mlin).

grušica (hruščica) = *Pirola rotundifolia* L. Kažu tako, jer joj je list sličan hruškovom listu.

gumbelica = *Polygonatum officinale* All. (Mr. Lavička). Cilenšek ima uz *gumbelicu* još nazive: *bela bramurka*, *lepotica*, *latvička*, *beli koren* ili *kokorik*. Izraze *gumbelija*, *gumbelium* nalazimo već u Belostenčevu *Gazophylacium latinoillyricum*.

gušar, **gušarjevc** = *Stachys officinalis* (L) Trevis. (Poljane, Bled). Pčele vole taj cvijet pa pčelari kažu, »da medi«.

H

habat = *Sambucus ebulus* L. „Od habata vsak dobro ve kaku je safan. Obadva bosg (bezek) in habat sta glih ene natore gorke... inv glih ene raznie (Arznei, lijek). Obadva sta sa sunai inv sa snotrai dobra sa nuzat.« Nadalje kaže slovenska ljekaruša iz god. 1720.: »*Korenine* na vin kuhat inv pit shene vodeniza is zheloveka. *Bosgov perie* na kvhim (kozjim) loi zvort gorku gor obesovat preshene vse tergaie is gelidov. Jagade sprechet shinfta 2 lota iesha, en tal ena mal goluna (Alaun) tu skuhaí platenv nvter pamozh pa ga pasvsh tu 4 (krat) sapared potlei ga aper (operi) inu spet v shenz (u sjeni) posust (posušiti) bole plav tudi prez (ne) gre. Shelenv perie stouzhenv gor obesh je sa zhervav persti. *Shelenu perie* stouz shinft von spreshei i stim glava mash preshene grinte in druge oskrumbe. *Shelenv perie* na vin kuhai in pi preshene vse fluse in tud vodeniza. *Lubie* na vodi kuhat in pit tvorshe vse is

sheloza. *Perje ali pa lubie* inu sou (sol) na vod kuhana vsame vos otok s nog. I s tem ih smivoi . . . *Shelene veie* na glava obesh kadar sla sien na shkodie nabena piazhe. *Habatovo* so ta narbolshi ernzie (Arznei) sa vodeniza. Tiste kvhai in pi ie tud sa kashel. *Habatov perie* na glide pokladai ie sa bosiasst. *Bosgovga lubie* voda. Te vode vsaki vter, o poune in svezher 4 lote pit, preshene gevishtnu vodeniza. S ivtrai 6 lotov popit, lekshera bres shkode. Ozhi sa smivat katerga peko, stri dober« (str. 168 i d.). U Adlešičima zovu tu biljku *habdovina*. Gl. Šašelj: Bisernice I, str. 256. U Podveži kod Luča izgovaraju *habbt*, a G. Ponikvi *háptana*.

habauca divja = *Fumaria officinalis* L. (Guštanj, Le).

habruta = *Artemisia abrotanum* L. (Guštanj, Le). Š. ima po Brekerfeldu *abrotica*. I jedan i drugi izraz je iskvareno: abrotanum.

hacija (ahacija) = *Robinia pseudacacia* L. (G. Ponikva). »Hacija je drevo, katero cvete meseca maja. Hacijevu cvetje se mora spečiti kakor bezgovo, pa je za zdravlje prs. Iz tega drevesa je bil križ našega Zveličarja in krona, ki so jo mu na glavo dali.«

haglizie = *Convallaria majalis* L. (Guštanj, Le).

hebet = *Sambucus ebulus* L. (Ormož). »Drugi pokajo zopet s »habetom« po ognju, da bi s tem odpodili od hiše in od sebe vso neprijetno golazen in mrčes.« (A. Trstenjak: Ivanjski kres v ormoški okolici, Časopis 1909, str. 160.) Guštanj (Le): *hebed*. Š. ima *hbet*, *hebat*.

hitovna = *Sambucus ebulus* L. (Prihova!). Š. i Benkovič nemaju te riječi, koju mi je saopćio župnik g. Julije Vajda.

hlače farške = *Aquilegia vulgaris* L. (Mr. Lavička). Prof. Vuk Marinković, koji je god. 1851. u Beogradu izdao »Estestvenu povestnicu za mladež srpsku«, ima izraz za tu biljku *popina kapica* (Š.). Š. ima po Gasparinu izraz *bohkovve* (Božje) *hlačice*.

hoja, hojka = *Abies alba* Mill. (Mr. Lavička).

homuljica = *Sedum acre* L. (Mr. Lavička). *Homulicu* poznaju Š., Cilenšek i Benkovič. Poznati je naziv *bradavičnjak*, *bradavičnik*.

hrast = *Quercus robur* L. O hrastu govori i slov. ljekaruša iz god. 1720. »Kar ie od hrasta vse soshi, vkap vlezhe inv greie. Ima ena sredne gorka natora . . . *Hrastav listie* frishnv stouzhenv szhel (cijeli) vsaka gnila rana. *Hrastov les* na vin kuhat ie dobro sa

tiste katir kri pluie, gorku pit. *Hrastov listie* ie sa suha kopu (kupelj) sa shenske kateie predoug zait imaie. *Hrastova korenina* na mlez kuhan ie dobru kater so kai starpenga (otrovná) iedli ali pospil. *Sholad* (želod, žir) stouzhen ie sa grisha na vin noter vsam. *Hrastov listie* na ieshu kuhat ie sa rane zheti dobro »(str. 167). Za *Quercus robur* imaju Głowacki-Poljanec izraz *gnilec*, Š. ima po Erjavcu *gnjelec* za *Quercus pedunculata*.

hraščec = *Amelanchier ovalis* Med. (Głowacki-Poljanec: Flora slovenskih dežel). U Š. spominju se riječi: *brašec*, *brošec*, *šmarne brušce*.

hren = *Armoracia rusticana*. U Slivnici kod Maribora pripovijedaju o hrenu ovu bajku: Kad su Isus i sv. Petar putovali po svijetu, molili su konak kod jedne žene. Ona ih je počela grditi. Sv. Petar joj je za kaznu iščupao jezik te ga bacio u vinograd. Iz toga jezika nikao je hren, koji je još i danas tako ljut zato, što je izrastao iz ženskog jezika. I njegovo je lišće slično jeziku.

hrustovke = *Fragaria collina* Ehrh. (Galicija kod Dobrne). U Dobrni kažu *hrustovke* debelim, tvrdim trešnjama. U Poljanskoj dolini kažu tim trešnjama *hrustavke*.

hrušec = *Pirola secunda* L. (Št. Jošt). Š. ima po Tušku *bruščica* za *Pirola vulgaris* L.

hruška = *Pyrus communis* L. Slovenska ljekaruša iz god. 1720. kaže, da su »hrushke vse glih mersle nature v prvomu gradu, svihe v drugimu grad« ... »Hrushke so dobre sa vrozh sheloz. *Hrusheve pazhke* (koštice) so en dober mitel sa ietka (sušica) na pluzhih. Ledizam so shkodlive. *Hrushev listie* ie dobro sa suha kopv (kupelj) sa take shene is katerih materniza von hodi. *Hrushev listie*, hrastov listie ta sheroki terpoz, shenski vrednik ie ena prov imenitna piazhe sa grishe, na vin kuhat inv pit« (str. 157).

U okolini Dobrne imaju ove nazive za razne vrste krušaka: *sršenke*, valjada zato, što ih vole ose i stršeni. Pleteršnik poznaje također taj izraz iz okoline Maribora i Krškog. Zovu ih i *glaužarce* (valjada iz njem.) i *glaužarce ovsenke*, jer onda dozore, kad i zob. Poznaje i P. taj izraz za kruške, a i za jabuke. Za posljednje upotrebljavaju u Sv. Duhu kod Krškog također riječ *ovsenek*; — *erženke*, *ječmenke*, *pšeničnice*, *ajdovke*; — *špehovke* (debele), *putrovke* (debele maslenke); *presedovke* (kad ih jedeš, onda ti »pre-

séda« u grlu, im Schlunde stecken bleiben). P. ima *presedavka* iz Notranjskog = die Steinbirne; — *vrbovke* (smeđe), *trnovke* (sitne); — *ozminke* (zimске, dugo stoje); — *gospinke* = kruške, koje dozore »med mašami«, t. j. između Velike i Male Gospojine (15. VIII. — 8. IX.) (Nova cerkev kod Celja); — *fajfce* = male slatke kruške (Novo Mesto i Bijela Krajina). U Dobrni im kažu *špenglovke* (u Hrvatskoj *tikvice*); — *zelenke* = vrsta krušaka zelene boje (Nova cerkev); — *disočke* = okrugle kruškice (Dobrna); — *gospodičnice* = debele lijepo crvene kruške (Dobrna); — *sladkočnice* ili *špehovke* = debele maslenke (Dobrna); — *frajlice* = dugoljaste kruške (Dobrna).

U Sromljama kod Brežica zabilježio je D. A. (Časopis za zgodovino in narodopisje, god. 1914, str. 157) ove nazive: *bumfeplni* (zrele u augustu, zelene), *disočka*, *furežovnika* (sitna, kasna), *jernejšica*, *kranjci*, *kravjošca* ili *kravojšca*, *petrovšica*, *petrovača*, *petrovka* (dozrijeva o Petrovu), *rjavšca* ili *medenka*, *rženka* ili *strnišnica*, *skobljica*, *tomažinka* (dosta debela, dozrijeva u augustu), *trnjevšca*, *veštanjka* (dosta debela, dozrijeva u septembru).

hudacelj = *Galinsoga parviflora* Cavan. (Dobrna). Taj mi je naziv kazala jedna žena, koja svakodnevno radi u kupališnom parku, pa ima s tim dosadnim korovom mnogo posla. U Št. Joštu kod Dobrne zovu *hudocelj*: *Eupatorium cannabinum* L., a u Klancu zovu tim nazivom biljku: *Lysimachia vulgaris* L. Da djeca prije prohodaju, kuhaju majke tu biljku i u onoj vodi kupaju djecu.

hudacelj ili **hudičevo oko** = *Atropa belladonna* L. (G. Ponikva).

hudičele = *Rhododendron hirsutum* L. (Poljanska dolina), »Vmes so pri tleh poganjale v velikih šopih hudičele, a ne spominjam se, so li nosile še kak pozabljen cvet ali ne.« Gl. Dra Ivana Tavčarja zbrani spisi (VI, str. 75). Urednik dr. I. Prijatelj pripominje: »Hudičele«, žetinsko poimenovanje za *rhododendron* uvaja avtor tukaj prvič v književni jezik.«

hudoglidje = *Paris quadrifolia* L. (Št. Jošt). Taj naziv upućuje na to, da je biljka otrovna; jednako nazivi: *volčja jagoda*, *kužnica* i *crna bil*, što ih spominje Celinšek. U istom mjestu zovu *hudoglidjek* neku veću, dosta razgranjenu biljku, koje ne poznajem.

hudolesovina = *Rhammus frangula* L. — Zabilježio u Št. Lovrencu Ivan Šašelj. Š. ima po Ravnikaru taj izraz za *Viburnum lantana*.

hudoletnica = *Galinsoga parviflora* Cavan. (Št. Jošt). Ime odatle, što taj dosadni korov čini »hudo leto«: sve preraste i uništi.

hvošč = *Equisetum arvense* L. (Novo Mesto). Saopćio mi Mr. Josip Bergmann. I drugi slavenski narodi imaju slične nazive za tu biljku. Benkovič ima još izraze *preslica*, *hvošt*, *konjski rep* (po lat. *cauda equina*) i *raba*. U zagrebačkoj okolini (Vidovec) zovu tu biljku *voščika*. Š. spominje izraze: *hvošt*, *kvost*, *hvošće*, *vošč*, *vošće*, *voščenska*, *voščika*. Izraz *hvošč* poznat je i u Koruškoj (Košir i Mäderndorfer).

I

igalka = *Daphne Blagayana* Freyer. (Ločnicagraben u Kranjskoj). Taj izraz našao sam u djelu dra. Gustava Hegija: *Illustrierte Flora von Mitteleuropa* (V, 2. str. 723). Hegiju poslao je valjada taj izraz prof. A. Paulin. Možda je taj grm dobio ime od Igame vrha, gdje također raste, ili obratno. Prema bosanskoj priči ta biljka potječe od pobožnog pustinjaka Murada. On je bio ugrožen od šumskog požara na brdu Cicelju kod Čajnice. Teškom se mukom spasio bijegom. Gdje god je kapnuo znoj s njegova čela, izrasla je ova lijepa biljka. Taj *Daphne* otkrio je god. 1837. prvi grof Blagaj na sjevernom podnožju brda Št. Lovrenc kod Polhovog Graca u Kranjskoj. God. 1839. došao je u Polhov Gradec saski kralj Fridrih August II., te su mu na podnožju brda Št. Lovrenca na uspomenu postavili obelisk, a *Daphne* njemu u čast prozvali »Königsblume«.

igelček, **iglec**, **igovček**, **iguca** = *Primula vulgaris* Huds. — *Igelček*, *iglec* (Mr. Lavička, Raka), *igovček* (Artiče kod Brežaca), *iguca* (Novo Mesto g. Mr. Bergmann, Št. Peter g. Iv. Kržišnik). Š. ima po Brekerfeldu *igelc* i *iglic*. Sigurno je taj naziv u vezi sa *jaqlacom*.

iskrca = *Epilobium parviflorum* Schreb. (Gornja Ponikva). Zovu tako i biljku *Impatiens parviflora* DC. i *Agrimonia eupatoria* L. — Pleteršnik uzima tu riječ i za *Bellis perennis* (jednako Š.) pa za

Primula pubescens. Mr. Lavička: *Helychrysum arenarium* L. DC.; Guštanj (Le): *Peucedanum ostruthium* (L) Koch.

ivančica, ivanjka = *Chrysanthemum leucanthemum* L. (Adlešiči; gl. Šašelj: Bisernice I, str. 258, II, str. 255). U Hrvatskoj upotrebljavaju općeno taj izraz za tu biljku.

izvinjak = *Lythrum salicaria* L. (Polica; gl. dr. K. Štrekelj: Letopis M. sl. 1894, str. 17). Naziv odatle, što tu biljku upotrebljavaju, kad se »kak ud izvine«.

izop = *Hyssopus officinalis* L. (Mr. Lavička). Š. ima po Belostencu: *ižep* i *izop*.

izpodlesek = *Colchicum autumnale* L. (Št. Lovrenc ob Temenici, saopćio mi g. župnik Iv. Šašelj). Prof. Cilenšek ima čitav red naziva: *jesenski podlesek* (pomladni je *Crocus vernus*), *močunec*, *očum*, *očur*, *nolika*, *ušivoka*, *golobnjak*, *hadžun*, *dremavčica*, *pošl*, *divji luk*, *smrtnjak*. Najobičniji je izraz *podlesek*.

J

jablana = *Pirus malus* Mill. — Slovenska ljekaruša iz god. 1720. započinje svoju IV. knjigu sa jabukom (str. 155): »Ta kislá jabka so mersle natore, te slatka so ena mal bel (bolje) gorke natore... *Te kisle japke* so sa sheloz kater ie od glist ferderban. *Te slatke japka* nuzaié tem kater imaie en mersv sheloz inv kater so od kai starpenga pizheni. *Ovse (sve) japka* so tem shkodlive, katerim kamen rashe. Ona sa pa dobra sa teshave inv slabost shelozá. Is teh kislíh iapk shinfít ie dober sa mersliza vtalashi ie prav dober. S teh slatkih iapk shinfít lekshera inv preslene glíste. — *Gnilih iapk* voda. V te vodi rvte mozh in gor pokladai ie dobro sa prisat inv taíke rane gnile katere le saksebi gredo, katere rezhi szhelti ne daie. To voda ie dobra sa zherne meherie, sa shole, sa káhsne drvíge vshe sorte bíte inv shole tud sa shene. Per bovníkah mokre rvte gor pokladat. Japka sashhat pradan so gnile. Ie dobra voda sa taíke, kre (kateri, koji) v bolesni ob vshe mozh prideie. Sladí telu in sarzhe, preslene spezhenina is sivota, sivtrai in svezher en vinsk glash popít.« — U Dobrni zabilježio sam ove nazive za razne vrste: *sláčne, najgeljči, jagodnice* (dosta debele, crvene kao jagode), *rižence* (pisane), *šentjakobnice, traike, kosmači* (smeđe), *cigani* (crvene), *Adamove* (sitne), *šentloverenke* (zrele o Lovrinčevu).

jabelko volčje = *Aristolochia clematitis* L. (Mr. Lavička). To je prema češkom: *vlčí jablko*. Inače Slovenci zovu tako po Brekerfeldu: *Solanum lycopersicum*, a po Freyeru: *Cyclamen europaeum*. (Gl. Š.)

jabolček divji = *Physalis alkekengi* L. (Raka u Donjoj Kranjskoj). To je, kažu, izvrstan lijek, kad se čovjeku ili marvinčetu voda zatvara. Ona crvena bobica se posuši i stuče na prašinu, koja se metne na vodu i popije. Česi zovu tu biljku *jablko lišći*.

jabolčnjak = *Aristolochia clematitis* L. (Raka). — Cilenšek i Benkovič imaju riječ *jabolčnik*. Tako kažu toj biljci u Gornjoj Kranjskoj. I Š. spominje po Freyeru *jabouzhneg*. Česi imaju izraz *jablečnik* za *Marrubium*. I u Škrbini kod Komna poznat je naziv *jabolčnik* za tu biljku.

jabolk zlat = *Trollius europaeus* L. (Jesenice, saopćio mi je g. Milan Kalan). Kod Sv. Ane kraj Ljubelja čuo sam, da tu biljku upotrebljavaju protiv trakavice i padavice. U Slivnici i Št. Lovrencu na Pohorju zovu tim nazivom: *Lilium martagon* L., a u Borovlju: *Lilium carniolicum* Bernh. I jednu i drugu biljku (*L. martagon* i *carniolicum*) zovu u Št. Joštu kod Dobrne: *zlat jabolk*.

jagned = *Populus nigra* L. (Mr. Lavička).

jagoda kačja = *Paris quadrifolia* L. (Predvor).

jagode laške = *Fragaria collina* Ehrh. (Pilštajn, Ljutomer). Gl. truskavice.

jagode volčje = *Physalis alkekengi* L. (Crklje kod Brežaca). Š. označuje po Brekerfeldu tim izrazom: *Atropa belladonna* i *Paris quadrifolia*, dok se u knjizi, što mi ju je poslao Mr. Lavička, tako zovu *Hyoscyamus niger* L. i *Paris quadrifolia* L.

jagolnica = *Primula vulgaris* Huds. (Mr. Lavička).

jagulec = *Primula vulgaris* Huds. (Adlešiči; gl. Ivan Šašelj: *Bisernice* I, str. 260).

jakša = *Alnus glutinosa* (L) Gärtn. (Adlešiči; gl. Ivan Šašelj: *Bisernice* I, str. 261).

janež divji = *Pimpinella saxifraga* L. (Ljubljanska okolina). Saopćio mi g. Juvan, upravlj. botaničkog vrta u Ljubljani.

janež sladki = *Anethum graveolens* L. (Mr. Lavička). Mr. Jos. Bergmann saopćio mi je, da u Novom Mestu označuje nazivom *janež* *Pimpinella anisum* L.

janež svinjski = *Peucedanum officinale* L. (Mr. Lavička). Taj izraz ima i Š. po Freyeru.

janževka = *Hypericum perforatum* L. (Koruška — Košir i Möderndorfer).

ječmenček = *Luzula silvatica* (Huds.) Gaud. (Sv. Rok ob Sotli).

jeglec, jeglic = *Primula vulgaris* Huds. — Jeglic ima i Š. po Medvedu.

jegovc = *Primula vulgaris* Huds. — Š. ima po Brekerfeldu *igouc*, a *iguc* i *jeguc* po Medvedu.

jelša = *Alnus glutinosa* (L.) Gärtn. (Mr. Lavička).

jerebika = *Sorbus aucuparia* L. (Mr. Lavička).

jesenček, jesenjak = *Dictamnus albus* L. (Mr. Lavička). Upravljatelj botaničkog vrta u Ljubljani g. Franjo Juvan kazao mi je naziv *jasenovec*, jer mu je list sličan listu jasena. Plod mu sadržava mnogo eteričkog ulja, pa ako se plodu približiš sa šibicom, pojavi se žuto-crveni plamen.

ješprenček = *Lotus corniculatus* L. (Predvor).

jeternik = *Anemone hepatica* L. (Raka u Donjoj Kranjskoj). Taj izraz navode Mr. Lavička, Š., Glowacki-Poljanec i Benkovič.

jetičnik, jeterčnik = *Veronica officinalis* L. (Mr. Lavička). Poznat je taj izraz u Prihovi (g. žup. Julije Vajda), u Raki, a poznaju ga i Š., Cilenšek i Benkovič. Slov. ljekaruša iz god. 1720. zove ga jednostavno *erenprais*. »Ie doie (dvoje) sorte. Skorai ker vsaka ena shenska ena moshka sorta vse glih samv de mosk mansh po gmainah rashe in po nivah. ... Ta preshla(h)tne (in) iemeni(t)na roshe nikol preshazana, ... she shihar (slobodno) nvza od snotarai in od svnai, ne le sa ledi (za ljude) tud sa ta lvba shivin... Frishna erenprais ima ena soshebna mogh: frishne inv stare rane szel (cijeli)« (str. 175). Osobito je dobra voda od »herenpraisa«: »ta voda ostane 10 let dobra« (str. 176).

jezik gadji = *Ophioglossum vulgatum* L. (Mr. Lavička). Š. ima izraz *gadov jezik* po Brekerfeldu.

jezik jelenov = *Scolopendrium vulgare* Sm. (Mr. Lavička). U Dobrni kazao mi je jedan seljak za biljku *Lythrum salicaria* L., da se zove *jelenov jezik*. Nije mi znao objasniti, zašto su tu biljku tako nazvali.

Sarajevske džamije u narodnoj predaji

Muhamed Hadžijahić

Većina sarajevskih mahala naziva se po osnivaču obližnje džamije, na pr. po Armagandži Sinanovoj džamiji zove se Armaganuša, mahala oko Gazi Ferhad-begove džamije naziva se Ferhadija, po Sarač Ismailovoj džamiji nazvala se Saračeva mahala, itd.

Osim Begove i Careve džamije naša narodna pjesma ne opjevava sarajevske džamije. Ove dvije džamije spominju se pri opisu kule Đerzelez Alije. (Vidi: Kurt, br. 69; Behar II, str. 139.) Jedna dosad netiskana pjesma, koju je zabilježio prijatelj Mahmut Traljić, glasi:

Majka Fatu sitno pletijaše
U petero i u devetero.
Majka Fati tiho govoraše:
„Moja Fato, moja ljepotice,
Nejdi sama priko At-mejdana
Bez robinje i bez hizmečara;
Vidiće te Garo, momče mlado.”
Majka mlide, to niko ne čuje,
Al to sluša Garo, momče mlado.

Govorilo jogun momče mlado:
„Al Boga mi, ostarila majko,
Nije Fata vrlo ni lijepa:
Glava joj je kube od hamama,
Zubi su joj Begova munara,
Usta su joj Hrvatini megara,
Dva su oka, dva vel'ka findžana,
Dvije ruke, dvije oklagije.”

O podizanju *Čekrekči Šejh Muslihuddinove džamije* u Sarajevu (sagr. 930/1523) pripovijedala mi je Šerifa hanuma Kujundžija (55—60 godina; umrla 22 veljače 1935) ovo: Džamiju je otpočeo graditi obrtnik, što načinja čekrke. Ali za svoj hajrat (dobro djelo) potroši sve pare i ne mogaše džamiju dogotoviti. Ovaj posao nastavi neki terzija, ali mu ne bi suđeno dogotoviti džamiju, jer i njemu nestade novaca, prodao je čak i makase. Napokon džamiju dovrši treći dobrotvor, koji je za izdržavanje odredio dućane, što se nalaze oko džamije. — U posjedu ovog vakufa danas ima deset dućana.

Po pričanju mujezina džamije Hadži Hafiz Smail ef. Fazlića, osnivač Čekrčine džamije pravio je čekrke, a uz to imao kravu i prehranjivao se. Jednom na snu vidje svoga oca, koji mu reče, da ode u Dubrovnik, proda kožu od krave i za svaku dlaku naplati

po dukat. Kad se Čekrčija probudi, krava mu bijaše krepala. Poslušajući očevo savjet i ponese kožu u Dubrovnik. Jedan trgovac ga zapita za cijenu kože, a on reče, da je svaka dlaka dukat. Trgovac na to reče: »Da mi je Čekrči-babino blago, koje je zakopano pod dudom, ne bih mogao platiti te kože.« Čim je ovo čuo Čekrčija, povratio se kući, iskopa blago i sagradi džamiju.

Pri gradnji ove džamije majstori se prepirahu, gdje je kibla, jer se prema toj strani mora sagraditi mihrab u džamiji. Čekrči-baba pokaže rukom i pred očima majstora se ukaže Bejtullah. Među majstorima je bio i jedan vlah, koji odmah primi islam. (H. Hfz. S. Fazlić.)

H. Mehmed ef. Handžić je čuo pričati, da je *Terzibašin mesdžid* sagradio terzija. Pri gradnji ove džamije prodao je sav svoj imetak i dotjerao do makasa i aršina. Kasnije je nastavio rad, ali je opet prodao imetak i napokon, poslije trećeg pokušaja, dogotovio je ovu džamiju. (O džamiji vidi: Kemura, Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe. Sarajevo 1910, str. 13—14.)

Neki *Buzadži Hadži Hasan* podigao je 1585 god. džamiju u Sarajevu. O gradnji ove džamije sačuvala se pripovijetka: Bio jedan buzadžija, koji bi svako jutro podranio otišavši s buzom pred banju, da što god zaradi. Jedne večeri se probudi i kako bijaše mjesčina, pomisli, da je zora, te pođe u banju s buzom, a ženu nije budio. Kad tamo stigne, ugleda nekakve djevojke, gdje kolo igraju. To bijahu vile (po drugom predanju džini). One mu popiše svu buzu i nasuše u prazan sud i džepove cimene od bijelog luka (po drugoj verziji ugljenica, ili kuma ili tikvenog tropa). Buzadžija pođe neveseo kući, sipajući iz džepova ciminu. Kad je stigao doma, probudi ženu, koja je još spavala. Ispriča joj sve, šta je doživio. Pošto žena otvori sud, veoma se začudi, kad vidje mjesto cimene — dukate. Buzadžija se tome obraduje pa obeća sagraditi džamiju i ženi srezati feredžu, što i učini. Pošto je dogradio džamiju, pozove ženu, da mu vidi hajrat. Ženi se džamija dopade, ali prigovori hajir-sahibiji (dobročincu), što nije podigao česmu. On joj reče, da nema više novaca, stoga žena proda onu feredžu i napravi česmu. (Predaju sam čuo od 80-godišnje Kanita hanume Telalagić, koja je slušala ovo pričanje od pok. starice Ume Telalagića.)

Spomenuta je česma stajala do prije nekoliko godina na uglu Čemerline i Logavina sokaka. U »Glasniku V. S. I. V. Z.« (god. III, str. 54) zabilježio je Mustafa Hadžimulić o toj česmi ovo: »U

toj mahali stanovao je jedan čovjek sa svojom ženom. Kako je bio siromašan, nije mogao da kupi svojoj ženi lijepu feredžu, za što ga je ona uvijek molila. Čovjek, da bi je obradovao, krijući je sabirao novce i kada je sabrao, za koliko se može kupiti dobra feredža, reče tu radosnu vijest svojoj ženi. Ali ona se tome toliko ne obradova, nego mu reče: »U našoj mahali nema nikakve česme, pa ti od tih para napravi nama česmu, a feredžu ćemo, kad mognemo, kupiti.« Čovjek je poslušao i napravi na uglu spomenutih ulica lijepu česmu, koju narod zbog toga nazva Feredžuša.«

Po narodnoj predaji *Čoban Hasan Vojvodina džamija* sagrađena je ovako: Neki je čoban tukao uši na kamenoj ploči. Kad je istucio 41 uš, stijena raspukne i ukaže se blago.¹ Čoban od ovih novaca sagradi džamiju. (O toj džamiji vidi Kemura o. c., str. 190—198.)

Tu sam predaju zabilježio od Šerifa hanume Kujundžije, dok je po drugoj vijesti čoban sagradio Koziju ćupriju kod Sarajeva. Ima i treća verzija ove priče, a odnosi se na *Hadži Sinana Kečedžije džamiju* zabilježena od Šejh Sejfuddin ef. Kemure (o. c., str. 135), a glasi doslovce: »Narod priča, da je taj Sinan bio čobanin, koji je čuvajući koze po Jerčedolima sa svojim bratom Mehmedom jednoga dana nabasao u jednoj pećini na novce, koje podijeliše među se. Sinanov brat Mehmed sagradi ćupriju na istočnom kraju Sarajeva, koja se danas naziva Kozja ćuprija, a Sinan ode na Čabu i kad se otuda vratio, sagradi ovu džamiju.«

Predaja o Kečedžinoj džamiji i Kozjoj ćupriji može se etimološki objasniti, jer u turskom jeziku keč znači koza.

O *džamiji Magribiji* zabilježio je učitelj Ivan Zovko u »Glasniku Z. m.« 1891, str. 97 ovo: »Sultan Fatih Mehmed, kad je stao fetom učinjavati Bosnu, najprije se pokazao sa svojom vojskom jedno na puškomet hoda daleko od Sarajeva, nekako baš na današnjim Bakijana. Veoma mu se marifetli učini, kad ugleda Magribiju džamiju udno Sarajeva, te mu nešto učmetiše, zašto da džamija nije gdje god uvrh Sarajeva ili što bi najbolje i najpovoljnije bilo, da je u srijedi samog šehera. Za ovu džamiju divani se, da je najstarija u svoj Bosni i Hercegovini i da je bila namje-

¹ Narod vjeruje, da se blago može iskopati samo onda, kad se učini, što je odredio onaj, ko je blago zakopao. U našoj je pripovijetki određeno, da se pusa 41 krv. Po drugoj vijesti kopajući blago treba činiti, što je radio onaj, ko je zakopao blago (na pr. otpasao se, pa i onaj, ko otkopava blago, mora pas odmotati, jer inače blago bi tonulo, i ne bi ga nikad mogao izvaditi). Kad se iskopa, ne smije se uzeti posuda, gdje je stajalo blago, nego se mora napuniti žitom ili čim drugim.

štena još prije feta, kad su još Vlasi zapovijedali. Postavši malo tako sultan Fatih Mehmed na onom istom mjestu, gdje se zaustavio i sejićerći tako Sarajevo, prva mu je riječ bila, što je kazao svome javeru: »Baka, baka! (gle, gle!) gdje im je džamija, kako im (Turcima) nijesu dali dušmani sazidati je gdjegod na vrhu ili u sredini grada. Otsele, ako Bog da, imšalah, čim zauzmemo Sarajevo, sagradićemo u njemu onoliko džamija, turbeta i tekija, koliko ima u godini dana.« Za to Sarajevo imade ni jednu manje ni jednu više što džamija, što tekija, što turbeta, ravno trista i šezdeset i šest. A kad je sultan Fatih Mehmed prvu riječ proburjurio: »Baka, baka!« prozovu se po tome »Bakije«, koje se još i sad tako zovu.«

Po narodnom pričanju u istinu je najstarija džamija u Sarajevu Magribija, ali se čini, da to nije tačno. Po jednoj vijesti Magribija je sagrađena 891/1485, a još je 840/1436 umrla Havva-hatuna, osnivač jedne sarajevske džamije. (O Magribiji je pisao Kemura o. c., str. 256—257.)

Za džamiju u *Čebedžijama*, čiji je osnivač Mokro zade Hadži Sinan (XVI vijek), priča se, da je sagrađena od neke djevojke, kojoj se je na snu prividjelo, da ovo djelo izvrši, i ona proda svoje ruho za gradnju džamije. Djevojka je pokopana u samoj džamiji. (Prema saopćenju moje majke Esme.)

Bilu džamiju na Vratniku sagradio je Divan Katib Hajdar ef. prije 974 (1567),² a rahm. Šerifa h. Kujundžija kaže, da ju je podigao nekakav Bijeli paša, koji je osim džamije podigao i »Bijelu tabiju«.

Napominjem, da su sve džamije danas okrečene. Isp. »Bila kuća« na Đidikovcu, kojoj je danas vlasnik Avdaga Imamović, koji tvrdi, da je potomak ljetopisca Mula Mustafe Bašeskije (XVIII v.).

Munara se gradi uvijek uz džamiju. Međutim, munara *Pribignute džamije* ili *Pribjegije* u Kadinoj mahali (sagradio Kadija Bali ef., prvi bosanski munla, prije 900/1582 ili 993/1584) prilično je odmaknuta od džamije, na uzdignutom mjestu, jer je džamija građena u niskom predjelu, pa se zbog toga glas mujezinov ne bi čuo po mahalama.

² O Divan Katib Hajdar ef. zabilježio je Seid M. Traljić u „Isl. svijetu“ od 25 ožujka 1934: Za cijeloga života ostavljao je odreske od pera. Bio je ostavio dosta tih odrezaka i pred smrt je naredio, kad umre, da to potpale i vodu ugriju. Kad je umro, tako su i učinili, te mu se ta želja ispunila. — Ovo se također priča za mog pradjeda Hasan ef. Hadžijahića, koji je umro u Sarajevu 1850.

Narod tvrdi, da je munara sagrađena uz džamiju, ali je preko noći »pribigla«, a kad su munaru ponovo smjestili na predašnje mjesto, ona je opet »priko noći pribigla«. To su činili nekoliko puta, dok se napokon nisu okanili. (Po kazivanju H. Hfz. S. Fazlića.)

Nategnuta džamija ili *Nateguša* (osnivač Davud Čelebi) zove se, po kazivanju imama ove džamije Hafiz ef. Čučka, zato, što je greda od kraja na kraj džamije bila kratka, ali je hair-sahibija i neimar počnu natezati i s Božjim emerom nategnu. Mehmed beg Kapetanović-Ljubušak bilježi u »Narodnom blagu« (Sarajevo 1887, str. 137) poslovicu i objašnjenje: »Nategli ko tabaci gredu. Priča se, da su tabaci nekad nešto gradili, te nejmajući dosta dugačke grede, uzeše ovu kratku natezati.«

Za *Kartal H. Mehmedovu džamiju*, poznatu pod imenom *Oborene džamije*, narod objašnjava, da se srušila na ovaj način: Jedan vlah, praveći se da je musliman, dođe klanjati u ovoj džamiji. Klanjajući mu upade prst među tahte. Mučeći se, da oslobodi prst, ispusti vjetar, a džamija puna pobožnih ljudi odmah propade. (Po saopćenju prijatelja M. S. Traljića.)

Čini se, da je ova džamija srušena zbog nezgodnog terena, koji je vlažan.

Hadži Hafiz Smail ef. Fazlić priča, da se Žetica Hadži Omer, osnivač *džamije u Piruši*, rodio, kad mu je mati umrla i bila pokopana. Na vrisak ljudi su otkopali grob majke i izvadili dijete.

Osnivač *džamije na Pajama* Hitri Sulejman ef. legendarna je ličnost. Njemu svijet »poklanja prid dušu«. O smrti Sulejman ef. pripovijeda se ovo: Pošto je umro jedan čovjek, iskopaju mu raku. Kad je to vidio Hitri Sulejman ef., reče, da je to mjesto sebi odredio za grob, i pade mrtav na zemlju. Sulejman ef. pokopaju u ovaj grob, a onom mrtvacu, što je prije umro, iskopaju drugi. (Isp. Traljićeve bilješke u »Isl. svijetu« od 15 ožujka 1935.) Hitri Sulejman ef. »pokopan je sam u istom groblju u blizini mesdžida na desnoj strani, a i dan danas se muslimani kopaju u ovom groblju. Nišani na grobu osnivača su oko 1 m visoki, na osam ćošeta, bez saruka, a više glave na nišanu iskopana je udubina, koliko što može srednja jabuka uljeći, te žene za laka porođaja sipaju malo vode u tu rupu pa je onda crpaju i piju kao lijek.« (Kemura o. c., str. 47.)

Pri munari *džamije na Ulomjenici* vide su udubine, za koje narod vjeruje, da su otisci prsta Đerzelez Alije. (Esmā Hadžijahić.) U blizini ove džamije nalazi se poznata kuća Đerzelez (ili Đerđelez) Alije.

Nedaleko od H. Sejjidova mesdžida nalazi se *turbe Hasan ef. Koštre* (po Kemuri o. c., str. 52—3). Priča g. Handžić, da je Koštro pošao na put i ukazala mu se po propisima vjere potreba da se okupa. On pomisli, da nije musliman, ne bi morao ovu dužnost izvršiti, ali u isti čas umre. U to je doba živjela u bečkog ćesara kći Koštra, koja se osjećala muslimankom, i ona u isti čas umre. Hasan ef. pokopaju na mjesto, gdje je danas turbe, a djevojku po kršćanskim obredima i zakopaju s njom mnogo dragocjenosti. Ali kudret-deve zamijene Hasan ef. sa djevojkom Koštrom. Kad su razbojnici pokušali oteti blago iz groba ćesarove kćeri, začudili su se ugledavši u grobnici Koštre hodžu. Ovo se čudo pronijelo i došlo do u Sarajevo. Kad su otkopali grob, gdje je bio Hasan ef. pokopan, vidjeli su onu djevojku. Stoga je na uspomenu sagrađeno turbe, gdje se i danas okuplja ženski svijet. (Neki Koštro Mustafa pokopan je 1219/1804 na velikom Karaćinom groblju.)

Dugogodišnji mujezin *Careve džamije* Mehmed ef. Džuvo (umro oko 1909) pričao je sadašnjem mujezinu ove džamije Mehagi Imamoviću, da su pod mihrabom i papučlukom Careve džamije pokopana dva brata, putnika, dvije stotine godina prije Fetha (osvojenja Bosne od sultana Mehmeda II Fatiha). Jedan brat je bio na mašriku (istoku), a drugi na magribu (zapadu) i nakon dugo vremena sastanu se u šumovitom predjelu, gdje je danas Careva džamija. Stariji brat reče mlađem: »Brate, ti se tu ukopaj, na tebi će biti mihrab, a ja ću niže tebe, na meni će biti papučluk.« Ova im se želja ispunila, kad je sagrađena Careva džamija, a na grob mlađeg brata potsjeća jedna oznaka, urezana pri ulazu u Carevu džamiju.

Moj otac Džemaluddin priča, da je uvakufljen jedan vrijedan dragi kamen u slučaju velike potrebe za vakuf Careve džamije. Taj skupocjeni kamen ukrao je jednom ferraš (čistač) Careve džamije, ali je kamen pronađen i zakopan pri zidu u mihrabu džamije. Danas se vide dva znaka, gdje je, kažu, ta dragocjenost zakopana.³

³ Prema pričanju H. M. Handžića i danas se u Kairu održao običaj zakopavanja dragocjenosti u mihrab džamijā.

(O Carevoj džamiji, koja je sagrađena 1459, pisao je Kemura u Gl. Z. m. 1908, str. 475—512.)

Razumljivo je, da se o Gazi Husrev-begu (1480—1541) sačuvalo mnogo narodnih tradicija, koje je obradio prof. Alija Nametak (Gazi Husrev-beg u narodnoj tradiciji. Spomenica Gazi Husrev-begove četiristogodišnjice. Sarajevo 1932, str. 22—27) ponajviše po dru. Bašagiću (Gazi Husrev-beg. U spomen 400-godišnjice dolaska u Bosnu. Sarajevo 1907, str. 59) i dru M. Spahi (Gazi Husrev-beg. Slika iz bosanske prošlosti. Sarajevo 1907, str. 5).

Značajna je tradicija o *Husrev-begovoj džamiji* (sagr. 1530), koju je zabilježio Abdullah ef. Kantamirija (umro 1774 g.). Po Bašagićevu prijevodu glasi: »Pod Ozrenom imade česma, a više nje nalazi se majdan, iz koga je Gazi Husrev-beg vadio mramor i za džamiju i za hamam (banju). To mi je kazao jedan stari rob Kalauz-zade Ahmed efendija. Bilježim, neka se znade.« (Isp. J. Jelenić: Ljetopis Fra Nikole Lašvanina. Sarajevo 1916, str. 71.)

Dr. Spaho je zabilježio predaju o Begovoj džamiji: »da se kreč zakuhivao bjelancetom od jaja pri gradnji džamije.«⁴

Nametak je zabilježio pričanje, »da je Gazi Husrev-beg sagradio u Sarajevu dvije džamije: Begovu i Carevu, ali da je na carevo ime načinio onu, koja sada nosi njegovo ime, jer je bila veća i impozantnija. Međutim neko ga opanjka kod Cara (vidi nar. pjesmu!), da je u svoje džamije načinio za basamak veću munaru nego u Careve. Kad je ponudio sultanu, da se jedna džamija zove Careva, a da je jedna njegova, sultan mu je rekao, neka se zove Carevom ona, koju je Husrev-beg na svoje ime sagradio, a neka je Begova ona, koju je bio prije namijenio Caru. Tako se i desilo, pa je prema ovom pričanju Caru namijenjena džamija postala Begovom, a Begova lična zadužbina prozvana Carevom.« (Isp. Mustafa Hilmi: Prilog istoriji Sarajeva. Gl. Z. m. 1889, str. 20.)

Moj je otac također čuo pričati, da je po Carevu naređenju Husrev-beg podigao i Begovu i Carevu džamiju. Svoju je džamiju sagradio ljepšu od Careve, ali je pri Carevoj munari napravio više basamaka. Kad je bio pozvan na odgovornost, opravda se time, što je Caru dao prednost sagradivši više bosamaka. (Careva munara danas ima 118, a Begova 115 stepenica.)

⁴ Napominjem, da predaja također kaže, da se pri gradnji sarajevskog grada „mjesto kreča i vode za maltar upotrebljavala so i mlijeko, ili, kako drugi pripovijedaju, čak so i jaja“. („Islam. svijet“ 25—III—1934, str. 18.)

Po pričanju moje majke Husrev-beg je uvakufio imutak za izdržavanje svojih zadužbina na ovaj način:

Došavši Gazija na šerijatski sud, pokloni sav svoj imutak u dobrotvorne svrhe. Štaviše, skinuo je sa sebe odijelo te ostao u gaćama i košulji. Tad je zamolio, da mu poklone odijelo i kuću, dok bude živio. Tom je prilikom uvakufio jedan dragocjeni tespih, koji bi u slučaju nezgode mogao naknaditi cijelo njegova imanje.

U Husrev-begovoj vakufnami od konca studenoga 1531 čitamo: »Isto tako uvakufio je vakif 20.000 kovanih drama kao cijenu tespiha, nakićena sa 100 čistih okruglih bisernih zrna, od kojih svako pojedino zrno vrijedi 200 kovanih srebrenih drama.«

Rahmetli majka našeg učenjaka Hamdije Kreševljakovića pričala je, »da je Husrev-beg stanovao u današnjoj Čurčića mahali i da mu je kuća bila ondje, gdje je danas kuća Hadži Jusufagića i da su se još do nedavna vidjeli u bašči ove kuće temelji Husrev-begovih dvora. To je slušala od svoje majke i daidža Hadži Mehmedage i Mujage Hadži Jusufagića.« Premda se ne zna, gdje je Husrev-beg stanovao, H. Kreševljaković navodi i uvažuje tu tradiciju zato, »što je ovo najbliže mjesto, odakle je divan izgled na Husrev-begove zadužbine i što je u ovoj mahali imala svoju kuću robinja Husrev-begove majke, koju je spomenutom vakfijom od 1552 uvakufila za svoju džamiju i mekteb na Vratniku.« (Spomenica str. 22.)

Husrev-beg se uputi sa Čekrčijom naći vrelo, odakle će dovesti vodu u grad za džamije. U Strošićima vide jednu djevojku i upitaju je za vrelo, a ona reče, da će im kazati, ako i u Strošiće dovedu vodu. Na to pristadoše, i djevojka ih uputa na Crnil. Zbog toga se česma u Strošićima i danas zove »Djevojačko vrelo.« (Po kazivanju H. Hfz. S. ef. Fazlića.)

Priča Hajrija hanuma Sokolović, da je neko davno usnio Husrev-bega, kako uživa blagodati onog svijeta. Husrev-beg reče, da ova uživanja nije stekao svojim velikim hajratima, nego tim, što je jednom šegrtu kupio bardak, kad je ovaj nehotice razbio bardak strogog majstora.⁵

⁵ Vrijedno je istaknuti, da Sarajlije izgovaraju ime ovog glasovitog namjesnika: Husrem-beg, Hrusten-beg, Hrustem-beg ili Hrustam-beg.

Manji prinosi

Nadimci

(S e n j)

U ovaj su popis ušli samo oni nadimci, koji žive danas u gradu Senju, ili pak pomalo izumiru, a pripadali su ljudima današnje generacije i u dobroj su svijesti većini Senjana. U ovaj sam popis nastojao uvrstiti samo prave senjske nadimke, ali su u nj ušli i takvi nadimci, koje su doseljenici iz bliže okoline senjske sa sobom donijeli u grad, a Senjani su ih prihvatili kao svoje. Mnogi Senjani ne mogu često puta takve strane nadimke ni razlikovati od pravih senjskih, jer ih izgovaraju sa senjskim akcentom. Materijal za ovaj popis nadimaka pokupio sam uglavnom sam neposredno u Senju. Osim toga služio sam se senjskim pokladnim publikacijama od g. 1928—1935 i Draženovićevim »Crticama iz primorskoga malogradskoga života« (Senj, 1893). Tumačenja, kako su pojedini nadimci nastali, i njihova značenja nijesam dao, jer je to prilično osjetljiva stvar. Nosioc i naime tih nadimaka još žive i bilo bi im možda neugodno, kad bi se o tom u javnosti pisalo. Osim toga nije mi pošlo za rukom neke nadimke protumačiti. Ipak će se samim rasporedom ovih nadimaka moći koješta zaključiti o postanju i značenju pojedinoga nadimka.

Senjski nadimci razlikuju se od nadimaka u drugim krajevima poglavito po tom, što su obično kratkoga vijeka. Često se događa, da neko lice nosi za svoga života po nekoliko različitih nadimaka, a dobiva ih postepeno prema tome, kako se na njemu opaze neke osobine. Djeca rijetko nasljeđuju nadimke svojih roditelja. Sve je to razlogom, da u Senju ima malo porodičnih nadimaka, ali ih je zato vrlo mnogo ličnih. To potpuno odgovara senjskom podrugljivom karakteru.

1. Porodični nadimci Senjana i senjskih doseljenika od starine su ovi: *Bacôn, Bân, Bârlan, Bêlè, Brndè, Břšina, Fârka, Frmizèliè, Kokôsjac, Kurâjica, Lëjò, Martinëla, Mëštar, Mřša, Njernjëla, Pâpa, Pëša, Puljiz, Skakîka, Skrâljevë, Škôra, Šândra (i Šlândra), Tûban, Zûrac.*

2. U Senju su vrlo obični nadimci, koji su nastali od imena i prezimena drugih ljudi, bilo da su se ti ljudi nečim odlikovali u pozitivnom ili negativnom smislu, bilo da su ta imena upotrebljavana u neobičnijim oblicima. Takvi su nadimci: *Àntona, Bòljfa* (od Wolf), *Fànča, Fràncinica, Frànjota, Jàkovac* (*Jàkovac—Ràkovac*), *Jàndrica, Jùrkovica, Kèko, Kornèlijo, Lùjdi, Lùkica, Lukina, Màksel, Maričèca, Markèna, Màteša, Mìcan, Mičèlka, Mikùla, Miško, Nàcijo, Nìnac, Skènder, Tàda, Tòdor, Tònčica, Vèckac, Vrànješa, Zànka, Zèbijo, Zèfa, Zvân, Žiga*.

3. Slični su ovima nadimci, koji su nastali od pokraćenih prezimena: *Cìgò* (od *Cigānović*), *Lètić* (od *Miletić*).

4. Isto su tako slični ovima nadimci, koji su nastali od imena Senjanima stranih: *Bàta, Bùga, Čàruga, Čèčikov, Danùncijo, Mài Ràdić, Pèpić Mài, Ràbata, Ramòn Novàro, Tùga, Vùlson*.

5. I opća imena od mila dolaze u Senju kao nadimci: *Bèba, Bràcò, Kòkò, Mìmè, Mìmica, Pùbi, Sèka*.

6. Vrlo je čest povod nadimku kakva tjelesna mana, nedostatak na tijelu, osobit stas i slično: *Balòta, Bèla, Bèla, Bùljko, Cìklòp, Čìkeša, Čòka, Čòrò Brìškula, Dùgljača, Gluhàndo, Gòbo, Gòbo Kùrcina, Gùšavi* (kao dodatak uz ime), *Hüntava* (kao dodatak uz ime), *Kihàvica, Kìlè, Kìlavac, Knjāpò, Krivovratica, Kùljò, Lōnga, Līpa, Mìgalica, Mìgò, Mòrica, Mòro, Mùta, Ocalìn, Patuljāk, Plīnjò, Polglavè, Poltrbùha, Polùha, Poprdljivac, Sencanàzo, Špìcljè, Tràljavi* (kao dodatak uz ime), *Tràljò, Tràljò Ràčica*.

7. I nepravilan ili loš izgovor je mana, koja često daje povoda za nadimak: *Dràsa, Jùsa, Màsa, Njòk, Pecènke-nè, Tontòna*.

8. Nadimci, koji direktno pokazuju karakter ili karakterne osobine nekoga lica: *Bàlava* (kao dodatak uz ime), *Cirìlo, Funtjèbalo, Intrìga, Mèka* (kao dodatak uz ime), *Mučàlo, Pòsra, Posràda, Prèšna* (i *Presni*) (kao dodatak uz ime), *Smijàlko, Smijàlo, Svèti* (kao dodatak uz ime), *Uzdàsalo, Vrìskalo, Zlòduh*.

9. Životinjska su imena vrlo česti nadimci u Senju: *Bèli jèž, Bùldo, Cànza, Cànzinica, Čifal, Divlja màčka, Galina, Gljìstà, Govnovàlj, Gradèlac, Gùščericica, Jarčìnović, Jàstreb, Kèbrić, Komàrac, Kònj, Kònjski, Kòs, Kùja, Kùmarica, Lòkardica, Màčka, Mèdè, Modràlj, Mòrski pàs, Papagàlo, Papatàzi, Petèšić, Pùcò, Pùle, Raròg, Rìs, Strakòc, Tèkut, Vùk, Zèc, Zèkonja*.

10. Nadimci prema biljkama: *Bùkva, Jàbucica, Kororàba, Kràstavac, Pèršinka, Peverùn*. Sve su te biljke, osim bukve, jestive.

11. Ima dosta nadimaka prema raznim jelima i piću: *Čibiba, Jčmik, Jčmikovica, Klobasića, Kùleno, Panàda, Pínka, Povečica, Prècljin, Rakijica, Těnfanje, Věrmut.*

12. Različni predmeti kao nadimci: *Aso-di-kòpe, Batùka, Běrda, Brìškula, Čùbara, Dižva, Fěder, Fràpica, Fùka, Gājba, Gùslica, Kalün, Karđečica, Kēc, Kìkljica, Kùbura, Mišina, Pacmüzica, Slàmnicca, Šestopèrac, Špèkula, Šùšta, Vrìčica.*

13. Od zanimanja i službe potekli su ovi nadimci: *Biškupicé, Črna Kraljica, Dòktur, Germànikus, Kapitanùc, Kàpo, Kòtlar, Kovačica, Peračica, Princ, Solenjāk, Tùtor, Ūrmohar.*

14. Po mjestu, gdje neko stanuje, ili odakle se doselio u Senj, nastali nadimci: *Bàkarka, Baščànin, Baščànka, Brìnjkinja, Cùpina, Ispodvòlte, Kirac, Kirica, Kolanac, Sàjavac, Škràpar.*

15. Prema narodnosti: *Merikànac, Švabica, Tàlijanka, Vláhova.*

16. Prema nekim odnošajima: *Frājle màma, Mùlo.*

17. Apstraktni pojmovi kao nadimci: *Diměnzija, Dūsà, Munjina, Pàdež, Žùko žìvljěnje.*

18. Uzvici kao nadimci: *Bubù, Bùm, Cìc, Čùš, Čùm, Fù-bù, Kukuriku, Meè, Pičirìci, Pljùk, Prc, Puc, Šeoc.*

19. Čitavi izrazi ili rečenice kao nadimci: *Dùsi me, Gulibàba, Kàtè kùša pàda, Pēciguz, Pecijàja, Prdižunàda, Tùžibaba, U žèp, Zédno kaj tigar.*

20. Često puta mogu postati nadimcima i opće pogrdne riječi. Takvi nadimci obično ne traju dugo. Evo takvih pogrdnih nadimaka: *Bonkùlović, Bòtra, Čulùm, Čùrlè, Grìlo, Májstor, Mùškara, Mùškara Kàndidova, Mrenjāk, Mùnjenac, Munjèra, Omrcenac, Smečè, Smečè Gàlovo, Trubùlo.*

21. Talijanske pogrdne riječi kao nadimci: *Bèko, Mòna, Pjätula.*

22. Nadimci, koji ne idu ni u jednu od prednjih vrsta ili koji se ne mogu pobliže odrediti: *Àfrle, Ancibòl, Atòrziò, Bàba zelězna, Bèficé, Bèja, Bajòk, Bakanjùra, Bararàra, Bàta, Batàta, Bèlka, Bìkò, Bòkac, Bùbulicé, Bùzdè, Cacà, Cànpljara, Čarè, Čarìnica, Cèna, Cèncicé, Cìkljòna, Cìnkviña, Čike, Čabò, Dàda, Dùda, Dùfek, Fèkò, Fìfè, Fìkero, Frakanjùpa, Frakùrcija, Fràu fràu Mùrije, Frđèkljin, Fřlen, Gàra, Gàsprica, Gìjò, Gìrè, Grgàjica, Grgota, Gùva, Hùljkié, Hùnjalò, Iđò, Jàfta, Jàpa, Kancikùlo, Kàpovo jàje, Kènjè, Kèzò, Knjàkinica, Kùga Jànka, Kukùlj, Làrié, Lèla, Lòcmanka, Lòca, Lòfa, Lòtra, Māgò, Mākajja, Matòca, Matùrla, Matušica, Mèrcijo, Mìhìrié, Mòc, Mòjzel, Mòžđenka, Mùdè, Murijàto, Mùsa, Nèto, Njähara, Njenjèrka, Pagaspàrko, Pagàto, Pàleško, Papajina (Blāž Papajina*

ima glâvu kâj škrapîna), Pataškljôc, Pekôko, Perijôk, Pican, Piceta, Piemôkljin, Pilëla, Pišić, Pol jâja, Pulâstra, Râtalja, Rîcè, Rîkac, Rîzman, Rôjlo, Sansigôt, Skërbînica, Šëpò, Šëofkalica, Škülja (Pävè Škülja — pûna bâčva ùlja), Škûndrić, Šupâk, Šutè, Šutûra, Taljâda, Tândrle, Tângo, Tâzulica, Târè, Tita, Terôro, Tûsti, Umjetnîna, Valjân, Vizdekâco, Vîle, Zëbić, Zûrcina, Žbûk, Žûlica, Žûnta.

Pisanje nadimaka i akcentuaciju udesio sam točno onako, kako se sada govori u Senju. Što će se nekima činiti, da pravopis nije svagdje konzekventno proveden, osobito kod glasova č — c i ž — z, dolazi od toga, što je senjski govor sada u mijeni iz čakavskoga u čakavski, pa stariji ljudi govore još čakavski. Akcenat je kod nadimaka rado pošao svojim putem, pa u takav akcenat nije dirano.

Pavao Tijan

Huda stvar

(Pelješac)

Božji putnik Nikola
 Postijaše sveti post
 Sridu, petak, subotu.
 K njemu sišli sa neba
 Do dva božja anjela.
 Govoru mu anjeli:
 „O Nikola, Nikola,
 Zapovid je od Boga,
 Da ti uzmeš bradvice
 I da poješ u goru
 I usičeš dvi pole:
 Jednu polu lajicu,
 Drugu polu jarbole,
 Da iskupiš jemije,
 Svetom Petru družine.”
 A govori Nikola:
 „Danas je sveta nedija,
 Nîdno se drvo ne dija.”
 Govoru mu anjeli:
 „Veća je zapovid od Boga
 Nego je sveta nedija.”
 Pak on poje u goru

I usiče dvi pole:
 Jednu polu lajicu,
 Drugu polu jarbole,
 Da iskupi jemije,
 Svetom Petru družine.
 Pa otide niz more,
 A kad budu na moru,
 Došla jedna huda stvar,
 Na jarbuo posila.
 Govori joj Nikola:
 „Koja si gori huda stvar,
 Saji doli meju nas,
 Govorićemo jedan očenaš
 I jednu zdravumariju.”
 Odgovara huda stvar:
 „Nisam ja huda stvar,
 Nego čovik od Boga poslan.
 Očenaša ne umim,
 Za Mariju i ne znam.
 U huda sam meštra sta’,
 Hudo me je i uči’,
 Hudo mu i Bog da’!”

Niko Štuk

M